

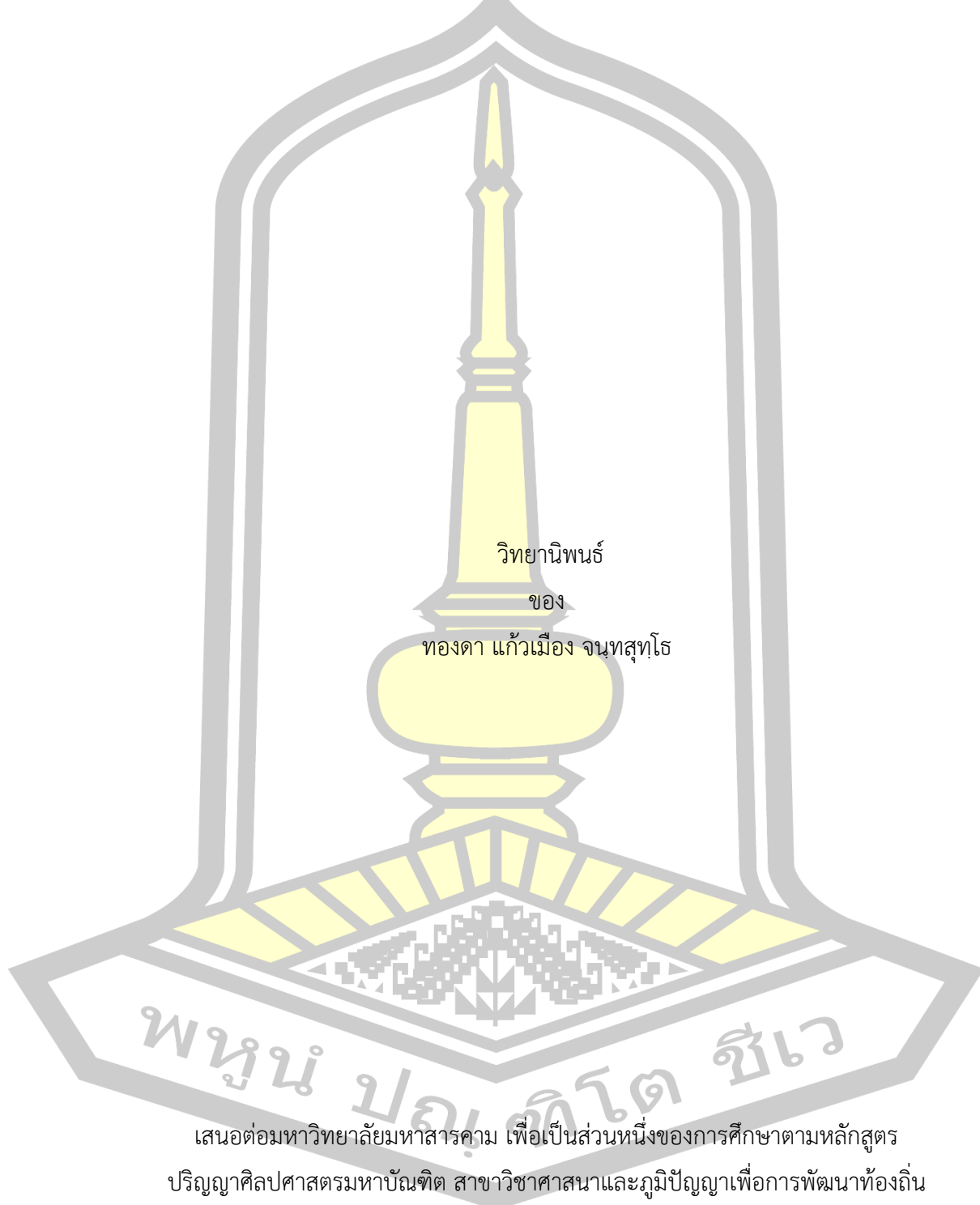
ลำผีฟ้า : วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ
จังหวัดมหาสารคาม

วิทยานิพนธ์
ของ
ทองคำ แก้วเมือง จนทสุุโธ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
มิถุนายน 2563

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ลำผีฟ้า : วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ
จังหวัดมหาสารคาม

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

มิถุนายน 2563

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Lam Phee Fa : The way of Local Wisdom Health in Sum Had Community Borabue
Subdistrict Borabue District Mahasarakham Province

Thongda Keawmeaung Jantasutto

พหุบัณฑิต โสว

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Arts (Religion and Wisdom for Local Development)

June 2020

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของพระทองดา แก้วเมือง จนท
สุทฺโธ แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร. สมัย วรรณอุตร)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผศ. ดร. ธีระพงษ์ มีไธสง)

.....กรรมการ

(ผศ. ดร. ฉลอง พันธุ์จันทร์)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(อ. ดร. ทักษิวัฒน์ เหล่าสุวรรณ)

มหาวิทยาลัยอุนุมติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ของ
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(รศ. ดร. นิตยา วรรณกิตร์)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

.....
(รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	ลำผีฟ้า : วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม		
ผู้วิจัย	ทองคำ แก้วเมือง จันทสุทุไธ		
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธีระพงษ์ มีไธสง		
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	สาขาวิชา	ศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2563

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านและศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านชำแฮด มีพิธีกรรมการรักษาด้วยผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ เป็นวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นการอ้อนวอนเชิญผีฟ้า (อ้ายผี) ลงมาช่วยรักษาเยียวยา เพราะผีฟ้าเป็นผีที่กำหนดชะตาชีวิตของผู้ป่วย พิธีกรรมมีองค์ประกอบต่างๆ คือ เครื่องคายรักษา การแต่งกาย แคน บุคคลเข้าร่วมพิธี กลอนลำ และการพ้อนรำ พิธีการรักษามี 3 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนเตรียม ได้แก่ การจัดเตรียมสถานที่เครื่องคายรักษาคนป่วย ขั้นตอนประกอบพิธีกรรมเป็นขั้นการลำรักษา ได้แก่ การลำอัญเชิญผีฟ้าลำส่อหาสาเหตุและลำเรียกขวัญ ขั้นตอนหลังพิธีกรรมเป็นการอบรมสั่งสอนคนป่วยให้ปฏิบัติตามธรรมเนียมของผีฟ้า และจัดนำสิ่งของเครื่องเซ่นให้กับผีฟ้า ในเดือน 6 มีพิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้า เพื่อเป็นการบวงสรวงผีฟ้า เป็นการตอบแทนบุญคุณที่ให้ความคุ้มครองรักษาแก่แม่หมอบริวาร และผู้ป่วย การลำผีฟ้ามีความสัมพันธ์ทางความเชื่อที่สามารถทำให้เกิดการเจ็บป่วยและยังรักษาการเจ็บป่วยได้ ความเชื่อในพุทธศาสนาชุมชนเชื่อว่า บาป บุญ นรก สวรรค์ มีผลต่อการรักษาการเจ็บป่วย และความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์สิ่งที่เหนือธรรมชาติว่าสามารถนำมาทำนายการเจ็บป่วยได้ ความเชื่อนี้หมอลำผีฟ้าได้นำร่วมในพิธีกรรมการรักษาของแม่หมอ พิธีกรรมลำผีฟ้าจึงเป็นวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนโดยตรงคือ การรักษาผู้ป่วยด้วยโรคที่เกิดจากการกระทำของผี และการรักษาผู้ป่วยที่แพทย์สมัยใหม่ไม่สามารถทำการรักษาต่อไปให้หายได้ ผู้ป่วยที่รักษาหายแล้วจะต้องดำเนินชีวิตตามข้อห้ามของผีฟ้าอย่างเคร่งครัด

วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่เป็นปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์ของคนใน

ชุมชนที่เกิดจากสังคมเปลี่ยนไปประกอบกับความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีในปัจจุบัน ส่งผลให้ผู้ป่วยสามารถเข้าถึงข้อมูลทางการแพทย์มากขึ้นและสิทธิการรักษาพยาบาลที่เข้าถึงประชาชนทุกคนในชุมชน ทำให้ผู้ป่วยมีทางเลือกในการรักษาที่หลากหลาย และรัฐบาลมีการส่งเสริมให้การแพทย์สมัยใหม่เข้ามาในชุมชน มีทั้งโรงพยาบาลประจำจังหวัดและอำเภอ ส่วนโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลก็มีบทบาทในการรักษาเบื้องต้นให้กับผู้ป่วยในชุมชน เกิดเป็นค่านิยมความต้องการการแพทย์สมัยใหม่มากขึ้น และที่สำคัญผู้ป่วยได้เข้าถึงหลากหลายทุกพื้นที่ได้ เนื่องจากการติดต่อสื่อสารและการคมนาคมในชุมชนมีความสะดวกมากขึ้น แต่การรักษาด้วยยาปฏิชีวนะด้วยแพทย์สมัยใหม่ก็ไม่ตอบสนองกับโรคของผู้ป่วย เมื่อแพทย์เป็นผู้ที่ให้ยาและมีการตัดสินใจเกี่ยวกับการรักษาแต่เพียงฝ่ายเดียว ผู้ป่วยมีหน้าที่เพียงทำตามแพทย์สั่งเท่านั้น

จึงทำให้วิถีการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน “ลำผีฟ้า” ของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่ได้นำพิธีกรรมลำผีฟ้ามารักษาผู้ป่วยในชุมชนบ้านชำแฮด ทำให้ผู้ป่วยที่จากเดิมมีสถานะตั้งรับกลายมาเป็นผู้ป่วยที่มีความอิสระไม่ต้องเชื่อฟังคำสั่งของแพทย์สมัยใหม่อีกต่อไป ผู้ป่วยและแม่หมอจึงเกิดสังคมมิติทางสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันและกับบุคคลรอบข้างในชุมชน ครอบครัวผู้ป่วยมีความอบอุ่น หลุดพ้นจากโรคทางกายทางจิตใจ เกิดความสุขที่หายจากโรคร้ายไข้เจ็บที่รบกวนความตาย ทำให้ในชุมชนบ้านชำแฮดยังคงมีการรักษาผู้ป่วยด้วยพิธีกรรมลำผีฟ้าจนถึงปัจจุบันนี้

คำสำคัญ : การแพทย์สมัยใหม่, ชุมชนบ้านชำแฮด, ภูมิปัญญาพื้นบ้าน, วิถีการรักษา, ลำผีฟ้า

พหุ อนุ พิโต ชีเว

TITLE	Lam Phee Fa : The way of Local Wisdom Health in Sum Had Community Borabue Subdistrict Borabue District Mahasarakham Province		
AUTHOR	Thongda Keawmeaung Jantasutto		
ADVISORS	Assistant Professor Theerapong Meethaisong , Ph.D.		
DEGREE	Master of Arts	MAJOR	Religion and Wisdom for Local Development
UNIVERSITY	Mahasarakham University	YEAR	2020

ABSTRACT

This research aimed to study traditional methods of health maintenance and factors and conditions related to traditional health care methods in the Ban Sam Had community Borabue Sub-district Borabue District Mahasarakham Province.

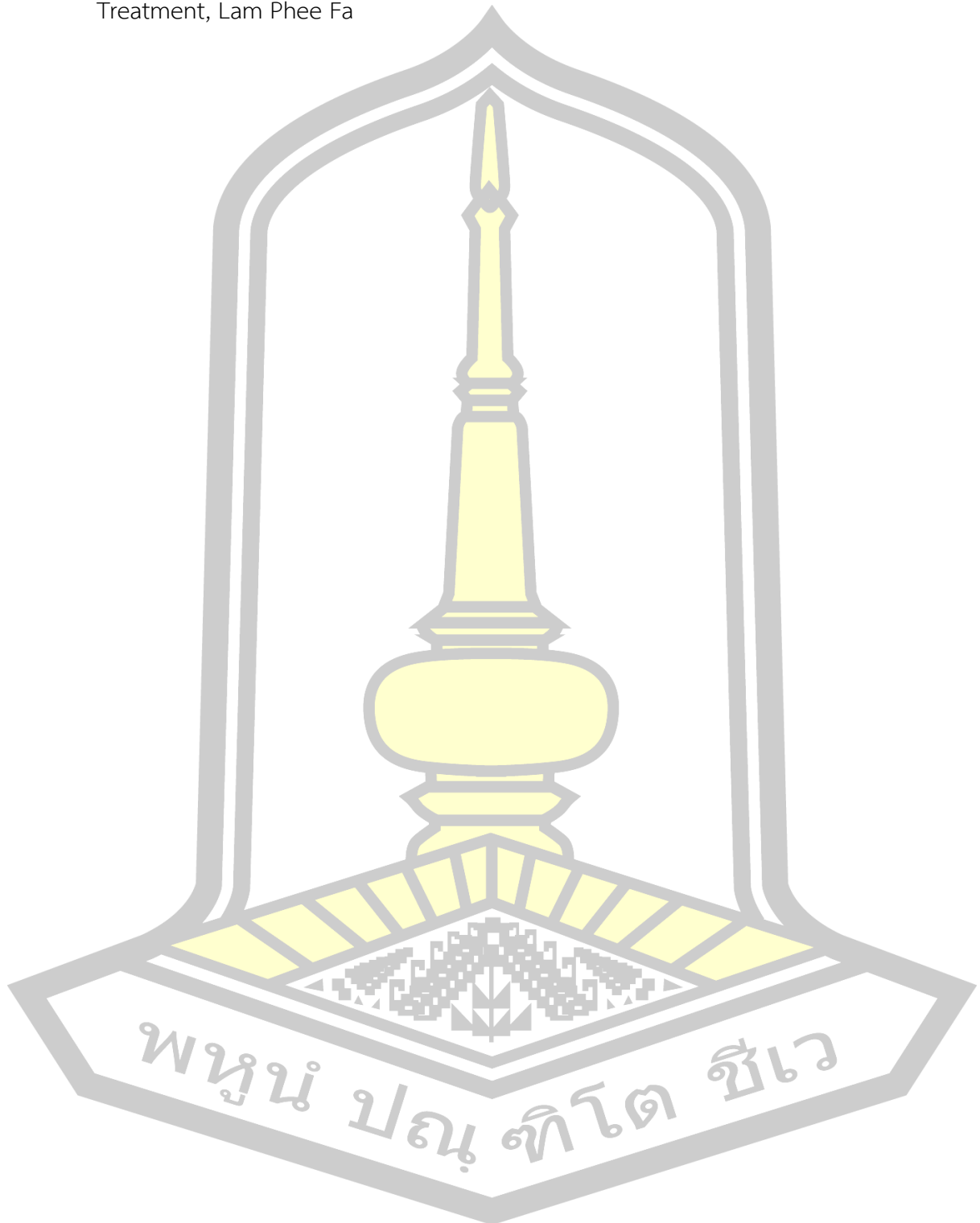
The result found that Ban Sam Had community there is a ritual to treat with ghosts of Santi Runnarut mother is a way of maintaining health in traditional ways. The invitation Phee Fa (Eyephee) help maintain remedy adown. Because the ghost is the ghost that determines the fate of the patient the ritual has various elements. To KherungKhayraysa Kartaengkay Khaen Attending the ceremony people Klonlam and Dance. Treatment ceremony will occur in 3 cases which are: Preparation are Preparation of the place to remove the sick person. Rite complementary a treatment stage are Summon beam Phee Fa Lamsong to cause and Lam soothe. Post ritual is to teach the sick to follow the tradition of Phee Fa and providing offerings with to Phee Fa in month 6 ritual khuwng Phee Fa to be sacrifice Phee Fa. Compensation favor which provides protection are Maemor satellite and Patient. The Lam Phee Fa there is a relationship between the belief that can cause illness and still cure illness. Belief in Buddhism, the community believes that Heresy Merit Underworld Paradise. Affecting the treatment of illness and beliefs about the supernatural phenomenon that can be used to predict illness. This belief

Mor Lam Phee Fa brought in to participate in the healing ritual of Maemor. Lam Phee Fa ceremony then the way to maintain health as in local wisdom is directly in the community. Treatment of patients with diseases caused by ghosts and treating patients that modern medicine cannot continue to heal patients who are healed must proceed according to the contraindications of austerely Phee Fa.

The traditional methods of health maintenance That is the factors and conditions that relate to the people in the community caused by the society to change together with the advancement of technology today. As a result, patients have greater access to medical information and access to medical care for all people in the community giving the patient a variety of treatment options. The government encourages modern medicine into the community. There are both provincial and district hospitals. The section encourage health Hospital parish also has a role in primary care for patients in the community. Born as values demanding more modern medicine and most importantly patients have access to a variety of areas. Owing to communication and communication in the community is more convenient but antibiotic treatment with modern medicine Did not respond to the patient's disease. When the doctor is the person who provides the medicine and has the sole decision about the treatment. The patient is solely responsible for acting as prescribed by the doctor.

The way of treatment layout traditional wisdom “Lam Phee Fa” Santi Runnarut mother. That has brought Lam Phee Fa come to treat patients in Ban Sam Had community. Allowing patients from the original status to become independent patients, no longer having to obey the commands of modern doctors. The patient and Maemor therefore social relationships that are good to each other and with people in the community. The patient's family is warm liberation from physical and mental illnesses. The happiness that healed from sickness waiting for death causing in the Ban Sam Had community patients are still being treated as well rite Lam Phee Fa to presently.

Keyword : Modern Medicine, Ban Sam Had Community, Intellect Folk, Way of Treatment, Lam Phee Fa

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความรู้และความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจาก ผศ.ดร. สมัย วรรณอุตร ประธานกรรมการสอบ ผศ.ดร. ธีระพงษ์ มีไธสง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ผศ.ดร. ฉลอง พันธุ์จันทร์ กรรมการสอบ และ อ.ดร. ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ กรรมการสอบผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ที่ได้ให้ความเมตตาอนุเคราะห์ในการสนับสนุนกระบวนการวิจัย แนวความคิด ที่มีค่าอย่างยิ่งตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่กรุณาให้ข้อเสนอแนะชี้แนะและให้คำปรึกษาในการทำงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณ คุณแม่สันติ รุณรุทธิ์ และคณะลำผีฟ้า ชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม ทุกๆ ท่าน ที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์ได้อย่างถูกต้องตามหลักการ ขั้นตอน ของพิธีกรรมลำผีฟ้าในพื้นที่เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณครอบครัว ญาติ พี่น้อง ทุกคน ตลอดจนท่านอื่นๆ ที่ไม่ได้กล่าวนามไว้ที่ได้ให้กำลังใจสนับสนุนช่วยเหลือด้วยดีตลอดมา

คุณค่าและประโยชน์จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณมารดาบิดา ตลอดจนบูรพาอาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านที่อบรมสั่งสอนมาด้วยดี ซึ่งผู้วิจัยจะนำไปพัฒนาการทำงานให้ดียิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ของพระพุทธศาสนาและประเทศชาติต่อไป

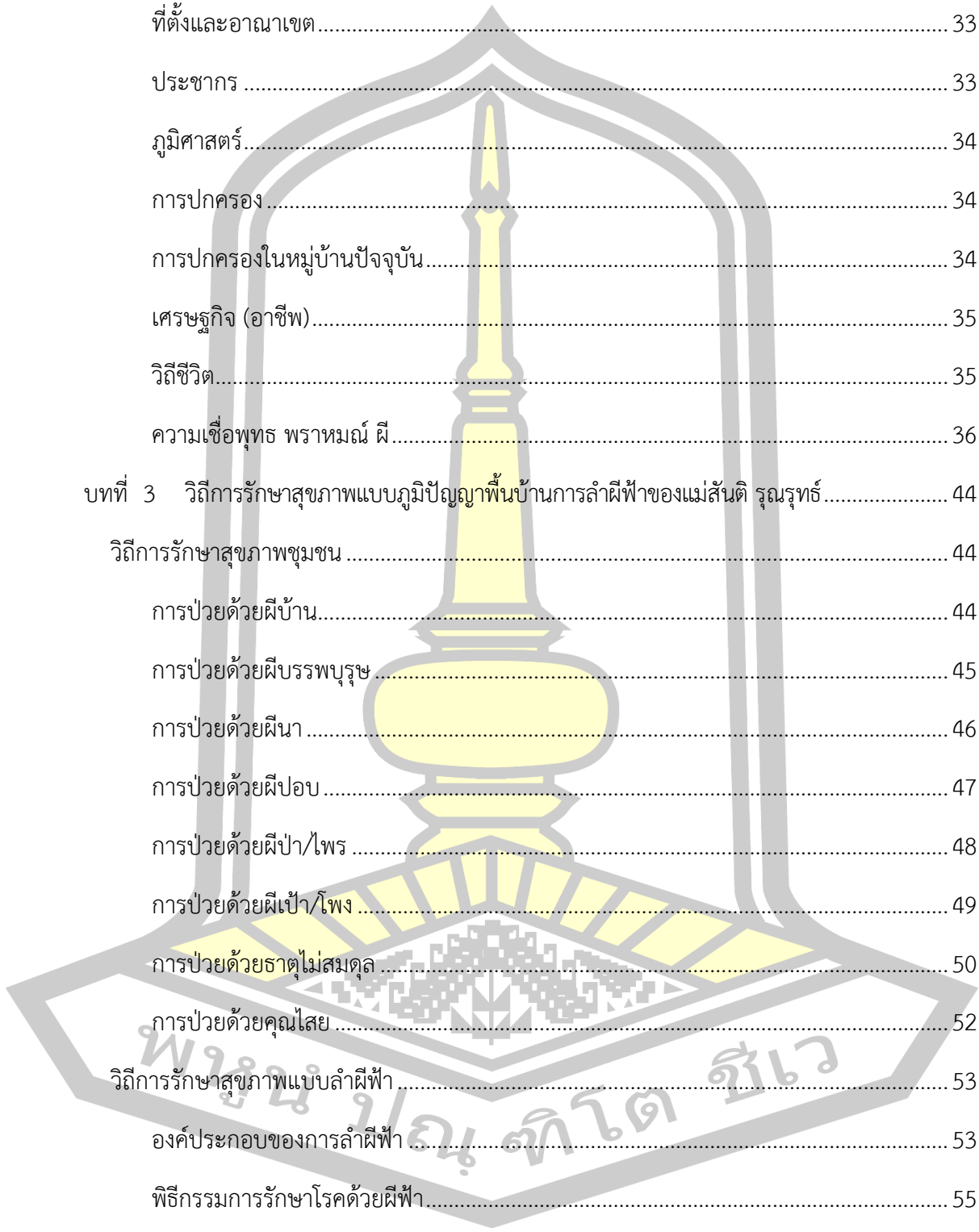
ทองคำ แก้วเมือง จันทสุโข

พนุน ปณ ภิโต ชีเว

สารบัญ

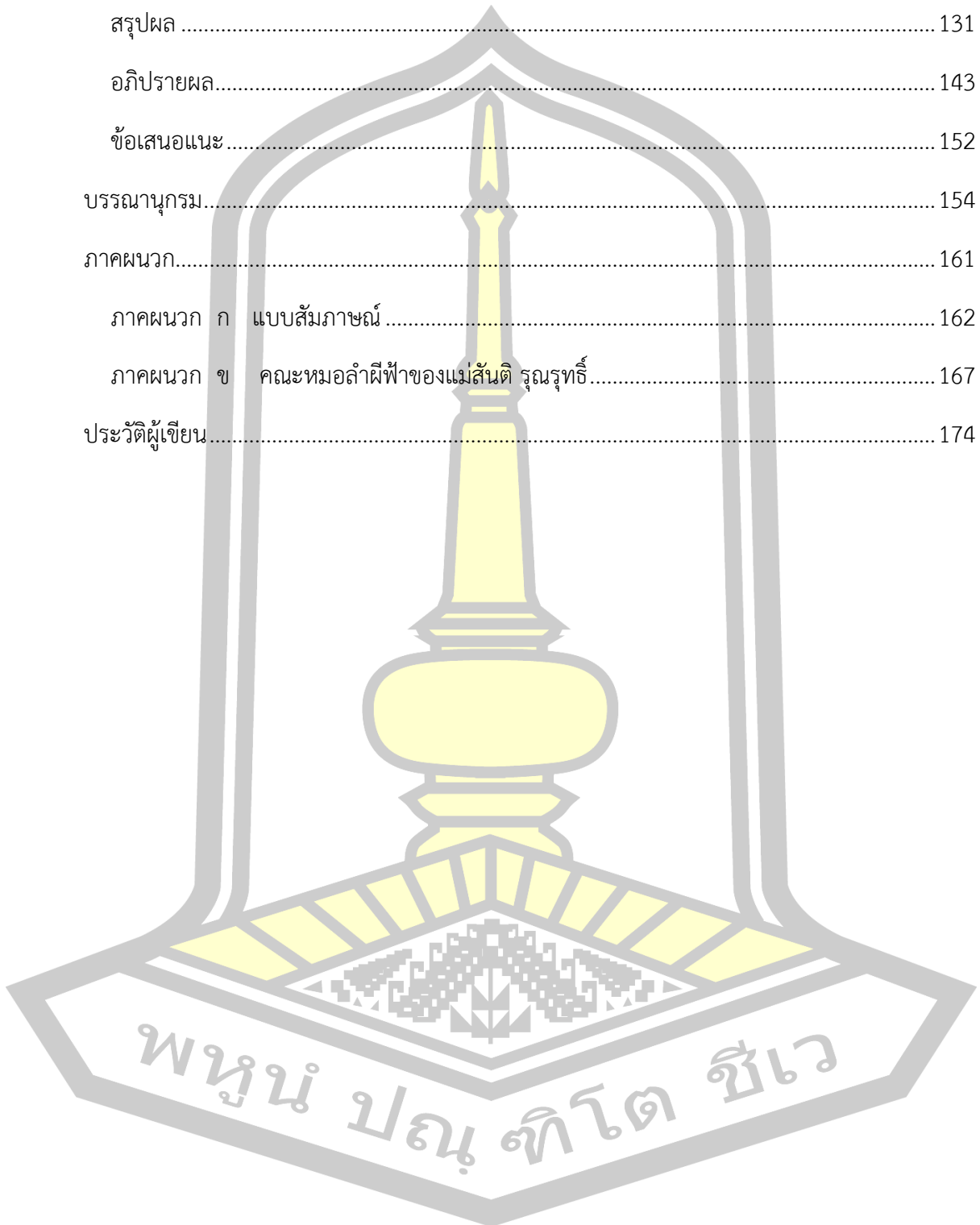
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฌ
สารบัญ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	๗
สารบัญภาพ.....	๘
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
ขอบเขตการวิจัย.....	5
วิธีดำเนินการวิจัย.....	6
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องสุขภาพ.....	9
แนวคิดการแพทย์พื้นบ้าน.....	13
แนวคิดพหุลักษณะทางการแพทย์.....	15
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน.....	17
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	24
บริบทพื้นที่.....	30
ประวัติบ้านชำแฮด.....	30

การสร้างบ้านสร้างวัด.....	31
ที่ตั้งและอาณาเขต.....	33
ประชากร.....	33
ภูมิศาสตร์.....	34
การปกครอง.....	34
การปกครองในหมู่บ้านปัจจุบัน.....	34
เศรษฐกิจ (อาชีพ).....	35
วิถีชีวิต.....	35
ความเชื่อพุทธ พราหมณ์ ผี.....	36
บทที่ 3 วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านการลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์.....	44
วิธีการรักษาสุขภาพชุมชน.....	44
การป่วยด้วยผีบ้าน.....	44
การป่วยด้วยผีบรรพบุรุษ.....	45
การป่วยด้วยผีนา.....	46
การป่วยด้วยผีปอบ.....	47
การป่วยด้วยผีป่า/ไพร.....	48
การป่วยด้วยผีป่า/โพง.....	49
การป่วยด้วยธาตุไม่สมดุล.....	50
การป่วยด้วยคุณไสย.....	52
วิธีการรักษาสุขภาพแบบลำผีฟ้า.....	53
องค์ประกอบของการลำผีฟ้า.....	53
พิธีกรรมการรักษาโรคด้วยผีฟ้า.....	55
วิธีการลำผีฟ้าของนางสันติ รุณรุทธิ์.....	58
ประวัตินางสันติ รุณรุทธิ์.....	58

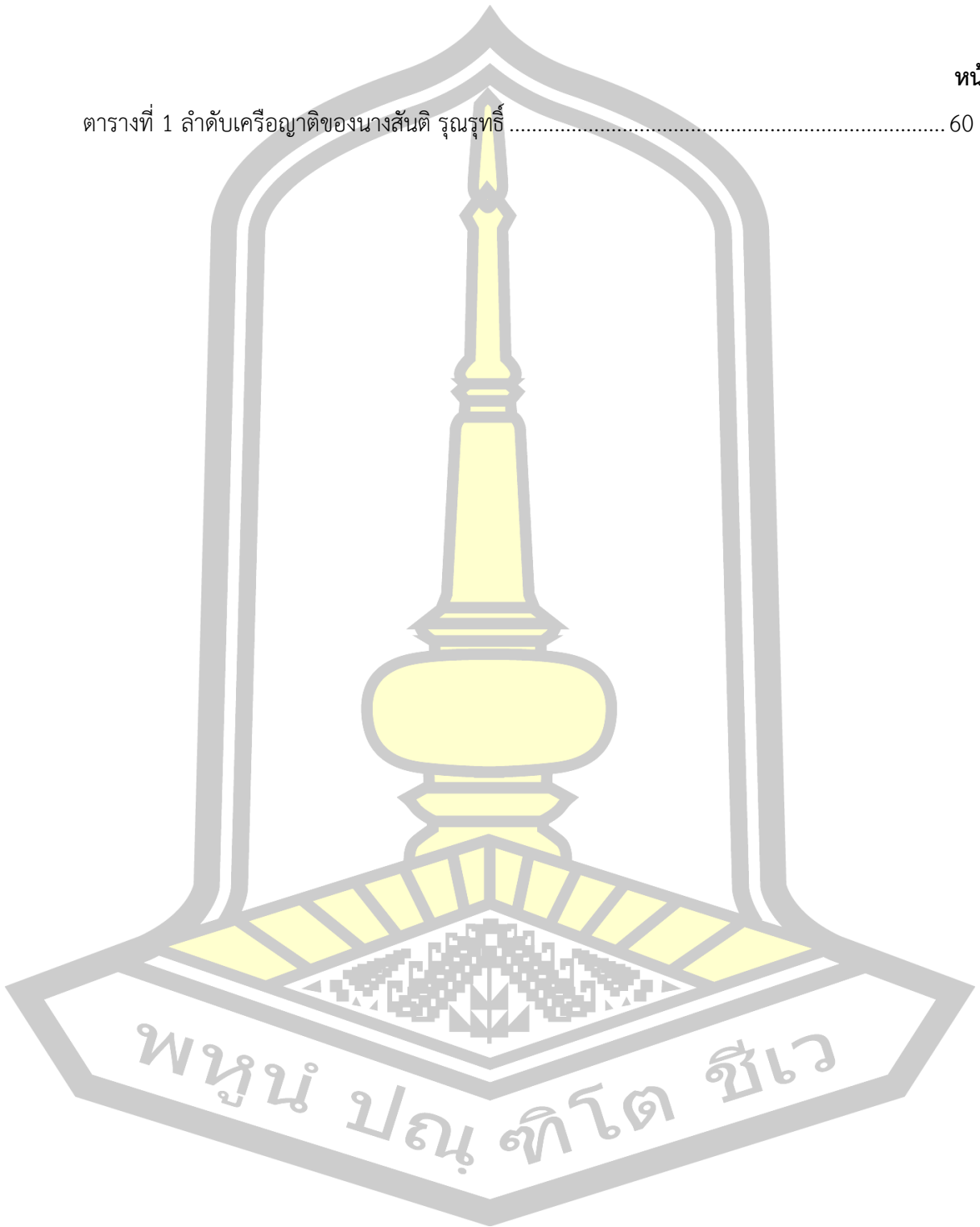
การรับไฟฟ้า (การสีบทอด).....	61
องค์ประกอบพิธีกรรมล่ำไฟฟ้า.....	62
1. เครื่องประกอบพิธี.....	62
2. ห่อคายน (ตุ้มคายน).....	63
3. เครื่องแต่งคายน.....	67
4. เครื่องดนตรี แคน กลอง.....	68
5. ทำนองการเป่า.....	71
6. บุคคลผู้เข้าร่วมพิธี.....	72
7. กลอนล่ำและทำนอง.....	81
วิธีการรักษาผู้เจ็บป่วย.....	85
ขั้นตอนรักษา.....	87
การเลี้ยงช่ง.....	90
1. องค์ประกอบพิธีกรรม.....	90
2. ขั้นตอนพิธีกรรมธรรมดาค.....	94
บทสรุป.....	98
บทที่ 4 ปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับวิธีการรักษาสุขภาพพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด.....	100
ความเป็นสมัยใหม่ของชุมชน.....	100
สังคมชนบทบ้านชำแฮด.....	100
สังคมสมัยใหม่ในชุมชนบ้านชำแฮด.....	102
การแพทย์สมัยใหม่.....	109
วิถีสุขภาพแบบการแพทย์สมัยใหม่.....	111
ระบบสวัสดิการของรัฐ.....	119
การเปลี่ยนแปลงวิธีการรักษาสุขภาพชุมชน.....	121
บทสรุป.....	129

บทที่ 5	สรูปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	131
	สรูปผล	131
	อภิปรายผล.....	143
	ข้อเสนอแนะ.....	152
	บรรณานุกรม.....	154
	ภาคผนวก.....	161
	ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์.....	162
	ภาคผนวก ข คณะหมอลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ.....	167
	ประวัติผู้เขียน.....	174

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ลำดับเครือญาติของนางสันติ รุณรุทธิ์	60

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 หนองซำแฮดในปัจจุบัน	31
ภาพที่ 2 แสดงพื้นที่บ้านซำแฮด หมู่ที่ 2.....	33
ภาพที่ 3 ร้านขายมันแกวหัวสดตามริมถนนในอำเภอบรบือไปอำเภอบ้านไผ่ของชาวบ้าน.....	35
ภาพที่ 4 รูปปั้นเรดตัวที่ 1 สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2539	37
ภาพที่ 5 รูปปั้นเรดตัวที่ 2 สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2546	38
ภาพที่ 6 ศาลเจ้าพ่อปู่จุมคำ ในตัวอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม.....	40
ภาพที่ 7 เครื่องประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้า.....	62
ภาพที่ 8 เครื่องแต่งกาย	68
ภาพที่ 9 นายสำรอง โคตรมี (หมอแคนตาโหว).....	70
ภาพที่ 10 แม่สันติ รุณรุทธิ์ ผู้เป็นหัวหน้าคณะ (ครูบา).....	75
ภาพที่ 11 บริวารที่ได้ร่วมพิธีลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์	77
ภาพที่ 12 ผู้ป่วยที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ ขณะทำการรักษาด้วยผีฟ้า.....	79
ภาพที่ 13 หมอแคนที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้ทำการเลือกมาเป่าแคน	80
ภาพที่ 14 ญาติพี่น้อง คนทั่วไปหรือผู้ศรัทธาเข้าร่วมพิธีลำผีฟ้า	81

พหุ อนุ สกิต ชีเว

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ความเชื่อในศาสนา เป็นความเชื่อที่มนุษย์ต้องการต่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติ มีการกราบไหว้อ้อนวอนให้ช่วยคุ้มครอง ต่างจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มนุษย์พยายามควบคุมอำนาจเหนือธรรมชาติเพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง (เบญจรัตน์ เมืองไทย, 2543: 75) ในทางความเชื่อจึงเป็นสิ่งสำคัญควบคู่มากับการสร้างอารยธรรมของมนุษยชาติ ความเชื่ออาจเป็นการค้นหาคำตอบในคำถาม ที่ไม่สามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุผลหรืออาจเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจในสภาพแวดล้อมและสังคมที่เต็มไปด้วยความยากลำบาก (อรุณรัตน์ จันทะลือ, 2549: 1) จึงเป็นไปได้ว่าความเชื่อของมนุษย์ได้ถูกครอบงำด้วยอำนาจจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม มีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับผี ซึ่งคือกฎเกณฑ์และระเบียบแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับชุมชน คนกับธรรมชาติ มีอำนาจมากกว่าหรือเป็นผู้ควบคุมและจัดการ (เสรี พงศ์พิศ, 2537: 9) ความเชื่อนี้จึงเป็นเรื่องนามธรรมที่แลเห็นได้ยากจึงต้องมีการแสดงออกด้วยการกระทำ คือการประกอบพิธีกรรมเพื่อให้บุคคลหลายฝ่ายมาพบปะและปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเดียวกัน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2538: 7) ด้วยเหตุนี้อำนาจพิเศษที่เหนือกว่าที่มนุษย์ได้มองเห็นย่อมเป็นผู้วิเศษ เพื่อคอยคุ้มปกป้องรักษาให้ได้รับความคุ้มครองให้พ้นภัยจากโรคที่เป็นอยู่

คนอีสานมีความผูกพันอยู่กับความเชื่อตลอดเวลาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นเรื่องที่มีมาช้านาน เพราะความเชื่อเรื่องผีได้ฝังรากลงในสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นโซกลางไสยศาสตร์ เครื่องรางของขลัง คาถาอาคม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยการขอความช่วยเหลือจากผีเหล่านั้นจนกลายเป็นรูปแบบทางวัฒนธรรม หรือสื่อสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา (อรุณรัตน์ จันทะลือ, 2549: 1) ในสังคมยุคโบราณมนุษย์ยังไม่มีมีการพัฒนาระบบความเชื่อขั้นสูงที่เรียกว่าศาสนาผู้คนสมัยนั้นพยายามหาคำตอบให้กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ ซึ่งอยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ พวกเขาเชื่อว่าผู้มีอำนาจพิเศษเหนือธรรมชาติเป็นผู้อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ต่างๆ ที่พวกเขาไม่สามารถอธิบายได้ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2540: 101) ความเชื่อเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่คนอีสานได้ถือปฏิบัติกันมาช้านานจนกว่าจะสามารถพิสูจน์ได้ว่าสิ่งเหล่านี้มีอำนาจจริงหรือไม่

สำหรับการประกอบพิธีกรรมต้องทำให้ถูกต้องตามประเพณี หากทำแล้วไม่ถูก จะเกิดเหตุร้ายต่างๆ ขึ้น ผีและคนเมื่อตายจะต้องไม่ทำพิธีอะไรร่วมกัน ไม่เช่นนั้นจะทำให้เจ็บป่วยหรือตายตามกันไป มีความเชื่อว่าผีจะรับรู้เรื่องราวของการกระทำของมนุษย์ (สุนทร วรหาร, 2559: 15) ฉะนั้นพิธีกรรมจึงเป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงระบบความเชื่อของมนุษย์ว่าไปสู่ความสัมพันธ์ที่มีความเกื้อกูลของหมู่วมวลมนุษย์ให้ดำรงอยู่ซึ่งความเป็นเผ่าพันธุ์ จึงกล่าวได้ว่าระบบความเชื่อ และพิธีกรรมเป็นการสั่งสมประสบการณ์การเรียนรู้ในเวลาอันยาวนาน โดยจะเชื่อมโยงกันไปหมด ซึ่งเกิดจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น (ประเวศ วะสี, 2534: 72) จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมเป็นพื้นฐานสำคัญที่ชาวบ้านปฏิบัติในชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดการสืบทอดความเชื่อต่อกันมา

ชาวอีสานส่วนใหญ่มีความเชื่อถือศรัทธาผีกันอย่างจริงจังและมั่นคง ยังได้สืบสานมรดกความเชื่อและวิถีการดำรงชีวิตจากบรรพชนอย่างแน่นแฟ้น เมื่อเกิดเหตุเภทภัยเจ็บไข้ได้ป่วย น้ำท่วมฝนแล้ง นาล่ม หรือพืชพันธุ์ธัญญาหารเหี่ยวแห้ง เเฉโรย สิ่งทั้งปวงดังกล่าวน่าจะเกิดมาจากอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของเหล่าผีบางเทวดาทั้งสิ้นที่บันดาลเห็นเป็นไป การทำพิธีบวงสรวง เช่นสังเวทแก่เหล่าภูติผีวิญญาณเทวดาทั้งหลาย เพื่อให้ช่วยขจัดปัดเป่าความเจ็บป่วยหรือทุกข์ยากเหล่านั้นให้หมดสิ้นไป (บุญยงค์ เกศเทศ, 2537: 188) จะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมของชาวอีสานมีผีเป็นผู้ดูแลต้องมีการทำพิธีขอมาโทษแล้วผีจะยกโทษให้อาการเจ็บป่วยจะหาย ผีที่มาทำให้เจ็บป่วยนั้นชาวบ้านถือว่าเป็นผีที่อยู่ในโลกมนุษย์ การรักษาด้วยลำผีฟ้าชาวอีสานจะเชื่อถือศรัทธาที่จะบันดาลทุกสิ่งได้แม้แต่การเกิดการตายตลอดจนเป็นผู้กำหนดโชคชะตากรรมของมนุษย์ ที่ยังยึดถือปฏิบัติมาจนตราบเท่าทุกวันนี้(มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม, 2561: 3) คติความเชื่อเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการประกอบพิธีกรรม เพื่อให้ได้รับสิ่งที่คนกับสิ่งที่ไม่เห็นธรรมชาติเกิดประโยชน์กับตนเองและครอบครัว

ต้องยอมรับว่าชาวอีสานเชื่อว่าผีมีอยู่หลายประเภทต่างกันตั้งแต่ที่อยู่ใกล้ตัวกันก่อนนั้นก็คือผีบรรพบุรุษ หรือเรียกว่าผีปู่ย่า ในบ้านก็มีผีเฮือน ออกนอกบ้านก็มีผีเต็มไปหมด บางทีก็เรียกว่าผีเจ้าที่ขอให้เป็นสิ่งที่ดีแล้วนำเกรงขาม ต้นไม้ใหญ่ ถ้ำ ป่า ดอย มีผีมาสถิตอยู่แทบทั้งสิ้น (ณรงค์ สมิทธิธรรม, 2545: 93) ความต้องการของชุมชนในสังคมชนบทที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรทำนา เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยยังคงรักษาโรคด้วยเสียงหมอลำ ซึ่งเรียกว่าลำผีฟ้า ลำสอง ลำทรง ในพิธีกรรมรักษาโรคภัยไข้เจ็บ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2540: 198) จะเห็นว่า หมอลำจัดได้ว่าเป็นศิลปะการขับร้องที่ขึ้นหน้าขึ้นตาที่สุดของชาวอีสาน ซึ่งเกิดมาจากพิธีกรรมบำบัดโรคภัยไข้เจ็บและเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร เช่น ลำผีฟ้า ลำสอง ลำทรง โดยเกิดจากความเชื่อเรื่องผีฟ้า ผีแถน เพื่อผ่อนคลายความบิบบิ้นของสังคม (บุญเพ็ง เรื่องศรีจันทร์, 2539: 18) ซึ่งได้เห็นความสอดคล้องกลมกลืนกับความเชื่อดั้งเดิมของการเกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ของชาวบ้านเป็นอย่างดี

ผีฟ้าเป็นผีที่ดีให้คุณแก่มนุษย์ เนื่องจากผีท่านเหล่านี้มีถิ่นสถิตอยู่บนท้องฟ้า แต่หลังจากที่พุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาจึงเปลี่ยนคำเรียกใหม่ว่าเป็นเทวดาแทน และเรียกที่สถิตของท่าน

บนท้องฟ้าว่าสวรรค์ ด้วยเหตุผลประการดังกล่าวผู้เฒ่าผู้แก่จึงบอกลูกหลานว่าเทวดาอยู่บนท้องฟ้า ท้องฟ้าก็เป็นท้องที่สถิตหรือสวรรค์ของเทวดา (สันติ ไพริธณ, 2550: 41) ต้องยอมรับว่า ผีฟ้าหรือผีแถน เป็นสิ่งที่สถิตอยู่บนสวรรค์หรือในเมืองฟ้าลักษณะคล้ายเทวดา ซึ่งอาจให้คุณหรือโทษได้มีอำนาจมากในการควบคุมมนุษย์และดินฟ้าอากาศ เป็นผู้ดลบันดาลให้มนุษย์มาเกิดที่เรียกว่าผีปั้นให้มาเกิด (งามพิศ สัตย์สงวน, 2551: 15) ราผีฟ้าเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ พิธีราผีฟ้าจะจัดขึ้นได้ในการรักษาคนเจ็บป่วยเพื่อรักษาผู้ป่วยอ่อนวอนและเอาอกเอาใจผี เพื่อให้ผู้ป่วยมีอาการดีขึ้น จากนั้นผู้ป่วยก็จะตอบแทนผีโดยการส่งเครื่องและสิ่งที่ผีต้องการให้ (อนุลักษณ์ อาสาสู, 2553: 1) ถือว่าเป็นการปฏิบัติตามความเชื่ออย่างมีขั้นตอนและมีระเบียบของการปฏิบัติพิธี โดยมุ่งให้บรรลู่วัตถุประสงค์นำมาซึ่งความหายจากการเจ็บป่วย

การล่ำผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้ประกอบขึ้นเพื่ออ่อนวอนให้เทวดาฟ้าแถนมาจัดโรครักษาไข้เจ็บและปกป้องรักษาคนป่วยให้มีความร่มเย็นเป็นสุข (มาลินี กลางประพันธ์, 2550: 24) ผีฟ้าเป็นพิธีกรรมใช้ในการรักษาโรค การพ่อนราผีฟ้าก็เพื่อปัดเป่าโรคภัยไข้เจ็บที่แพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถรักษาให้หายได้แล้ว เป็นนัยสำคัญของพิธีกรรมนี้คือใจเป็นนายกายเป็นบ่าว กำลังที่เข้มแข็งนั้นเอาชนะโรคภัยไข้เจ็บได้ (หนังสือพิมพ์บ้านเมือง, 2560: 4) ราผีฟ้าเป็นการรักษาผู้ป่วยด้วยการเชิญผีฟ้าให้ลงมาสถิตอยู่ในร่างของคนทรงเพื่อทำนายลักษณะอาการของคนไข้ที่ป่วยประกอบพิธีกรรมการรักษาผู้ซึ่งละเมิดต่อผีให้มีความเข้าใจประเพณีปฏิบัติให้ถูกต้อง (ชัชยนต์ เพาพาน, 2533: 1-2) การเข้าทรงผีฟ้าเป็นการรักษาโรคที่การแพทย์ปัจจุบันรักษาไม่หาย แม้ว่าชาวบ้านจะนิยมไปรักษาที่โรงพยาบาลและใช้ยาสมัยใหม่แต่ยาสมัยใหม่ก็รักษาได้ไม่หมดทุกโรค บางโรคหมอโรงพยาบาลเองก็ไม่อาจบอกได้ว่าคนไข้เป็นโรคอะไรคนไข้จึงมารักษาโดยการล่ำผีฟ้า (ยุทธภณธ์ เตชะแก้ว, 2542: 3) การรักษาโรคด้วยการรำพ่อนหรือราผีฟ้า ยังเป็นสิ่งที่ต้องมีการรักษาให้คงไว้ให้กับคนที่มีทางเลือกในการรักษาให้ชีวิตได้หลุดพ้นจากโรคและความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น

สุขภาพสมัยใหม่มีฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์ในลักษณะให้รอดพ้นความเจ็บป่วย ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา อิทธิพลของแนวคิดทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ในยุคสมัยใหม่ (Post-modernism) หรือหลังยุคโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) ได้มีส่วนทำให้งานหลายสาขาเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับ “ความรู้” “เหตุผล” “ความเชื่อ” และความเชื่อมโยงของสิ่งเหล่านี้กับกระบวนการสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่าน ปฏิบัติการทางภาษา การใช้สัญลักษณ์สื่อ สถาบัน การศึกษา และสถาบันสังคมในรูปแบบต่างๆ (นราสิทธิ์ บุญล้อม, 2543: 81)

การสาธารณสุขมูลฐานของไทยที่เกิดขึ้นมีฐานคิดที่สำคัญว่า ความจริงเกิดจากกระบวนการและกลไกในการจัดระเบียบของสรรพสิ่ง (The order of thing) ผ่านกลไกเชิงอุดมการณ์ของรัฐว่าด้วยการสาธารณสุขมูลฐานเป็นภาพของการทำให้ชุมชน “อยู่ดีมีสุข” แต่อีกด้านหนึ่ง การสาธารณสุขมูลฐานที่ถูกสร้างขึ้นมาภายใต้การแพทย์ชุดใหม่ เพื่อต้องการผนวกรวมชุมชนชนบทเข้าสู่ระบบการแพทย์สมัยใหม่

โดยการเปิดพื้นที่ให้สามารถผูกขาดด้วยอำนาจ/ความรู้ของการแพทย์สมัยใหม่ การดูแลสุขภาพภายใต้ฐานคิดของการแพทย์สมัยใหม่ มีเจตจำนงเพื่อต้องการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ของชาวบ้านให้เป็นไปในแบบที่ได้รับการยอมรับจากการแพทย์สมัยใหม่ ที่ชี้ให้เห็นกระบวนการสถาปนาการสาธารณสุขมูลฐาน ตลอดจนทำให้การดูแลสุขภาพแบบพื้นบ้านถูกเบียดขับออกไปจากระบบการดูแลสุขภาพของสังคมไทย (Foucault Michel, 1981: 3)

ในสังคมไทยก่อนภาวะทันสมัยเข้ามาก็มีระบบการแพทย์พื้นบ้าน หรือการแพทย์แบบดั้งเดิมอยู่แล้ว หากแต่การแพทย์สมัยใหม่มิได้ให้ความสำคัญ คุณค่าที่มีอยู่ จึงได้ปิดกั้น/ปิดบังการแพทย์แบบอื่นๆ ให้หายออกไป และเข้าสู่การบริการสุขภาพแบบใหม่ ทั้งยังสร้างเครือข่ายชาวบ้านในชุมชนชนบทให้เข้าร่วมในกระบวนการสร้างการสาธารณสุขมูลฐานอย่างเข้มข้นและจริงจัง ด้วยการอ้างว่าการสาธารณสุขมูลฐานจะทำให้หลุดพ้นจากมายาคติ (Myth) ของการแพทย์พื้นบ้าน (นรินทร์ สังข์รักษา, 2548: 83)

จากความเชื่อและพิธีกรรมการรำผีฟ้าในภาคอีสานนั้นได้มีบทบาทควบคู่กับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนภาคอีสานมาโดยตลอด แม้ในปัจจุบันได้มีการพึ่งพิงจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นการเมือง การปกครอง การศึกษาและการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจมากขึ้น ความเชื่อและพิธีกรรมการรำผีฟ้ากำลังเป็นเรื่องที่ถูกกละเลยมองข้ามที่สำคัญคือไม่ได้ทำความเข้าใจและยังถูกดูแลจากสังคมภายนอกมาโดยตลอดแต่ความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวก็ยังถ่ายทอด ดำรงอยู่อย่างสืบเนื่องแม้กระแสนวัตกรรมอื่นๆ เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวชนบทภาคอีสานมากขึ้นแต่อย่างไรก็ตามความเชื่อและพิธีกรรมรำผีฟ้าก็ยังมิให้พบเห็นในหมู่บ้านชนบทอีสานต่างๆ ไป ความเชื่อและพิธีกรรมการรำผีฟ้าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จะต้องถ่ายทอดจากบรรพบุรุษเป็นประสบการณ์ความเชื่อที่คนรุ่นก่อนเก่าได้กลั่นกรองจากวิถีการดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดิงงามไว้สืบทอดให้คนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่ความเข้าใจถึงรากเหง้าแห่งภูมิปัญญาซึ่งเป็นคุณค่าแห่งบรรพชนที่ได้สร้างสรรค์จรรโลงไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ดำเนินตามครรลองวิถีอย่างยั่งยืน

บ้านซำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ที่พยายามจะสืบทอดพิธีกรรมการรำผีฟ้า ซึ่งเป็นประเพณีที่มีการปฏิบัติกันประจำทุกปี ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยเกิดความน่าเชื่อถือกับการรำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ โดยมีผู้ที่รักษาหาย (บริวาร) ญาติ และผู้ที่ยังมีความเชื่อการรำผีฟ้ามาร่วมงานนี้เรียกว่า การลงช่วง จัดขึ้นปีละหนึ่งครั้ง โดยมีผู้ที่อยู่บนฟ้าหรือ “อ้ายฟ้า” เป็นผู้กำหนดวันให้แม่สันติ รุณรุทธิ์ แจ้งข่าวให้มาร่วมกัน ซึ่งปีนี้ได้ถูกกำหนดการลงช่วงวันที่อังคารที่ 7 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2562 ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 6

ด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาในพิธีกรรมรำผีฟ้า โดยเฉพาะในพิธีกรรมรำผีฟ้า ซึ่งยังคงรักษาแบบแผนการแสดงไว้อย่างครบถ้วนตามพิธีกรรมการบำบัดรักษาโรคตามความเชื่อของชาวอีสาน โดยเชื่อว่าผีฟ้าสามารถบำบัดหรือมีอิทธิพลให้โรคต่างๆ นั้นทุเลาและหายได้

ในที่สุด แม้แต่เหตุผลทางวิทยาศาสตร์ที่ก้าวล้ำในยุคปัจจุบันก็ไม่สามารถพิสูจน์และให้คำตอบที่ชัดเจนได้ในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม ที่ได้รับการแบบแผนของพิธีกรรมในการรักษาโรคภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยในโลกยุคปัจจุบัน ท่ามกลางสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่คณะหมอลำผีฟ้าแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่ยังจะทำการรักษาแบบแผน วิธีการ ขั้นตอน ไว้อย่างสมบูรณ์ ครบถ้วน ซึ่งปัจจุบันพิธีกรรมการลำผีฟ้าจะเสื่อมคลายลงไปเพราะความเจริญทางการแพทย์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาโรคโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน บทบาทของของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ผู้นำพิธีกรรมการรักษาแบบการลำผีฟ้าให้กับผู้ป่วยที่มีเฉพาะเสียงแคนและท่วงท่าการรำรำมีผลทำให้ผู้ป่วยได้หายจากโรคที่เจ็บป่วยได้ตลอดจนศึกษาปัจจัยเงื่อนไขที่บ้านชำแฮด และความเป็นอยู่ในวัฒนธรรมที่มีการดำเนินชีวิตเกี่ยวกับผีฟ้าผ่านพิธีกรรมการลำผีฟ้าและบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับ “ลำผีฟ้า” เพื่อให้พิธีกรรมลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ให้ดำรงอยู่กับวิถีชีวิตที่ผู้ป่วยมีทางเลือกสุดท้ายด้วยวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วยการลำผีฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม
2. ศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ลำผีฟ้า: วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน กรณีลำผีฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงวิถีทางความเชื่อในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม โดยเลือกใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ดังนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้โดยศึกษาวิถีทางความเชื่อของชุมชน ศึกษาบริบทพื้นที่ พิธีกรรมลำผีฟ้า ผู้สืบทอดพิธีกรรมลำผีฟ้า รวมถึงวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน
2. ขอบเขตพื้นที่ในการวิจัย ชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม
3. ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษา รวมทั้งสิ้น 32 รูป/คน ดังนี้
 - 3.1 พระสงฆ์ จำนวน 1 รูป
 - 3.2 ผู้รู้/ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 3 คน

- 3.3 หมอพื้นบ้าน จำนวน 2 คน
- 3.4 หมอลำผีฟ้า จำนวน 1 คน
- 3.5 บริวารหมอลำผีฟ้า จำนวน 10 คน
- 3.6 ผู้ป่วยที่ได้รับการรักษาจากแม่สันติ รุณรุทธิ์ จำนวน 10 คน
- 3.7 ผู้เข้าร่วมพิธี จำนวน 5 คน
- 3.8 ประชาชนทั่วไป จำนวน 5 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเพื่อดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ได้แก่
 - 1.1 แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย
 - 1.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) การใช้กล้องบันทึกภาพ สมุดบันทึก
 - 1.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group)
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล/วิธีการ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้
 - 2.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 2.2 ศึกษาข้อมูลจากภาคสนาม โดยการจดบันทึกข้อมูล (Field Note) ดังนี้
 - 2.2.1 การแบบสังเกตแล้วบันทึกข้อมูลตามแนวทางที่กำหนดไว้
 - 2.2.2 ใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีประเด็นคำถามเป็นหลักในการดำเนินงานและบันทึกข้อมูลตามแนวทางที่กำหนดไว้ โดยผู้วิจัยได้นำเครื่องมือคือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบว่าแบบสัมภาษณ์เชิงลึกนั้นถูกต้องครบถ้วนตรงประเด็นของการศึกษาครั้งนี้
 - 2.2.3 เมื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องแล้ว ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ไปทดสอบความเข้าใจและเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ก่อนนำไปใช้จริง โดยการทดสอบเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งประกอบด้วยแนวคำถามดังต่อไปนี้
 - 1) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ สกุล อายุ บ้านเลขที่ บทบาท
 - 2) แบบสัมภาษณ์มีโครงสร้าง วิธีการรักษา ปัจจัย/เงื่อนไข ผู้ให้ข้อมูลตอบในคำถามเดียวกันจนครบทุกคน และตอบได้อิสระเรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านของพิธีกรรมลำผีฟ้าที่ใช้รักษาคนป่วยในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม
 - 2.2.4 การบันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายรูป เพื่อใช้บันทึกกิจกรรมการสัมภาษณ์และขั้นตอนบริบทของสถานที่ต่างๆ นำเสนอในภาคผนวก
 - 2.2.5 วิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปข้อมูลที่บันทึกไว้แล้วจัดข้อมูลให้เป็นระบบรวบรวมคำตอบตามประเด็นคำถามที่กำหนดไว้

3. การจัดทำข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จากการสังเกต การสัมภาษณ์ นำมาสังเคราะห์ข้อมูลและจัดทำข้อสรุปแล้วนำเสนอผลการศึกษ โดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ ที่หลากหลายในท้องถิ่นที่ผ่านการปฏิบัติ จนเป็นที่ยอมรับของสังคม ที่สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม

ลำผีฟ้า หมายถึง พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการรักษาสุขภาพแบบดั้งเดิมตามความเชื่อว่าการเจ็บป่วยเกิดจากการกระทำของผี โดยมีการประกอบพิธีกรรมการรำผีฟ้าผ่านร่างทรงผีฟ้า หมอแคน (หม่อม้า) ผู้ป่วย (ท้าวใหม่) และเครื่องคาย ในบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม

วิธีการรักษาสุขภาพ หมายถึง การดูแลรักษาสุขภาพกายและสุขภาพจิต โดยอาศัยองค์ความรู้ด้านสุขภาพให้มีความสมดุลของร่างกาย โดยที่ไม่ใช้ยาและสารเคมีในการบำบัดรักษา เพื่อส่งเสริม ป้องกัน รักษาฟื้นฟูสุขภาพ ในบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม

วิธีการรักษาสุขภาพ หมายถึง วิธีการปฏิบัติเมื่อเกิดการเจ็บป่วย โดยวิธีการดูแลสุขภาพปรึกษา/ขอรับคำแนะนำจาก อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และใช้บริการสุขภาพที่สถานพยาบาลประจำตำบล คลินิก โรงพยาบาล ตามลำดับของอาการเจ็บป่วย ในบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม

หมอลำผีฟ้า หมายถึง แม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่รับเป็นร่างทรงผีฟ้า ผู้ทำหน้าที่นำประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้า เพื่ออันเชิญผีฟ้าอ้ายพม่าทำนายหาสาเหตุของการเจ็บป่วยและทำการรักษาอาการเจ็บป่วยตามขั้นตอนอย่างถูกต้องตามความเชื่อโบราณในบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม

ปัจจัยและเงื่อนไข หมายถึง การทำกิจกรรมรักษาสุขภาพร่วมกันของพิธีกรรมการลำผีฟ้า จนกระทั่งประสบความสำเร็จของคนในชุมชนที่มีปัญหาด้านสุขภาพ จึงเกิดการวิธีการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหาคความเจ็บป่วยในบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม

ผู้ป่วยหรือคนไข้ หมายถึง ผู้ที่เคยเข้าร่วมในพิธีกรรมลำผีฟ้าเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยหรือให้ประสบความสำเร็จในบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สืบทอดการลำผีฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม
2. ได้ทราบถึงศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม
3. ได้ข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับองค์ความรู้ภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้านที่ถูกบันทึกอย่างเป็นระบบ

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง ลำผิฟ้า : วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้สำรวจแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องสุขภาพ

แนวคิดการแพทย์พื้นบ้าน

แนวคิดพหุลักษณะทางการแพทย์

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บริบทพื้นที่

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องสุขภาพ

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัย และหนังสือที่เกี่ยวข้องกับวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผู้วิจัยได้พบแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องสุขภาพ นำเสนอตามลำดับดังนี้

ธัญนิตา เจริญจันทร์ (2557: 69-84) ได้อธิบายไว้ว่า ชาวอีสานมีความเชื่อว่าเป็นเทวดามากกว่าเป็นผี ผิฟ้าจึงเป็นผีที่อยู่ระดับสูงกว่าผีชนิดอื่นๆ ส่วนแกนนั้นมีความเชื่อว่าเป็นคำเรียกกรรมถึงเทวดาและแกนที่ใหญ่ที่สุดคือ “แกนหลวง” ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระอินทร์ ผิฟ้าหรือผีแกนนั้นแต่ละพื้นที่มีการเรียกที่แตกต่างกันไป ผิฟ้าสามารถช่วยเหลือมนุษย์ที่เดือดร้อน เกิดการเจ็บป่วยได้ การรักษามีการเชิญผิฟ้ามาสิงสถิตในร่างกายของคนทรง เรียกว่า “ผิฟ้า นางเทียน” การลำผิฟ้ามีองค์ประกอบ 4 ส่วนคือ หมอลำผิฟ้า หมอแคน ผู้ป่วย และเครื่องคาย การลำผิฟ้ามีความแตกต่างกันแต่ละท้องถิ่น ผู้ทำพิธีจะต้องสวมผ้าขึ้นทับผ้าที่สวมอยู่ (กรณีที่ผู้ป่วยเป็นชาย) ถ้าผู้ป่วยเป็นหญิง ครูบาจะสวมผ้าแพรหรือผ้าฝ้ายโดยสวมทับผ้าถุงเดิม การรักษาต้องพ้อนลำทุกคนและอยู่กับผู้ป่วย ถ้าผู้ป่วยต้องการการพ้อนลำก็จะทำหน้าที่ต่อไป แต่ถ้าไม่ต้องการครูบาก็จะนำเครื่องคายขึ้นไปเก็บบนหิ้ง จากนั้นทุกคนมารับประทานอาหารร่วมกัน

สำหรับ Lupton Deborah (1994) กล่าวว่า สังคมวิทยา-มานุษยวิทยาการแพทย์ไทย ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2520 และต้นทศวรรษที่ 2530 เป็นช่วงของการเปลี่ยนผ่านระบบสุขภาพที่มีนัยโดยตรงเชิงนโยบาย จะเห็นได้ว่า ผลกระทบของการพัฒนาต่อสภาวะสุขภาพในสังคมไทยคือ

การรักษาพยาบาลที่บ้านที่ถูกกลบตบมาหลงจากการแพทย์สมัยใหม่ ประเด็นที่สนใจคือ การให้คำนิยามโรคบ้า ปัญหาสุขภาพจิตเห็นว่า อากาของผู้ที่เป็นบ้าเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยผู้ที่มีอำนาจขึ้นอยู่กับกระแสนุรักษ์นิยมหรือชาตินิยม Irvine ให้ความสนใจต่อความเชื่อในคาถาอาคม อำนาจเหนือธรรมชาติและสาเหตุของโรคบ้า และปัญหาสุขภาพจิต เขาตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับจำนวนของคนทรงที่มีมากมายยังให้ความสำคัญต่อพิธีทรงเจ้า คนทรง ตลอดจนความเชื่อเรื่องผีและวิธีการกีดกันคนด้วย การกล่าวหาว่าเป็นผีจะ จนถึงทศวรรษที่ 2530 ความสนใจในวัฒนธรรม/พฤติกรรมสุขภาพได้พัฒนาไปอีกระดับหนึ่ง การดำรงอยู่ของการรักษาพยาบาลที่บ้าน การทรงเจ้าเข้าผี และลัทธิบูชาเจ้าพ่อ เจ้าแม่กวนอิม ที่ผุดขึ้นอย่างมากมายท่ามกลางเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมทันสมัย

ขณะที่พัฒนา กิติอาษา (2549: 193) ได้กล่าวว่า ในทศวรรษ 2540 มีการวิเคราะห์การทรงเจ้าเข้าผีในวัฒนธรรมสุขภาพของไทยว่า หมอลำทรง หมอลำผีฟ้า เจ้าก๊ก ผีพอน และร่างทรงหรือคนทรงในเมือง การที่จะเข้าใจสิ่งเหล่านี้ที่มีมักจะเข้าใจกันว่าเป็นเรื่องไร้เหตุผล จำเป็นต้องอาศัยมุมมองและการตั้งคำถามที่ต้องเข้าใจความหมายทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน การตั้งคำถามและค้นหาคำตอบเชิงประจักษ์นิยมและเหตุผลนิยม จึงไม่ใช่คำตอบของปัญหาทั้งหมด “ไสยศาสตร์ ผี เทวดา หรือการเข้าทรงลงผีจะมีจริงหรือไม่ รักษาโรคหายจริงหรือไม่ ไม่ใช่เรื่องสำคัญ แต่เรื่องราวและประสบการณ์ชีวิตที่คนเกี่ยวข้องได้พูดถึง เขียนถึง และนำมาประพฤติปฏิบัติ ในความเป็นจริงนั้นสำคัญมากกว่าการพิสูจน์ด้วยเหตุผลและค้นหาประจักษ์พยาน” การทรงเจ้าเข้าผี ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการรักษาพยาบาลที่บ้าน ไม่ได้มีความสามารถในการรักษาโรคทางกาย หรือโรคที่เกิดจากเชื้อโรค หรือสาเหตุจากธรรมชาติเหมือนแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ให้คำอธิบายหรือให้พื้นที่ในการรักษาพยาบาลอีกส่วนหนึ่ง ในขณะที่การแพทย์แผนใหม่มีข้อจำกัดหลายด้าน เป็นต้นว่า ตอบคำถามที่แตกต่างไปจากการแพทย์พื้นบ้าน แต่ไม่ได้ตอบคำถามที่ว่า “ทำไมต้องเป็นฉันที่โชคร้าย?” (Evans-Pritchard) ไม่สามารถสื่อสารผู้ป่วยหรือผู้รับบริการด้วยภาษาที่มีความหมายทางวัฒนธรรม และมีการสื่อสารและวิธีการปฏิสัมพันธ์กับผู้ป่วยที่สร้างสภาวะแปลกแยก หวาดกลัว และยอมจำนน มีวิธีการรักษาที่แยกส่วนผู้ป่วยออกจากเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางสังคมและชุมชน และไม่ได้มีส่วนช่วยเสริมพลังในกระบวนการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ของชาวบ้าน ที่ต้องการอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับเสาหลักทางความเชื่อและพิธีกรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยเฉพาะเมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงภายนอกหมู่บ้าน วัฒนธรรมสุขภาพเป็นเรื่องของความหลากหลาย เป็นเรื่องของการสั่งสมภูมิรู้และประสบการณ์ รวมทั้งเป็นการปรับเปลี่ยนตัวเองให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปในพื้นที่ทางสังคมในวัฒนธรรมสุขภาพไม่มีระบบใดระบบหนึ่งเข้ามายึดครองได้อย่างสมบูรณ์หรือเด็ดขาดเพราะภายในพื้นที่ดังกล่าวนี้เต็มไปด้วยการต่อรอง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

เช่นเดียวกับ Klienman (1980) กล่าวว่า ระบบสุขภาพประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ การดูแลสุขภาพภาคประชาชน (Popular sector), การแพทย์พื้นบ้าน (Folk sector) และวิชาชีพแพทย์

(Professional sector) ในที่นี้จะกล่าวถึงความเชื่อเรื่องสุขภาพของคนไทยและการแพทย์พื้นบ้านของไทยเป็นหลัก สำหรับความเจ็บไข้ได้ป่วย เกิดจากโลกทัศน์ที่มีรากฐานจากวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างผี พราหมณ์ พุทธ และยังคงเป็นตัวกำหนดสำคัญที่ทำให้ชาวไทยมีพฤติกรรมสุขภาพต่างๆ ไปตามความคิดความเชื่อที่ตนมีมากกว่า 100 ปี มาแล้วก็ตาม แต่ทว่าการแพทย์แผนใหม่จะเป็นที่ยอมรับและถูกกระจายออกไปเป็นที่รู้จักของชาวบ้านไทยในชนบท ในช่วง 20-30 ปีเท่านั้น ซึ่งหากเทียบกับวัฒนธรรมความเชื่อดั้งเดิมของไทย ได้ทำหน้าที่ในการขัดเกลาและมีบทบาทในการทำความเข้าใจและแก้ไขปัญหาสุขภาพอยู่ในภูมิภาคนี้ นับเป็นพันปีแล้ว การแพทย์สมัยใหม่ยังคงเป็นสิ่งที่แปลกแยกและยังไม่สามารถเข้ากับรากฐานความคิดของชุมชนได้อย่างแนบสนิท แม้ประสิทธิภาพของการแพทย์สมัยใหม่จะปรากฏเป็นที่ประจักษ์ชัดและเป็นที่ยอมรับมากขึ้นในปัจจุบัน แต่ก็ยังมีได้มีฐานะเป็นองค์ความรู้ที่เป็นกระแสหลักในการชี้นำ กำหนดพฤติกรรมทางสุขภาพของชาวบ้าน ความรู้สึกนึกคิด ท่าที และพฤติกรรมเกี่ยวกับสุขภาพของชาวบ้าน ยังคงถูกกำหนดจากวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสำคัญของคนไทย ดังนี้

1. ธาตุ สุขภาพ และความเจ็บป่วย ธาตุประกอบด้วย ธาตุดิน (ปฐวีธาตุ), ธาตุน้ำ (อาโปธาตุ), ธาตุลม (วาโยธาตุ) และธาตุไฟ (เตโชธาตุ) ร่างกายของมนุษย์มีคุณสมบัติและมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน และทำหน้าที่คุ้มกันไว้ให้ระบบร่างกายมีความเป็นไปตามปกติ สุขภาพดีเกิดขึ้นจากการมีธาตุที่สมดุลกัน จำแนกเป็นส่วนย่อย คือ ธาตุดิน 20 ประการ, ธาตุน้ำ 12 ประการ, ธาตุลม 6 ประการ และธาตุไฟ 4 ประการ เรียกว่า “อาการครบสามสิบสอง” เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของร่างกาย แนวทางการบำบัดรักษาจึงมีการปรับให้เกิดดุลยภาพอีกครั้งหนึ่ง โดยใช้สมุนไพร หรือเภสัชสาร ซึ่งมีคุณสมบัติเฉพาะ เพื่อกระทำต่อความแปรปรวนของธาตุใดธาตุหนึ่งเพื่อปรับให้เกิดภาวะสมดุลขึ้น

2. ไสยศาสตร์กับความเจ็บป่วย วัฒนธรรมไทยได้แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ 1. ผีเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาหรือปกป้องคุ้มครองสิ่งต่างๆ อยู่ในธรรมชาติ เช่น เจ้าที่, เจ้าป่า, รุกขเทวดา, แม่โพสพ, แม่ย่านาง, ผีฟ้า, ผีป่า, ผีดง, ผีตาแฮก ผีเหล่านี้มีลักษณะกึ่งเทพ ทำหน้าที่คุ้มครองดูแลเฉพาะในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ มีผีฟ้าหรือพญาแถน ใหญ่กว่าผีอื่นใดทั้งหมด 2) ผีเป็นวิญญาณของผู้ล่วงลับไปแล้ว แต่ยังคงมีอำนาจในการควบคุมดูแลสิ่งต่างๆ และให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ ผีเหล่านี้ได้แก่ ผีบรรพบุรุษต่างๆ มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น เช่น ผีปู่ตาในภาคอีสาน, ผีปู่อยู่ในภาคเหนือ, ผีปู่ตายายในภาคกลาง หรือผีตายายในภาคใต้ ผีเหล่านี้มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของชุมชน โดยชาวบ้านจะมีศาลปู่ตาหรือหอผีสำหรับทำพิธีเช่นไหว้บูชาเป็นประจำปี นอกจากนี้ยังมีผีเชื่อ ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษประจำตระกูลที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแลลูกหลานในตระกูลตน นอกเหนือจากผีที่เป็นบรรพบุรุษเหล่านี้ ยังมีผีวิรบุรุษที่เป็นที่เคารพกราบไหว้ของคน เช่น เจ้าพ่อพญาแล ปู่ด้วงยาดี รวมทั้งวิญญาณแห่งบูรพกษัตริย์องค์ต่างๆ ของไทย และพระราชหรือกษัตริย์ที่มีอยู่ในตำนานพื้นเมืองต่างๆ และ 3) ผีเป็นวิญญาณร้ายที่คอยให้โทษภัยแก่มนุษย์ ได้แก่ ผีที่ไม่มีหลักแหล่ง

ที่แน่นอนที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ฝีป่อง, ฝีกองกอย ที่เกิดจากผู้เรียนวิชาด้านคุณไสย แล้วไม่สามารถรักษาวิชานั้นๆ ไว้ได้ หรือกระทำผิดต่อข้อกำหนดไว้ในวิชาที่จำเรียนมา เช่น ฝีปอบ, ฝีท่าก้อม บางชนิดเป็นวิญญานร้ายที่ตายผิดธรรมชาติ เช่น ฝีตายทั้งกลม, ฝีตายโหง เป็นต้น ฝีเหล่านี้เป็นฝีที่ให้โทษแก่มนุษย์ โดยอาจทำให้เกิดความเจ็บป่วยได้หลายวิธี เช่น หลอกหลอนให้ตกใจกลัวจนจับไข้ เรียกว่า จับไข้หัวโกร๋น หรือเข้าสิงในตัวคนแล้วทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยหรือเป็นบ้า ฝีบางชนิด เช่น ฝีกองกอยดูดกินเลือดคนเป็นอาหารทำให้ค่อยๆ ซีดและตายไป พฤติกรรมของฝีร้ายเหล่านี้จะเป็นไปอย่างไม่มีเหตุผล

3. โหราศาสตร์เคราะห์กรรม กับความเจ็บป่วย เมื่อมีความเจ็บป่วยซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าอาจเกิดจากมีเคราะห์เกิดขึ้น ญาติพี่น้องหรือผู้ป่วยก็จะไปหาหมอดูตำราเพื่อดูตำรา มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น เช่น หมอมอ หมอทายเลข หรือหมอดู หมอเหล่านี้ก็จะคำนวณโชคชะตาราศีของผู้ป่วยโดยอาศัยอายุ วัน เดือน ปีเกิดเป็นสำคัญ โดยใช้ตำราพรหมชาติเป็นหลัก ในการตรวจสอบเคราะห์กรรม มีการผูกดวงและการคำนวณ โดยใช้เลข 7 ตัว โดยหมอดูจะเขียนเลข 7 ตัว เป็น 3 แถว แถวแรกเป็นวันเกิด แถวที่สองเป็นเดือนเกิด และแถวที่สามเป็นปีเกิด แต่ละตัวเลข และแต่ละแถวจะมีความหมายต่างๆ กัน โดยหมอดูจะต้องรู้ความหมายอย่างละเอียดและสามารถอ่านความสัมพันธ์ระหว่างเลขทั้ง 3 แถว เพื่อพยากรณ์เหตุการณ์หรือเคราะห์กรรมที่มีได้ พิธีสะเดาะเคราะห์ หรือเสียเคราะห์ ในภาคอีสานเรียกว่า “แต่งบูชาพระเคราะห์” หรือ “แต่งแก้แต่งบูชา” เพื่อเป็นการขจัดปัดเป่าเคราะห์กรรมที่จะมี โดยหมอดูจะเขียนลงในกระดาษว่ามีเคราะห์อะไรอยู่แล้ว ให้ผู้ป่วยหรือญาตินำไปมอบแก่หมอเสียเคราะห์หรือหมอสะเดาะเคราะห์ เพื่อทำพิธีสะเดาะเคราะห์ เป็นการป้องกันเหตุร้ายหรือความเจ็บป่วยที่ยังไม่เกิด หรือช่วยให้ความเจ็บป่วยที่เกิดจากเคราะห์กรรมนั้นทุเลาเบาบางและหายไปในที่สุด การสะเดาะเคราะห์จะมี 2 อย่างคือ การสะเดาะเคราะห์ใหญ่กับการสะเดาะเคราะห์น้อย เคราะห์ที่ใหญ่ หมายถึง เคราะห์ที่รุนแรง เช่น กรรมธาดุชาต หรือชะตาขาด ซึ่งพิธีกรรมก็จะใหญ่โตกว่า รวมทั้งอาจต้องมีการทำพิธีต่อชะตา โดยทำการค้าโพธิ์ค้าไทร เพื่อต่ออายุ โดยจะจัดหาไม้คูณหรือไม้ยอไปค้ากิ่งของต้นโพธิ์หรือต้นไทรไว้ และอธิษฐานให้โรคร้ายไข้เจ็บหายไปและมีอายุยืนยาว

จะเห็นได้ว่า คนอีสานยังมีความเชื่อเรื่องผีอยู่ในชีวิตประจำวันเสมอ การที่จะทำให้ผีเหล่านี้ได้หายไปในพื้นที่ของชุมชนเลยนั้นย่อมเป็นเหตุผลที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลย เพราะความเชื่อที่ว่าผีเป็นผู้อยู่ดูแลช่วยเหลือ ตลอดจนคอยตักเตือนไม่ให้ทำในสิ่งที่ไม่ดีต่อผีหรือต่อสถานที่ที่เป็นที่อยู่ของผีอีกด้วย ซึ่งคนอีสานยอมรับและปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีต่อครอบครัวและตนเองเสมอมา ผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวคิดความเชื่อเรื่องสุขภาพ ที่สามารถนำไปศึกษาเรื่องผีต่างๆ ในพื้นที่ที่สะท้อนถึงการนำผีมารักษายังเป็นที่ต้องการของผู้ป่วยที่หมดหนทางที่จะทำการรักษาให้หายจากโรคนั้นได้ ซึ่งผู้ป่วยเลือกที่จะรักษาเพราะเป็นทางเลือกสุดท้ายของชีวิตของตนเองแล้ว

แนวคิดการแพทย์พื้นบ้าน

การรักษาแบบพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญศาสตร์หนึ่ง โดยมีเหตุผล คือ สะดวก ประหยัดและได้ผลในการดูแลสุขภาพของชุมชนตลอดมา การแพทย์พื้นบ้านส่วนมากมาจากบรรพบุรุษที่เป็นเป็นหมอพื้นบ้าน ความรู้ที่ใช้ในการรักษาส่วนใหญ่จะบันทึกไว้ในความทรงจำ ที่มีความสอดคล้องกับนักวิชาการ ดังนี้

เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ (2539: 14) ได้ให้ความหมายของการแพทย์พื้นบ้านว่า หมายถึงปรัชญาองค์ความรู้และวิธีการปฏิบัติเพื่อดูแลสุขภาพและการบำบัดโรค ความเจ็บป่วยของประชาชน แบบดั้งเดิม ซึ่งสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมและวิถีชีวิต

เช่นเดียวกับโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2537: 16) ได้ศึกษาการแพทย์พื้นบ้านว่า

1) การแพทย์แบบอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นแบบแผนความเชื่อของความเจ็บป่วยมีรากฐานมาจากความขัดแย้งทางสังคม ปรัชญาการรักษาโรค จึงเป็นการใช้ปรากฏการณ์ของความเจ็บป่วยเป็นมาตรการควบคุมสังคม เช่น การเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นจากการไปรบกวณผี หรือลอบหลูผี ในการรักษาจะทำได้โดยวิธีเช่นไหว้บูชาผี เอาใจผี 2) การแพทย์แบบโหราศาสตร์ เป็นระบบวิธีคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในกาลอวกาศ โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งในจักรวาล ว่ามีความเคลื่อนไหวไปตามชะตาที่กำหนดตำแหน่งของมันเองในห้วงแห่งจักรราศี เพื่อทำความเข้าใจกับภาวะที่ดำรงอยู่และทำนายต่อไปในอนาคตได้ เมื่อร่างกายเจ็บป่วยขึ้นการรักษาส่วนใหญ่จะไปหาหมोजักรราศี โดยการให้หมอสะเดาะเคราะห์ให้ 3) การแพทย์แบบทฤษฎีธาตุ เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมทางการแพทย์แบบทฤษฎีธาตุของไทยจากการแพทย์อายุรเวทของอินเดีย ทฤษฎีธาตุของไทยอธิบายว่า ร่างกายมนุษย์ ประกอบด้วยธาตุ 4 ประการ ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ความเจ็บป่วยต่างๆ มีสาเหตุมาจากการผิดปกติของธาตุทั้ง 4 การรักษาจึงมุ่งไปที่การปรับระบบให้เกิดภาวะสมดุลขึ้นมาใหม่ให้ปกติ 4) การแพทย์แบบประสบการณ์ แบ่งได้ 3 ลักษณะ คือ 4.1) การรักษาด้วยยากลางบ้าน โดยใช้สมุนไพรที่มีอยู่ในครัวเรือนหรือปลูกไว้ตามบริเวณบ้าน 4.2) แบบแผนการปฏิบัติเฉพาะ โดยทั่วไปในรูปของข้อห้ามในเรื่องต่างๆ เช่น หลังคลอด ห้ามในเรื่องการกินอาหาร การอยู่ไฟ 4.3) การรักษากับหมอพื้นบ้านเป็นระบบการแพทย์แบบประสบการณ์ที่รักษาได้เฉพาะโรคหรือเฉพาะที่ตนสืบทอด ประสบการณ์เรื่องนั้นโดยอาศัยการสังเกต จดจำ คำบอกกล่าว เช่น หมอยาต้มยาฝน หมอกระดูก หมอน้ำมัน

สอดคล้องกับยิ่งยง เทาประเสริฐ และ กันยานุช เทาประเสริฐ (2547: 1) ได้อธิบายว่าการดูแลสุขภาพควรทำอย่างเป็นองค์รวมโดยคำนึงถึงปัจจัยด้านความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของบุคคลในแต่ละท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพหรือการแพทย์ทางเลือกจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาปรับประยุกต์และผสมผสานในการดูแลสุขภาพ เนื่องจากภูมิปัญญาพื้นบ้านมีวิธีการดูแลสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม เพื่อให้สอดคล้องกับบุคคลอาศัยและดำรงชีวิตอยู่

การแพทย์พื้นบ้านจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อการดูแลสุขภาพของคนในสังคมที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่ดั้งเดิม และเกิดการผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมใหม่หล่อหลอมจนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่นเดียวกับระบบการแพทย์พื้นบ้านล้านนาที่มีได้แยกส่วนออกจากชุมชน แต่ยังคงแสดง บทบาทหน้าที่รับใช้ชุมชนตราบเท่าทุกวันนี้ นอกเหนือจากหน้าที่ให้การป้องกันดูแลรักษาสุขภาพของคนภายในชุมชนแล้ว ยังทำหน้าที่ผู้นำทางจิตวิญญาณเพื่อสร้างสรรค์กำลังใจให้แก่สมาชิกควบคู่กันไป

สำหรับเอกวิทย์ ณ ถลาง (2544: 4) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาเป็นพัฒนาการของการปรับตัว ปรับวิถีชีวิต เพื่อให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม แล้วสร้างสรรค์ สังคมและสืบสาน ประสพการณ์เหล่านั้นเป็นเวลานานจนต่อเนื่องและกลายเป็นพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวล้านนา

ในส่วนของยิ่งยง เทาประเสริฐ (2546:7) ชี้ให้เห็นว่า ชาวล้านนาเชื่อว่าคนประกอบขึ้นจากรูปกับนาม คือ กาย (ธาตุ) กับ ใจ (ขันธ์) อย่างสมดุลและสัมพันธ์กัน เมื่อมีเหตุที่ทำให้เสียสมดุล เช่น ขวัญตก ขวัญเสีย ขวัญหาย ขวัญอ่อน ธาตุเสีย ธาตุอ่อน ธาตุพิการ ก็จะส่งผลกระทบต่อภาวะสุขภาพได้

สอดคล้องกับรังสรรค์ จันดี (2547: 11-12) ได้กล่าวว่า หมอเมืองหรือหมอพื้นบ้านล้านนาใน 8 จังหวัด ภาคเหนือตอนบน เป็นผู้มีความรู้ด้านการดูแลสุขภาพด้วยองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาล้านนา ที่สืบทอด กันมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน ซึ่งมีระบบการรักษาแบบองค์รวม (Holistic) คือ คำนึงถึงกาย จิตและวิญญาณ โดยพิธีกรรมและสมุนไพรรักษาที่มีอยู่ในท้องถิ่น มีเป้าหมายคือสภาวะของคนในชุมชน หมอเมืองไม่ใช่วิชาชีพแต่เป็นตำแหน่งทางสังคมที่ชุมชนมอบให้แก่บุคคลที่สังคมยกย่องในฐานะเป็นผู้สร้างสรรค์และเยียวยารักษาปัญหาของคนในชุมชน (Traditional healer) โดยเฉพาะเรื่องโรคร้ายไข้เจ็บ

เช่นเดียวกับชนิดา มัททวงกูร และคณะ (2557: 1) ชี้ให้เห็นว่า ระบบสุขภาพในสังคมควรประกอบด้วยกรแพทย์มากกว่า 1 ระบบ เนื่องจากไม่มีระบบใดที่มีความสมบูรณ์แบบในตัวเองตอบสนองของผู้ป่วยและผู้เกี่ยวข้องในทุกมิติ จำแนกเป็น 3 ระบบ ได้แก่ ระบบการแพทย์ภาคประชาชน (Popular sector) ระบบการแพทย์พื้นบ้าน (Folk or Indigenous sector) และระบบการแพทย์เชิงวิชาชีพ (Professional sector) คนเจ็บป่วยไม่ได้พึ่งพาระบบใดระบบหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่ผู้ป่วย ครอบครัว และชุมชน จะดูแลกันด้วยวิธีการที่หลากหลายตามประสพการณ์ที่ไหลเวียนอยู่ภายในชุมชนและเลือกใช้เมื่อมีความเจ็บป่วยเกิดขึ้น โดยระบบการแพทย์ภาคประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของการดูแลสุขภาพตนเอง (Self-care) และขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อของบุคคลหรือชุมชนนั้นๆ

อย่างไรก็ตามสุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์ และคณะ (2556: 25) ได้อธิบายว่า การรักษาของหมอพื้นบ้าน มีวิธีเลือกการรักษาให้เหมาะสมกับสาเหตุของโรคสำหรับผู้ป่วยแต่ละคนและยังได้มี การผสมผสาน แนวคิดเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติและเหนือธรรมชาติในกระบวนการรักษาความเจ็บป่วยของผู้คน ในชุมชน โดยใช้ทรัพยากร เทคโนโลยี ความเชื่อ และพิธีกรรมภายในชุมชนเป็นหลักในการรักษา เช่น การใช้ยาสมุนไพร ผสมผสานกับการเป่ามนต์คาถา เป็นการผสมผสานความสามารถเพื่อการพึ่งตนเอง และเป็นที่พึ่งของคนในชุมชนใกล้เคียง มิได้เป็นอาชีพหลักในการประกอบอาชีพ โดยใช้สมุนไพรที่ปลูก หรือซื้อจากร้านขายยาสมุนไพร

เช่นเดียวกับสิริมาส เฮงรัมย์ (2547: 7) สรุปว่า ในปัจจุบันภูมิปัญญาชาวบ้านที่เคยถูกมอง ว่าล้าสมัยได้รับการยอมรับอีกครั้งจากศาสตร์แขนงต่างๆ ในฐานะทุนทางปัญญา สังคม และวัฒนธรรม ที่นำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับยุคสมัย หมอเมืองหรือหมอพื้นบ้านล้านนาจึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ และทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง

จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาของการแพทย์พื้นบ้านเป็นศาสตร์ในการรักษาและดูแลสุขภาพ ของประชาชนที่อาศัยความเชื่อ ความศรัทธา และอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก เป็นการพึ่งพา อาศัยกันของชาวบ้าน มีการรักษาทั้งกายและใจควบคู่กันไป การแพทย์พื้นบ้านจะเอาใจใส่ดูแลคน เจ็บป่วยอย่างใกล้ชิด การรักษาเป็นเรื่องของบุญคุณ ไม่ใช่การเรียกร้องค่าตอบแทน ผู้วิจัยจึงใช้ แนวคิดนี้เพื่อไปลงพื้นที่การสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน เพื่อใช้วิเคราะห์บทที่ 2 บริบทพื้นที่ชุมชน บ้านชำแฮด ในความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนว่ามีบทบาทในการเป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์ของคน ในชุมชนและจากการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ จะได้เห็นว่าองค์ความรู้ดังกล่าวได้มีการรวบรวมหรือ บันทึกข้อมูลเก็บไว้หรือไม่ เพื่อทำให้องค์ความรู้ดังกล่าวไม่สูญไปพร้อมกับหมอพื้นบ้าน เพราะ นอกจากไม่มีการบันทึกข้อมูลเก็บไว้แล้ว ผู้วิจัยยังต้องสัมภาษณ์หมอพื้นบ้านบางท่านอย่างเจาะลึก เพื่อจะได้ข้อมูลไว้สืบทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ให้มีการเรียนรู้ความจำเป็นในการรักษาการแพทย์ พื้นบ้านอยู่กับชุมชนบ้านชำแฮดตลอดไป

แนวคิดพหุลักษณะทางการแพทย์

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัย และหนังสือที่เกี่ยวข้องกับวิธีการรักษาสุขภาพ แบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผู้วิจัยได้พบแนวคิดพหุลักษณะทางการแพทย์ นำเสนอตามลำดับดังนี้

พหุลักษณะทางการแพทย์ (medical pluralism) เป็นการดำรงอยู่ของความหลากหลาย ทางวัฒนธรรมสุขภาพในสังคมหนึ่งๆ เป็นการยอมรับกันอย่างกว้างขวาง พหุลักษณะทางการแพทย์ จึงเป็นปรากฏการณ์ธรรมดาที่เกิดขึ้นในสังคมทั่วโลก สุขภาพและความเจ็บป่วยเป็นสิ่งที่สลับซับซ้อน และเป็นพลวัต หรือเรียกว่า ชีววัฒนธรรม (biocultural phenomenon) ซึ่งแต่ละวัฒนธรรม มีความแตกต่างกัน มีค่านิยม ความคิด ความเชื่อ และแบบแผนปฏิบัติตนเกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่ดีหรือ

สุขภาพที่แตกต่างกัน สุขภาพจึงผันแปรปรับเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมแต่ละสังคม แม้พหุลักษณะทางการแพทย์ จะเพิ่งถูกพัฒนาขึ้นมาราว 20 ปี ที่ผ่านมานี้เอง โดยมีศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ซึ่งทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 19-21) ได้เรียนรู้แบบจำลองพหุลักษณะทางการแพทย์ของอาเธอร์ ไคลแมน ที่เป็นแนวคิดใหม่ในวงการมานุษยวิทยาการแพทย์ในช่วงนั้น

Klienman (1980: 17-18) ได้เสนอแนวคิดระบบนี้ว่า ระบบการแพทย์เป็นระบบวัฒนธรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีสัญลักษณ์ ความหมายและตรรกะในตัวเอง โดยมี “แบบจำลองการอธิบาย” (Explanatory Model) ซึ่งเป็นแนวทางการค้นหาเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บของคน โดยเสนอว่า วัฒนธรรมทางสุขภาพไม่ใช่รูปแบบการแสดงออกของความเจ็บป่วยและการรักษาเท่านั้น แต่เป็นรากฐานของการสร้าง “ความเป็นจริง” (Medical Reality) ที่ทำให้โลกสุขภาพของแต่ละวัฒนธรรมสุขภาพแตกต่างกัน โลกแห่งความเป็นจริงจึงเป็นโลกคนละแบบกัน ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ การดูแลสุขภาพภาคประชาชน (Popular sector), การแพทย์พื้นบ้าน (Folk sector) และวิชาชีพแพทย์ (Professional sector) แนวคิดของไคลแมน สามารถนำมาเป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์การรำผีฟ้าเพื่อรักษาของคนอีสานที่ใช้การแพทย์แผนไทย โดยมองสุขภาพว่ามีความสัมพันธ์ทั้งทางกาย จิต สังคม และสิ่งแวดล้อมในลักษณะสุขภาพแบบบูรณาการ

เช่นเดียวกับโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2532: 3-7) อธิบายว่า พหุลักษณะทางการแพทย์กลายเป็นแบบจำลองที่ได้รับความนิยมและมีอิทธิพลต่อวงการสังคมวิทยา-มานุษยวิทยาทางการแพทย์เป็นอย่างมากตั้งแต่นั้นมา แบบจำลองพหุลักษณะทางการแพทย์เปิดมุมมองให้เห็นการดำรงอยู่ของระบบการแพทย์ที่หลากหลาย และวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อกัน สามารถหารูปธรรมรองรับในสังคมไทยได้ง่าย ทำให้เกิดความสนใจในการศึกษาระบบความรู้ของแพทย์พื้นบ้านและการดูแลสุขภาพของชาวบ้านมากขึ้นในท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้ว่ามีงานวิทยานิพนธ์และงานวิจัยเกี่ยวหมอพื้นบ้าน (หมอลำผีฟ้า หมอเหยา หมอพื้นบ้าน หมอเมือง คนทรงเจ้า) องค์ความรู้และยาพื้นบ้านของท้องถิ่นต่างๆ ออกมาเป็นจำนวนมาก พร้อมๆ กับการขยายตัวของงานวิจัยท้องถิ่น เพื่อทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมชุมชนซึ่งนักพัฒนาองค์กรเอกชนกลุ่มหนึ่งต้องการหาคำตอบ งานวิจัยเหล่านี้อาจจะถูกมองว่ามีลักษณะท้องถิ่นนิยม (Localism) อยู่บ้าง แต่ก็ทำให้เกิดกระแสตื่นตัวในการทำความเข้าใจกับความหมายของพฤติกรรม สุขภาพในบริบทของวัฒนธรรมหรือในมุมมองของชาวบ้าน แต่ในอีกด้านหนึ่งแบบจำลองนี้ไม่ตั้งคำถามเกี่ยวกับอำนาจและความขัดแย้งหรือความตึงเครียดของระบบพหุลักษณะทางการแพทย์ และไม่ได้ให้ความสำคัญกับระบบที่เชื่อมโยงกับบริบททางเศรษฐกิจการเมืองภายนอก

Klienman, A (1980: 42-46) ได้กล่าวว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะความเป็นจริงแล้วไม่มีการแพทย์ระบบใดระบบเดียวที่จะมีความสมบูรณ์แบบในตัวของมันเองในการที่จะตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดจากความเจ็บป่วยได้อย่างบริบูรณ์ในทุกมิติอย่างเหมาะสม กับความแตกต่างหลากหลายของผู้คนที่มิในสังคมได้ พหุลักษณะทางการแพทย์จึงเป็นปรากฏการณ์ธรรมดาที่เกิดขึ้นในทุกสังคมทั่วโลก

นอกจากนี้โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2532: 3) ได้กล่าวว่า การแพทย์ระบบเดียวจะไม่สามารถตอบสนองต่อปัญหาสุขภาพได้อย่างพร้อมมูลนั้น ก็เพราะว่าสุขภาพและความเจ็บป่วยที่มีหลายมิติ สลับซับซ้อนและเป็นพลวัต สุขภาพโดยแท้จริงเป็นปรากฏการณ์ทางชีววัฒนธรรม (biocultural phenomenon) ซึ่งในแต่ละวัฒนธรรมและวัฒนธรรมย่อย ย่อมมีนิยามสุขภาพที่แตกต่างกัน มีค่านิยม ความคิด ความเชื่อ และแบบแผนการปฏิบัติเกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่ดีหรือสุขภาพที่แตกต่างกัน สุขภาพจึงผันแปรปรับเปลี่ยนไปตามวัฒนธรรมของแต่ละสังคม

สำหรับของบัวพันธ์ พรหมพักพิง (2555: 1) ได้ชี้ให้เห็นว่า องค์ประกอบหรือปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมส่งผลให้ประชากรมีความอยู่ดีมีสุข นอกเหนือจากองค์ประกอบทางสิ่งแวดล้อมแล้ว การจะทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่ดีหรือสิ่งแวดล้อมที่มีความสมดุลได้นั้นก็ขึ้นอยู่กับบริบท ทรัพยากรของประชากรมนุษย์เป็นหลัก ทรัพยากรและการบริโภคจึงเป็นองค์ประกอบหลักของความอยู่ดีมีสุข โดยที่บริบทนั้นควรต้องอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดีมีสุขของประชากรมนุษย์ รวมทั้งผู้ที่อาศัยในชุมชนสภาพแวดล้อมที่มีทุนทางสังคมสูงกว่ามีความสุขมากกว่าผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนสภาพแวดล้อมที่มีทุนทางสังคมต่ำกว่า เช่น ทุนทางสังคมสูงความร่วมมือในการทำกิจกรรม การติดต่อสื่อสาร การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและทางศาสนา ซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความ สุข สุขภาพ และภาวะทางอารมณ์

อย่างไรก็ตาม พหุลักษณะทางการแพทย์เป็นสิ่งที่สังคมทุกสังคมมีการยอมรับถึงความสามารถที่ต้องนำมาใช้ในชีวิตของผู้คน การที่จะบอกว่าสังคมใดสังคมหนึ่งมีแนวทางการรักษาที่ดีที่สุดก็หาใช่ไม่ แต่การผสมผสานการแพทย์หลายๆ แขนงเข้ามายุ่งเป็นส่วนที่ทำให้ผลของการรักษาเกิดผลที่ดีกว่าการใช้แนวทางรักษาแบบทางหนึ่งทางใด นั้นจึงทำให้ระบบพหุลักษณะทางการแพทย์ได้มีการขยายเข้าไปสู่ท้องถิ่นที่ห่างไกลและทำให้เกิดความสำเร็จที่เป็นผลให้แต่ชุมชนเกิดการนำเอารูปแบบการรักษาโรคให้สอดคล้องกับอาการป่วยของผู้คนได้ดีเพิ่มมากขึ้นผู้ป่วยมีโอกาสหายมากขึ้น ผู้วิจัยได้เห็นถึงแนวคิดนี้มีความสำคัญที่จะนำไปวิเคราะห์ในบทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล เพื่อให้แนวคิดนี้สนับสนุนงานวิจัยให้มีความสมบูรณ์ นำไปสู่การพัฒนาหรืองานวิจัยในครั้งต่อไป และเพื่อให้งานวิจัยนี้สามารถนำไปอ้างอิงให้กับผู้วิจัยท่านอื่นได้

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาเป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน และสังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่งที่ปรากฏภูมิปัญญาอยู่จำนวนมาก โดยภูมิปัญญาเหล่านี้ นอกจากแสดงความเป็นไทย ความเป็นเอกลักษณ์ไทยอย่างหนึ่งแล้ว ยังเป็นเครื่องชี้วัด ความเจริญ และพัฒนาการของคนในชาติไทย เพราะภูมิปัญญานั้นถือว่าเป็นสิ่งละเอียดอ่อน ซึ่งชาติที่เจริญแล้ว มักมีสังคมที่สงบสุขร่มเย็นไม่ระส่ำระสาย ความเป็นอิสระจึงจะสามารถ สร้างสรรค์และสั่งสม

ภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้ จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัย และหนังสือที่เกี่ยวข้องกับวิถีการรักษาสุภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผู้วิจัยได้พบแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน นำเสนอตามลำดับดังนี้

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ ความรู้ที่เป็นองค์รวม ความคิด ความเชื่อความสามารถ และความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากผลการใช้สติปัญญาและประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในกาแก้ปัญหา การปรับตัวการดำรงชีวิตและการจรจรโลงชีวิตในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมสังคม วัฒนธรรมที่มีพัฒนาการสืบสานกันมาในพื้นที่ที่ชุมชนนั้นตั้งถิ่นฐานอยู่ ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเป็นรากฐานการดำรงชีวิตของกลุ่มชนที่สำคัญยิ่ง (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544: 43) ดังนี้

1. องค์ประกอบของภูมิปัญญาพื้นบ้าน จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ

1.1 องค์ความรู้ หมายถึง ความรู้หลากหลายอย่างมาเชื่อมโยงกันเป็นชุดความรู้ ตัวอย่างเช่น ภูมิปัญญาด้านการเกษตรที่เรียกว่า เกษตรกรรมธาตุสี่ ประกอบไปด้วยความรู้เรื่องดิน และธรรมชาติของพืชที่ปลูก ซึ่งได้จากวิชาการแพทย์แผนไทย

1.2 เทคนิคหรือวิธีการ หมายถึง กลวิธีหรือการจัดการหรือวิธีการปฏิบัติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้สอดคล้องกับองค์ความรู้ ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามประเภทของภูมิปัญญา เช่น เทคนิคการผลิต เทคนิคการจัดการ และเทคนิคการเชื่อมประสานความสัมพันธ์ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านยังมีองค์ประกอบที่สามจากการอธิบายของ (ชวน เพชรแก้ว, 2547: 33-34) ดังนี้

1.3 ความรู้ส่วนที่เป็นศิลป์ ซึ่งมีคุณค่าจากความดีงามที่คนคิดขึ้นมาด้วยอารมณ์ความรู้สึกและจิตวิญญาณ ซึ่งแตกต่างกับองค์ความรู้ที่เป็นศาสตร์ที่คนคิดขึ้นมาจากการใช้สมอง ดังนั้น ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงประกอบด้วยความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตปฏิบัติและวิธีให้คุณค่าของกลุ่มชน คือการที่คิดหาวิธีการปลูกพืชหลายชนิดในหลุมเดียวกัน เพราะมีแนวคิดการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและการอนุรักษ์ดิน และมีความตั้งใจในสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. ปัจจัยที่ทำให้มีการกำเนิดภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นการกำเนิดขึ้นโดยมนุษย์ในแต่ละพื้นที่เพื่อใช้ในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของตนเองและชุมชน โดยมีปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการสร้างสรรค์ภูมิปัญญา ดังนี้

2.1 ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิต จึงทำให้มนุษย์จำเป็นต้องหาวิธีการแก้ปัญหาเกิดเป็นภูมิปัญญา เพื่อให้ตนเองอยู่รอดอย่างมีความสุข สะดวกสบาย และเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

2.2 ศาสนาและความเชื่อ เป็นรากฐานของการเกิดภูมิปัญญาที่ให้คุณค่าทางจิตใจและความรู้สึก

2.3 สภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อม ทำให้มีการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาที่แตกต่างกัน

2.4 การสื่อสาร ทำให้มนุษย์ได้รับความรู้วัฒนธรรมจากภายนอกพื้นที่ซึ่งมีผลต่อการสร้างสรรค์ภูมิปัญญา

2.5 กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ทั้งวิธีการค้นคว้าทดลองด้วยตนเอง การเรียนรู้จากผู้อื่น ประสบการณ์ที่ได้จากการปฏิบัติแล้วนำมาผสมผสานกับญาณทัศนะหรือสติปัญญาของมนุษย์จึงทำให้เกิดภูมิปัญญา

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ การทำให้ผู้เรียนเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้โดยเป็นไปอย่างอัตโนมัติและใช้สามัญสำนึกประเด็นสำคัญที่ควรกล่าวถึงในหัวข้อนี้คือ วิธีการถ่ายทอดและแหล่งที่ทำให้การถ่ายทอดหรือแหล่งเรียนรู้ ดังที่ดงฤทัย อรรถแสง (2552: 34) ได้กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาไว้ ดังนี้

3.1 วิธีการถ่ายทอด

1) วิธีสาธิต คือ ผู้สอนทำให้ดูเป็นตัวอย่างพร้อมทั้งอธิบายทุกขั้นตอนให้ผู้เรียนเข้าใจแล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามและไปฝึกฝนเอง

2) วิธีการปฏิบัติจริง คือ ให้ผู้เรียนฟังคำบรรยาย ดูการสาธิต แล้วให้นำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติซ้ำๆ จนเกิดความชำนาญ โดยอยู่ในความดูแลของผู้สอน

3) การเลียนแบบและจดจำ เนื่องจากการช่วยทำงานในครอบครัวจนปฏิบัติได้และมีการสืบทอดต่อกันมา

4. ลักษณะของภูมิปัญญาพื้นบ้าน จากการสังเคราะห์ข้อเขียนของประเวศ วะสี, 2537: 44-48) ซึ่งมีดังนี้

4.1 ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นองค์ความรู้ที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดกันมาอย่างเป็นระบบ ด้วยกระบวนการกลั่นกรองทางสังคม เรียนรู้ได้จากประสบพบเจอเหตุการณ์นั้นด้วยตนเอง การฟังจากคำบอกเล่า และการอ่านจากการบันทึกความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนในท้องถิ่นสามารถสร้างองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์จริง และดำรงชีวิตได้อย่างสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4.2 ภูมิปัญญาพื้นบ้านมีลักษณะเป็นพลวัตมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและสร้างสรรค์เมื่อสภาพทางสังคม สิ่งแวดล้อม และวิถีแห่งการดำเนินชีวิตเปลี่ยนไป การสร้างสรรค์ และปรับปรุงภูมิปัญญา เพื่อปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของท้องถิ่น จึงเป็นความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง มีการพัฒนาการอยู่ตลอดเวลา

4.3 เป็นความรู้แบบองค์รวมที่เกิดจากการเชื่อมโยงความรู้หรือกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต

4.4 เป็นวิถีความสัมพันธ์ที่สมดุลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

4.5 มีความจำเพาะของท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้านสั่งสมขึ้นมาจากประสบการณ์หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาจึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก แต่อาจเอาไปใช้ในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือใช้ได้ไม่ดีเท่าที่ควร

4.6 มีความเคารพผู้อาวุโส ภูมิปัญญาพื้นบ้านให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์จึงมีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์มากกว่า

5. ประเภทของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ได้มีสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547: 4-9) ได้แบ่งสาขาภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยจำแนกออกเป็น 9 ด้าน ดังนี้

5.1 ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งตนเองในสภาวะการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตร ด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

5.2 ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัยประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทำเศรษฐกิจได้ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

5.3 ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพรอันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

5.4 ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำ และป่าชุมชน เป็นต้น

5.5 ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการด้านการสั่งสมและบริหารกองทุนและสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ ออมทรัพย์

รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

5.6 ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ การละเล่นพื้นบ้าน และนันทนาการ

5.7 ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษา คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยในภูมิภาคต่างๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่น และการจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนรู้การสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ

5.8 ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อ และประเพณี ที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การบวชป่า การประยุกต์ ประเพณี บุญประเพณี

5.9 ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์ และปรุงแต่งอาหารและยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่างๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก รวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากร

นอกจากนี้ประกาศกร แก้ววรรณ (2551: 15-19) ได้สังเคราะห์ประเภทของภูมิปัญญาพื้นบ้าน จากการศึกษาวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้คือ

1. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากสติปัญญาของชาวบ้าน เป็นศักยภาพหรือความสามารถในการแก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของชาวบ้านให้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ท้องถิ่น เช่น ชาวบ้านต้องการฟื้นฟูดินที่มีสภาพเสื่อมโทรมจากการใช้ปุ๋ยเคมีทำให้จุลินทรีย์ที่มีอยู่ในดินถูกทำลายจนดินเสื่อมสภาพ ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นจึงร่วมกันหาวิธีการนำจุลินทรีย์ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาเลี้ยงเพื่อปรับปรุงคุณภาพดินและใช้ประโยชน์ในการเกษตรอื่นๆ อีกตัวอย่างคือ ภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมพื้นบ้านของภาคใต้บ้านของชาวใต้จะมีดินเสา ทั้งนี้ เพราะดินเสาทำให้บ้านที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มสามารถโยกย้ายได้ง่ายและทำให้มด ปลวก และงูขึ้นสู่บ้านได้ยากขึ้น เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา เป็นองค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้านที่คิดค้น สังสม สืบทอด ปรับปรุง พัฒนา เป็นศักยภาพหรือความสามารถในเชิงสร้างสรรค์ เช่น การพัฒนาปลาร้าในรูปแบบดั้งเดิมเป็นปลาร้าก้อนหรือปลาร้าคะนอร์ เป็นการสร้างมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์การพัฒนาผ้าฝ้ายย้อมมีสีธรรมชาติ ซึ่งเดิมนำวัตถุดิบธรรมชาติมาย้อมผ้าและให้สีได้เพียง

6 เฉดสี เมื่อเกิดการทดลองพัฒนาทำให้สามารถนำวัตถุดิบธรรมชาติมาข้อมสีได้มากกว่า 100 เฉดสี เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นรากฐานการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง เป็นการพัฒนาที่ผสมผสานความรู้สากลบนฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิม ทำให้ความรุ่งเรืองงาม ไม่หยุดนิ่ง เป็นการสร้างความรู้ใหม่ สร้างปัญญาตอบสนองความจำเป็น ความต้องการของชุมชน ท้องถิ่น ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศโดยรวม ทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและมั่นคง

6. ความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญามีคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาประเทศ ดังนี้ (กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2554: 44-47)

6.1 ภูมิปัญญาทำให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤติและดำรงความเป็นชาติ หรือชุมชนได้

6.2 ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรจรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล

6.3 ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิม เพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัย

7. บทบาทของภูมิปัญญาพื้นบ้านต่อการพัฒนาชุมชน บทบาททดลองสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีต่อการพัฒนาชุมชนมีหลายประการคือ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554: 77-79)

7.1 การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการสร้างงาน สร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่น โดยการใช้ภูมิปัญญาในการผลิตสินค้าเพื่อจำหน่ายทั่วไปและการสร้างผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว

7.2 การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการสร้างเสริมสุขภาพคนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น เช่น การนวดแผนไทย การดูแลสุขภาพด้วยเกษตรธาตุ 4 เป็นต้น

7.3 การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการสร้างความสามัคคีและกระบวนกรมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ เป็นต้น

7.4 การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้วัสดุธรรมชาติแทนถุงพลาสติก พิธีบวชป่า เป็นต้น

7.5 การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์วัฒนธรรม เช่น การอนุรักษ์เครื่องดนตรีไทยโบราณ การแต่งกายของคนท้องถิ่นต่างๆ

7.6 การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาเทคโนโลยีชุมชน เช่น การสร้างเครื่องสีข้าวแบบชาวบ้าน

8. การจัดการภูมิปัญญาพื้นบ้าน เนื่องจากภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความสำคัญในการพัฒนาชุมชนและประเทศ ดังกล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นกระแสโลกาภิวัตน์และวัฒนธรรมใหม่ การเปลี่ยนแปลง

ของสภาพแวดล้อมและกาลเวลาทำให้คนปัจจุบันไม่เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาพื้นบ้านและละทิ้งไป ดังนั้น เพื่อให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านยังคงอยู่อย่างมีคุณค่าและสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชน ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะรัฐบาลควรมีการจัดการภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างเป็นระบบให้เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนี้

8.1 แนวทางการจัดการภูมิปัญญาพื้นบ้าน (กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น, 2554: 49-53) ได้นำเสนอแนวทางไว้ 4 แนวทาง ดังนี้

1) อนุรักษ์ เพื่อให้ภูมิปัญญาที่มีคุณค่าหรือมีความสำคัญต่อชุมชน แต่กำลังจะหายไปคงอยู่ต่อไป เช่น การอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ สามารถสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนและสร้างรายได้แก่คนในชุมชนได้

2) รื้อฟื้น เพื่อให้ภูมิปัญญาที่สำคัญหรือมีคุณค่าแต่หายไปแล้วถูกนำกลับมาใช้ใหม่ และมีโอกาสประยุกต์ให้ร่วมสมัยเพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

3) ประยุกต์ เพื่อให้ภูมิปัญญานั้นเหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมใหม่ โดยคงไว้ซึ่งแนวคิดหรือฐานความรู้เดิม

4) พัฒนาต่อยอด เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ได้กว้างขึ้น โดยการผสมผสานองค์ความรู้สากลเข้ากับภูมิปัญญาเดิม อาจเรียกได้ว่าเป็นการสร้างภูมิปัญญาใหม่หรือสิ่งใหม่ (นวัตกรรม : innovation) เป็นการสร้างทางเลือกที่ช่วยให้ใช้ประโยชน์ในสังคมปัจจุบันได้สะดวกสบายขึ้น โดยไม่ทำลายล้างคุณค่าหรือรากเหง้าเดิม

8.2 ขั้นตอนการจัดการภูมิปัญญาพื้นบ้าน

1) รวบรวมข้อมูลทั้งองค์ความรู้และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา โดยใช้วิธีการ เช่น การสอบถาม การสัมภาษณ์ การจัดเวทีชาวบ้าน แล้วจัดหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการนำภูมิปัญญาไปใช้ประโยชน์

2) วิเคราะห์ จัดลำดับและคัดเลือกภูมิปัญญาเพื่อดำเนินการอนุรักษ์ หรือรื้อฟื้น หรือประยุกต์ หรือพัฒนาต่อยอด โดยพิจารณาจากความเหมาะสม ความสำคัญการใช้ ประโยชน์ของชุมชน ความเป็นไปได้และโอกาสของการพัฒนา

3) วิจัยและพัฒนา เพื่อต่อยอดโดยนำศาสตร์ต่างๆ มาบูรณาการกับองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิม เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มาจากภูมิปัญญาที่พัฒนาแล้ว สำหรับการให้ประโยชน์เพิ่มขึ้นในพื้นที่นั้นๆ และต้องมีการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นให้ใช้ในพื้นที่ยุทธศาสตร์และมีการทดสอบ ประเมินผล เพื่อจะได้ปรับปรุงจนได้เทคโนโลยีที่เหมาะสมต่อไป

4) นำภูมิปัญญาที่ได้จากการพัฒนาไปทดสอบในพื้นที่อื่นๆ เพื่อพัฒนาเป็นเทคโนโลยีที่ใช้ได้กว้างขวางขึ้นในเชิงพาณิชย์

จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นฐานสำคัญของชุมชนหรือกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์เกิดจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นที่นำมาต่อยอดด้วยหลักการสืบทอดและหลักของการนำมาใช้ในสถานะที่ไม่สามารถทำอะไรได้ไปกว่าแบบที่เป็นอยู่ คือ การนำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ตรงกับความต้องการของสังคมที่พึงพาส่งเหล่านี้อยู่ แม้ในปัจจุบันการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพในทางความเชื่อ โดยการสร้างโอกาสให้ประชาชนได้มีทางเลือกหนึ่งขึ้นมา ที่ไม่หวังผลหรือในการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ก็ตาม แต่เมื่อองค์ความรู้นี้ไปสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในชุมชน ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านต้องคงอยู่และมีผู้สืบทอดมาให้เราได้ทราบความดำรงอยู่ ตั้งอยู่และอาจจะดับไปก็ได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้รวบรวมผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีความสอดคล้องในการนำไปอภิปรายผลกับงานวิจัยเรื่อง ลำผีฟ้า: วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงวิถีทางความเชื่อในชุมชนบ้านชำแฮด มีนักวิชาการและนักวิจัยได้ให้ความหมายโดยเสนอตามลำดับดังนี้

จิตติมา อังกรวัชรพันธ์ (2559: 1) งานวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีลำผีฟ้า หมู่ที่ 6 บ้านนาไก่เขา องค์การบริหารส่วนตำบลนาเสียว อำเภอมือ จังหวัดชัยภูมิ เพื่อเสริมศักยภาพการท่องเที่ยว” มีวัตถุประสงค์สำคัญในการศึกษา ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาระดับความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อองค์การบริหารส่วนตำบลนาเสียว อำเภอมือ จังหวัดชัยภูมิ 2) เพื่อศึกษาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในเทศกาลสำคัญประเพณีลำผีฟ้าของบ้านนาไก่เขา ตำบลนาเสียว อำเภอมือ จังหวัดชัยภูมิ พบว่า การวิจัยได้ศึกษาความเหมาะสมเกี่ยวกับความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อองค์การบริหารส่วนตำบลนาเสียวที่ได้ระดับมากที่สุดคือ ประโยชน์ที่ประชาชนได้รับการดำเนินการโครงการ/กิจกรรม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.23 ซึ่งต่อบัณฑิตประสงค์ คือ ได้ศึกษาระดับความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลนาเสียว อำเภอมือ จังหวัดชัยภูมิ และสามารถนำไปประยุกต์ปรับปรุงแผนการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลนาเสียว อำเภอมือ จังหวัดชัยภูมิ ให้มีการดำเนินงานประเพณีลำผีฟ้าได้อย่างมีประสิทธิภาพตรงตามความพึงพอใจของคนในชุมชน

สำหรับปฎิญา บุษมาเลิศ (2557: ก) ได้วิจัยเรื่อง คำเรียกผีและความเชื่อเรื่องผี ในภาษาไทยถิ่นเหนือผลการวิจัย พบว่า คำเรียกผีในภาษาไทยถิ่นเหนือมีจำนวนทั้งสิ้น 43 คำ เมื่อนำมาจำแนกประเภทคำเรียกผีในภาษาไทยถิ่นเหนือตามองค์ประกอบทางความหมาย พบว่า

คำเรียกผีในภาษาไทยถิ่นเหนือมีความแตกต่างกันใน 8 มิติได้แก่ “การกระทำ” “การปรากฏ” “เพศ” “การแสดงออก” “แหล่งที่อยู่” “ที่มาของการตาย” “สิ่งที่มนุษย์กระทำให้” และ “อาหาร” สำหรับการวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องผีที่ปรากฏในคำเรียกผีในภาษาไทยถิ่นเหนือ พบว่า ความเชื่อเรื่องผีมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านกันอย่างใกล้ชิด นับตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับโครงสร้างทางสังคม มีหน้าที่ในการควบคุมทางสังคมเพื่อสังคมจะได้ดำรงอยู่อย่างราบรื่นและปกติสุข ถึงแม้ว่าสังคมไทยในภาคเหนือจะมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก แต่ก็ยังมีความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมอยู่ จึงเกิดการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีเข้าไว้ด้วยกัน จึงกลายเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน นอกจากนี้ความเชื่อเรื่องผีทำให้เกิดพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผีในท้องถิ่น ซึ่งพิธีกรรมสะท้อนให้เห็นถึงการแสดงความเคารพและตอบแทนที่ทำให้ชาวบ้านประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต

เช่นเดียวกับจินดา แกนสมบัติ (2552: ฉ-ช) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาพิธีกรรมบวงสรวง ผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า บ้านโนนทอง ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาทางด้านการประกอบพิธีกรรม และวิเคราะห์ทำนองลำพร้อมกับดนตรีประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า นายบุญหนา เทพท่า บ้านโนนทอง ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่า 1. วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า มีการประกอบพิธีกรรมขึ้นปีละ 1 ครั้ง ครั้งละ 3 วัน ดังนี้ วันแรกคือ วันพงพาคายใหญ่ลงจากหิ้งบูชาผีบรรพบุรุษ ตรงกับวันอาทิตย์แรกข้างขึ้น เดือน 6 ของทุกปี เป็นพิธีกรรมเชื้อเชิญบอกกล่าวผีบรรพบุรุษว่าพรุ่งนี้จะมีการประกอบพิธีกรรม วันที่สองคือ วันประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า ตรงกับวันจันทร์ ข้างขึ้น เดือน 6 เครื่องเช่นไหว้หลักประกอบไปด้วย ชั้น 5 ชั้น 8 รูปถ่ายของมารดา มีการลำอันวอนให้ผีแล่น ผีฟ้า ผีบรรพบุรุษ ให้มารับการเคารพ บูชา กราบไหว้ วันที่สามคือ วันพงพานวัน ตรงกับวันอังคาร ข้างขึ้น เดือน 6 เป็นพิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ประกอบด้วย กล้วย 8 ชั้น น้ำตาล 8 กอง ต่อ 1 พา มีทั้งหมด 8 พา ชาวบ้านโนนทอง ยังคงรักษาวัฒนธรรมของพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องผีแล่นและปฏิบัติตามขั้นตอนของพิธีกรรมไว้อย่างชัดเจนและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก 2. การวิเคราะห์ทำนองลำประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผี นายบุญหนา เทพท่า พบว่า โครงสร้างหลักของทำนองซ้ำวกไปวนมาผู้ลำตัดแปลงแนวทำนองได้อย่างมีอิสระ มีการจบโดยสมบูรณ์ของแต่ละท่อนอย่างชัดเจน ไม่มีการประสานเสียง จึงไม่มีแบบแผนที่ตายตัวในจังหวะ ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษที่เป็นเอกลักษณ์ 3. การวิเคราะห์ดนตรีประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า พบว่า ใช้แคนแปดเพียงเต้าเดียว โครงสร้างหลักคือลายใหญ่มีการเคลื่อนที่ของทำนองแบบกระโดดข้ามขั้น ซึ่งเป็นขั้นคู่เสียงที่กลมกลืนมีการจบโดยสมบูรณ์อย่างชัดเจน มีการการถ่ายทอดความรู้สึกกระฉับกระเฉง มีการประสานเสียงไม่มีแบบแผนที่ตายตัว สามารถตัดแปลงแนวทำนองได้อย่างมีอิสระ แต่อยู่ใน

โครงสร้างหลักของบันไดเสียง Aminor ใช้เสียงโน้ตอยู่ 5 โน้ต (Pentatonic) คือ A C D E G ซึ่งปรากฏโน้ตเสียงอื่น ทั้งนี้เป็นเพราะลักษณะพิเศษที่เป็นเอกลักษณ์ของลายแคน

สอดคล้องกับมัลลิกา จันทรา (2548: 12) ได้ศึกษาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้าของบ้านสว่างดอนตู ตำบลบ้านเม็ง อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น จากการศึกษา พบว่า พิธีกรรมล่ำผีฟ้า ได้มีมานานแล้วที่บ้านสว่างดอนตู ในการประกอบพิธีกรรมมีองค์ประกอบ คือเครื่องคายรักษา บุคลากร แต่งกาย เครื่องดนตรี กลอนลำ และการฟ้อนลำ สำหรับการรักษามี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นจัดเตรียม ได้แก่ การจัดเตรียมสถานที่ เครื่องคายผู้เข้ารับการรักษา ขั้นการประกอบพิธีกรรมเป็นขั้นของการรักษา ได้แก่ การล่ำอัญเชิญผีฟ้า การส่งหาสาเหตุ และการล่ำเรียกขวัญ และขั้นหลังพิธีกรรม จะเป็นการอบรมสั่งสอนผู้ป่วยให้ปฏิบัติตามธรรมเนียมของผีฟ้า หรือให้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี พิธีกรรมล่ำผีฟ้ามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยตรงคือ ทางด้านสังคม ซึ่งเป็นการรักษาความเจ็บป่วยด้วยโรคที่เกิดจากการกระทำของผี หรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ และบทบาทด้านวัฒนธรรมคือ การช่วยเป็นตัวควบคุมสังคมให้ดี ได้แก่ การนำคติความเชื่อเกี่ยวกับผีมากำหนด และควบคุมพฤติกรรมของชาวบ้านมิให้ประพฤติผิดหรือออกนอกจารีตของหมู่บ้าน ซึ่งการนำความเชื่อเกี่ยวกับผี เช่น ผีปู้ตา ผีตาแฮก ผีป่าภู มาช่วยกำหนดพฤติกรรมของผู้คนในหมู่บ้าน โดยห้ามละเมิด ออกนอกจารีตที่ดี หากล่วงเกินหรือละเมิดอาจจะเกิดการเจ็บป่วยหรือมีอันเป็นไปอย่างอื่น ก็จะต้องมีการรักษาโดยการล่ำผีฟ้า ซึ่งจากการควบคุมดังกล่าวจึงทำให้สังคมหมู่บ้านเกิดความสงบสุข

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2538: 4-6) ได้ศึกษาเรื่อง เกี่ยวกับความเชื่อของชาวชนบทอีสาน พบว่า ในบรรดาความเชื่ออันหลากหลายของชาวอีสานนั้น พุทธศาสนาสอนให้เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของคน สัตว์ พืช สิ่งของต่างๆ โดยการสังเกต การปฏิบัติ การฟัง การอ่าน และการเขียน พุทธศาสนา ระดับชาวบ้านการแสดงหลักธรรมคำสอนที่เป็นเอกภาพกับวิถีดำเนินชีวิตภายในสังคม สถาปนามิตรศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสาน เพราะสภาพภูมิอากาศและลักษณะ การตั้งถิ่นฐานย่อมสัมพันธ์กับการประกอบอาชีพการงานได้ผลดีโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เรียกว่า หมอ เช่น หมอมอ คือ ผู้รอบรู้ทางโหราศาสตร์ หมอว่าน คือ ผู้รอบรู้ด้านสมุนไพร หมอผี คือ ผู้เชี่ยวชาญด้านหาผี หมอสร้าง คือ ผู้ทำนาย ทำไร่ ทำสวน ผู้มีภูมิปัญญาพื้นบ้านทุกวิชาชีพ ได้รับการยอมรับยกย่องจากชุมชนเสมอหน้ากัน ในการยังชีพแบบพึ่งพาธรรมชาติด้วยตนเองของชาวอีสาน

สำหรับชัยยนต์ เพาพาน (2533: จ-ง) ได้ศึกษาเรื่อง การประกอบพิธีกรรมการล่ำผีฟ้า มีปรากฏทั่วไปในสังคมเขตอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่า ในการประกอบพิธีกรรมนั้น มีองค์ประกอบต่างๆ คือ เครื่องคายรักษา บุคลากรประกอบพิธีกรรม การแต่งกาย กลอนลำ และการฟ้อนลำ พิธีการรักษามี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นจัดเตรียม ได้แก่ การจัดเตรียมสถานที่ เครื่องคายรักษา คนป่วย ฯลฯ ขั้นประกอบพิธีกรรมเป็นการล่ำรักษา ได้แก่ การล่ำอัญเชิญผีฟ้า ล่ำส่งหาสาเหตุ และ

ลำเรียกขวัญ และชั้นหลังพิธีกรรมเป็นการอบรมสั่งสอนผู้ป่วยให้ปฏิบัติตามธรรมเนียมของผีฟ้า และจัดนำของเครื่องเซ่นให้ผีตามที่ต้องการ ในเดือน 6 ของทุกปี จะมีการเลี้ยงช่วงผีฟ้า หรือเรียกว่าพิธีกรรมบวงสรวงบูชาผีบรรพบุรุษ เพื่อเป็นการชุมนุมกลุ่มผู้นับถือผีฟ้า เพื่อเฉลิมฉลองและตอบแทนบุญคุณต่อผีฟ้าที่ให้ความคุ้มครองรักษาแก่ตน การล่ำผีฟ้ามีความสัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคมทางด้านคติความเชื่อพื้นบ้านนั่นคือ เชื่อว่าผีสามารถทำให้เจ็บป่วยและรักษาการเจ็บป่วยได้ ความเชื่อด้านพุทธศาสนาของชาวบ้านคือ เชื่อว่าบาป บุญ นรก สวรรค์ มีผลต่อการรักษาการเจ็บป่วย ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางของขลังนั่นคือ เชื่อว่าวัตถุมือถือฤทธิปาฏิหาริย์สามารถขับไล่ผีได้ และความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติว่า สามารถนำมาทำนายการเจ็บป่วยของคนไข้ได้ ความเชื่อเหล่านี้หมอลำผีฟ้าได้นำมาเกื้อหนุนในพิธีกรรมการรักษาของตน

ในขณะที่วุฒินันท์ พระภูจันง (2534: 34) ได้ศึกษา การรักษาด้วยสมุนไพรและการรักษาผีฟ้า พบว่า ชาวชนบทยังคงรักษาด้วยตนเองโดยใช้สมุนไพรเมื่อมีอาการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ โดยรักษาตามประสบการณ์และความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ แต่ถ้ารักษาด้วยตนเองแล้วยังไม่หายหรือมีอาการป่วยมากจะไปรักษากับหมอลำผีฟ้าหรือหมอพระในหมู่บ้านตนเอง หรือหมู่บ้านใกล้เคียง ถ้าอาการไม่ดีขึ้นก็ไปให้แพทย์แผนปัจจุบันรักษา ถ้าไม่หายหรือยังไม่ดีขึ้นก็จะกลับมารักษาแบบพื้นบ้านเป็นที่พึงสุดท้ายอีกครั้ง

สำหรับยงศักดิ์ ตันติปิฎก (2547: 2) รายงานการวิจัยเรื่อง เครือข่ายหมอพื้นบ้านกับการเปิดพื้นที่ทางสังคม พบว่า เมื่อภาครัฐมีนโยบายนำการแพทย์แผนไทยให้เป็นการแพทย์ทางหลักของชาติ และการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพเพื่อการดูแลสุขภาพของชุมชน ได้เปิดพื้นที่ ให้การแพทย์พื้นบ้านโดยมีความพยายามพัฒนาหมอพื้นบ้านให้กลายเป็นแพทย์แผนไทย ทั้งในด้านความคิด ความเชื่อและความรู้ รวมทั้งความพยายามที่จะขึ้นทะเบียนหมอพื้นบ้าน การจดสิทธิภูมิปัญญาในตำรับและตำรายาพื้นบ้านต่างๆ ตามกฎหมายที่รัฐตราขึ้น

สอดคล้องกับเสาวนีย์ กุลสมบุรณ์ (2555: 12) รายงานผลการวิจัยเรื่อง โครงการทบทวนสถานการณ์การส่งเสริมการใช้และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพตามธรรมนูญ ด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2552 พบว่า การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ประสบความสำเร็จด้วย เพราะพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ เป็นคนละชุดกับการแพทย์แผนไทย

เช่นเดียวกับรุจิราถ อรรถสิษฐ์ (2535: 2) ศึกษาเรื่อง องค์ความรู้ของหมอพื้นบ้านระบบคิดและแบบแผนการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน เชื่อมโยงกับความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่น พบว่า ความไม่เข้าใจต่อการรักษาของหมอพื้นบ้าน ทำให้ข้อมูลจำนวนหมอพื้นบ้านของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอาจไม่ใช่หมอพื้นบ้าน ความหมายที่ภาครัฐส่วนกลางต้องการบางคนอาจไม่มีบทบาทการรักษาโรคในชุมชน และหมอพื้นบ้านที่ไม่มีความชำนาญจริง

ในส่วนของพิมพ์ชนก วรรณแจ่ม และคณะ (2560: 129-130) การวิจัยรูปแบบการดูแลรักษาสุขภาพโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์พื้นบ้านในอำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า การแพทย์พื้นบ้านมีส่วนช่วยในการดูแลรักษาสุขภาพของประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม ต้องเกิดจากการส่งเสริมสนับสนุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสืบสานและการอนุรักษ์ของประชาชน แนวทางในการพัฒนา ควรเป็นแนวทางอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านตามบริบทที่เป็นจริง

Brun Viggo and Schumacher (1987: 31-32) ที่ศึกษาทฤษฎีการแพทย์พื้นบ้านภาคเหนือและระบบการจำแนกประเภทของโรค วิธีการวินิจฉัยโรค ตลอดจนตำรายา และบรรดาหมอพื้นบ้านสมุนไพร พบว่า ความรู้ในการรักษาพยาบาลของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยยวนเพียงกลุ่มเดียว แต่ก็ไม่ละเลยความแตกต่างของความรู้พื้นบ้านในการใช้พืชสมุนไพรในการรักษาพยาบาลภายในท้องถิ่น เป็นการอธิบายถึงวิธีการรักษาพยาบาลของชาวมุสลิมเพื่อเข้าใจอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ปรับเปลี่ยนตามบริบททางสังคม โดยอาศัยแนวคิดพรมแดนชาติพันธุ์ (Ethnic Boundary) ที่วิเคราะห์การรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การปรับตัวและการข้ามพรมแดนทางชาติพันธุ์ แต่งานสำคัญอีกชิ้นหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ก็คือผิเจ้านาย

ซึ่งสอดคล้องกับ Phillips (1990: 11) กล่าวถึงการแพทย์พื้นบ้านไว้ว่ามีลักษณะเด่นกว่าการแพทย์ปัจจุบัน 3 ประการคือ 1. หมอพื้นบ้านมีความเข้าใจลักษณะผู้ป่วยรอบด้าน คือทราบถึงสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย การดำเนินชีวิตและระบบเครือญาติของผู้ป่วย 2. หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุและได้รับการยอมรับนับถือจากคนในชุมชนอยู่แล้วทำให้การรักษาแบบพื้นบ้านได้รับการยอมรับ 3. การตัดสินใจแสวงหา วิธีการรักษาของชาวบ้าน พบว่า มีปัจจัยเรื่องราคา การเข้าถึงการบริการความเชื่อความศรัทธาในการรักษาอาการและ โรคบางโรคระบบการแพทย์พื้นบ้านจะมีลักษณะยืดหยุ่นและเป็นที่น่าพอใจสำหรับผู้ป่วยมากกว่าระบบการแพทย์แผนปัจจุบัน

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเห็นว่าจิตติรดา เปรมปรี ชี้ให้เห็นว่า การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นประเพณีลำผีฟ้า โครงการที่พัฒนาศักยภาพให้เป็นการท่องเที่ยวของตำบลนาเสียว อำเภอเมืองจังหวัดชัยภูมิ นั้นสะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่นี้เหมาะที่จะทำเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญและผู้คนมีความเชื่อในเรื่องประเพณีผีฟ้าที่ประโยชน์ที่ประชาชนได้รับจากศึกษาวิจัย สำหรับปฏิญญา บุญมาเลิศ มองว่า คำเรียกผีและความเชื่อเรื่องผีในถิ่นเหนือมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ พื้นที่ในชุมชนบ้านแฮดก็มีคำเรียกผีเช่นกัน ผีจึงมีความสัมพันธ์ชุมชน โดยผู้วิจัยจะได้นำไปเปรียบเทียบกับคำเรียกผีของชุมชนบ้านแฮดมีการเรียกผีแต่ละผียังไร เช่นเดียวกับจินดา แก่นสมบัติ ชี้ให้เห็นว่า พิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้าที่พิธีกรรมและทำนองลำและดนตรีที่ใช้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า โดยมีนายบุญหนา เทพท่า ผู้ทำพิธีกรรม ผู้วิจัยเห็นว่ามี ความสอดคล้องกับ ตาโอ้ ที่เป็นหมอแคน (หมอม้า) ของคณะลำผีฟ้าของแม่สันติ รัตนฤทธิ์ ที่มีการเป่า

ทำนองลามีโครงสร้างหลักของบันไดเสียง Aminor เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยจึงจะนำไปเปรียบเทียบกับบันไดเสียงมีความสอดคล้องกันอย่างไร

อย่างไรก็ตาม มัลลิกา จันทรา เห็นว่า ความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้าได้มีมานานแล้ว มีองค์ประกอบด้วยเครื่องคาย บุคลากร การแต่งกาย เครื่องดนตรี กลอนลำ และการพ้อนลำ ผู้วิจัยเห็นว่างานวิจัยนี้มีความสอดคล้องในเนื้อหาของระบบสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ที่ได้นำหลักการและขั้นตอนที่เหมือนกัน ตลอดจนขั้นตอนของพิธีกรรมที่ทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ในเรื่องของการนำไปใช้ในการวิเคราะห์ในบทที่ 5 เห็นด้วยกับจารุวรรณ ธรรมวัตร ได้ชี้ให้เห็นว่า ความเชื่อของชาวชนบทอีสานมีหลากหลายให้เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของคน สัตว์ ผู้วิจัยจึงได้นำไปใช้ในการศึกษาบริบทพื้นที่ในชุมชนบ้านชำแฮด โดยการนำสิ่งที่ศึกษานี้ไปวิเคราะห์ถึงความเป็นอยู่ที่มีสภาพแวดล้อมของชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์ สำหรับชัชยา เพาพาน ได้อธิบายถึงการประกอบพิธีกรรมการลำผีฟ้า ซึ่งต้องมีเครื่องคายรักษา บุคลากร การแต่งกาย กลอนลำ และการพ้อนลำ ผู้วิจัยจึงได้นำงานวิจัยนี้มาเป็นแนวทางในการศึกษาของคณะลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่มีขั้นตอนที่สอดคล้องกัน

จะเห็นได้ว่า วุฒินันท์ พระภูจำนงค์ ชี้ให้เห็นว่า การรักษาด้วยสมุนไพรและการรักษาลำผีฟ้า โดยรักษาตามประสบการณ์และความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ผู้วิจัยจึงได้นำมาเป็นบทสรุปในบทที่ 5 ที่มีความสอดคล้องกับการสืบทอดผู้ที่มาทำหน้าที่แม่หมอหรือหัวหน้า จะต้องได้สืบทอดจากแม่หมอกคนเก่า และมีการครอบแต่งตั้งให้เป็นผู้ทำหน้าที่รักษาผู้ป่วยแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮดต่อไปได้ สำหรับยงค์ศักดิ์ ตันติปิฎก มองว่า หมอพื้นบ้านกับการเปิดพื้นที่ทางสังคม เพื่อให้ภาครัฐมีนโยบายนำการแพทย์แผนไทยให้เป็นการแพทย์ทางหลักของชาติและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้วิจัยเห็นด้วยที่จะต้องให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องรองรับและเปิดพื้นที่ให้การแพทย์พื้นบ้านให้กลายเป็นแพทย์แผนไทย รวมทั้งขึ้นทะเบียนหมอผีฟ้าให้ถูกตามกฎหมาย

โดยเฉพาะเสาวนีย์ กุลสมบูรณ์ มีความต้องการให้การใช้และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพตามธรรมนูญ ด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2552 ผู้วิจัยมองเห็นด้วยกับงานวิจัยนี้คนในชุมชนจะต้องมีการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ประสบความสำเร็จ เพราะภูมิปัญญาพื้นบ้านได้รับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากคนเก่าของชุมชนเพื่อให้ได้รับการสืบทอดต่อไป จึงมีการศึกษาในบทที่ 4 เพื่อนำไปเปรียบเทียบในพื้นที่ศึกษาวิจัย เช่นเดียวกับบุรจิณาส อรรถลิขัฐ์ ชี้ให้เห็นว่า หมอยาพื้นบ้านและแบบแผนการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน ผู้วิจัยมองว่า ความหลากหลายในชุมชนบ้านชำแฮดไม่เข้าใจต่อการรักษาของหมอผีฟ้าจำนวนมาก ทำให้หมอผีฟ้าไม่มีการแสดงตัวออกสู่สังคมให้รู้จักมากเพียงแต่คนพูดกันต่อๆ ไป ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้นำงานวิจัยนี้ไปใช้กับประวัติคณะลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ให้รู้บทบาทการรักษาโรคในชุมชนและหมอผีฟ้าที่ไม่มีความชำนาญจริง

อย่างไรก็ตาม พิมพ์ชนก วรรณแจ่ม และคณะ ต้องการให้การดูแลรักษาสุขภาพโดยใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นการแพทย์พื้น ผู้วิจัยเห็นด้วยที่การแพทย์พื้นบ้านทำให้สุขภาพในชุมชนบ้านชำแฮด ที่สามารถเข้าถึงผู้ป่วยที่ต้องการมีทางเลือกในการรักษากับคณะหมอลำผีฟ้า จึงทำให้การศึกษานี้ นำไปใช้ในการสืบสานและการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านตามบริบทที่เป็นจริง เห็นด้วย กับ Viggo Brun and Trond Schmacher ซึ่งให้เห็นว่า การแพทย์พื้นบ้านในการใช้พืชสมุนไพร ในการรักษาในท้องถิ่น ผู้วิจัยจึงนำไปใช้เปรียบเทียบกับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ความเป็นอยู่ในชุมชน บ้านชำแฮด ซึ่งสอดคล้องกับ Phillips มองว่า การแพทย์พื้นบ้านมีความเข้าใจผู้ป่วย สิ่งแวดล้อม และญาติของผู้ป่วย ผู้วิจัยได้นำไปใช้ในการศึกษาความต้องการมารับการรักษาคณะหมอลำผีฟ้า ของแม่สันติ รุณรุทธิ ด้วยความต้องการอย่างเต็มใจกันหรือไม่

บริบทพื้นที่

ประวัติบ้านชำแฮด

เดิมบริเวณบ้านชำแฮดเป็นที่ว่างเปล่าเป็นป่ากร้าง มีบ่อน้ำเหมาะแก่การตั้งชุมชน ก่อนที่จะมีการตั้งบ้านชำแฮด โดยได้มาอาศัยอยู่หลายกลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่หนึ่ง ชาวบ้านบางส่วนมาจาก ครอบครัวของบ้านโนนหนองกอก ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นโนนบ้านร้างมีชื่อว่าโนนหนองกอก อยู่ทางทิศใต้ ของตัวอำเภอบรบือ อยู่ทางทิศตะวันตกของหนองบ่อ ห่างจากตัวอำเภอประมาณ 12 กิโลเมตร ยังมี เจดีย์เก่าแก่ประดิษฐานอยู่ เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์เจ้าปู่ชาวบ้านในละแวกนั้นจะพากันไปนมัสการสงกรานต์องค์นี้อยู่เป็นประจำทุกปีมิได้ขาด กลุ่มที่สอง ได้ย้ายไปทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านเดิม ส่วนมาก พื้นที่เป็นดงป่าห่างจากหมู่บ้านเดิมประมาณ 3 กิโลเมตร ตั้งหมู่บ้านหนองสิมใหญ่ ตำบลหนองสิม จนถึงปัจจุบันนี้ กลุ่มที่สาม มุ่งหน้าไปทางทิศเหนือของหมู่บ้านเดิมเข้าไปในเขตดงชำแฮด ซึ่งเป็นดง ทึบในดงนี้มีหนองน้ำเล็กๆ อยู่กลางดง มีแรดอาศัยอยู่ลงนอนปรัก (ชำ) อยู่เป็นประจำ ห่างจากบ้าน เดิมประมาณ 3 กิโลเมตร ในการอพยพขบวนนี้มีพ่อใหญ่แสน ผู้ซึ่งมีอายุมากเป็นที่เคารพนับถือ ของลูกหลานเป็นผู้นำขบวนได้พาลูกหลานมาสร้างบ้านแปลงเรือนลงที่ดง บริเวณหนองชำแฮด ซึ่งขณะนั้น จากบริเวณนี้ไปจนถึงเขตอำเภอโกสุมพิสัยล้วนเป็นป่าไม้ทึบ ไม่มีหมู่บ้านใดมาตั้งอยู่ก่อนเลย ได้ขนานนาม หมู่บ้านนี้ตามชื่อของหนองที่เป็นปรักของแรดนี้ว่า บ้านชำแฮด มาจนปัจจุบันนี้ (ภาพที่ 1)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 1 หนองชำแฮดในปัจจุบัน

การสร้างบ้านสร้างวัด

การขยายตัวของชุมชนบ้านชำแฮดจะอยู่ใกล้กับบริเวณวัดบ้านชำแฮดซึ่งเป็นเขตชุมชนเก่า โดยวัดบ้านชำแฮดสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2381 มีพระอาจารย์ป้อเป็นเจ้าอาวาสคนแรก ซึ่งการขยายตัวทางประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนเริ่มตั้งแต่นั้นมา การดำเนินชีวิตของชุมชนบ้านชำแฮด กล่าวคือ เป็นชุมชนที่มีหนองน้ำเล็กๆ ประกอบกับการเก็บของป่า ทำนาซึ่งบริเวณที่นา ชุมชนในหมู่บ้านต่างได้จับจองพื้นที่บริเวณทางทิศเหนือของหมู่บ้านในการประกอบอาชีพ ปัจจัยทั้งหมดเหล่านี้ทำให้เห็นการขยายตัวของชุมชนบ้านชำแฮดชุมชนเกิดความหนาแน่นมากขึ้น ส่งผลให้มีการจัดตั้งโรงเรียนบ้านชำแฮดขึ้นในปี พ.ศ. 2456 ทำให้เกิดการขยายตัวทางการศึกษา ประกอบกับการตั้งถิ่นฐานของผู้คนที่ส่งลูกส่งหลานมาเรียนหนังสือที่โรงเรียน ทองเหลียม เวียงแก้ว (2561: สัมภาษณ์) เล่าว่า โรงเรียนบรปือที่เป็นโรงเรียนแห่งแรกก็คือ ตั้งอยู่บริเวณบ้านชำแฮด เพราะได้มีโอกาสได้ไปเรียนก่อนจะมีโรงเรียนที่มหาสารคาม สมัยนั้นไม่ว่าจะเป็นนักเรียนบ้านคือ นักเรียนหนองสิม โรงเรียนชำแฮด มาเรียนที่นี่และการขยายตัวของชุมชนบ้านชำแฮดได้มีการขยายตัวมาพร้อมกับบ้านหนองสิม ซึ่งเป็นชุมชนบริเวณใกล้เคียงกัน การขยายตัวของชุมชนบ้านหนองสิม โดยเริ่มจากปัจจัยการอพยพมาจากบ้านโนนหนองกอก จากสภาพชุมชนที่แออัดและเกิดโรคระบาดเช่นเดียวกับการอพยพของชุมชนบ้านชำแฮด แต่การขยายตัวของชุมชนบ้านหนองสิมจะมีลักษณะแบ่งชุมชนออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่ง ตั้งอยู่บนทิศเหนือของหนองผือ อีกกลุ่มหนึ่ง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหนองผือ

โดยชุมชน ทางทิศเหนือได้มีการสร้างวัดขึ้นและมีการสร้างสิม (โบสถ์) อยู่ติดหนองน้ำโดยสร้างเป็นสิมขนาดเล็ก มีสระน้ำดินถมเต็มเป็นส่วนของชาวบ้านมีชื่อว่า “หนองสิมน้อย” ส่วนอีกกลุ่มไปตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศใต้ ก็ได้สร้างวัดขึ้นเป็นของตัวเอง และได้สร้างสิมขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ใกล้กับห้วยปอพาน จึงได้ชื่อว่า “หนองสิมใหญ่” โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนเดียวกันปกครองทั้งสองชุมชน คือพ่อใหญ่ ปี.พ.ศ. 2405 ตามคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่และนบย้อนจากอายุคนต่อๆ กันมาจนถึงปัจจุบันนี้

จากนั้นประมาณปี พ.ศ. 2370 หรือราว 184 ปีมาแล้ว ในขณะที่นั้นยังไม่มีผู้ใหญ่บ้าน คงอาศัยนับถือพ่อใหญ่แสนเป็นหัวหน้าและเป็นผู้นำของหมู่บ้าน เมื่อสิ้นบุญพ่อใหญ่แสนแล้วได้มีพ่อตันซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือได้เป็นผู้นำหมู่บ้านต่อจากพ่อใหญ่แสน จนกระทั่งสิ้นบุญของพ่อตันราวปี พ.ศ. 2454 ทางราชการจึงให้มีการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านเป็นคนแรกของบ้านชำแฮด มีชื่อว่านายอ่อนศรี ละครพล ซึ่งเป็นต้นตระกูลละครพลของบ้านชำแฮด เป็นต้นมา จากนั้นบ้านชำแฮด หมู่ที่ 21 มีจำนวนประชากรมากขึ้นทางการจึงได้แยกออกเป็นบ้านชำแฮด หมู่ที่ 22 อีกหมู่หนึ่งซึ่งมีนายคำมี สิงขรอาจ เป็นผู้ใหญ่บ้าน จากนั้นได้พาลูกหลานส่วนหนึ่งแยกไปตั้งบ้านใหม่ที่หนองกุงฮี ซึ่งกลายเป็นบ้านโคกกลางจนถึงทุกวันนี้ ดังนั้น บ้านชำแฮด หมู่ที่ 22 จึงต้องยุบไปและปัจจุบันนี้บ้านโคกกลางเป็นหมู่ที่ 3 ในขณะที่บ้านชำแฮด หมู่ที่ 22 กำลังจะแยกตัวออกไปนั้น บ้านชำแฮด หมู่ที่ 21 ก็มีประชากรเพิ่มจำนวนมากขึ้นทางการจึงแยกออกเป็นบ้านชำแฮด หมู่ที่ 23 เป็นอีกหมู่บ้านหนึ่ง โดยมีนายยา จิณรัชช์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน จากนั้นได้รับราชการมีความชอบได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นหมื่นจงจิณรัชช์ มีขุนบริบูรณ์รุ่งเป็นกำนันตำบลบริบูรณ์ บ้านชำแฮด หมู่ที่ 23 ซึ่งส่วนมากมีที่นาไปตามลำห้วยที่ไหลลงไปห้วยถ้ำเต่า เห็นว่าบ้านอยู่ห่างไกลที่นามาก จึงย้ายไปตั้งหมู่บ้านใหม่ ซึ่งกลายเป็นบ้านโคกลำมจนถึงทุกวันนี้ เมื่อหมื่นจงจิณรัชช์ตาย จึงยุบบ้านชำแฮด หมู่ที่ 23 มารวมกับหมู่ที่ 21 เป็นหมู่บ้านเดียวกัน มีนายหล้า ละครพล (พ่อใหญ่ราชาเนตร) เป็นผู้ใหญ่บ้าน เมื่อ พ.ศ. 2463 นายหล้า ละครพล ลาออกจากผู้ใหญ่บ้าน จึงตั้งนายสม บุญสม เป็นผู้ใหญ่บ้านชำแฮด หมู่ที่ 21 เมื่อปี พ.ศ. 2491 นายอินทร์ จันคำ ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านชำแฮดทางการได้กำหนดให้มีนายทะเบียนบ้านและกำหนดให้มีเลขหมายประจำบ้าน จึงได้เปลี่ยนจากบ้านชำแฮด หมู่ที่ 21 มาเป็นบ้านชำแฮด หมู่ที่ 2 ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ในระหว่างนั้นบ้านชำแฮด มีประชากรเพิ่มขึ้นทำให้การปกครองได้ไม่ทั่วถึงจึงขอแยกบ้านชำแฮดออกมาเป็นหมู่ที่ 9 ในปี พ.ศ. 2537 โดยมีนายหวัน ชินเชษฐ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ต่อมาได้รับเลือกเป็นกำนันตำบลบริบูรณ์ปี พ.ศ. 2542 บ้านชำแฮด หมู่ที่ 2 มีประชากรเพิ่มขึ้นทำให้การปกครองได้ไม่ทั่วถึงและมีพื้นที่ในการปกครองที่กว้างไกล จึงแยกหมู่บ้านเป็นบ้านชำแฮด หมู่ที่ 15 โดยมีนายหนาย พรพา เป็นผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันบ้านชำแฮด หมู่ที่ 2 มีนายชาติรี นามคำมี เป็นผู้ใหญ่บ้าน (ชาติรี นามคำมี, 2561: สัมภาษณ์)

ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านชำแสด หมู่ที่ 2 ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม อยู่ทางทิศใต้ของตำบลบรบือ ห่างจากที่ตั้งอำเภอบรบือประมาณ 1 กิโลเมตร ห่างจากตัวจังหวัดมหาสารคาม 26 กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานคร 425 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดกับพื้นที่ใกล้เคียง (ภาพที่ 2) ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 15 หมู่ที่ 9 ตำบลบรบือ
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านศรีพาลา ตำบลหนองสิม
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 1 ตำบลบรบือ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 15 ตำบลบรบือ

ที่มา Google Earth : 7 สิงหาคม 2562

ภาพที่ 2 แสดงพื้นที่บ้านชำแสด หมู่ที่ 2

ประชากร

บ้านชำแสดหมู่ที่ 2 ตำบลบรบือ มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 275 ครัวเรือน มีประชากรจำนวน 619 คน แยกเป็นชาย 253 คน และหญิง 366 คน (ทองเหลียม เวียงแก้ว, 2561: สัมภาษณ์)

ภูมิศาสตร์

ลักษณะภูมิอากาศ บ้านชำแฮด หมู่ที่ 2 มีลักษณะภูมิอากาศแบบร้อนชื้น ทั้งนี้เพราะได้รับอิทธิพลของมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน อากาศร้อนจัดฤดูฝนฝนไม่ตกตามฤดูกาล และ ฤดูหนาว ก็จะมีหนาวจัด ลักษณะภูมิประเทศ บ้านชำแฮด หมู่ที่ 2 จะเป็นลักษณะพื้นที่เป็นที่ดอน เหมาะแก่ การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ พื้นที่ชุมชน 64 ไร่ พื้นที่การเกษตร 3,255 ไร่ มีหนองน้ำสาธารณะประโยชน์ 1 แห่ง มีเนื้อที่ 36 ไร่

การปกครอง

ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน จากการศึกษาพบว่า

1. นายอ่อนศรี ละครพล	(ไม่ทราบปีที่ดำรงตำแหน่ง)
2. นายหล้า ละครพล (ราชาเนตร)	ปี พ.ศ. 2456
3. นายสม บุญสม	ระหว่างปี พ.ศ. 2456-2483
4. นายหล้า จิณรักษ์	ระหว่างปี พ.ศ. 2483-2491
5. นายอินทร์ จันคำ	ระหว่างปี พ.ศ. 2491-2501
6. นายหลวง จิณรักษ์	ระหว่างปี พ.ศ. 2501-2519
7. นายบุญมา ธิสิงห์	ระหว่างปี พ.ศ. 2519-2522
8. นายพงษ์พันธ์ โพธิ์ปัดชา	ระหว่างปี พ.ศ. 2522-2539
9. นายหวัน ชินเชษฐ	ระหว่างปี พ.ศ. 2537-2546
10. นายอุดม สิงขรอาจ	ระหว่างปี พ.ศ. 2547-2552
11. นายชาติรี นามคำมี	ระหว่างปี พ.ศ. 2552-ปัจจุบัน

การปกครองในหมู่บ้านปัจจุบัน

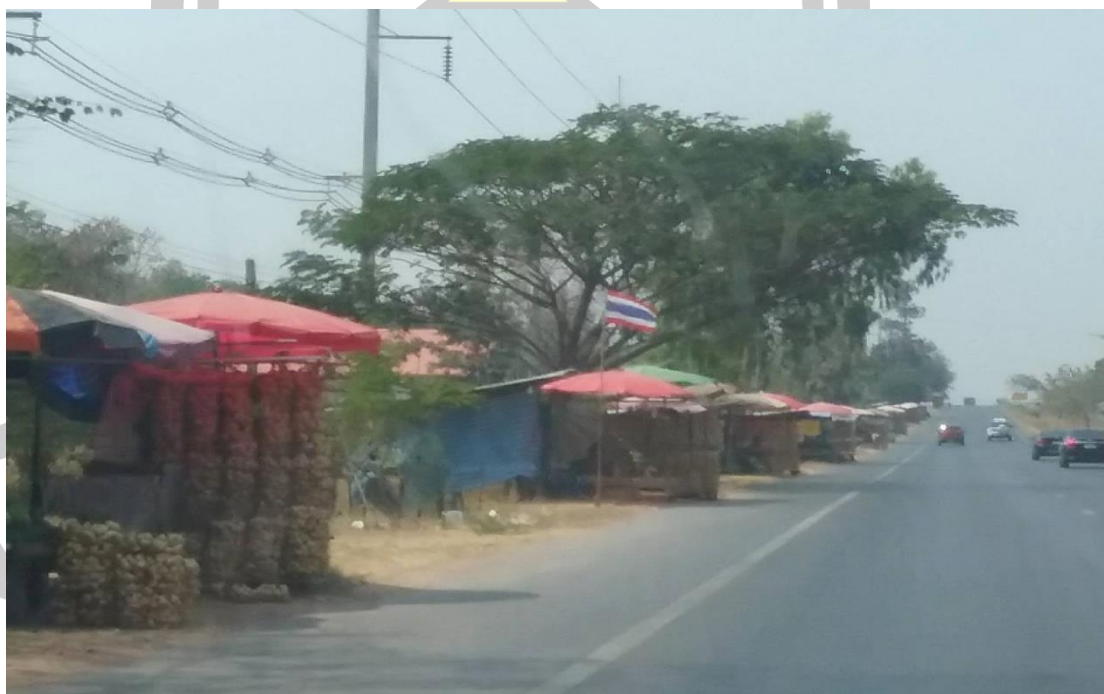
1. นายชาติรี นามคำมี	ผู้ใหญ่บ้าน
2. นายวีรชน พุทธบาล	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
3. นางจันมณี คำมา	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
4. นายอุดม สิงขรอาจ	สมาชิก อบต.
5. นายสุวรรณ คำจันทร์	สมาชิก อบต.

เศรษฐกิจ (อาชีพ)

อาชีพทำนา 50 ครัวเรือน, ทำไร่ 20 ครัวเรือน, รับจ้างทั่วไป 34 ครัวเรือน, งานประจำภาคราชการ 14 ครัวเรือน, ทำงานในภาคเอกชน/โรงงาน 3 ครัวเรือน, ค้าขาย 17 ครัวเรือน, ไปประกอบอาชีพในท้องที่จังหวัดอื่นๆ 12 ครัวเรือน โดยมีรายได้จากการประกอบอาชีพจากการทำนา ครัวเรือนละประมาณ 25,000 บาท /ปี จากการปลูกมันสำปะหลัง ครัวเรือนละประมาณ 18,000 บาท /ปี และจากการปลูกพืชระยะสั้น เช่น มันแกว ประมาณ 16,000 บาท /ปี

วิถีชีวิต

บ้านชำแฮด หมู่ที่ 2 ห่างจากที่ว่าการอำเภอบรบือ ประมาณ 1 กิโลเมตร โดยมีเส้นทางเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็กตลอดสาย เป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ และรับจ้างทั่วไป มีผลิตภัณฑ์มวลรวมของหมู่บ้าน เป็นกลุ่มกองทุนหมู่บ้านชำแฮด ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของหมู่บ้านที่เป็นโอท็อป ได้แก่ กระทรีบับไส้มันแกว, พายไส้มันแกว, โม่จิไส้มันแกว, ก๋วยฉาบ และขายมันแกวหัวสดตามไหล่ทางถนนสายอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ไปอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น (ภาพที่ 3)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 3 ร้านขายมันแกวหัวสดตามริมถนนในอำเภอบรบือไปอำเภอบ้านไผ่ของชาวบ้าน

ความเชื่อพุทธ พราหมณ์ ผี

มีความเชื่อศรัทธาในหลักธรรมคำสอน ซึ่งให้คำอธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิต ความเป็นมา ความเป็นอยู่ และความเป็นไป อธิบายอดีต ปัจจุบัน และอนาคต อธิบายสาเหตุของปัญหาต่างๆ ทำให้เกิดความสงบและความหวังในชีวิต ความเชื่อเป็นลักษณะความคิดอย่างหนึ่งในชุมชนบ้านชำแฮด เป็นความเชื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวเพื่อความมั่นคงทางจิตใจ เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้มีชีวิตอยู่ได้ ความเชื่อที่เป็นระบบก่อให้เกิดพิธีกรรม ประเพณี เป็นส่วนเชื่อมโยงที่สำคัญในชุมชน พื้นฐานทางอุดมการณ์ของชาวอีสาน เกิดจากการผสมผสานของระบบความเชื่อหลักสามประการคือ พุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และการนับถือผี โดยแสดงออกผ่านการดำเนินชีวิตพิธีกรรม และจารีตของชุมชน ค่านิยมหลักมักเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและการทำมาหากิน คือการแก้ปัญหาล่าช้า การแสวงหาที่ทำกิน และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในชุมชน มีระบบครอบครัวและเครือญาติเป็นแรงยึดเหนี่ยวจึงทำให้ชุมชนบ้านชำแฮดยังคงปฏิบัติกันมา

อย่างไรก็ตาม ในชุมชนบ้านชำแฮดมีความเชื่อผี พุทธ พราหมณ์ โดยมีลักษณะความเป็นชุมชนร่วมกันคือ ความเชื่อไม่เป็นเหตุแห่งความขัดแย้งทางด้านการเมืองและสังคมโดยรวม เช่น การปกครอง การศึกษา ทำให้ความเชื่อแสดงถึงวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ สอดประสานกันกับพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเชื่อเหล่านี้ตั้งแต่เกิดจนถึงตายของคนในชุมชน ดังนี้

1. ความเชื่อพุทธ

ประเพณีตามเทศกาล หรือประเพณีฮีต 12 คอง 14 เป็นประเพณีพิธีกรรมที่กำหนดเวลาที่จัดขึ้นในแต่ละเดือนในรอบ 1 ปี ในวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นการกำหนดเวลาตามจันทรคติ มีทั้งประเพณีที่ตั้งอยู่บนฐานความเชื่อเรื่องผีสงเทวดา ความเชื่อทางพุทธศาสนาและประเพณีเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ เช่น บุญข้าวจี่ บุญบั้งไฟ สงกรานต์ บุญเข้าพรรษา สลากภัต สารทเดือนสิบ และประเพณีเกี่ยวกับการเฉลิมฉลองและเพื่อสิริมงคล เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับความมั่นคงของคนในชุมชน มีบทบาทสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต่างมีความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พิธีกรรมเหล่านี้จะทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และยังเป็นโอกาสที่ชาวบ้านจะได้ร่วมทำบุญทำทาน เฉลิมฉลอง กินเลี้ยง หรือร่วมกันรื่นเริงสนุกสนานด้วยกันในวาระที่สำคัญๆ เช่น งานบุญประจำปี งานประจำปีเจ้าพ่อปู่จุมคำ งานสวดมนต์ข้ามปี เพราะวันสำคัญที่พระพุทธศาสนาได้กำหนดประเพณีสืบต่อกันมา ที่มีความสำคัญเกี่ยวกับชีวิตของผู้คนในชุมชน และยังเป็นการกระชับความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คนในชุมชนกับคนที่อยู่ชุมชนอื่นด้วยกัน และคนในชุมชนกับสิ่งแวดล้อม ทำให้หลักธรรมคำสอน และกฎเกณฑ์ต่างๆ ของความเชื่อและศาสนาได้รับการเคารพนับถือและปฏิบัติตามกันมา ตามประเพณีสืบทอดบรรพบุรุษจารีตไว้ที่ประกอบด้วยบุญทั้งสิบสองเดือนภายในวัดบ้านชำแฮด หมู่ที่ 2 ได้มีการส่งเสริมนาฏศิลป์ให้กับยุวชนและจนถึงเยาวชนคนหนุ่มสาว โดยมีการเข้าร่วมชมรมนาฏศิลป์ภายในวัด ทั้งนี้เพื่อให้ได้ตั้งเด็กและเยาวชน

เข้าวัด วัดยังมีการส่งเสริมให้มีการเรียนธรรมศึกษา เพื่อให้รู้จักหรือปฏิบัติตนในธรรมตาม
ที่พระพุทธศาสนามีการจัดบุญลอยกระทงโดยจัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 11 ของทุกๆ ปี และบุญเทียนโสม
จัดขึ้นภายในเดือน 10 กลางพรรษา โดยมีพิธีกรรมร่วมกันทั้ง 40 หมู่บ้าน เรียกพี่น้องนำเทียนมา
รวมกันบูชาในเทียนพรรษา โดยมีการจัดขึ้นในวันเดียวที่ชาวบ้านได้ปลูกข้าวทำนาเสร็จแล้ว
โดยวัดและชาวบ้านได้จัดกิจกรรมร่วมกัน เช่น จักรยานเพื่อสุขภาพ สวดสาระภัญญะ การประกวด
เพื่อนรำ การประกวดเป่าแคน การประกวดร้องเพลง การจัดการแข่งขันวอลเลย์บอล และจัดการ
แข่งขันเซปักตะกร้อ เป็นต้น (เกษม ปุณฺณวิวัตร (พระครู), 2562: สัมภาษณ์)

ส่วนรูปปั้นแฮดหรือแรด ตัวที่ 1 ปั้นเพื่อสื่อถึงชื่อหมู่บ้าน ที่เป็นสัญลักษณ์ของแฮด
(แรด) ที่สร้างขึ้นภายในวัดชำแฮด เมื่อปี พ.ศ. 2539 (ภาพที่ 4)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 4 รูปปั้นแรดตัวที่ 1 สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2539

สำหรับรูปปั้นแฮดหรือแรด ตัวที่ 2 ได้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2546 โดยเป็นการปั้นจากพ่อน้อย สิงขรอาจ ไกล่หนองขำแฮด ซึ่งแต่ก่อนเป็นที่อยู่ที่อาศัยของแฮด (แรด) ที่ใช้อยู่ใช้กิน ซึ่งแต่ก่อนเป็นป่ารมมีแรดอาศัยเป็นจำนวนมาก โดยซึ่งแต่ก่อนหนองขำแฮดเป็นหนองส่วนบุคคล ในปี พ.ศ. 2535 ทางวัดได้จัดซื้อไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์ ตำนานให้สืบสานตำนานหนองขำแฮดคู่บ้าน จากนั้น จึงได้ปรับปรุงและได้ปั้นรูปแฮด (แรด) ไว้เป็นสัญลักษณ์ข้างหนองไว้ด้วย (ภาพที่ 5)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 5 รูปปั้นแรดตัวที่ 2 สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2546

จะเห็นได้ว่า สิ่งที่ทำให้ชุมชนบ้านขำแฮดเชื่อว่า การทำบุญข้างต้นนั้นมาจากการเล็งเห็นว่าการทำบุญเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน เป็นการทำความบุญตามการบอกกล่าวและชักชวนจากผู้อื่น เป็นความเชื่อและการปลุกฝังจากคนในครอบครัว และบางคนให้เหตุผลว่าเป็นความคิดของตัวเองซึ่งผลของการทำบุญทำให้จิตใจสงบนอกจากนั้นการทำบุญยังมีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การบริจาคสิ่งของหรือเงิน การให้ความช่วยเหลือผู้อื่น การปฏิบัติตาม การทำบุญในวันสำคัญตามศาสนาหรือประเพณี การคิดและทำในสิ่งที่ดีในโอกาสสำคัญ เป็นต้น อีกทั้งการทำบุญในทรรศนะ

ของชุมชนถือว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ง่ายไม่ต้องเตรียมตัวมากนัก เพียงแต่แต่งกายให้สุภาพ จัดเตรียมสิ่งของตามสมควรเท่านั้น เพราะว่าคุณค่าของการทำบุญไม่ได้ขึ้นอยู่กับฐานะเรื่องเงิน อีกทั้งความเชื่อพุทธเห็นว่า การทำบุญว่าการทำบุญรูปแบบหนึ่งเป็นการให้การแบ่งปัน การทำความดี ทำด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ การทำบุญทำได้ทุกที่และการทำบุญเป็นวิธีการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในชุมชนบ้านชำแฮดตลอดไป

2. ความเชื่อพราหมณ์

ประเพณีและพิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งที่คนในชุมชนบ้านชำแฮดได้รับจากพระพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก ส่วนลัทธิพิธีกรรมที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์ตามคติของศาสนาพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับรูปแบบทางพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่มากเป็นเพราะคนในชุมชนมีลักษณะพิเศษมีอำนาจในการดึงดูดสิ่งที่ดีงามในการนำพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์มากำหนดใช้ให้มีความสอดคล้องของผู้คนในชุมชน รวมทั้งบุญประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ประเพณีพิธีกรรมในครอบครัว เครือญาติที่จัดขึ้นในช่วงสำคัญๆ ของคนเรา เช่น พิธีทำขวัญเดือน พิธีโกนจุก พิธีบวช พิธีแต่งงาน พิธีศพ นอกจากนี้หากคนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมเดิมไปสู่สภาพแวดล้อมใหม่ เช่น การย้ายที่อยู่ใหม่ ต้องการประกอบพิธีกรรม เพื่อสร้างความมั่นใจให้อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมใหม่อย่างมีความสุขสบายใจ

การประกอบของพิธีกรรม บ้านชำแฮด หมู่ที่ 2 มีการจัดเฉพาะ 3 หมู่บ้าน เป็นบ้านที่มีการจัดพิธีขวัญเป็นหัวหน้า ส่วนงานบวช งานแต่ง ขึ้นบ้านใหม่ และแต่งแก้สะเดาะเคราะห์ ก็ได้มีการจัดขึ้นเช่นกัน (พระครูเกษม ญาณวิจิตร, 2562: สัมภาษณ์) ในส่วนของการสู่ขวัญนาค โดยมีความสามารถทำได้เกี่ยวกับพิธีกรรมทางพราหมณ์ได้ทุกขั้นตอน นาค ผัวเมีย จะทำในช่วงออกพรรษา โดยมีการสวด 30-50 นาที เป็นการสวดบทสู่ขวัญนาค บทสอนนาค สาธยาย คุณมารดาบิดา ยกอนุโมทนากระทำ วัดพายคือ โดยการนำดอกไม้ ขลิบ กล้วย พรมให้นาคและ ผู้มาร่วมงาน ส่วนการขึ้นบ้านใหม่ ปลุก (สร้าง) บ้านใหม่ ย้ายบ้านใหม่ ออกกรลใหม่ เลี้ยงงาน ทำบุญบ้าน โดยมีค่าคายน้ำอบ น้ำหอม ชันท์ห้า น้ำ ฐูปเทียน รวมทั้งปัจจัยและแต่ความศรัทธา โดยนิยมนำกันในเดือน 5 ของทุกปี เมื่อหายเคราะห์หายโศก อยู่ดีมีสุข แล้วต้องมาผูกแขนคนผู้ที่มาอาบน้ำทุกคน (บุญเลิศ สารดี, 2562: สัมภาษณ์) จึงเป็นความเชื่อที่มีมานานตั้งแต่หลายรุ่นมา จึงมีการสืบทอดพิธีกรรมนี้ให้ชาวบ้านได้มียกย่องอยู่เหนือสิ่งอื่นใด ในการดำเนินชีวิตจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์อีกอย่างหนึ่งที่คนในชุมชนจะต้องมีนั้นคือ เรื่องการสร้างศาลหลักบ้านเพื่อให้คนในชุมชนกราบเช่นสรวงกัน ซึ่งปัจจุบันนี้ยังมีให้เห็นอยู่ในชุมชน เพื่อเป็นหลักฐานที่ประจักษ์ให้เห็นกันว่า วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับความเชื่อของคนในชุมชนที่นับถือ พระพุทธศาสนาแต่มีความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่แฝงลึกๆ อยู่ในจิตใจของคนในชุมชน จนยากที่จะแยกแยะอะไรเป็นของพระพุทธศาสนาหรือของศาสนาพราหมณ์

ถนอม สิงขรจันทร์ (2561: สัมภาษณ์) เล่าว่า ศาลเจ้าปู่แต่ก่อนเป็นศาลไม้ คือเถียงนา บ้านนอกมีมาแต่นานแล้ว ชาวบ้านซาแฮดก็ไปไหว้ท่านเหมือนกัน ไปบน ไปกล่าว ไปขอหนองบ่อนี้ ท่านเป็นคนรักษาคุ่มครองให้มันเป็นธรรมชาติให้คนอยู่ดีมีแสง (ภาพที่ 6)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 6 ศาลเจ้าพ่อปู่จุ่มคำ ในตัวอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

หลวงปู่จุ่มคำ ที่ตั้งอยู่ในอำเภอบรบือ โดยคนบรบือให้ความเคารพบูชาหลวงปู่มาตลอด ในการจัดพิธีจะมีขึ้นในเดือน 3 ของทุกปี เป็นการเลี้ยงเปิดฟ้าใหม่ เพื่อลงทำนาในฤดูกาล เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล และความอุดมสมบูรณ์แห่งพืชพันธุ์ ธัญญาหาร และสัตว์เลี้ยง (เกษม ปุญญาภิวัตร์ (พระครู), 2562: สัมภาษณ์)

3. ความเชื่อผีต่างๆ ถ้ามีคนตายภายในหมู่บ้านก็จะไปกันผี ถ้าผีเจ้าบ้านตายจะมาที่บ้านลำบาก โดยส่วนมากแล้วจะไม่นิยมทำกัน เพราะมีความเชื่อว่าผีเจ้าที่เจ้าทาง โดยมีการเห็นลักษณะของคนเป็นเงาเป็นกะลืนมาสัมผัส รูบวาบ และแสดงให้เห็นเป็นคนก็มี (บุญเลิศ สารดี, 2562: สัมภาษณ์) ผีบรรพบุรุษ มีผีพ่อแม่ ผีไร้ผีนา ให้คุณก็คือให้อยู่ดีมีแสงมีความสุข โดยการจัดทำบุญข้าวสาก สงกรานต์ ทอดบั้งสุกุล เพราะเชื่อว่าไม่มีทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย ลูกหลานไม่ถูกตบ ดูไม้ใส่มือ คือ การไปดูดวงเพื่อหาทางแก้ไขให้ดีขึ้นให้ถูกที่ถูกทาง ปัจจุบันนับถือเรื่องผีเพราะคนที่เป็นแกนนำที่พาทำพิธี

เกี่ยวกับผีได้ตายไปก่อนหน้านี้แล้ว คงมีแต่ลูกหลานที่เกิดมารุ่นหลังๆ ได้มีแม่กำมะจี้เป็นคนพาทำพิธีในหมู่บ้าน (ชาตรี นามคำมี, 2562: สัมภาษณ์) ความเชื่อในเรื่องผีต่างๆ เหล่านี้เป็นความร่วมมือในพิธีกรรมที่ยังคงยึดถือปฏิบัติมาจนตราบเท่าทุกวัน ในพิธีกรรมเกือบทุกอย่างเป็นการอัญเชิญผีและภูตผีปีศาจทุกระดับมาร่วมในพิธี เพื่อแสดงให้เห็นว่าความพยายามของชาวบ้านชำแฮด หมู่ที่ 2 ยังมีการพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้อยู่ ดังนี้

3.1 การรักษาโรค ซึ่งเป็นพิธีกรรมพื้นบ้านที่เกี่ยวกับการรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยในชุมชน ความเจ็บป่วยไม่ใช่แค่การรักษาร่างกายแต่ต้องมีการเยียวยาจิตใจของผู้ป่วยให้มีกำลังใจด้วย พิธีรักษาโรคในชุมชนมีลักษณะเป็นการสื่อสารและวิงวอนสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมีวิธีการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นหมอลำผีฟ้า เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมและในการประกอบพิธีกรรมมีสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และคนในชุมชนเข้าร่วมด้วยซึ่งมีส่วนช่วยสร้างกำลังใจให้ผู้ป่วย

3.2 การทำมาหากิน เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของไร่นาของคนในชุมชนเกษตรกรที่ผูกพันกับธรรมชาติซึ่งเป็นวิถีการทำมาหากิน และวิธีการผลิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญ โดยมีลักษณะเป็นการเช่น สรวง เจริญ วิงวอน ต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล เพื่อให้ได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ เช่น พิธีเลี้ยงผีตาแฮก พิธีขอฝน พิธีทำขวัญข้าว พิธีกรรมเหล่านี้จึงมีบทบาทในการสร้างขวัญและกำลังใจให้ผู้คนมั่นใจว่า ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติจะดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จและเกิดความอุดมสมบูรณ์ในผลผลิตพืชผักมันสำปะหลัง และที่สำคัญคือข้าว (วีรชน พุทธบาล, 2561: สัมภาษณ์)

4. ผีฟ้า คือเป็นคำเรียก เทวดาของชาวบ้านชำแฮด หมู่ที่ 2 และภาคอีสานเรียกกันมาเป็นการบูชาแบบพื้นบ้านที่มีการนับถือผีกัน คนที่เป็นร่างทรงของผีฟ้าจะสืบทอดกันจากรุ่นสู่รุ่นในลูกๆ ที่เป็นผู้หญิง เมื่อมีคนเจ็บไข้ได้ป่วยชาวบ้านมักนำมาให้ผีฟ้าเสียดาย และช่วยรักษา ผีฟ้าจึงเป็นประเพณีอีกอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องของไสยศาสตร์ และการทรงเจ้าเข้าผีของสังคมดั้งเดิมของคนไทยผีฟ้า การนับถือผีฟ้าเป็นความเชื่อแต่ละท้องถิ่นที่เป็นหมอรักษาแขนงหนึ่งซึ่งคนมีอาการป่วย 2 ด้าน คือ จิตใจ และร่างกาย ผีฟ้าเป็นการรักษาด้านจิตใจ (พระครูเกษม บุญญาภิวัตร์, 2562: สัมภาษณ์) ถ้าเป็นการตายของผีฟ้า หัวหน้าหรือคณะจะไม่สามารถลำผีฟ้าได้ จะมานั่งใกล้กับหมอพราหมณ์ไม่ได้เพราะเป็นผู้ทรงธรรม แต่สามารถเข้าใกล้กับหมอธรรมได้ โดยมีความเชื่อว่าดีเฉพาะคนที่เชื่อถือของแต่ละบุคคลที่ว่ากินยาที่ไหนไม่หายก็จะนำฝ้ายผีฟ้าเอามาผูก คนป่วยก็หายได้เป็นปกติ ความเชื่อหนึ่งที่ทำให้หายจากโรคที่เป็นและยังเป็นความเชื่อคนละอย่างกับหมอธรรม (บุญเลิศ สารดี, 2562: สัมภาษณ์)

คนที่ป่วยที่หมดทางรักษาหรือรักษาไม่หายแล้ว จึงมาพึ่งทางผีฟ้า การรักษาผีฟ้าเป็นการรักษาให้กำลังใจผู้ป่วย โดยมีความเชื่อว่าผีฟ้าให้คุณให้โทษเช่นกัน ว่าคนในชุมชนเชื่อถือผีฟ้าเป็นอย่างมากในการรักษาผีฟ้าจากคนที่นอนป่วย เมื่อรักษากับผีฟ้าแล้วสามารถลุกขึ้นมาพอรำกับผู้

ที่เป็นตัวแทนผีฟ้าได้ โดยที่ผีฟ้ามาประทับร่างทรงคนป่วย ผีฟ้าจะเป็นเทวดาก็ไม่ใช่ จะเป็นสัมภเวสีก็ไม่เชิง ผู้ที่มาประทับทรงจะไม่ซ้ำกับคนที่เป็นร่างทรงผีฟ้า โดยมีแม่คณะ (หัวหน้าคณะ) ได้มาครอบให้ปกป้องรักษาหาวันหาคืนออกไปรักษาคนป่วย ซึ่งเป็นผีที่คนมีความเคารพนับถือ เคารพยำเกรง มีการ “ลงช่วง” ที่เป็นการเรียกสมาชิกคนที่ป่วยที่ผีฟ้ารักษาหายทั้งหมดมาร่วมเพื่อนำเข้าร่วมประกอบพิธีกรรม ส่วนการบูชาครูโดยจะนัดในเดือนจันทรคติ เดือน 5 ของทุกปี โดยมีการถวายรูปเทียน ดอกไม้จำปาขาว ดอกลิลาวดี เหล้า ไก่ต้ม ผ้าขาว ชิ้นผืน เงิน 4 บาท (สมศรี พุทธบาล, 2562: สัมภาษณ์) จะเห็นได้ว่า คนป่วยที่มีรักษาหัวหน้าผีฟ้าก็จะไปดูไม่เสมอว่าผู้ที่มีรักษาสามารถรักษาให้หายป่วยได้ก็จะไปรักษาและเข้าอยู่กับผีฟ้าด้วย ส่วนคนที่ผีฟ้าดูแล้วไม่หายก็จะให้เข้ารับการรักษาได้เช่นกัน (พุด รักษาชาติ, 2562: สัมภาษณ์)

ผีฟ้าจากการที่ได้สัมภาษณ์ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า สิ่งที่ชาวบ้านได้พากันนำผู้ป่วยมารักษา กับแม่สันติ รุณรุทธิ เพราะเชื่อว่ามาแล้วทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจเป็นอันดับแรก ทั้งนี้เพราะญาติผู้ป่วยมีความเชื่อว่าแม่หมอจะต้องรักษาผู้ป่วยให้หายอย่างที่เคยทำกับคนป่วยคนอื่นๆ เช่นกัน เพราะความเชื่อเหล่านี้สืบเนื่องกันมานาน ซึ่งผีฟ้าคือตัวแทนอำนาจที่อยู่เหนือชีวิตของผู้คนในบ้านชำแสด หมู่ที่ 2 ที่คอยดูแลรักษาให้หายจากภัยแห่งโรคที่รักษาไม่หาย ซึ่งแม่หมอมักจะรักษาได้สำเร็จทุกราย ซึ่งความเชื่อเรื่องผีฟ้ามิได้ขัดแย้งกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาของวัดบ้านชำแสด ชาวบ้านก็ยังมีการถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ตามปกติ

พิธีกรรมการล่ำผีฟ้าจึงมีความสอดคล้องกับบ้านชำแสด หมู่ที่ 2 เกิดการขยายตัว การตั้งถิ่นฐานจะเห็นว่ามีารเริ่มต้นเป็นสังคมาชุมชนตั้งแต่ก่อนตั้งอำเภอแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการสร้างวัด การสร้างโรงเรียน รวมถึงการขยายตัวของชุมชนการอาศัยปัจจัยทางทรัพยากรทางธรรมชาตินั้นคือหนองบ่อ ในบริเวณชุมชนบ้านค้อทางทิศตะวันออกของอำเภอ บริเวณชุมชนบ้านชำแสดและหนองสิมเป็นบริเวณพื้นที่ป่าไม้และมีหนองน้ำขนาดเล็ก การขยายตัวของชุมชนทั้ง 3 ชุมชน อาศัยทรัพยากรทางธรรมชาติในการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการจับปลา การทำนา และการเก็บของป่า เพื่อสร้างรายได้และเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคในชุมชนและทำให้เกิดการขยายตัวของประชากรในชุมชนทั้ง 3 ชุมชน อีกทั้งชุมชนทั้ง 3 ชุมชนต่างมีความเชื่อที่เป็นสิ่งที่มีมาตั้งแต่อดีตควบคู่กันมาคือพ่อปู่จุมคำ ที่ทานอาศัยอยู่บริเวณหนองบ่อทำให้หนองบ่อกลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ของชุมชนทั้ง 3 ชุมชน ทำให้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ได้ให้ชุมชนทั้ง 3 ได้มีกิจกรรมทางความเชื่อร่วมกัน เชื้อสิ่งเหนือธรรมชาติเดียวกัน ชุมชนทั้ง 3 ชุมชนได้พบปะเจอกัน และอาศัยหนองบ่อซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ เกิดมีความสำนึกร่วมของความเป็นท้องถิ่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการมานับถือกราบไหว้พ่อปู่จุมคำแล้ว หนองบ่อก็กลายเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชุมชนได้อาศัยประโยชน์ด้วยกัน ทำให้เกิดความเชื่อและความสำนึกร่วมกันในทั้ง 3 ชุมชน

อย่างไรก็ดี ชุมชนบ้านชำแฮดมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผู้คนในหลายพื้นที่ เป็นชุมชนที่ได้มีการแยกออกมาอาศัยในพื้นที่ที่มีความเป็นเมืองมากกว่าเป็นชนบท เห็นได้จากที่มีพื้นที่ติดกับอำเภอบรบือ ที่มีความเป็นเมืองและความเป็นสมัยใหม่มีทั้งสถานที่ราชการต่างๆ ที่ประชาชนได้มาทำติดต่อกิจการและความต้องการ แต่ที่มีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของคนก็คือโรงพยาบาลที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้กับชุมชนบ้านชำแฮด ประชาชนบ้านชำแฮดจะมีการติดต่อ สื่อสาร ใช้บริการกับผู้คนในอำเภอบรบือเป็นจำนวนมาก จึงทำให้คณะลำฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ลดบทบาทในการรักษาผู้ป่วยเป็นอย่างมาก ผู้วิจัยจึงมองเห็นว่า ต่อไปถ้าไม่มีการสืบทอดรักษาและธำรงไว้ อาจทำให้ผีฟ้าได้หายอย่างแน่นอน จึงนำไปสู่การวิจัยในบทต่อไป

บทที่ 3

วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านการลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธ์

การศึกษาวิจัยเรื่อง ลำผีฟ้า : วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้นำเสนอระบบสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านบ้านชำแฮด ดังนี้

วิธีการรักษาสุขภาพชุมชน

ชาวบ้านชำแฮดเดิมมีความเชื่อเกี่ยวกับผี เมื่อมีคนเจ็บป่วยก็เชื่อว่ามีสาเหตุมาจากผี รวมถึงสาเหตุอื่นๆ คือ ผีบ้าน ผีนา ผีบรรพบุรุษ/เจ้าปู่ ปอบ เป้า/โพง และผีป่า/ไพร สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เกิดขึ้นกับชาวบ้านชำแฮดที่ให้ความสำคัญเกี่ยวข้องกับผี โดยความเชื่อเรื่องผีประเภทใด ลักษณะการป่วยเป็นอย่างไร ผู้วิจัยได้ศึกษาและได้วิเคราะห์การเจ็บด้วยผีต่างๆ ตามหัวข้อดังต่อไปนี้

การป่วยด้วยผีบ้าน

ความเชื่อผีบ้านเป็นวิถีทางและการดำเนินชีวิตของคนชุมชนที่ได้สั่งสมมา รวมทั้งความคิดต่างๆ ที่ได้กระทำ ถ่ายทอด และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง การปฏิบัติของคนในชุมชนต้องมีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นตัวกำหนดให้มีการปฏิบัติตาม ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นการสร้างสัญลักษณ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อนำไปสู่สิ่งดีงาม ความปลอดภัย ความหวัง ความสัมพันธ์ผีต่างๆ จึงเกิดพิธีกรรมต่างๆ เพื่อไม่ให้เกิดโรคภัยต่างๆ ในชุมชน การป่วยด้วยผีซึ่งเป็นอำนาจที่เรามองเห็นได้ การผีดผีในชุมชนบ้านชำแฮด โดยความเชื่อเหล่านี้ว่าต่างถูกแสดงออกเป็นพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับผีบ้าน เกิดอาการเจ็บป่วยเมื่อมีเหตุผีดปรกตเกิดขึ้นภายในชุมชนไม่ว่าจะเกิดอาการเจ็บป่วย ผนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือเกิดสิ่งผิดปกติต่างๆ เกิดขึ้น ผีบ้านจึงมีบทบาทและสถานะความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวิถีความเชื่อและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เนื่องจากผีประเภทนี้จะเป็นผีที่เกิดขึ้นจากการถึงแก่กรรมของเครือญาติภายในตระกูลหรือจากคนในครอบครัวได้แก่ พ่อแม่ ปู่ ย่า ตายาย ซึ่งจะต้องตายดีคือ แก่ตาย หรือป่วยตาย สำหรับผู้ที่ตายโหงหรือตายด้วยอุบัติเหตุต่างๆ ชาวบ้านจะไม่นำมายกย่องเป็นผีบ้าน (สุนทร พุทธบาล, 2562: สัมภาษณ์) เมื่อปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ ถึงแก่กรรมลง วิญญาณจะยังคงไม่ไปไหน แต่จะวนเวียนอยู่ใกล้บ้านหรือภายในหมู่บ้าน เพื่อคอยดูแลปกป้องให้ลูกหลานอยู่อย่างมีความสุข ดังนั้น ชาวบ้านจึงมีพิธีอัญเชิญวิญญาณผีขึ้นสู่บ้านเรือน โดยบ้านของชาวในอดีตที่ยังมีการปลูกสร้างห้องให้ผีแต่ในปัจจุบันไม่ค่อยมี

(ซูวิทย์ แก้วมนตรี, 2560: สัมภาษณ์) เมื่อเกิดการป่วยด้วยฝีบ้าน จึงเป็นสาเหตุมาจากการที่ลูกหลานหรือญาติพี่น้องได้กระทำอันเกิดจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ โดยไปหลบลูก หลุม ไม่เกรงขาม พุดจาไม่สุภาพกับผีบ้าน และบ้านนั้นไม่มีการรักษาศีล ทำให้เกิดป่วยขึ้นมาโดยไม่ทราบสาเหตุ ส่วนมากเป็นอาการที่ไม่รุนแรงมาก โดยมีอาการเจ็บป่วยไข้ เจ็บเนื้อเจ็บตัวเหมือนมีคนมาบีบแรง ปวดเหมือนมีคนมาทำให้ปวด เป็นไข้ตัวร้อน แต่รับประทานยาไม่หาย ไปหาหมอไม่หาย อาการเหล่านี้จึงเกิดจากผีบ้านแน่นอน (จัญญา พรอินทร์, 2562: สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ความเชื่อจากผีบ้านที่เป็นปύยา ตายาย พ่อแม่ ที่ได้เสียชีวิตลงมาอาศัยอยู่ภายใต้การจัดหาสถานที่ให้อยู่อย่างเหมาะสม มีการนำอาหาร น้ำ ดอกไม้ มาให้ในวันที่สำคัญ เช่น วันพระ วันครบครอบการเสียชีวิต หรือวันที่มีความสำคัญกับผู้ที่เสียชีวิต สิ่งเหล่านี้ลูกหลานอาจจะเลย ห่างเหิน หรือไม่สนใจ จึงทำให้เกิดการเจ็บป่วยของลูกหลานหรือคนในบ้านนั้นขึ้นได้

สำหรับการรักษาด้วยผีบ้าน ชาวบ้านเชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นเป็นอำนาจของผีปύยา ตายาย พ่อแม่ อย่างแน่นอน ลูกหลานจำจะต้องนำของมาให้ผีบ้านอย่างอิมหน้าสำราญ เพื่อให้เกิดความพอใจ และมีความสุขที่ได้รับของจากลูกหลานในครั้งนั้น เมื่อลูกหลานขอขมาแล้วคนที่เจ็บป่วยมาอาการจากเจ็บก็มีอาการดีขึ้นตามลำดับและหายในที่สุด (ถนอม สิงขรจันทร์, 2562: สัมภาษณ์) การขอขมาปύยา ตายาย พ่อแม่ จำเป็นต้องให้หมอธรรมเป็นคนพาทำ โดยการประกอบพิธีกรรมการเช่นไหว้ผีบ้าน เพื่อแสดงความเคารพ โดยยึดตามลักษณะของความรักและความผูกพันที่เคยมีมาทั้งในพิธีกรรมเหล่านี้หมอธรรมเป็นผู้ประกอบพิธีทำหน้าที่กล่าวบอกให้ผีบ้านรับรู้ โดยมีเครื่องเช่นไหว้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น ไก่ต้ม 1 ตัว พริกตาแดง ข้างเหนียว ของหวาน น้ำเปล่า เหล้าขาว ยาสูบ และหมากพลู เป็นต้น มีการจัดพาข้าวให้ครบตามนี้ แล้วนำไปวางไว้ที่เหมาะสม หมอธรรมก็จะเชิญวิญญาณปύยา ตายาย พ่อแม่ ให้มารับเครื่องเช่นไหว้ เพื่อให้ท่านยกโทษให้ที่ไปปลุก เป็นอันเสร็จพิธีของการขอขมาให้ผู้ป่วย (จักรี แสนรัตน์, 2562: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยวิเคราะห์เห็นถึงพิธีกรรมเช่นไหว้ในครั้งนั้น โดยพิธีกรรมได้เริ่มขึ้นก่อนเวลา 08.00 น. ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สอบถามถึงเวลาดังกล่าวได้รับคำตอบว่า การเช่นไหว้เป็นการบอกกล่าวถึงความรัก ความศรัทธาต่อวันใหม่ที่จะดำเนินไปข้างหน้าตลอด การทำเวลาก่อนเวลา 08.00 น. เพื่อให้วิญญาณปύยา ตายาย พ่อแม่ ได้มารับเครื่องเช่นไหว้ก่อนผีชนิดอื่นที่จะมาขอส่วนที่เหลือไป

การป่วยด้วยผีบรรพบุรุษ

ผีบรรพบุรุษ เป็นผีที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมากที่สุด การไหว้เพื่อให้บรรพบุรุษดูแลลูกหลานให้ทำมาหากินเจริญรุ่งเรือง อยู่เย็นเป็นสุข ไม่เจ็บป่วยไข้ ผีบรรพบุรุษเป็นผีประจำตระกูล แล้วแต่ว่าครอบครัวใด ตระกูลใด จะนับถืออะไร เป็นผีต้นตระกูล ก็จะเช่นไหว้ผีชนิดนั้น โดยการที่จะรู้ว่าผีต้นตระกูลเป็นผีอะไรนั้นส่วนใหญ่ไม่ทราบที่มาเพราะเช่นไหว้กันมาตั้งแต่

ปู่ย่า ตายาย แต่ชาวบ้านบางคนก็ทราบที่มาจากผีประจำตระกูลของตนนั้นเราไม่อาจรู้ได้เอง ต้องให้ หมอธรรมมาเข้าทรงแล้วบอกให้ทราบว่า เป็นผีบรรพบุรุษคือเป็นใคร เป็นปู่ย่า ตายาย หรือพ่อแม่ หรือเป็นญาติฝ่ายใดของลูกหลาน (ฉวีวรรณ สีขาว, 2562: สัมภาษณ์) การเจ็บป่วยก็คล้ายกับเกิดจาก ผีบ้าน ซึ่งทั้งสองผีนี้เป็นส่วนเดียวกัน แต่มีความแตกต่างออกไปตรงที่ผีบรรพบุรุษอาจมีชั้นลึกลงไป เช่น เป็นพ่อแม่ของปู่ย่า ตายาย หรือเป็นเจ้าของที่เจ้าที่เจ้าทางก่อนที่จะมีการมาอยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวนี้ เป็นต้น จึงเป็นสาเหตุมาจากการที่ลูกหลานหรือญาติพี่น้องได้กระทำการอันเกิดจากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ โดยไป หลบหลู่ ดูถูก ไม่เกรงขาม พุดจาไม่สุภาพ และบ้านนั้นไม่มีการรักษาศีล ทำให้เกิดป่วยขึ้นมาโดยไม่ทราบสาเหตุ ส่วนมากเป็นอาการที่ไม่รุนแรงมาก โดยมีอาการเจ็บป่วยเป็นไข้ หนาวสั่นเหมือนผีเข้า บางรายมีอาการเพ้อคลั่ง พุดจาไร้สาระ พุดจาเหมือนคนบ้า รับประทานยาไม่หาย ไปหาหมอไม่หาย อาการเหล่านี้จึงเกิดจากผีบรรพบุรุษแน่นอน (จัญญา พรอินทร์, 2562: สัมภาษณ์)

สำหรับการรักษาจากผีบรรพบุรุษกระทำ มีความคล้ายคลึงกับผีบ้านแต่มีช่วงเวลาที่แตกต่างกันตรงที่การจัดพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ สามารถทำได้ก่อนถึงเที่ยงวัน การไหว้ขอขมาผีบรรพบุรุษ ประกอบด้วย ไก่ต้ม 1 ตัว ต้องใส่เครื่องในไก่เล็กน้อย พริกตาแดง ข้างเหนียว ของหวาน น้ำเปล่า เหล้าขาว ยาสูบ และหมากพลู เป็นต้น มีการจัดพาข้าวให้ครบตามนี้แล้วนำไปวางไว้ที่เหมาะสม หมอธรรมก็จะเชิญวิญญาณผีบรรพบุรุษให้มารับเครื่องเช่นไหว้ เพื่อให้ท่านยกโทษให้ที่ไปลบหลู่ เป็นอันเสร็จพิธีของการขอขมาให้ผู้ป่วย (ชาตรีพล สีนา, 2562: สัมภาษณ์) หลังจากเสร็จพิธีแล้วนั้น หากบางบ้านต้องการสื่อสารกับผีบรรพบุรุษ หมอธรรมจะบอกกับลูกหลานว่าผีบรรพบุรุษพอใจหรือไม่พอใจ ก็จะบอกผ่านหมอธรรมในเรื่องใด เช่น จัดพิธีเลี้ยงซ้ำเกินไป หรือของที่นำมาเป็นของไม่ดี เป็นต้น แต่ก็ไม่เกิดขึ้นบ่อยนัก

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยวิเคราะห์เห็นถึงพิธีกรรมเช่นไหว้ในครั้งนี้ พิธีกรรมได้จัดขึ้นช่วงเวลา 09.09 น. เป็นการเริ่มพิธีกรรมการเช่นไหว้ทันที โดยหมอธรรมได้กล่าวถึงและเชิญวิญญาณผีบรรพบุรุษมารับของเช่นไหว้ โดยบอกกล่าวถึงผู้ป่วยไปหลบหลู่ ไม่เคารพ พุดจาอัยโสตอวิญญาณผีบรรพบุรุษ ในครั้งนี้ มารับแล้วโปรดยกโทษอันเกิดจากรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในครั้งนี้ด้วย เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วให้ ทิ้งของเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษนั้น ประมาณ 1 ชั่วโมง หรือจนธูปไหม้หมด หลังจากนั้นจึงนำของที่เช่นไหว้ มากินแบ่งให้คนในครอบครัวรับประทานกันได้ แต่ไม่ให้คนป่วยรับประทานยิ่งจะทำให้ผีผีขึ้นไปอีก หลักจากทำอาการเจ็บป่วยก็ค่อยลดลงตามลำดับในขณะที่ทำพิธีกรรมนั้นด้วย

การป่วยด้วยผีนา

ความเชื่อของชุมชนบ้านชำแฮด ตั้งแต่สมัยโบราณเชื่อว่าผีนาเป็นผีประจำท้องไร่ท้องนา ถือกันว่าเป็นผีที่ปกปักษ์รักษาพืชสวนไร่นาและทำให้ข้าวกล้าเจริญงอกงาม อุดมสมบูรณ์ การทำนาจะได้ผลดีจึงมีการเช่นไหว้ผีนาทุกปีคือก่อนลงมือปักดำ ฉะนั้น ในที่นาของแต่ละคนจะมีที่ที่ผีนาอยู่

ซึ่งบางคนอาจปลูกกระท่อมหลังเล็กๆ บางคนอาจปักเสาเป็นสัญลักษณ์ว่าที่ตรงนี้คือที่อยู่ของผีนา หรือบางแห่งอาจทำรั้วถี่ๆ ล้อมบริเวณใดบริเวณหนึ่งไว้ ซึ่งชาวบ้านจะทราบได้ถึงที่อยู่ของผีนาของแต่ละคน ผีนาเป็นผู้วางกฎเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่เกิดขึ้นจากความเชื่อและศรัทธาในวิถีการดำรงชีวิต ความเชื่อเรื่องผีนาเข้าไปปะปนอยู่มาก การผิดผีนาเกิดจากไม่ทำพิธีกรรม และมีความเชื่อกันว่าหากปีใดไม่ได้ไปประกอบพิธี ปีนั้นจะประสบความเดือดร้อน ผ่นฟ้าไม่ตกตามฤดูกาล พิธีกรรมถือว่าเป็นประเพณีส่วนรวมต้องปฏิบัติไปพร้อมกันทั้งชุมชนบ้านชำแฮด และหากไม่ทำพิธี อาจทำให้คนในชุมชนเกิดความเจ็บป่วยเป็นกลุ่มบ้านหรือเป็นรายบุคคลแล้วแต่ปีนั้นเกิดอาเพศมาก ผู้คนในชุมชนเห็นว่าปีนี้แล้งจึงทำให้ปล่อยปะละเลยไม่มีพิธีกรรมให้กับผีนา จึงทำให้ผีนาเกิดโรคระบาดขึ้นมาได้ เช่น ท้องร่วง ผื่นหนอง เท้าเปื่อย มือเปื่อย เป็นต้น (ภาพที่ 9) (ชัยรัตน์ พรอินทร์, 2562: สัมภาษณ์)

สำหรับการรักษาโรคที่เกิดจากผีป่า พิธีกรรมนี้ผู้เจ็บป่วยต้องจัดเตรียมเครื่องคาย เช่น ไห้วให้กับผีนา โดยญาติผู้เจ็บป่วยจะหาฤกษ์กำหนดวันจัดพิธีตามความนิยมและเหมาะสม ไปเชิญหมอธรรมเพื่อมาเป็นเจ้าพิธีกรรม โดยชุมชนนิยมเช่น ไห้วผีนาตั้งแต่เดือน 3 มา โดยเครื่องเช่น ไห้วผีนา ชาวบ้านนิยมจัดหาอาหารประเภทต้มไก่ ต้มปลา ส้มตำ ปลา ร้า พริกสด ข้าวเหนียวกอล่องใหญ่ๆ และเมี่ยงผัก ซึ่งเป็นอาหารเช่น ไห้วที่ผีนาชอบมากโดยเฉพาะปลาร้ากับข้าวเหนียว ถ้าคนป่วยรายใดอยากหายไวจะต้องนำสิ่งนี้มาเช่น ไห้ว และยังทำให้พืชผักนาข้าวอุดมสมบูรณ์ยิ่ง (ดำ แก่นวงษ์, 2562: สัมภาษณ์)

การป่วยด้วยผีปอบ

ผีปอบ เชื่อกันว่าเป็นผีที่กินของดิบๆ สดๆ กินเท่าไรก็ไม่อิ่มโดยมีความเชื่อว่าผู้ที่จะกลายเป็นปอบนั้นมักจะเป็นผู้เล่นคาถาอาคมหรือคุณไสย แต่รักษาคาถาอาคมที่มีอยู่กับตัวไม่ได้หรือกระทำผิดข้อห้าม หรือคะลำ ผู้ที่เป็นปอบจะเป็นได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ผีปอบเป็นผีที่ไม่มีตัวตน แต่ผีปอบจะเข้าสิงสู่คนที่เป็นสื่อให้และจะกินตับไตไส้พุงของผู้ที่โดนสิงจนกระทั่งตาย ผู้ที่โดนกินจะนอนตายเหมือนกับนอนหลับธรรมดาๆ ไม่มีบาดแผลหรือเรียกว่าไหลตาย ผีปอบมีความไม่วางใจบุคคลแปลกหน้าหรือแม้แต่กระทั่งคนในชุมชนเดียวกันเองที่มีพฤติกรรมแปลกออกไป ซึ่งจะโดนกล่าวหาว่าเป็นปอบจะถึงกับถูกขับไล่ให้ออกชุมชนเลย ปอบเป็นผีที่เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในชุมชนบ้านชำแฮด เพราะได้เกิดขึ้นกับชุมชนหลายปีมาแล้ว แต่ในปัจจุบันชุมชนของเราไม่มีให้เห็นแล้ว (บังอร พิเศษ, 2562: สัมภาษณ์)

ในการรักษาคนที่ถูกผีปอบเข้า วิธีฆ่าผีของหมอผีปอบก็แตกต่างกัน หมอผีบางรายเพียงนุ่งขาวห่มขาวมานั่งพนมมือบริกรรมอยู่ต่อหน้าคนไข้เป่ามนต์ลงน้ำในขันที่วางอยู่ต่อหน้า เมื่อบริกรรมได้ที่แล้วก็ให้นำน้ำให้คนป่วยดื่มกิน คนป่วยมักจะหายเจ็บดังปลิดทิ้ง เพื่อให้แน่ใจว่าคนป่วย

จะไม่ถูกรบกวนต่อไป หมอผีก็จะเอาด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือไว้ทั้งสองข้าง บางรายก็ผูกคอตายหมอผีบางคนก็พุดจาขู่ว่าจะไล่ผีให้ออกจากร่างของคนป่วย บางรายก็จะกระต๊อบเท้าเป็นการสาธิตให้ตกไปโดยเร็ว บางคนก็ถือไม้ตะพดหรือเอาเม็ดพัน หรือเอาเหล็กแดงนาบโคนขา อาการที่ถูกทำร้ายนี้จะไปปรากฏที่ร่างกายของเจ้าของผีปอบ หมอผีบางคนใช้ปูนแดงเขียนกากบาทลงบนหน้าผากของคนไข้ เครื่องหมายที่ทำไว้จะไปปรากฏบนหน้าผากของผีตัวจริง ลบไม่ออกไปไหนมาไหนทำให้อายุผู้คนที่ต้องวิ่งไปหาหมอผีเพื่อช่วยล้างกากบาทออก ซึ่งหมอผีมักจะช่วยเหลือและช่วยขจัดวิญญาณของผีปอบออกจากตัวคนนั้น (ประติษฐ์ คำทอง, 2562: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ดี อาจกล่าวได้ว่าผีปอบอาจเป็นสิ่งที่เรากำหนดขึ้นมาของหมอผีที่จะชี้ว่าใครเป็นปอบโดยการขู่บังคับผู้ที่มีอำนาจต่ำกว่า เป็นเรื่องของการใช้อำนาจควบคุมคนในชุมชน การใช้อำนาจกับบุคคลอาจจะโดยการกล่าวหาใครก็ได้โดยปราศจากหลักฐานเชิงประจักษ์หรือมีข้อพิสูจน์ที่ยืนยันว่าบุคคลผู้นั้นเป็นผู้กระทำ แต่อาจใช้วิธีการข่มขู่หรือบังคับให้บอกต่อ เพื่อขับไล่หรือลงโทษบุคคลที่มีอำนาจต่ำในของผู้คนชุมชนนั้น

การป่วยด้วยผีป่า/ไพร

การดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชนบ้านชำแฮดผูกพันเรื่องความเชื่อเรื่องผีป่ามาตั้งแต่เกิดจนตาย อีกทั้งเป็นสามารถสร้างความเจ็บป่วยให้เกิดขึ้นได้ด้วยอำนาจของผีป่า ที่เป็นผีที่ดุแลป่าเขาต้นน้ำลำห้วย การผัดผีป่าจะทรมาณมากกว่าผีทั้งสองที่ได้กล่าวมาข้างต้น ผีป่าเป็นผีที่มีความดุร้าย โหดร้าย ไม่กลัวคนเมื่อคนทำความผิดต่อผีป่า ก็จะเกิดอาการเจ็บป่วย เจ็บปวด อย่างมาก ผู้ป่วยบางคนต้องนอนทุกข์ทรมาณ บิดไส้บิดพุง กินข้าวไม่ได้ กินน้ำไม่ลง ปวดท้วท้วทั้งสรรพภายนอนไม่ได้ หลับตาหลงจะต้องสะดุ้งตื่นกับภาพที่น่ากลัวของผีป่า ขู่ว่าคนป่วยจะสิ้นใจตายไปหาแพทย์ก็รักษาไม่ได้ จะกลัวแพทย์อย่างมากเหมือนพญายมมาเอาชีวิต (ช่วย ช่างหล่อ, 2562: สัมภาษณ์)

การรักษาจากการกระทำของผีป่าไพร ญาติผู้ป่วยต้องเชิญหมอผีที่มีความชำนาญในเรื่องของผีป่า โดยการนำข้าวปลาอาหารไปตั้งเซ่นไหว้ที่ต้นน้ำต้นป่าที่หล่อเลี้ยงชุมชนไว้ หมอผีดำเนินบริบทคาถาเพื่อบอกกล่าวผีป่าให้มารักเครื่องเซ่นไหว้ขอมาจากผู้ป่วย ข้าวปลาอาหารที่ไปเซ่นไหว้ในชุมชนนิยมนำไปต้ม เหล้าขาว และผลไม้ที่มีสีเหลือง เช่น กล้วยน้ำว่า ส้ม สับปะรด เป็นต้น เมื่อหมอผีได้บอกกล่าวต่อผีป่าแล้ว จะต้องให้ผู้ป่วยกินอาหารหลังจากผีป่าได้รับเซ่นไหว้แล้วประมาณ 1 ชั่วโมง ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ป่วยยอมรับต่อผีป่าว่าจะไม่ไปล่วงเกินหรือไปเอาสิ่งที่ผีป่าหวงห้ามเอาไว้มาก่ออีกต่อไป (ช่วย ช่างหล่อ, 2562: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยมองได้ว่า พิธีกรรมการเลี้ยงผีป่าเป็นการเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญกับชุมชน ถ้าชุมชนขาดป่าซึ่งเป็นแหล่งอาหาร แหล่งทรัพยากรหลายอย่าง ถ้าไม่มีผีป่าดูแลรักษาไว้อาจทำให้ระบบธรรมชาติขาดหายไป ซึ่งชุมชนจึงมีความเชื่อเรื่องของผีป่าที่กลมกลืนไปกับวิถีชีวิตของตน

การป่วยด้วยผีป่า/โพง

ความเชื่อเรื่องผีป่าผีโพงในบริบทของชุมชนบ้านชำแฮดเชื่อว่ามีความเกี่ยวข้องกับชุมชนมาอย่างช้านาน ผู้เฒ่าผู้แก่ชอบบอกลูกหลานที่ไปไหนมาไหนมาให้เคารพผีป่าผีโพงเพราะผีพวกนี้มักชอบทำร้ายคนเจ็บป่วยอยู่เสมอ วิธีการดำรงชีวิตของชาวบ้านจึงมีความเชื่อเรื่องผีเหล่านี้เข้าไปปะปนอยู่มาก จากที่เคยเห็นผีป่าผีโพงตอนกลางวันเป็นคนธรรมดา ตอนกลางคืนก็จะเป็นคนแต่สังเกตุได้จากจมูกจะเป็นสีแดงมีไฟ ชอบหากบเขียดกิน พวกนี้จะเลี้ยงว่านอะไรสักอย่าง ถ้ามีคนเอว่านไปเลี้ยงคนนั้นจะเป็นผีป่าผีโพงต่อ ถ้ามีใครรู้ว่าผีป่าผีโพงคือใคร เจ้าผีป่าผีโพงก็จะเอาไม้คานมาโยนข้ามบ้านคนนั้น บ้านหลังนั้นก็จะมีเหตุให้เกิดอาการเจ็บป่วย (ดำ แก่นวงษ์, 2562: สัมภาษณ์) สมัยตอนเด็กเคยเจอในหมู่บ้าน เวลาฝนตกก็ไปส่องกบส่องเขียด แต่เดินไปทางไหนทำไมไส้กบถึงหายไปหมด พอมองรอบๆ คนอื่นที่หาเหมือนกันก็บอกว่ากบเขียดไล่หายไปหมดทุกตัว เลยตัดสินใจดับไฟฉายพอดับไฟความมืดก็ทำให้เจอแสงสว่างคล้ายหิ่งห้อยชนิดหนึ่ง แต่มีขนาดเท่าถ้วยกาไก่ใบใหญ่กลมโตเรืองแสงสีเขียวอมส้ม บางดวงก็สีส้มเหลืองเพราะมันเป็นชนิดของว่านรอนจนกว่าดวงไฟนั้นจะหายไป พอไปถามตาว่ามันคืออะไรก็บอกว่ามันเป็นผีป่าหรือผีโพง เป็นผีที่ชอบกินของสด คาว มักแอบออกหากินตอนกลางคืน เทียวจับกบเขียดกิน หากหากบเขียดกินไม่ได้ก่อนกลับขึ้นบ้านก็จะกินขี้หมารองท้องไปพลางๆ บางตัวมันคุดมากถ้าไปทำอะไรเค้าเค้าก็จะตามจนถึงที่บ้านทำให้เราเจ็บป่วยได้ (บังอร พิเศษ, 2562: สัมภาษณ์) คนที่เป็นป่า/โพง เป็นได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง การใช้ชีวิตเหมือนกับคนปกติทั่วไป หากไม่มีใครไปเห็นตอนที่กำลังกินสัตว์เป็นๆ ก็ไม่มีใครรู้ แต่หากมีคนบังเอิญไปเห็นและรู้เข้าว่าใครเป็นผีป่าผีโพงนั้น ไม่อยากให้ชาวบ้านคนอื่นๆ รู้ กลัวจะอับอายก็จะพูดต่อรอง ขอร้องให้ของแลกเปลี่ยน หรือหากเปิดเผยให้คนอื่นรู้คนนั้นจะซบหายจนอาจทำให้ป่วยด้วยคาถาอาคม การใช้ไสยศาสตร์ทำร้าย เป็นต้น อาการเจ็บป่วยพวกผีป่าผีโพงทำจะมีอาการร้อนเนื้อร้อนตัว ปวดหัวเป็นไข้สูง กลั้วคื่น น้ำลายแห้ง ลิ้นแข็ง พูดไม่ได้ (ประดิษฐ์ คำทอง, 2562: สัมภาษณ์)

ในการรักษาจากพวกผีป่าผีโพงทำให้เกิดการเจ็บป่วยของคนในชุมชนนั้น ญาติพี่น้องจะต้องเตรียมอาหารที่เป็นของชอบของผีพวกนี้ ไม่ว่าจะเป็นอาหารสด ไก่สด เนื้อวัวสด หรือพวกกบเขียดที่เป็นอาหารที่ชอบมาก นำไปวางตามหัวไร่หัวนาและเขียนชื่อของผู้ที่ป่วยติดไว้กับอาหารพวกนี้ด้วย เพื่อว่าผีพวกนี้มากินก็จะรู้ว่ามันเป็นของใคร ผีพวกนี้จะไม่ให้ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยบอกใคร ถ้าไปบอกใครอาจทำให้ผู้ป่วยหนักมากขึ้นจนถึงชีวิตได้ (ประดิษฐ์ คำทอง, 2562: สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีต่างๆ ของชุมชนบ้านชำแฮด นอกจากมิติของการเกิดการเจ็บป่วยและการตาย ยังมีส่วนของการดำรงชีวิตและการทำมาหากิน การเลี้ยงผี บูชาผี ตามบ้านตามป่าเขา ตามไร่นา เพื่อเป็นการบนบานและเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการทำการเกษตร ความเชื่อว่าหากประกอบพิธีกรรมแล้วจะทำให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ และเป็นการขอขมาหากมีการกระทำอะไรที่เป็นการล่วงเกินผีในการกระทำเช่นนี้ของชุมชนเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อธรรมชาติที่เป็นผู้มีพระคุณและเป็นแหล่งวัตถุดิบสำคัญของการเลี้ยงชีพ ชุมชนเชื่อว่าผีมีอยู่จริงตามธรรมชาติ และการนับถือผีจึงเป็นบรรทัดฐานที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมที่เปรียบเสมือนตัวบทกฎหมายหรือข้อตกลงร่วมกัน เป็นหลักของการปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันตามฮีตคอง ซึ่งเป็นแบบแผนของการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่เป็นปกติสุขร่วมกันระหว่างคนกับผีได้อย่างสอดคล้องกัน

การป่วยด้วยธาตุไม่สมดุล

ความเชื่อเกี่ยวกับธาตุของชุมชนบ้านชำแฮด เป็นความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่ไม่สมดุลธาตุทั้ง 4 โดยที่ธาตุดินจะเป็นที่อาศัยของธาตุอื่นและยังอาศัยธาตุน้ำทำให้ชุ่มชื้นและเต่งตึง อาศัยธาตุลมพุงให้คงรูปและให้เกิดการเคลื่อนไหวได้ อาศัยธาตุไฟให้อุ่นและพลังงานแก่ร่างกาย ส่วนธาตุน้ำช่วยเพิ่มพูนธาตุอื่นทำให้ชุ่มชื้นและยังอาศัยธาตุดินเป็นที่ยึดเกาะเพื่อไม่ให้แห้งไปจากตำแหน่งที่ควรอยู่อาศัยธาตุลมทำให้ไหลไปทั่วร่างกาย อาศัยธาตุไฟ ให้ความร้อนทำให้อ่อนนิ่มเกิดการไหลและไม่แข็งตัว ส่วนธาตุลมจะอาศัยธาตุดินและธาตุน้ำเป็นที่อยู่อาศัยและน้ำพาพลังไปที่ต่างๆ ในร่างกาย อาศัยธาตุไฟทำให้ลมเกิดการเคลื่อนที่ไปได้ ส่วนธาตุน้ำนั้นจะอาศัยธาตุดินในการเผาผลาญเพื่อให้เกิดพลังงาน อาศัยธาตุน้ำให้เกิดการเผาผลาญที่พอดีไม่มากหรือน้อยเกินไป อาศัยธาตุลมทำให้เผาผลาญมากขึ้น จะเห็นว่าธาตุทั้ง 4 ต้องทำงานร่วมกันและต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าธาตุภายในร่างกายไม่มีความสมดุลกับธาตุภายนอก ก็มีผลทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บได้ (สมศรี พุทธบาล, 2561: สัมภาษณ์)

สาเหตุที่มีผลต่อการเกิดโรคเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการรับประทานอาหารที่เป็นเนื้อสัตว์มากๆ ข้าวมากๆ กินแล้วเป็นโรค อาหารที่บริโภคหลากหลายวิธี ทั้งรับประทานดิบๆ ลวก ต้ม ผัด แกง ทอด ย่าง ยำตำหมก หมัก ดอง ซุป ฯลฯ ความหลากหลายในรสชาติทั้ง เผ็ด เปรี้ยว ผาด หวาน มัน เค็ม ขม จืด ฯลฯ ทั้งอาหารคาว หวาน และอาหารตามฤดูกาล ซึ่งเป็นอาหารที่ทำให้เกิดโรคเกิดการเจ็บป่วยได้ (ชาติรี นามคำมี, 2562: สัมภาษณ์) โดยเฉพาะอาหารตามฤดูกาล คนในชุมชนชอบเลือกกิน ในช่วงฤดูร้อน อาหารที่มีความสำคัญได้แก่ ปลา ซึ่งปลาหาได้ตามหนองน้ำของตนเองที่เลี้ยงไว้ เพราะช่วงนี้น้ำน้อยการจับปลาจึงทำได้ง่าย ผักที่ปลูกไว้ตามแนวของหนองน้ำ นำมาลวก

มารับประทานสดเป็นเครื่องเคียงร่วมกัน และบางครั้งก็อาจออกไปหาสัตว์ตามป่าในชุมชน สัตว์ที่หาได้จะเป็น กิ้งก่า แย้ ไข่มดแดง ซึ่งอาหารเหล่านี้เป็นแหล่งโปรตีนและการรักษาธาตุให้สมดุลได้เป็นอย่างดี (ทองนาค นาหนองขาม, 2562: สัมภาษณ์) อาหารที่มีในช่วงฤดูแล้งยังมีจำพวกผลไม้ ซึ่งเป็นฤดูของผลมะม่วงที่กำลังออกลูกออกผลเต็มต้น ในชุมชนนิยมปลูกมะม่วงอร่อง มะม่วงแก้ว มะม่วงแชน มะม่วงน้อย มะม่วงน้ำดอกไม้ เพื่อไว้รับประทานทั้งผลดิบและผลสุก โดยเฉพาะมะม่วงน้อยนิยมนำมาทำกับข้าวร่วมกับกิ้งก่า แย้ เรียกว่า ยำกิ้งก่า แย้ หรือชาวบ้านเรียกว่า ก้อยกะปอม ก้อยแย้ เป็นอาหารที่ชุมชนชอบตามมากในช่วงฤดูนี้ (ทองย่น โปธิผล, 2562: สัมภาษณ์)

อาหารฤดูฝน ชาวบ้านข้าแสดเริ่มมีการเตรียมลงนากัน พี่ซผักได้รับน้ำฝนออกดอกออกผล นาข้าว หนองน้ำ มีน้ำมีสัตว์ออกมารับน้ำฝนใหม่ ต่างร้องเสียงดังกังวานแข่งกับเสียงฝนคือ อึ่งอ่าง กบ เขียด และปลาออกจากดินขึ้นมารับสายฝน ชาวบ้านก็เตรียมหาไปผาย ซอง ออกไปตามเสียงร้องของสัตว์เหล่านั้นเพื่อนำมาปรุงอาหารสุกกินกิน เมื่อฝนตกซาแลงแดดเริ่มส่องแสงออกสู่ป่าในชุมชน จากเข้าถึงเที่ยงอากาศเริ่มอบอ้าว เห็นสร้างดอกออกสู่แดดเป็นดอกเล็กดอกใหญ่ มีทั้งเห็นปลวก เห็นไคร้ เห็นขอนไม้ เห็นหูหนู และเห็นผึ้งดอกไม้ใหญ่ชูขอรับแดด ชาวบ้านทราบว่าเป็นเวลาออกดอกของเห็นเตรียมตะกร้าใบใหญ่ออกหาเห็นเหล่านั้นนำมาทำเป็นอาหารเย็นสูครอบครัวแบ่งกันกินเหลือนำไปขายตามริมทาง ขายตามตลาด นับว่าเป็นช่วงฤดูที่มีอาหารหลากหลายเหลือกิน (น้อย โคตรสมบัติ, 2562: สัมภาษณ์) ถึงฤดูหนาวพากันหนาว ชาวบ้านกองไฟผิงทำให้อุ่น มีข้าวโรยเกลือปิ้งก็ไปใส่ เหลืองสุกพองามแบ่งให้ลูกหลานกินไปโรงเรียน ผักที่ปลูกไว้มีผักชีลาว ผักชีหอม ผักกาดยา ผักกาดดอก หอมแบ่ง หอมแดง ผักแมงลัก เก็บรวมกันนำไปทำอาหารปรุงใส่น้ำปลาร้า ตำน้าพริกลาวผักนึ่งปลา ล้อมวงกินกินข้าวร่วมกัน ล้วนแต่ทำให้สุขภาพดีแข็งแรง (นุกุล ปัดคำ, 2562: สัมภาษณ์)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การรับประทานอาหารตามฤดูกาล ร่างกายได้รับธาตุสมดุล ถ้าไม่รับประทานตามฤดูกาลจะทำให้ผิดปกติ ธาตุไม่สมดุลนำไปสู่การเกิดโรค อาหารที่ทำให้เกิดโรคหรือชาวบ้านเรียกว่า “ผิดกะบุง” อาหารที่ทำให้เกิดโรคจำพวกรับประทานอาหารดิบ อาหารสด เช่น รับประทานเนื้อวัวสด (ลาบดิบ) ปลาสด (ก้อยปลาสด) และที่สำคัญอย่างหนึ่งคือดื่มสุราขาว เหล้า เบียร์ไปด้วย พฤติกรรมเหล่านี้ทำให้คนในชุมชนเกิดความไม่สมดุลของธาตุทำให้สุขภาพเจ็บป่วยขึ้นมาได้

การรักษาธาตุให้สมดุลคือ การรักษาสุขภาพกายและจิตเพื่อเอาชนะโรคและความเจ็บป่วยที่เป็นมา โดยการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์เป็นยาเพื่อทำให้ความสมดุลของธาตุ ผสมกลมกลืนกับการดูแลสุขภาพทางกายและทางจิตใจ การรับประทานพืชสมุนไพรเป็นอาหาร เช่น รับประทานผักที่มีอยู่ตามฤดูกาล ปลาที่ปรุงสุกเป็นหลัก เนื้อสัตว์ต้องปรุงสุกพอสมควร ไม่ดื่มสุรา สูบบุหรี่ ออกกำลังกายที่สมควร (สุนทร พุทธบาล, 2562: สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตาม การรักษาธาตุให้สมดุลในชุมชนบ้านข้าแสด เครื่องปรุงและเครื่องเทศประกอบอาหารที่เป็นยาซึ่งส่งผลดีต่อความสมดุลของธาตุและต่อสุขภาพ เช่น ขิง ข่า ตะไคร้ ผักชี ใบมะกรูด ที่ช่วยขับลม แก้อักเสบเย็นแน่นท้อง กระเพรา กระชาย แก้วทองฮีด

ท้องเพื่อ กระเทียม แก้วไขมันอุดตันในเส้นเลือด ลดความดันโลหิตสูง พริก ช่วยกระตุ้นการทำงานของกระเพาะอาหาร ทำให้เจริญอาหาร ละลายลิ่มเลือด ป้องกันมะเร็งในลำไส้ มะขามเป็นยาระบาย แก้กท้องผูก มะนาวแก้ไข แก้กเจ็บคอ ขับเสมหะ แก้กเหงือกบวม และเลือดออกตามไรฟัน เป็นต้น อาหารเหล่านี้มีอยู่ในชุมชนทั้งสิ้น

การป่วยด้วยคุณไสย

การป่วยด้วยคุณไสยของคนในชุมชนบ้านชำแฮด ผู้ป่วยบางรายที่มีอาการเพ้อคลั่ง ซึมเศร้า ปวดตามร่างกาย โดยไม่ทราบสาเหตุ และได้นำไปรักษากับแพทย์สมัยใหม่ หรือแผนโบราณแล้วไม่หาย ในชุมชนเชื่อว่าเป็นอาการของคนที่ถูกคุณไสย (ปวง/บ้า) ที่อาจเกิดจากการกระทำของคนหรือผี คุณไสยที่ทำแล้วเกิดสิริมงคลหรือส่งผลให้เกิดสิ่งดี ๆ กับชีวิต เรียกว่าคุณไสยขาว คุณไสยที่นำไปใช้ในด้านที่สร้างความอับมงคลหรือความเสียหายให้กับบุคคลอื่น เรียกว่าคุณไสยดำ สิ่งทีกล่าวมานั้นมีให้เห็นตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน การกระทำความหนึ่งสิ่งใดเพื่อวัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์หนึ่งอันจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองหรือหมู่คณะและมักจะส่งผลต่อฝ่ายตรงข้ามในทางที่ไม่ดีก็คือ การกระทำในเรื่องสำเร็จผลตามที่ต้องการ ต้องอาศัยการทำพิธีกรรม เช่น การสาปแช่งคนอื่นให้เจ็บป่วย ล้มหายตายจากไป (ชาตรี นามคำมี, 2561: สัมภาษณ์) ผู้ที่ถูกคุณไสยจะเป็นโรคทางกายและทางจิตเป็นส่วนใหญ่ โดยทางกายจะมีอาการเจ็บป่วยตั้งแต่เป็นเล็กๆ น้อยๆ ไปจนถึงเสียชีวิต เช่น วินเวียนศีรษะ ยืนไม่ได้ บ้านหมุน กินข้าวกินปลาไม่ได้ ทำให้ไม่มีแรงในการลุกหรือเดิน ต้องมีคนพยุงหรือพาไปถึงจะได้ ส่วนทางจิตเหมือนคนบ้า พูดจาเลอะเลือนจำได้บ้างไม่ได้บ้าง หลงๆ ลืมๆ หรือคนในชุมชนว่าปวงว่าบ้า จำญาติพี่น้องพ่อแม่ได้บ้างไม่ได้บ้าง บางรายถ้าถูกคุณไสยเพื่อเอาชีวิตคนนั้นถึงตายได้ภายในที่ต้องการอย่างแน่นอน (นุกุล ปัดคำ, 2562: สัมภาษณ์)

การรักษาการป่วยด้วยคุณไสย ผู้ถูกคุณไสยเชื่อว่าเกิดจากคนที่มีของมีวิชาอาคมที่ได้ร่ำเรียนมา มีความเชี่ยวชาญและสันทัดในการประกอบพิธีอาถรรพ์นี้ ผู้ป่วยก็จะต้องทำพิธีกรรมจากหมอธรรม พิธีถอนหรือรักษาคุณไสยหมอธรรมจะนำไข่ไก่ต้มสุกลากไข่ไปทั่วร่างกายของคนป่วย พร้อมกับว่าคาถาที่ได้ร่ำเรียนมาเช่นกันจนครบ 3 รอบ เพื่อเป็นการถอนคุณไสยให้ออกไปจากตัวของผู้ป่วย ถ้าผู้ป่วยถูกคุณไสยก็จะปรากฏสิ่งต่างๆ อยู่ในไข่ไก่ต้มฟองนั้น เช่น เส้นผม ตะปู เศษหนัง ผงสีต่างๆ เป็นต้น หรือถ้าถูกพวกน้ำมันพรายจะต้องทำพิธีกรรมกับหมอธรรมเช่นนี้เช่นกันถึงจะหาย เมื่อถอนคุณไสยเสร็จพิธีแล้ว เพื่อไม่ให้คนป่วยถูกคุณไสยอีก หมอธรรมก็จะผูกด้ายสายสิญจ์ป้องกันไว้ (สุนทร พุทธบาล, 2561: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม เรื่องของคุณไสยหากใช้ให้ถูกก็สามารถทำให้ผู้คนในชุมชนให้อยู่ในขอบเขตที่ดีไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น การเชื่อเรื่องคุณไสยไม่จำเป็นต้องหมายความว่าต้องหลงงมงายเสมอไป ความสำคัญว่าเชื่ออย่างไรถ้าเชื่อจนเลิกฟังปัญหาหรือการกระทำของตนเองก็ย่อมเป็นความงมงาย แต่เมื่อเชื่อแล้วเกิดกำลังใจที่จะทำความดีเพียรพยายามที่จะกระทำให้เกิดผลสำเร็จให้กับตนเองและผู้อื่น จึงจะเรียกว่าเป็นความงมงายเรื่องคุณไสยได้อย่างถูกต้อง

วิธีการรักษาสุขภาพแบบลำผีฟ้า

ผีฟ้า ตามคติของชาวไทยโบราณและชาวลาวเชื่อว่า ผีฟ้าเป็นผีที่มีอำนาจสูงสุดที่มีอยู่บนฟ้าบนสวรรค์ มิได้อยู่ตามต้นไม้ ภูเขา พื้นโลก (จิตร ภูมิศักดิ์, 2524: 67) ผีฟ้า เป็นผีที่ชาวอีสานทุกท้องถิ่นให้ความเคารพนับถือซึ่งเรียกแตกต่างกันออกไป บางท้องถิ่นเรียกว่า ผีหลวง ผีไท้ ผีเทิง ผีแถน หรือแถนหลวง (พระอริยานุวัตร เขมจารี, 2526: 30) ภายหลังจากที่ชาวไทยเริ่มมานับถือพุทธศาสนาและศาสนานาพราหมณ์จึงเรียกผีพวกนี้ว่า ผีเทวดา แต่ไม่ละทิ้งคติความเชื่อเกี่ยวกับผีฟ้าพญาแถนของตนเองและมักรวมเรียกว่า เทวดาฟ้าแถน การลำผีฟ้า เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านได้กระทำขึ้น เพื่อรักษาความเจ็บป่วย โดยการอัญเชิญผีฟ้ามาร่วมในพิธี โดยมีเครื่องดนตรีบรรเลงที่สำคัญคือ แคนแปด บรรเลงประกอบการเล่นลำผีฟ้าตั้งแต่ผีฟ้าเข้าคายจนถึงพิธีการลำไปจนเสร็จพิธี เพื่ออ้อนวอนให้มาช่วยรักษาผู้ป่วยให้หายเป็นปกติ ซึ่งถือว่าการเจ็บป่วยของมนุษย์ส่วนหนึ่งเกิดจากการกระทำที่ละเมิดต่อผีสร้างความไม่พอใจต่อผี เรียกว่า การผิดผี ผู้ใดที่ล่วงละเมิดหรือประพฤตินอกกริตนอกทาง ผีก็จะลงโทษให้มีอันเป็นไป การลำผีฟ้าเพื่อเชิญผีฟ้าให้มาสิงสถิตในร่างของคนทรงเพื่อที่จะทำนายลักษณะอาการของผู้ป่วยประกอบพิธีกรรมการรักษา และยังเป็นสื่อกลางระหว่างผีที่มากกระทำกับผู้ป่วย ผู้ซึ่งละเมิดต่อผีให้มีความเข้าใจประพฤติดุปฏิบัติให้ถูกต้อง

วิธีการรักษาสุขภาพแบบลำผีฟ้า จากการศึกษา พบว่า การลำผีฟ้ามีอยู่ 2 กรณีคือ กรณีแรก การลำผีฟ้าในการรักษาคนเจ็บป่วย (การรักษาโรค) กรณีที่สองเป็นการจัดพิธีปลงพาศั่ว (คล้ายพิธีไหว้ครูศิลปินหรือวงสรวงของภาคกลาง) สำหรับคนหรือบ้านที่นับถือผีฟ้าที่มีหิ้ง (ฮ่าน) บูชาผีฟ้าของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย หรือของบรรพบุรุษ และลูกหลานปัจจุบันก็นับถือสืบต่อมา ดังนี้

องค์ประกอบของการลำผีฟ้า

พิธีกรรมการลำผีฟ้ามีองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้

1. หมอลำผีฟ้า

หมอลำผีฟ้าที่เข้าพิธีรักษาผู้ป่วยประกอบด้วย หัวหน้าหมอลำ การเป็นหัวหน้าสืบทอดจากหัวหน้าคนเดิมที่ถึงแก่กรรมไป ส่วนผู้ร่วมลำในพิธีเรียกว่า บริวารหรือศิษย์ ได้แก่ ผู้ที่ผ่านการรักษาด้วยการลำผีฟ้ามาแล้ว และเข้าร่วมพิธีกรรมในลักษณะทำให้พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์

และร้ายรำ เกิดความสนุกสนานไปด้วย เพื่อเร่งเร้าให้ผู้ป่วยลืมความเจ็บปวดลืมความทุกข์คลายกังวล (มนตรี ทองกลาง, 2560: สัมภาษณ์)

การแต่งกาย หมอลำผีฟ้าในการเข้าประกอบพิธีลำผีฟ้า เช่น ต้องฉัดหน้าด้วยแป้งฝุ่น หอม หวีผม ทาหน้าหอม นุ่งผ้าชิ้นใหม่ เสื้อสุภาพ ผ้าสไบ (เบี่ยงบาย) พาดไหล่ ส่วนบริวารที่เข้าร่วมพิธี ก็จัดเตรียมในลักษณะเดียวกัน การแต่งกายของหมอลำผีฟ้าเป็นลักษณะเรียบง่ายไม่มีเครื่องประดับ ตกแต่งเหมือนกับหมอลำทั่วไป ทั้งนี้เพราะรูปแบบการแต่งกายได้ยึดถือปฏิบัติกันมาตามจรรยาบรรณ ของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมาแต่สมัยก่อน การแต่งกายของหมอลำผีฟ้าในกรณีพิเศษนั้น เป็นการแต่งกาย ตามที่มีผีฟ้าเข้าเทียม (ทรง) เช่น ถ้าเป็นผีปูดหรือผู้คนเฒ่าคนแก่ก็จะนุ่งผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้าพาดบ่า สือบุหรี นุ่งซัดสมาธิ และพูดเสียงแหบแห้ง เป็นต้น ดังนั้น การแต่งกายในลักษณะเช่นนี้ต้องเป็นไป ตามความประสงค์ของผีที่เข้าเทียม ซึ่งชุมชนได้มีการแต่งกายแบบนี้มาหลายรุ่นแล้ว (รัฐจวน อภัย, 2560: สัมภาษณ์)

2. หมอแคน

หมอแคน บางที่เรียกว่า หมอม้า ลักษณะของหมอแคนที่เป่าประกอบการลำผีฟ้า นั้น ต้องมีความอดทนและผ่านการเป่ามานานพอสมควร เพราะการประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้าใช้ระยะเวลา นานเป็นวัน การทำนายการรักษาผู้ป่วยว่าจะหายหรือไม่เช่นนั้นฟังจากหมอม้าว่าเป่าแคน แจ้งหรือไม่ ฉะนั้นการเสี่ยงทายต้องขึ้นอยู่กับหมอแคนส่วนหนึ่ง การยอมรับของคนในชุมชนว่าหมอ แคนดีหรือไม่ดีไม่ได้ขึ้นอยู่กับผู้ป่วยหรือคนในชุมชนอย่างเดียว ชุมชนต้องยอมรับจากผู้ที่มารักษาผีฟ้า ด้วยเช่นกัน (วิเชียร ปัดคำ, 2560: สัมภาษณ์)

3. คนป่วย

โดยปกติคนป่วยที่เข้าพิธีจะได้รับการแต่งกายตามขั้นตอนของพิธีกรรม และแต่งกาย ตามที่มีผีเข้าเทียม (ในกรณีผีเข้าทรงประจำผู้ป่วย) ผู้ป่วยการแต่งกายตามปกติธรรมดาในชีวิตประจำวัน แต่ต้องใช้ผ้าขาวหรือผ้าขาวม้าพาดไหล่ เป็นสัญลักษณ์บ่งบอกถึงการเข้าพิธีด้วยความมีสัมมาคารวะ นอกจากนี้คนป่วยอาจต้องเข้ามามีส่วนร่วม โดยการฟ้อนรำกับหมอลำผีฟ้า แต่หากมีอาการป่วยหนัก ก็ต้องนอนข้างๆ พิธีกรรมนั้น (ศศิธร ชนะพจน์, 2560: สัมภาษณ์)

4. คาย

คาย หมายถึง เครื่องประกอบพิธีเพื่อบูชาผีฟ้า ครูอาจารย์ ผู้ล่วงลับไปอัญเชิญมา ช่วยรักษาผู้ป่วย คายประกอบด้วยขันธ 5 ขันธ 8 ห่อนิมนต์ 4 ห่อ ขันนำ ผ้าชิ้นใหม่ 1 ผืนเทียน 1 คู่ ดอกไม้ขาว บุหรี หมากพลู หวี กระจก ผ้ายผูกแขน และเงินคาย เครื่องคายนี้อถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญ ในการประกอบพิธีในแต่ละชุมชนชนอาจจะไม่เหมือนกัน (สมจิตร ทุพรม, 2560: สัมภาษณ์)

พิธีกรรมการรักษาโรคด้วยผีฟ้า

การจัดพิธีลำผีฟ้าเพื่อรักษาคนป่วยขึ้นนั้นจะจัดในกรณีที่สมาชิกในครอบครัวคนใดคนหนึ่งเกิดการเจ็บป่วยขึ้นและรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน หรือแผนโบราณ หรือด้วยวิธีการต่างๆ ไม่หาย โดยส่วนใหญ่ที่ผ่านการรักษาจากที่อื่นอาจพบได้หลายลักษณะแตกต่างกันไป เช่น ปวดศีรษะ บ่อยๆ ปวดแขนขา ปวดเอว เป็นต้น หายๆ หรืออยู่ดีๆ ก็ล้มหมอนนอนเสื่อ คุ่มคลั่ง พุดไม่ได้ ฯลฯ อาการลักษณะดังกล่าวเหล่านี้ชาวบ้านเชื่อว่าจะต้องเกิดจากการที่ถูก “ผี” ประเภทใดประเภทหนึ่ง กระทบอย่างแน่นอน จำเป็นต้องหาวิธีการรักษาพื้นบ้านโดยญาติผู้ป่วยไปขอคำแนะนำจากหมอมอ (หมอดู) เรียกว่า ดูมอทำนายว่าจะรักษาด้วยวิธีการใดจึงจะหาย และต้องให้คนสนิทหรือญาติผู้ใกล้ชิด ไปมนต์หรือนิมนต์คือ ทำการติดต่อกับหัวหน้าคณะหมอลำผีฟ้า เพื่อมารักษาอาการของผู้ป่วย การติดต่อเป็นขั้นตอนที่ญาติผู้ป่วยมาบอกกล่าวให้ไปปรึกษาในท้องถิ่นทั้งใกล้และไกล ผู้ป่วย โดยส่วนใหญ่ที่ผ่านการรักษาจากที่อื่นไม่หาย จำเป็นต้องหาวิธีการรักษาพื้นบ้านโดยญาติผู้ป่วย ไปขอคำแนะนำจากหมอมอ (หมอดู) ทำนายว่าจะรักษาด้วยวิธีการใดจึงจะหาย ถ้าหมอมอเสี่ยงทายว่าต้องใช้ทางเท็ง (ผีฟ้า) รักษาจึงจะหาย ถ้าหมอมอเสี่ยงทายว่าต้องใช้ทางเท็ง (ผีฟ้า) รักษา จึงจะหาย และถ้าผู้รักษาอยู่ที่ใดทิศหนึ่ง ญาติผู้ป่วยก็จะตามไปจนกว่าจะพบแล้วนำมารักษา ดังนี้ (สังัด จันทะพัต, 2560: สัมภาษณ์)

1. การนิมนต์

ผู้ไปนิมนต์ต้องเตรียมขันธ 5 หรือบางที่เรียกว่าขันนิมนต์ไปที่บ้านหัวหน้า คณะหมอลำผีฟ้า เมื่อไปถึงหัวหน้าคณะหมอลำผีฟ้าก็จะรับขันนิมนต์และทำพิธีหน้าหิ้งบูชาผีฟ้าใหญ่ ที่บ้านและส่องดูอาการผู้ป่วยตามคำบอกกล่าวของผู้ที่มานิมนต์พอสังเขปและทำการบอกสาเหตุ เกี่ยวกับการเจ็บป่วยซึ่งอาจจะโดนกระทำทางไสยศาสตร์ หรือถูกของ บางรายที่มีวิชาอาคมถูก ครุบาอาจารย์เก่ามากระทำหรือทำผิดผีบรรพบุรุษ ผีป่า ผีไร่ ผีนา เจ้าที่เจ้าทาง หรืออำนาจของผีปอบ เป็นต้น หัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็จะกำหนดวันที่จะจัดพิธีกรรมรำผีฟ้าขึ้นตามแต่ผีฟ้าจะกำหนด เพื่อให้ บ้านเจ้าภาพที่จะจัดพิธีลำผีฟ้าได้จัดเตรียมสถานที่และเครื่องคายที่ใช้ในพิธีลำผีฟ้าไว้ให้พร้อม

2. การเตรียมสถานที่ประกอบพิธีลำผีฟ้า

สำหรับการเตรียมสถานที่ในการประกอบพิธีลำผีฟ้าขึ้นนั้นไม่มีขั้นตอน หรือความ พิเศษใดๆ เพียงแต่เจ้าภาพจัดทำความสะอาดบ้าน ปูเสื่อให้เรียบร้อย เก็บข้าวของในบ้านให้มิดชิด เพื่อรอรับผู้ที่จะมาประกอบพิธีและแขกที่เข้ามาร่วมพิธี โดยแยกส่วนที่เป็นเครื่องคายไว้ในที่เหมาะสม มิให้คนเดินข้ามไปมาหรือไปทำสิ่งใดในบริเวณนั้น โดยส่วนมากแล้วนิยมตั้งเครื่องคายไว้ทางทิศ ตะวันออกของบ้านเรือนเป็นสิ่งสำคัญ เพราะถือว่าเป็นทิศที่มีสิริมงคล นอกจากนั้นก็จะจัดเตรียม เครื่องพิธี ขึ้นนี้เป็นการจัดเป็นการจัดเตรียมคายหลัก ซึ่งเป็นคายรักษาโดยเจ้าภาพ หรือญาติ จะจัดเตรียมวัสดุซึ่งหาได้ในละแวกบ้าน เช่น ใบกล้วย ดอกไม้ ดอกจำปา ฟ้าขาว ฯลฯ เมื่อจัดเตรียม

คายเรียบร้อยจะนำไปตั้ง ณ ที่พิธีด้านตะวันออก คายต้องยกให้สูงกว่าพื้นธรรมดา เช่น วางบนหมอน พูกหรือเสื่อ ส่วนหมอลำผีฟ้าก็จัดแจงแต่งตัว ทาแป้ง ใส่น้ำหอม หวีผมให้เรียบร้อยก่อนเริ่มประกอบพิธี

3. อุปกรณ์และเครื่องคาย

เป็นสิ่งสำคัญในการประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้า ซึ่งเป็นของประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาผีฟ้าและครูบาอาจารย์ผู้ล่วงลับไปทั้งนี้ เพื่ออัญเชิญมาช่วยรักษาผู้ป่วย “เครื่องคาย” ที่ใช้ในพิธีลำผีฟ้าตามแต่ละพื้นที่นั้น

4. การเข้าคาย

หลังจากจัดเตรียมคายเรียบร้อย พิธีกรรมเริ่มโดยหัวหน้าผีฟ้าจุดเทียน และบอกกล่าวครูบาอาจารย์ผีฟ้า เพื่อลงมาประทับทรง หมอแม็กก็เริ่มเป่าแคนคลายใหญ่ตอนเข้าคายไปช้าๆ อย่างเอื่อยเย็น พร้อมกับหัวหน้าผีฟ้าเชิญครูบาอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว ได้ประสิทธิ ประสาทวิชา ให้ช่วยมาดูแลรักษาผู้ป่วย และผีฟ้าก็จะเข้าทรงอยู่หน้าเครื่องคายโดยมือที่ถือขันช้ำสำหรับส่องแสดงอาการสันเคลิ้ม โดยมีบริวารนั่งอยู่ข้างๆ แล้วหัวหน้าผีฟ้าก็ลุกขึ้นพ้อนรำเคล้ากับเสียงแคนอย่างสวยงาม บริวารช่วยกันพูดเกลี้ยกล่อมเพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วย และเกลี้ยกล่อมผีให้มาเป็นพรรคพวกเดียวกันกับพวกตน ผีที่เข้ามาสิงหรือเทียมร่างอาจจะโต้ตอบกับผู้คนโดยผ่านผีฟ้าหรือเป็นผีอื่นๆ มาเข้าสิงร่าง เรียกว่า ลำส่องหาสาเหตุ เมื่อทราบสาเหตุจะลำอ้อนวอนขอถ่ายถอนชีวิตโดยผู้ป่วยและญาติจะยอมรับปฏิบัติตามที่ผีต้องการทุกอย่างแล้วจัดสิ่งของเครื่องสัมภาระต่างๆ ตามที่ผีต้องการถ่ายถอนหลังเสร็จพิธี เช่น ช้าง ม้า แหวน เงินทอง ทาสใช้ หญิงสาว สังฆทาน ข้าวปลาอาหาร คาวหวาน เหล้าไหไก่ตัว เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชุมชนนั้นปฏิบัติอย่างไรด้วย

5. การรักษาในเบื้องต้น

เมื่อทราบสาเหตุแห่งอาการเจ็บป่วยแล้วนั้น ผีฟ้าก็จะทำการการปิดเป่า วิดพายให้กับผู้ป่วย โดยใช้ขลุ่ยหรือสูบเข้าไปแล้วเป่าพ่นที่ศีรษะและส่วนอื่นๆ ของผู้ป่วย แล้วใช้มือสองมือเหมือนรองรับน้ำจากส่วนหัว ตามลำตัว แล้ววิดออกทำซ้ำๆ หลายๆ รอบ จากนั้นก็จะทำน้ำมันต์ให้ผู้ป่วยตีหมกและให้อาบ เป็นอันเสร็จพิธีปิดเป่าวิดพายในขั้นต้น

6. การลำของผีฟ้า

เมื่อเสร็จจากขั้นตอนของการลำรักษาโรคแล้ว บรรดาผีฟ้าที่มาทำให้เจ็บไข้และป่วยก็จะเดินลำเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการลำผีฟ้า รวมทั้งบรรดาผีฟ้าทั้งหลายจะประมาณได้เนื่องจากรวมที่มีการลำผีฟ้านี้ ผีสามารถมาจากหลายๆ ที่หลายแห่ง หมอแม็กก็เป่าลายแคนไปอย่างสนุกสนานรวดเร็วพร้อมทั้งกระที่บเท้าบนพื้นเรือนที่พิธีลำผีฟ้าให้จังหวะเหล่าบรรดาผีทั้งหลายทั้งผู้ที่เป่าผีฟ้า บริวารผีฟ้า หรือแม้แต่กระทั่งผู้ที่เข้ามาร่วมในพิธีก็ออกลูกมาพ้อนลำบ้างก็ให้ร้องบ้างก็กระที่บเท้าบนพื้นเรือนตามจังหวะ โดยพิธีในขั้นตอนนี้มีเวลาไม่จำกัดผีบางรายถ้าจะออกจากร่างก็จะมากرابที่เครื่องคายแล้วก็ออก บางรายสลบไป หลังจากพิธีลำผีฟ้าเสร็จ หัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็จะผูกแขนผู้ป่วย

เพื่อเป็นการเรียกขวัญให้กับผู้ป่วย ส่วนเครื่องคายที่ใช้ในพิธีก็จะห้ามไม่ให้ผู้ใดยุ่งหรือจับต้องเป็นอันขาด เพราะว่าจะต้องเก็บไว้ใช้ในชั้นตอนต่อไปคือ การส่งเครื่องแก้ว

7. การส่งเครื่องแก้ว

กระบวนการลำผีฟ้ารักษาโรคนี ในครั้งที่สองที่จะต้องจัดเรียกว่า การส่งเครื่องแก้ว พิธีส่งเครื่องแก้วนั้นจะจัดได้ก็ต่อเมื่อรักษาโรคนั้นหาย อาการทุเลาเบาบางลง เมื่อทราบสาเหตุแห่งการเจ็บป่วย อาทิ ครอบบาเกามาทำ ผีต่างๆ เช่น ผีป่า ผีเรือน ผีภูผีบรรพบุรุษ ฯลฯ มากระทำและต้องการสิ่งใดก็ต้องจัดหาให้ เช่น เหล้า ยา สังฆทาน ศาล หรือที่อยู่อาศัย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ผีก็จะบอกผ่านผีฟ้า ให้ลูกหลาน ญาติพี่น้องจัดหาให้ ส่วนพิธีการส่งเครื่องแก้วนั้น ก็จะจัดคล้ายพิธีลำผีฟ้าในครั้งแรก เครื่องคายก็ใช้ชุดเดิม อาจมีการปรับแต่งเครื่องคายเล็กน้อย เช่น ยอดบายศรีก็จะนำดอกจำปามาเปลี่ยนใส่ใหม่ ห่อนิมนต์ก็จะเปลี่ยนดอกไม้ใหม่ และมีข้าวของที่จะจัดเพิ่มอีก (หนู คุณแสน, 2560: สัมภาษณ์)

พิธีกรรมการส่งเครื่องแก้วนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาแล้วพบว่า ก็จะมีคล้ายคลึงกันกับการลำรักษา (ลำสอง) เริ่มพิธีโดยหัวหน้าหมอลำผีฟ้าจุดเทียนแล้วยกขันธ 5 ขึ้น อธิษฐานถึงครูบาอาจารย์ ตอนนีหมอม้าก็เริ่มเป่าแคนสายใหญ่ขึ้นอย่างช้าและเยือกเย็นไปพร้อมกับการเข้าคายผีฟ้าอีกครั้งหนึ่ง มือของผีฟ้าที่ถือขันธ 5 สั่นไปพร้อมกับการประคองขันธจนผีฟ้าหรือผีต่างๆ ที่ต้องการมารับเครื่องแก้วในวันที่ เข้าสิงร่าง วิธีการต่างๆ ดำเนินไปจนเป็นที่พอใจผีฟ้า ผีฟ้าก็จะลำไป หมอม้าก็จะเป่าแคนจนได้เวลาอันสมควร จากนั้นพอถึงเวลาที่จะนำเครื่องบริวารไปส่งญาติผู้ป่วย เป็นอันเสร็จพิธีส่งเครื่องแก้ว

8. การผูกแขน

เป็นพิธีขั้นสุดท้าย ในขั้นนี้มีการป้อนไข่ กินข้าวเหนียว หัวหน้าผีฟ้าก็จะอวยพรและเรียกขวัญ เป็นอันเสร็จพิธี

อย่างไรก็ตาม วิธีการรักษาสุขภาพแบบลำผีฟ้า ชาวบ้านยึดถือเป็นหลักในการดำเนินชีวิต แต่ยังมีได้ละเลยต่อความเชื่อในด้านภูตผีวิญญาณแบบดั้งเดิม ทั้งนี้มีผลมาจากความเชื่อที่ว่าคนเราเมื่อตายไปแล้ววิญญาณจะยังคงอยู่ ดังเช่นในตอนท้ายในการทำบุญพิธีทุกครั้งจะต้องมีการกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอัญเชิญให้สิ่งเหล่านี้มาร่วมในพิธีกรรมต่างๆ ยังคงยึดถือปฏิบัติมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ในพิธีกรรมทุกชั้นตอนจะช่วยรักษาคนป่วยตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นเพียงการรักษาสุขภาพแบบลำผีฟ้าเฉพาะชุมชนเท่านั้น จะมีความคล้ายหรือเหมือนกันขึ้นอยู่กับหมอลำรักษาด้วย ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางเพื่อให้สอดคล้องกับวิธีการรักษาสุขภาพแบบลำผีฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮด เท่านั้น

วิธีการลำผีฟ้าของนางสนธิ รุณรุทธิ์

ประวัตินางสนธิ รุณรุทธิ์

นางสนธิ รุณรุทธิ์ (นางเทียม) เกิดวันที่ 14 เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2477 อยู่บ้านเลขที่ 48/1 หมู่ที่ 9 บ้านชำแะ ต. ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44130 โดยได้เรียงลำดับญาติ ดังนี้

ตระกูลฝ่ายแม่ นางแมว สิงขรอาจ (นามสกุลเดิม หาสุข) แต่งงานกับ นายป่อง สิงขรอาจ มีลูกด้วยกัน 11 คน ดังนี้

- คนที่ 1 คือ นางลุน มีลูกด้วยกัน 8 คน
- คนที่ 2 คือ นางเถ่ง มีลูกด้วยกัน 8 คน
- คนที่ 3 คือ นางทอง มีลูกด้วยกัน 11 คน
- คนที่ 4 คือ สิบตรียัน มีลูกด้วยกัน 7 คน
- คนที่ 5 คือ นางไม้ มีลูกด้วยกัน 11 คน
- คนที่ 6 คือ นางสีทา มีลูกด้วยกัน 6 คน
- คนที่ 7 คือ นางตำ มีลูกด้วยกัน 2 คน
- คนที่ 8 คือ นางดำ มีลูกด้วยกัน 1 คน
- คนที่ 9 คือ นายเจริญ มีลูกด้วยกัน 2 คน
- คนที่ 10 คือ นางเบาะ มีลูกด้วยกัน 4 คน
- คนที่ 11 คือ นางน้อย มีลูกด้วยกัน 1 คน

โดยมีนางสีทา ภูคำ (นามสกุลเดิม สิงขรอาจ) ลูกคนที่ 6 ของแม่แมว แต่งงานกับ นายพิมพ์ สิงขรอาจ มีลูก 6 ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับนางสนธิ รุณรุทธิ์ (นางเทียม) และมีพี่น้องด้วยกัน ดังนี้

- คนที่ 1 นายถาวร แต่งงานมีลูกด้วยกัน 6 คน
- คนที่ 2 นางสนธิ แต่งงานมีลูกด้วยกัน 4 คน
- คนที่ 3 นายนั้น ไม่แต่งงาน
- คนที่ 4 นางมะลิ แต่งงานมีลูกด้วยกัน 4 คน
- คนที่ 5 นายถาวร แต่งงานมีลูกด้วยกัน 2 คน
- คนที่ 6 นายถาวร แต่งงานมีลูกด้วยกัน 2 คน

แม่สีทา สิงขรอาจ เคยรับกาย ผีฟ้า มีชื่ออีกอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า กิณรี จากนั้นจึงได้มีนางสนธิ รุณรุทธิ์ ลูกแม่สีทาคนที่ 2 ก็ได้รับกาย มีชื่อเรียกเช่นเดียวกันว่า กิณรี

ตระกูลฝ่ายนางสันติ รุณรุทธิ์

นางสันติ รุณรุทธิ์ (นามสกุลเดิม ภูคำ) แต่งงานกับ นายมานิตย์ รุณรุทธิ์ มีลูกด้วยกัน

4 คน คือ

1. นายอานันต์ รุณรุทธิ์ แต่งงานกับ นางวัฒนา รุณรุทธิ์ มีลูกด้วยกัน 2 คน คือ
 - 1) นายอรรถพร รุณรุทธิ์ (ยอด) 2) น.ส. อัญญาลักษณ์ รุณรุทธิ์ (ปอ)
2. นางสาวภา รุณรุทธิ์ แต่งงานกับ นายชูชาติ โพนสูง (หย่าร้าง) มีลูกด้วยกัน

2 คน คือ

- 1) น.ส. ศิริลักษณ์ รุณรุทธิ์ (อุ้ม) 2) น.ส. ณัฐธิดา รุณรุทธิ์ (เอ๋)
3. นางสาวรุณี แสงจำปา (นามสกุลเดิม รุณรุทธิ์) แต่งงานกับนายวัชรินทร์

แสงจำปา มีลูกด้วยกัน 2 คน คือ

- 1) น.ส. จันทวรรณ แสงจำปา (อ้อย) 2) นายภาณุวัฒน์ แสงจำปา (อ้าย)
4. นางปานทอง แสงศักดิ์ (นามสกุลเดิม รุณรุทธิ์) แต่งงานกับ นายอุดม

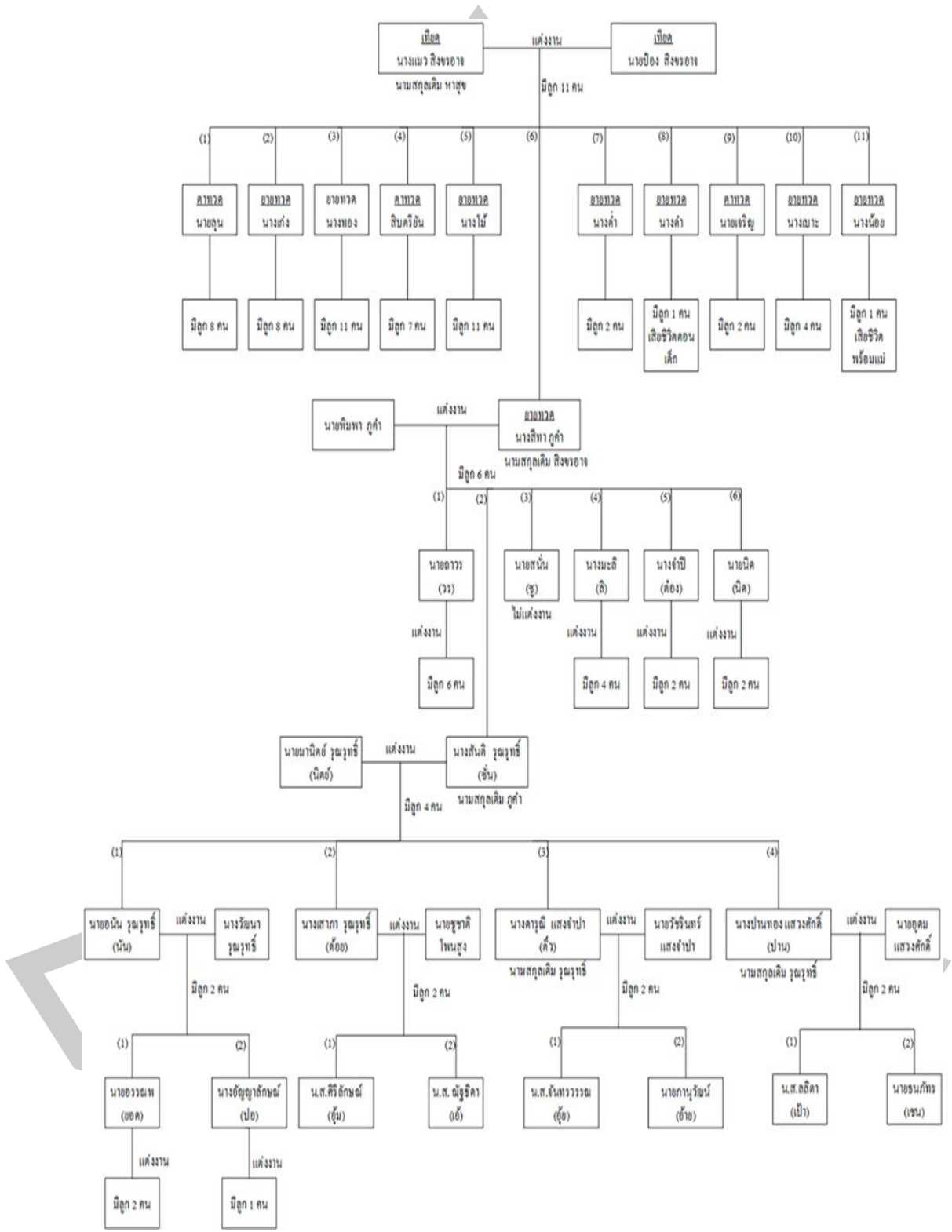
แสงศักดิ์ มีลูกด้วยกัน 2 คน คือ

- 1) น.ส. ลลิตา แสงศักดิ์ (เป้า) 2) นายธนภัทร แสงศักดิ์ (เชน) (ตารางที่ 1)

(สันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

พหุบัน ปณ กิโต ชีเว

ตารางที่ 1 ลำดับเครือญาติของนางสันติ รุณรุทธิ์

ที่มา: พระทองดา แก้วเมือง (จนท.สสท.โธ)

การรับผีฟ้า (การสืบทอด)

หมอลำผีฟ้าต้องมีครูอาจารย์ทุกคน ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหมอลำผีฟ้ามาหลายปีแล้วก่อนที่จะเสียชีวิตหรือก่อนที่จะย้ายไปอยู่ที่อื่น จะคัดเลือกลูกศิษย์ให้ขึ้นมาทำหน้าที่แทน โดยการยกฮ่านให้และเมื่อผู้ใดมีฮ่านของตนเองก็ถือว่าผู้นั้นเป็นหมอลำผีฟ้าต่อไป

นางสนธิ รุณรุทธิ์ ได้กล่าวว่า ในการสืบทอดการเป็นหมอลำผีฟ้า นั้น พบว่า หมอลำผีฟ้าผู้หนึ่งสามารถสืบทอดการเป็นหมอลำผีฟ้าให้กับผู้อื่นได้ไม่จำกัด แต่โดยทั่วไปแล้วจะมีผู้มารับการสืบทอดประมาณ 2-3 คน โดยวิธีเลือกลูกศิษย์ผู้ที่มีความใกล้ชิดตนเอง หรือเลือกจากการ “ส่องดู” อันหมายถึงผู้ที่ผีฟ้ามีความต้องการจะให้ผู้นั้นเป็นหมอลำผีฟ้า หลังจากนั้นก็จัดทำพิธียกฮ่านให้ โดยครูบาอาจารย์และหมอลำที่ได้รับฮ่าน จะมาช่วยกันทำพิธียกฮ่านให้กับหมอลำคนใหม่ โดยครูบาอาจารย์จะอันเชิญ “พ่อแม่” ในที่นี้หมายถึง ผีฟ้ามาอยู่ฮ่านใหม่ ฮ่านจึงถือว่าเป็นตัวแทนของผีฟ้าหรือเป็นที่สถิตด้วยการร้องรำและการพ้อนลำ วิธีการเรียนรู้วิชาของหมอลำผีฟ้าทุกคนบอกไว้ว่า “ไม่มีตำราที่เรียนเป็นตัวหนังสือจากอาจารย์ กระบวนการเรียนเป็นเพียงการสังเกตของผู้ที่เป็นลูกศิษย์เท่านั้น ที่สังเกตพฤติกรรมของผู้เป็นอาจารย์และนำมาปฏิบัติตาม” แม้แต่เรื่องการลำและการพ้อนทั้งผู้ที่เป็นหมอลำและลูกศิษย์บอกว่า

“ทางเทิงจะมาเข้าสิงแล้วคนที่ไม่เคยลำเคยพ้อนมาก่อนก็ลำเป็นพ้อนเป็น”

(สนธิ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ที่เป็นหมอลำต่างกับลูกศิษย์อยู่ที่ว่าสามารถเข้าทรงหรือหยุดเข้าทรง ได้ตามความต้องการของตน ส่วนลูกศิษย์จะเข้าทรงได้ก็ต่อเมื่อมีหมอลำเป็นผู้ทำพิธีกรรม ถ้าไม่มีหมอลำไม่สามารถเข้าทรงได้ และการพ้อนของลูกศิษย์ในพิธีกรรมก็ไม่สามารถควบคุมตนเองได้ ต้องมีคำสั่งของหมอลำ “หยุดเข้า” จึงจะหยุดพ้อนได้ การควบคุมการเข้าทรงได้ของหมอลำจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างจากผู้อื่น และความสามารถนี้ต่างก็บอกว่าเกิดขึ้นเองเมื่อผู้เป็นหมอลำได้รับฮ่านแล้วเท่านั้น

จะเห็นได้ว่า ในการสืบทอดความรู้ด้านพิธีกรรมและการปฏิบัติตนในการทำหน้าที่หมอลำผีฟ้าไม่ได้เป็นไปอย่างมีระบบ ผู้ติดตามหรือลูกศิษย์ต้องเรียนรู้เอง โดยการสังเกตพฤติกรรมของครูอาจารย์ หมอลำผีฟ้าเกิดจากวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่กำหนดบทบาทให้ทำหน้าที่ดูแลรักษาผู้ป่วยและการลำหรือพ้อนก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา ผู้ที่อยู่ภาคอีสานส่วนใหญ่มักมีโอกาที่จะได้พบเห็นเคยได้ยินได้ฟังมา ส่วนวิธีการเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมหรือแม้กระทั่งลักษณะของตัวพิธีกรรมเองก็ใกล้เคียงกับพิธีกรรมอื่นๆ ที่ปฏิบัติกันอยู่ในท้องถิ่นอีสาน เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีเลี้ยงผีตาแฮก เป็นต้น ดังนั้น การเรียนรู้พิธีกรรมเหล่านี้จึงไม่ต้องอาศัยตำราแต่อย่างใด เพียงอาศัยการสังเกตจดจำ แล้วนำมาปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

องค์ประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้า

1. เครื่องประกอบพิธี

เครื่องประกอบพิธีกรรม จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในการประกอบพิธีกรรม บวงสรวง ผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า ซึ่งเป็นหมอลำผีฟ้า นางสันติ รุณรุทธิ์ แห่งหมู่บ้านชำแฮด หมู่ที่ 9 ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม ดังนี้

- ชั้นธ 5 ชั้นธ 8
- ชั้นหมากเบ็ง 1 คู่ (ชั้นเล็ก)
- ผ้าฝ้ายสีขาว 1 วา
- ผ้าม่าน 1 ผืน
- เงิน 4 บาท กับอีก 10 สตางค์
- เทียนขาว 1 คู่ (ภาพที่ 7) (สันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 7 เครื่องประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้า

2. ห่อคายน (ตุ้มคายน)

เป็นเครื่องบวงสรวงที่หมอลำผีฟ้าใช้เป็นเครื่องสักการะต่อผีฟ้า เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการทำพิธีกรรมรำผีฟ้าซึ่งจะละเอียดไม่ได้ เนื่องจากพิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมที่ซับซ้อนหลายขั้นตอน นับตั้งแต่การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันของหมอลำผีฟ้า รวมถึงพิธีการรำผีฟ้ากับคนป่วย และพิธีกรรมในการลงช่วงหมอลำผีฟ้า ดังนั้น การรำผีฟ้าจึงมีตุ้มคายนประกอบพิธีกรรมตามหลังครบ 3 วัน ผู้ป่วยให้เอาไปกีดองเอาไป คายนมีการคะลำใครจะมาเอาของไปไม่ได้ ถ้าใครเอาไปจะคะลำคนที่มาเอาของคายนจะหนีไปไม่ได้ การรับห่อคายนจะเป็นแบบของครูบาเท่านั้น โดยการกล่าวของครูบาว่า

“สาธุถ้อย ขอพรอนุญาตขอโหลสิว่า อย่าให้เป็นเวรเป็นกรรม
มาทำตามขัดตามดอก บ่ได้กล่าวเผิ่นไต่เอ็นเผิ่น มาช่วยน้องชวยนุ่ง
ให้มาชวยน้องใหม่ให้หายให้เขา เขาให้อยู่ตุ้มแสมง ให้คำให้ชู
น้องนุ่งจะให้ตามพี่อายทำ ให้อายน้องกะกั้มดูเห็นห้อยครุสีกั้มกราบ
ให้พื่อนลงอาบน้ําสีฟ้าขึ้นใส่หัว น้องบ่ได้เวร็เรียงเป็นหลายคมดื้อพี่อาย”

(ทำนองของสันติ รัตนรุทธิ, 2561: สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่า การที่แม่สันติ รัตนรุทธิ ได้กล่าวถึงพี่อายนั้น ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าการกล่าวเรียกถึงพี่อายคือ ผู้ที่อยู่ข้างบนซึ่งเปรียบเสมือนผู้ที่คอยช่วยทำการรักษาเกี่ยวกับการเกิด การเจ็บ และการตายที่ผู้เป็นพี่อายนั้นสามารถที่จะรับรู้ได้ว่าคนที่มารักษานั้นจะหายหรือไม่หายหรือสุดท้ายก็เสียชีวิตลง

สำหรับขั้นตอนต่างๆ ของเครื่องประกอบพิธีลำผีฟ้าในส่วนที่สำคัญ ดังนี้

1. เครื่องคายนการรำผีฟ้ากับคนเจ็บ เป็นเครื่องคายนที่หมอลำผีฟ้าใช้ประกอบพิธีอันเชิญผีฟ้าให้ลงมาช่วยปกป้องรักษาผู้ป่วย วัสดุต่าง ๆ ส่วนมากหาได้ในท้องถิ่น เช่น ใบกล้วย ข้าว ขมิ้น ดอกไม้ หมาก พลุ ยาสูบ ฯลฯ เครื่องคายนต้องจัดให้ครบและถูกต้องตามธรรมเนียม หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะมีผลกระทบต่อการทำพิธี อาทิ การขับลำไม่ราบรื่น ลำสองหาสาเหตุของการเจ็บป่วยไม่พบหรือช่วยเหลือคนป่วยไม่ได้ เป็นต้น เครื่องคายนในขั้นตอนนี้ประกอบด้วยอุปกรณ์ ดังนี้

- ชั้นธ 5 (ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่) ชั้นธ 8 (ดอกไม้ 8 คู่ เทียน 8 คู่)
- ผ้ามนต์ (เป็นผืนผ้าสีเหลืองจัตุรัส ใช้ปูรองพื้นคายนพิธี)
- ผ้าแพรวา 1 ผืน
- เงิน 1 บาท 1 สลึง
- ชันน้ำหอมใส่แก่นจันทร์
- ชันหมากเบ็ง ทำจากใบกล้วย มีดอกจำปาเสียบข้างบน 1 ดอก
- ข้าวเหนียวสุก 1 ปั้น วางไว้ตรงกลางคายนพิธี
- หมากพลู 4 คำ วางไว้ข้างซ้าย ข้างขวา ข้างละ 2 คำ

- ยาสูบ 2 กอก
- ข้าวสารเหนียว 1 ถ้วย
- ดอกจำปาร้อยเป็นพวง พวงละ 4 ดอก วางไว้ข้างซ้ายและข้างขวาข้างละ 2 พวง
- เสื้อผ้าผู้ป่วย
- ชั้นธ 5 เงิน 1 สลึง
- เทียนโต 1 เล่ม
- ไช้ไก่ (ไช้กก)
- แก่นคุณ (สันติ รุณรุทธิ, 2561: สัมภาษณ์)

2. เครื่องคายพิธีชันขวัญ เป็นเครื่องคายใช้สำหรับเรียกขวัญผู้ป่วยให้กลับคืนมา ซึ่งขวัญตามความเชื่อเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น เป็นสิ่งที่ทำให้ร่างกายมีชีวิตที่สมบูรณ์ สามารถเคลื่อนไหวเข้าออกร่างกายได้ หากขวัญออกไปเที่ยวเล่นหรือขวัญหาย จะทำให้ร่างกายไม่ปกติ เช่น เจ็บป่วย เป็นลมหมดสติ เป็นต้น การลำเรียขวัญนั้นทำเพื่อให้ขวัญของผู้ป่วย ซึ่งออกจากร่างกายไปเที่ยวเล่นตามสถานที่ที่ผู้ป่วยเคยไป กลับมาเข้าสู่ร่างกายเพื่อให้เป็นปกติ ปกติชาวบ้านมีพิธีการบายศรีสู่ขวัญอยู่แล้ว เพื่อความเป็นสิริมงคลเมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญๆ ในชีวิต เช่น การบายศรีสู่ขวัญแต่งงาน หรือแม้แต่ได้รับอุบัติเหตุต่างๆ เป็นต้น สำหรับการลำเรียขวัญในพิธีกรรมรำผีฟ้า นั้น มีอุปกรณ์ประกอบเครื่องคายพิธี ดังนี้

- ชั้นธ 5
- หวี 1 อัน
- กำไลแขน 1 วง
- ตุ่มหู 1 คู่
- กระจกเงา 1 บาน
- ช้อง (ผมปลอม) 1 ปอย
- ฝ้ายผูกแขน
- ชั้นนิมนต์
- ข้าวเหนียว
- ไช้ไก่ต้ม 1 ฟอง
- คำหมาก 2 คำ
- ยาสูบ 2 กอก (มวน)
- เสื้อผ้าผู้ป่วย
- เงินขวัญ
- ผ้าเช็ดตัว

- เทียนที่มีความยาวรอบศีรษะของผู้ป่วย 1 เล่ม
- เทียนที่มีความยาวจากสะดือถึงคอผู้ป่วย 1 เล่ม

(สันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

3. เครื่องคายพิธีลำตัดเวรตัดกรรม เป็นเครื่องคายที่ใช้ในการลำครั้งสุดท้ายของผู้ป่วยที่ลำหลายครั้งแล้วไม่หาย เป็นพิธีที่ใช้เฉพาะกับผู้ป่วยที่มีอาการหนัก โดยผ่านขั้นตอนการลำส่งมาหลายครั้งแล้วแต่ยังหาสาเหตุของอาการป่วยไม่ได้และรักษาไม่หาย เชื่อว่าการป่วยหนักนั้นเป็นเพราะผู้ป่วยกระทำบาปไว้มาก จำเป็นต้องถ่ายถอนขอชีวิตคนป่วยไว้ด้วยการลำส่งเครื่องในบางครั้งจะมีการทำพิธีต่อชีวิตให้กับผู้ป่วยด้วย สำหรับเครื่องคายพิธีลำตัดเวรตัดกรรม เรียกว่า การลำส่งเครื่องแก้ มีอุปกรณ์ประกอบเครื่องคาย ดังนี้

- กระทง 9 ห่อง
- ช้าง 9 ตัว ม้า 9 ตัว
- หุ่นคน 1 ตัว
- ผ้าขึ้นใหม่ 9 ผืน
- ผ้าโสร่งใหม่ 9 ผืน
- กำไลมือ 9 อัน
- ต่างหู (กระจอนหู 9 อัน)
- ม้าก้านกล้วย 1 ตัว
- หอยโข่งร้อย 1 พวง
- ใบหญ้าคา 7 ใบ
- ดาบ 1 อัน
- ข้าวดำข้าวแดง
- ฝ้ายมงคล (ด้ายผูกแขน)
- หมากพลู
- บุหรี่, ปลายี่, พริกเกลือ และมะนาว (นางสันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

4. เครื่องคายลงช่วงหมอลำผีฟ้า เป็นเครื่องคายที่จัดทำขึ้นเมื่อถึงวันทำพิธีลงช่วงเท่านั้น เครื่องคายพิธีการลงช่วงจะรวมทั้งเครื่องเล่นของผี ที่ทำพิธีในปีก่อนหน้าไว้ด้วย เมื่อถึงฤดูกาลในการลงช่วงครั้งต่อไป ก็ให้นำเอามาทำความสะอาดแล้วนำมาใช้ในพิธีอีก เช่น ดาบ หอก เรือ หุ่นช้าง หุ่นม้า เป็นต้น ส่วนเครื่องคายพิธีที่จะต้องจัดหาและทำใหม่ทุกครั้ง มีดังนี้

เครื่องคายพิธี

- ชั้นธ 5 ชั้นธ 8
- ชั้นหมากเบ็ง 2 คู่

- ดอกผึ้ง 2 คู่
- พวงมาลัย 1 คู่
- ดอกจำปา 2 คู่
- ไข่มุก 1 ฟอง
- ข้าวสารเหนียว 1 ถ้วย
- เงิน 1 บาท
- แพรวา 1 ผืน
- แพรปะโค 1 ผืน
- เหล้า 1 ขวด
- น้ำหอม 1 ขัน
- ฝ้ายพันหัว 1 คู่
- ฝ้ายคล้องช้าง 1 คู่
- น้ำหยาดฟ้า (น้ำมะพร้าว) 1 ขัน
- กระจ่าง ชันธ 5 1 อัน

เครื่องเล่นของผี

- เทียนอาด 1 คู่
- เทียนหงส์ 1 คู่
- ดาบ 1 คู่ หอก 1 คู่
- ไม้คันท้า 1 คู่
- เทียนประธาก 1 คู่
- ขนมอบอนลูกช้าง
- เหล้าไหหลักช้าง - หลักม้า
- ดาบ 1 อัน
- เรือและไม้พาย 1 อัน
- ปลาท้าว ปลานาง 1 อัน
- ไยแมงมุม 1 คู่
- ดอกบัว 1 คู่
- หุ่นม้า หุ่นช้าง อย่างละ 1 คู่
- หัวบัวหลวง 1 คู่
- หมาก 1 ใบ
- ตะกร้า 1 ใบ

พุ่มผีโต ชีเว

- ม้าก้านกล้วย 1 อัน
- ปิ่นไม้ 1 อัน
- ธนู 1 อัน (เปี๊ยะ ชาวเหนือ, 2561: สัมภาษณ์)

อาจจะกล่าวได้ว่า การลำผีฟ้า นั้นเป็นความพยายามที่จะทำให้คนที่ป่วยได้หายตามหลักของสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และอธิบายถึงระบบคิดและระบบความเชื่อด้านการรักษาสุขภาพของชาวบ้านที่มีความเชื่อมโยงกับพฤติกรรมสุขภาพ เพื่อเข้าใจว่าชาวบ้านให้ความหมายต่อการรักษาของผีฟ้าทำให้สุขภาพที่ป่วยอยู่ได้รับการรักษา ความหมายของชาวบ้านที่มาจากวัฒนธรรมชนบทมักจะไม่ตรงกันกับความหมายที่แพทย์ที่ได้รับการฝึกฝนเรียนรู้จากทฤษฎีจากการศึกษา เพราะส่วนใหญ่แพทย์มักจะมาจากประสบการณ์จากห้องเรียน การรักษาของแพทย์จึงทำตามที่ได้ร่ำเรียนมา การให้ความหมายของ “ผีฟ้า” ของนางสันติ รุณรุทธิ์ เป็นวัฒนธรรมของการรักษาจากผีฟ้า ไม่ได้มีความหมายเช่นเดียวกับการรักษาแบบแพทย์ปัจจุบัน เพราะความเข้าใจของแพทย์แผนปัจจุบันเป็นการอธิบายถึงสาเหตุของโรคที่เกิดเฉพาะหน้า แต่การรักษาของผีฟ้าเป็นความเชื่อและแนวปฏิบัติในการรักษาเฉพาะผีฟ้าเท่านั้น แตกต่างไปจากการวินิจฉัยโรคจากโรงพยาบาลที่อาศัยหลักคิดและคำอธิบายอีกชุดหนึ่งที่แตกต่างออกไปกับผีฟ้าอย่างชัดเจน

3. เครื่องแต่งกาย

การแต่งกาย ครุบาโดยการสวมใส่ผ้าชิ้นขาวธรรมดา ไม่ให้ใส่สีดำ มีผ้าสไบพาดบ่าหรือผ้าขาวม้าพาดบ่า นุ่งชิ้นใหม่มัดหมี่ก็ได้ มีดอกไม้จ๋าขาวทัดหู ผีเป็นผู้บอกว่าจะให้แต่งตัวอย่างไร ผู้ป่วยต้องแต่งตามคำแนะนำของหัวหน้าคณะ จึงถือว่าเข้าเป็นบริวาร การเข้าเป็นสมาชิกคือมานั่งอยู่ต่อหน้าค่ายรักษาแล้วหันหน้าเอาฝ้ายผูกแขนก็ถือว่าเข้าเป็นสมาชิกแล้ว (สันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์) การไปร่วมพิธีจะต้องนุ่งโจงผ้าขาว เสื้อขาว เสบียงด้วยผ้าขาวม้าลายสีอะไรก็ได้ มีดอกจ๋าปาเหน็บที่หูไว้ (หวิ สีกักดี, 2561: สัมภาษณ์)

ความเชื่อผีฟ้าที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตมาช้านาน ผีฟ้าเป็นจักรวาลวิทยาที่มีความสำคัญต่อชีวิตของผู้ป่วยที่หมดทางรักษาแล้ว ให้เป็นผีฟ้าผู้ทำให้มีระเบียบวินัยที่ควบคุมวิถีชีวิตผู้ป่วยทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงหายจากอาการป่วย ความสัมพันธ์กับผีฟ้าจึงเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือ และต้องสืบทอดต่อกันมา โดยมีผู้ทำหน้าที่บังคับใช้กฎเกณฑ์คือหัวหน้าคณะหรือครุบาลดลันกันลงมาถึงระดับบริวารที่จะต้องมีเครื่องแต่งกายที่เคร่งครัดทุกคน (ภาพที่ 8)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 8 เครื่องแต่งกาย

เป็นที่สังเกตว่า ช่วงระยะเวลาที่ชาวบ้านชำแฮต ได้ถูกแบ่งการปกครองออกจากอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นระดับตำบลและยังมีพื้นที่รักษาแบบการสาธารณสุขสมัยใหม่ในพื้นที่บ้านชำแฮต ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผีฟ้าถูกลดความสำคัญลง คนส่วนใหญ่จึงต้องไปพึ่งการรักษาจากแพทย์ปัจจุบัน การรักษาด้วยผีฟ้าจึงเป็นคนที่ไม่มีทางเลือกได้หายแล้วเท่านั้น ผู้คนในบ้านชำแฮตจึงต้องมีการรักษาพิธีกรรมการรักษาแบบผีฟ้าไว้

4. เครื่องดนตรี แคน กลอง

พิธีกรรมการลำผีฟ้า ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า นั้นเป็นบทกลอนลำที่ได้สืบทอดกันมาในสมัยโบราณ ไม่ปรากฏผู้แต่ง ส่วนใหญ่การลำจะเป็นการด้นสดๆ (Improvisation) ทั้งเนื้อหาและทำนอง เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการเชิญผีแค้น ผีบรรพบุรุษ มารับการเคารพบูชาจากบริวารผีฟ้า กลอนลำที่ใช้ประเพณีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษหมอลำผีฟ้า นั้นมีเพียงกลอนลำ 1 กลอนเท่านั้น โดยมีแคนเป็นเสียงดนตรีให้กับทำนองลำหมอลำผีฟ้า เพราะการลำผีฟ้ามีจุดประสงค์เพื่อรักษาคนป่วยอันเนื่องมาจากการกระทำของผี โดยการขับกล่อมบรรเลงให้เกิดความไพเราะ อ่อนหวาน เพื่อให้ผีเกิดความอ่อนไหวคล้อยตามและหายโกรธ การขับลำของหมอลำผีฟ้าสามารถทำให้ผีกลายมาเป็นพวกเดียวกันกับตน สื่อสารด้วยความเข้าใจ ในการลำผีฟ้ามีเครื่องดนตรีประกอบที่สำคัญคือ แคน

อย่างไรก็ตาม แคนจึงเป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ที่มีการใช้มาแต่โบราณ จากหลักฐานโบราณคดีของจีน พบว่า แคนมีอายุไม่น้อยกว่า 2,400 ปี (เจริญชัย ชนไฟโรจน์, 2529: 32) จะเห็นได้ว่า แคนเป็นเครื่องดนตรีคู่บ้านคู่เมืองในท้องถิ่นอีสานจนคนทั่วไปเรียกดินแดนแห่งนี้ว่า “เมืองหมอแคน” แคนจึงมีบทบาทที่สำคัญต่อการรำผีฟ้า ทั้งนี้เพราะแคนเป็นสิ่งที่ให้จังหวะของการรำและประกอบเสียงการรำให้เกิดความไพเราะเปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่สำคัญอย่างชาตมิได้ ทำนองเดียวกัน ถ้าไม่มีแคนประกอบการรำผีฟ้าก็ขาดความไพเราะไม่น่าฟัง ดังนั้นหมอลำผีฟ้าจะต้องนำแคนไปด้วยเสมอ ยกเว้นหมู่บ้านแห่งนั้นญาติคนป่วยสามารถติดต่อหมอแคนมาเป่าได้

หมอแคนของแม่สันติ รุณรุทธิ์ (2561: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า ตามภาษาที่ใช้ในการรำผีฟ้าเรียกว่า “หมอม้า” โดยทั่วไปอยู่ในวัยกลางคนต้องเป็นผู้ชายที่มีความชำนาญและอดทน คนที่มาเป่าแคนที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ได้เลือกมาในการประกอบพิธีการรำผีฟ้าในแต่ละครั้งต้องใช้เวลาานติดต่อกันโดยตลอด นอกจากนี้หมอแคนหรือหมอม้าจะต้องรักษาจังหวะการเป่าให้มีการสม่ำเสมอตลอดและสอดคล้องกับการรำ หัวหน้าผีฟ้ามักจะกล่าวเสมอว่า “ถ้าม้าดีการขี่ก็ตามไปด้วย” นั่นคือถ้าหมอแคนเป่าได้ทำนองสอดรับกับการขับลำก็จะทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนาน การรักษาคคนป่วยก็จะเป็นไปด้วยดี นอกจากก่อนหน้าหมอลำผีฟ้าจะขับลำต้องนำดอกไม้ขาว 1 ดอก ทำพิธีครอบครูโดยเสียบดอกไม้ตรงส่วนปลายของแคนเพื่อเป็นการแสดงความเคารพนับถือจะทำให้การรำรักษาของตนดำเนินไปด้วยดี ถ้าหมอแคนติดต้องมาจากครูบา เพราะจะทำให้เข้ากันได้ดีกับครูบาถึงจะเป่าได้ โดยการเป่าทำนอง หลายทำนอง โดยเป่าให้เสร็จพิธีประมาณ 3-4 ชั่วโมง จะต้องเป่าตลอดพักได้บ้างตามความเหมาะสม ต้องนำดอกไม้ปาขาว ถ้าไม่มีดอกไม้ใช้ใบก็ได้มาเหน็บปลายแคน โดยแม่หมอ (ครูบา) ได้กล่าวถึงอายุที่ว่า

“บอกเขาที่อย่าถือปีถือแคน ให้เป่าได้โล่งตีมัน”

โดยมีชั้น 5 ชั้น 8 เทียนเหลือง 4 เล่ม จุดเทียนขาวจนกว่าจะเสร็จพิธี

สำหรับหมอแคนที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้เลือกมาเป่าแคนในพิธีกรรมลำผีฟ้า นั้นได้เลือกนายสำรอง โคตรมี (หมอแคนตาโหว) เป็นคนบ้านหนองตาใกล้ ตำบลหนองสิม อำเภอศรีบุญเรือง จังหวัดมหาสารคาม ปัจจุบันอายุ 76 ปี อาชีพทำนาและเป่าแคน ไม่ได้เรียนหนังสือ ด้วยความชอบที่เป็นส่วนตัว และสิ่งที่ถือเป็นความอัศจรรย์อย่างเยี่ยมยอดอีกด้านหนึ่งคือ การเป่าแคน เรียนเป่าแคนเป็นตั้งแต่เด็ก อายุประมาณ 10 ขวบ เป็นต้นมา สาเหตุที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ เลือกหมอแคนหมอม้าตาโหว เพราะเป็นหมอม้ากับแม่หมอมาแล้ว 12 ปี ตาโหวเป่าได้ถูกใจ ถูกจังหวะถูกทำนอง ไม่ขัดไม่บ่น และที่สำคัญจะไปเป่าแคนให้ตลอดทุกครั้งที่มีพิธีกรรมลำผีฟ้า ไม่หยุดเป่าแคนจนเสร็จพิธี (ภาพที่ 9) (สันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 9 นายสำรอง โคตรมี (หมอแคนตาโหว)

สอดคล้องกับเป้าะ ชาวเหนือ (2561: สัมภาษณ์) เล่าเพิ่มว่า แคนเป็นเครื่องดนตรีที่เป็นเอกลักษณ์ของการลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุธิ์ (ครูบา) ที่ให้ความเพลิดเพลินและมีคุณค่าด้านพิธีกรรมของชุมชน เสียงแคนทำให้รู้สึกลึกกลับ หรือผู้ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติพึงพอใจ เช่น ประเพณี การลำผีฟ้า หรือชาวบ้านทั่วไปเรียกว่าการลงช่วง ดังนั้น ความสำคัญของแคนที่เกี่ยวข้องในประเพณีและพิธีกรรมการลำผีฟ้า ที่ใช้ในแคนเป็นเครื่องดนตรีในพิธีกรรม ซึ่งถือว่า “แคน” มีบทบาทและความสำคัญอย่างมาก ในทางประเพณีและความเชื่อ ประเพณีการลำผีฟ้าไม่ใช่สิ่งมลายหรือไร้สาระเสียทีเดียว เพราะผู้ป่วยบางรายหายจากการเจ็บป่วยจริงๆ ชุมชนบ้านชำแฮดควรมีส่วนร่วมในการสร้างจิตสำนึกให้ตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ซึ่งควรอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่ชุมชนสืบไป

อย่างไรก็ตาม จากที่ได้สัมภาษณ์ทั้งแม่หมอและบวราของผีฟ้าที่ได้กล่าวถึงแคน ซึ่งเป็นเครื่องมือเสียงขึ้นเดียวที่นำมาประกอบให้จังหวะทำรำของแม่หมอ ผู้วิจัยได้สังเกตว่าการเป่าแคนของหมอแคนเป็นการเป่าจังหวะช้าๆ เนิบๆ ไม่เร่งจังหวะเร็ว จึงทำให้ผู้ที่กำลังลำมีท่าลำที่ต่อเนื่องดูแล้วมีความอ่อนช้อยผสมผสานกับท่าทางที่อ่อนโยน เสมือนกำลังขอความอ้อนวอนผีฟ้า

ให้มีคำสั่งผู้ช่วยให้ได้รับการรักษาจากผีฟ้าให้หายจากโรคที่เป็นอย่างที่เคยได้รับความสงสารจากผีฟ้าทุกครั้งไป

ส่วนทำนองการตีกลองในการประกอบพิธีกรรมร่วมกับหมอแคน ผู้ตีกลองจะต้องมีความถนัดและชำนาญเพื่อให้จังหวะกลองสอดคล้องกันกับจังหวะของเสียงแคน ซึ่งจะทำให้แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้จังหวะที่ถูกต้องตามที่ได้ร่ำเรียนมาจากอ้ายพี่ หมอกลองในแต่ละครั้งที่ทำพิธีกรรมจะเลือกเอาจากบริวารในครั้งนั้นๆ จะไม่เจาะจงว่าเป็นบริวารคนใด อยู่ที่บริวารที่จะมาตีเอง การตีกลองของหมอกลองจะต้องตีประกอบกับหมอแคน ต้องมีความอดทนและผ่านการตีกลองมานานพอสมควร เพราะการประกอบพิธีกรรมผีฟ้าใช้ระยะเวลาานเกือบครึ่งวัน หมอกลองจะตีในพิธีกรรมลำผีฟ้าและตีกลองไปพร้อมกับแคนเรื่อยๆ ตามแต่ทางหมอลำจะขอลายใด ถ้าไม่ขอหมอกลองก็ตีไปตามหมอแคนตามความพอใจของตน ในช่วงเริ่มพิธีหรือเข้าคายก็จะตีแบบช้า เยือกเย็น ในตอนที่มีการลำการเต้น การเข้าเทียมผีฟ้าก็จะตีอย่างรวดเร็วกระชับจนเสร็จพิธี (ภาวนา แก้วคำทอง, 2561: สัมภาษณ์)

5. ทำนองการเป่า

1. ลำตรวจคาย ครูบาจะตรวจดูอุปกรณ์ที่ใช้ในการรักษาอุปกรณ์ที่สำคัญก็คือ “คาย” ซึ่งเป็นเครื่องบูชาสำหรับผีฟ้า และเมื่อทำพิธีผีฟ้าจะลงมาอยู่ที่คาย และเมื่อตรวจดูแล้วพบว่าอุปกรณ์ไม่ครบก็จะต้องจัดหาเพิ่ม หลังจากนั้นก็จะเริ่มพิธีกรรมรักษา ซึ่งเป็นพิธีกรรมธรรมดา คือ ลำตรวจคาย เพื่อวินิจฉัยโรคจากลักษณะของคาย แล้วอ้อนวอนผีฟ้าเพื่อให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยโดยการใช้น้ำองการเป่าลายใหญ่ ซึ่งเป็นลายแคนที่เป่าการประกอบพิธีกรรม ทำนองลายใหญ่ที่อยู่ในบันไดเสียงทุ้มต่ำ ภาษาไทยอีสานเรียกเสียงทุ้มต่ำว่า เสียงใหญ่ เสียงลา เป็นเสียงทุ้มต่ำที่สุดในแคนแต่ละเต้า เมื่อลายใหญ่มีเสียง ลา เป็นศูนย์กลางของทำนองจึงมีความเหมาะสมกับกลอนลำของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่ได้เลือกหมอม้าส่วนตัวที่เข้าใจและปรับให้เข้ากันได้อย่างลงตัว

2. ลำเชิญผีฟ้า เป็นทำนองกลอนที่ป่าวร้องอัญเชิญผีฟ้าครูอาจารย์ที่ล่วงลับไปที่เคยประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ในการรักษาคนป่วย ให้มาช่วยขจัดปัดเป่าโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมจะต้องอัญเชิญและทำพิธีครอบครุเสมอ จึงทำให้การประกอบพิธีดำเนินการไปอย่างราบรื่น จากนั้นหมอและผู้ร่วมพิธีกรรมนั่งจนครบแล้ว ก็จะเป็นการลำเชิญผีฟ้า การลำเชิญผีฟ้ามาในครั้งนี้ไม่ใช่เพื่อเชิญมารักษาผู้ป่วย แต่เชิญให้มารับเครื่องแก้ ซึ่งเป็นค่าตอบแทนในการรักษาพยาบาลในครั้งนี้ ครูบาจุดเทียนที่อยู่ในคายแล้วเริ่มลำ หมอม้าจะเป่าแคนทำนองลำเป็นทำนองลำพื้นหรือลำหมู่ ซึ่งลำประกอบกับแคนลายใหญ่แบบโบราณ จังหวะในการลำจะไปตามเนื้อหาช้าบ้างเร็วบ้าง บางจังหวะก็หยุดเป่า หมอลำพูด เมื่อฟังลำทำนองดังหยายแล้วเห็นว่าใกล้เคียงกันมากคือ ลำกลอนสั้นๆ แล้วให้คนเป่าเป่าต่อพร้อมกับฟ้อนและพูดจนกว่าจะเสร็จสิ้นการรักษา

อย่างไรก็ตาม แคนเป็นอุปกรณ์ที่ขาดไม่ได้ในพิธีกรรมของหมอลำผีฟ้าตามคัมภีร์ ในการทำพิธีกรรมนั้นจะเรียกแคนว่า “ม้า” และเรียกคนเป่าแคนว่า “หมอม้า” เนื่องจากพิธีกรรมของหมอลำผีฟ้าจะแสดงออกโดยการรำและฟ้อนซึ่งดนตรีที่ใช้ประกอบได้แก่แคนนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า แคนเป็นส่วนหนึ่งของศิลปะการแสดงที่สำคัญของคนอีสาน ที่เป็นเอกลักษณ์ที่มีคุณค่า สร้างความเพลิดเพลินบันเทิงใจ และมีคุณค่าด้านพิธีกรรม เสียงแคนและการแสดงที่มีแคนเป็นส่วนประกอบทำให้ผู้เข้าร่วมในกิจกรรมมีความสุขสนุกสนาน บันเทิง ปีติยินดี ในส่วนของคุณค่าทางพิธีกรรม เสียงแคนทำให้สิ่งลึกลับหรือผีที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติพึงพอใจ และบันดาลให้คนป่วยหายและมีความสุขความเจริญ บังเกิดความอุดมสมบูรณ์และปลอดภัย ดังนั้น พิธีกรรมหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนป่วยจึงใช้เสียงแคนเป็นส่วนประกอบ การรำผีฟ้า หรือชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า “การลงช่วง” เป็นประเพณีที่มีการปฏิบัติกันของบ้านชำแฮด หมู่ที่ 9 อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นการรำบวงสรวงบูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลและเพื่อปัดเป่าอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งมีการลงช่วงปีละ 1 ครั้งคือ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือนเมษายนของทุกปี โดยมีเสียงแคน อันถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิต เป็นรากเหง้าของความคิดและพลังสร้างสรรค์ ส่งผลให้วัฒนธรรมในบ้านชำแฮดยังยืน และดำรงอยู่

6. บุคคลผู้เข้าร่วมพิธี

สุรัตน์ วรณรงค์รัตน์ (2543: 34) ได้กล่าวว่า ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าในการประกอบพิธีกรรมการรำผีฟ้า ได้รับการแต่งตั้งจากหัวหน้าคนเดิมโดยการเสียงภายใต้การควบคุมของผีฟ้า โดยส่วนใหญ่หัวหน้าหมอลำผีฟ้าเป็นหญิงที่มีอายุ นั่นคือเป็นผู้รอบรู้ด้วยประสบการณ์ด้านการรักษา อาชีพเป็นชาวนา เป็นบุคคลที่มีบุคลิกลักษณะพิเศษ พุดเก่งสามารถโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟัง ได้มีปฏิภาณไหวพริบดี ท่าทางเป็นคนเยือกเย็น ความขลัง และความศักดิ์สิทธิ์ของหมอลำผีฟ้า แต่ละคนขึ้นอยู่กับความสามารถในการรักษา และการวางตัวประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เมตตาคุณ และความเคร่งครัดในจรรยาบรรณของผีฟ้า

บุคคลผู้เข้าร่วมพิธีจึงสอดคล้องกับพิธีการรำผีฟ้าในบ้านชำแฮด หมู่ที่ 9 โดยนางสันติ รุณรุทธิ์ (2561: สัมภาษณ์) ได้กล่าวว่า มีหน้าที่หัวหน้าหมอลำผีฟ้า หรือเรียกอีกอย่างว่า ครูบา มีบริวารและลูกน้องซึ่งมีหน้าที่ ดังนี้

1. หัวหน้าหมอลำผีฟ้า หรือ ครูบา ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้าโดยส่วนใหญ่หมอลำผีฟ้าจะเป็นผู้หญิงมีอายุเป็นผู้รอบรู้ด้วยประสบการณ์ด้านการรำและการทำพิธี เป็นบุคคลที่มีบุคลิกลักษณะพิเศษ สามารถโน้มน้าวจิตใจผู้ฟังได้ พุดเก่ง มีปฏิภาณไหวพริบดี ซึ่งผู้ที่เป็นหัวหน้าคณะหรือครูบานั้นต้องเป็นผู้ที่ได้รับการครอบมาจากครูแล้วการรำทรงและลำผีฟ้าจะมีการสืบทอดกันเป็นช่วงกล่าวคือ เมื่อหัวหน้าคณะคนก่อนมีอายุมากไม่สะดวกต่อการไปมา ก็จะทำพิธีครอบครูมอบหน้าที่ให้ศิษย์เอกที่ถือว่าฉลาดหลักแหลมที่สุดดำเนินการต่อจาก

หัวหน้าคนเก่า เป็นการมอบตำแหน่งหัวหน้าให้โดยการจัดทำหิ้งบูชาไว้ที่บ้านแล้วอัญเชิญผีต่างๆ จึงต้องเรียกว่า “อ้ายพี” คือ “อ้ายพีสีทน”แม่สันติ รุณรุทธิ์ กล่าวว่าก่อนที่จะรับเป็นหัวหน้า (ครุบา) นั้น

“มีแม่แป (ไม่รู้ทราบนามสกุล) มาสู้มหากันปรึกษากันกับผู้เป็นครุบาก่อน แม่จะให้แม่เป็น ผู้เป็นพ่อพาแม่หนีไปขอนแก่น อยู่จนถึงบ้ายกะได้กลับมาบ้านมีดอกไม้ รูป เทียน ตั้งไว้รอที่บ้านมีแม่เคนแม่น้อย ทางผู้พ่อว่าแม่อังมีอายุน้อยๆ แต่กะทนความขอมไม่ได้ เมื่อเห็น ชันดอกไม้หลาย แม่เลยเข้ารับชันดอกไม้ เมื่อสิ้นวันดีแม่ก็ได้รับเป็นครุบาคนต่อไปจนถึงปัจจุบัน ด้วยอายุ 25 ปี จากนั้นแม่ใหญ่เคน ว่าให้ไปหาหมอแคนข้างหน้า มีรถยนต์มารับเอาไปรักษาผู้ป่วย ชาวบ้านมาถามแม่ว่า มาจากบ้านไหน โดยแม่ฟังได้มาอาศัยอยู่ (ในบ้านหนองหญ้าขาว) อำเภอกอสมพิสัย จากนั้นแม่กะได้เอย์ค่ากล่าวรักษาผู้ป่วยโดยไม่มีความรู้เรื่องผีฟ้าเลย เป็นการรักษาคนป่วยที่เขาเหลือ ตายจากโรงพยาบาลแล้ว โดยแม่ไม่ได้เดินหาลำหารักษา มีแต่คนป่วยมารักษากับแม่เอง คนที่มารักษา จะต้องไปลาออกทางอื่นก่อน (การลาคือ ลากับหมอธรรมก่อน) จากนั้นแม่ถึงจะผูกแขนด้วยด้าย เพื่อทำการรักษา”

แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้เล่าให้ฟังอีกว่า ครุบาของแม่ก่อนที่แม่จะมาเป็นหัวหน้า มีลำดับก่อนหลังดังนี้

1. แม่ใหญ่พา (ไม่รู้ทราบนามสกุล)
2. แม่ใหญ่น้อย (ไม่รู้ทราบนามสกุล)
3. แม่อ้วน (ไม่รู้ทราบนามสกุล)
4. แม่ใหญ่แป (ไม่รู้ทราบนามสกุล) คนที่ทำให้แม่เป็นครุบาจนถึงปัจจุบัน
5. ยายเคน (ไม่รู้ทราบนามสกุล)
6. แม่พันธ์ (ไม่รู้ทราบนามสกุล)

ทั้งนี้ แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้เล่าให้ฟังอีกว่า ข้อคະລຳของผู้นับถือผีฟ้า ธรรมเนียม การปฏิบัติตนเองของกลุ่มผู้นับถือผีฟ้าเป็นเกณฑ์อย่างหนึ่งซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่ทุกคนต้องนับถือ หากครุบาหรือบริวารคนใดกระทำหรือประพฤตินอกธรรมเนียมก็จะมีอันเป็นไป เช่น เกิดความเจ็บป่วยไม่สบายกาย เตือดเนื้อร้อนใจขึ้นมาทันที วิธีแก้ไขดังกล่าวกระทำได้โดยบริวารคนนั้นต้องนำขันธ 5 ขันธ 8 ไปวางในที่สูงที่ไม่ใช่ห้องพระ ยกมือขึ้นแล้วสารภาพการกระทำของตนต่อหน้าหิ้งบูชาผีฟ้า กล่าวว่า

“ครุบา อ้ายพีเอย์ มือนั้นน้องนุงทำผิด ... กะให้มาตุ้มมาเลียมอโหสิกรรม ให้เต้ออ้ายพี” อากการเหล่านั้นจะหายไป

ข้อห้ามปฏิบัติของหัวหน้าและบริวาร ดังนี้

1. ห้ามรับประทานอาหารที่บ้านงานศพ คนตาย
2. ห้ามลอดราวตากผ้า เครือกล้วย
3. ห้ามบอกคนอื่นให้ตาย แข่งชักหักกระดูก

4. อย่าไปทักทวงงู หรือไปฆ่า ไปตีงู (ซึ่งหมายถึงเป็นครุบามาแต่ชาติก่อน)
5. ห้ามให้ผ้าถุง กางเกงใน ชำมศีรชะ
6. ห้ามขอของบ้านคนป่วย นอกจากบ้านคนป่วยแต่งของให้เท่านั้น
7. ห้ามรับประทานอาหารที่เหลือจากคนอื่นที่รับประทานแล้ว
8. ห้ามกินผลไม้ที่มีอะไรเจาะลงไปแล้ว รวมทั้งของไหว้ด้วย
9. ห้ามรับประทานอาหารที่ฆ่าเอง
10. ห้ามรับประทานรควัว รกควาย
11. ห้ามรับประทานอาหารที่เหลือจากพระที่ฉันแล้ว
12. ห้ามกล่าววาจาหยาบคายและวาจาละเมิดต่อผีฟ้า

จากการสังเกต แม่สันติ รุณรุทธิ์ มีความเชื่อว่าผีฟ้าหรืออ้ายพีสีทน ชาวบ้านชำแฮด หมู่ที่ 9 มีความเชื่อว่าเป็นเทวดามากกว่าเป็นผีฟ้าจึงเป็นผีที่อยู่ระดับสูงกว่าผีชนิดอื่นๆ ผีฟ้านั้นแต่ละพื้นที่มีการเรียกที่แตกต่างกันไป และมีความเชื่อว่า "ผีฟ้า" นั้นสามารถที่จะดักขุมเชิญหรือทำลายล้างอุปสรรคทั้งปวงได้และสามารถที่จะช่วยเหลือคนป่วยได้จริงๆ การที่คนเกิดการเจ็บป่วยนั้นเนื่องจากไปละเมิดต่อผี การละเมิดต่อบรรพบุรุษ การรักษาต้องมีการเชิญผีฟ้ามาสถิตอยู่ในร่างของคนทรงเรียกว่า “ผีฟ้านางเทียน” ในการล่ำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ นั้นมีองค์ประกอบ ทั้งหมด 4 ส่วน คือ หมอล่ำผีฟ้า (ครุบา) บริวาร หมอแค้น และผู้ป่วย พร้อมด้วยห่อคาย โดยหมอล่ำผีฟ้า แม่สันติ รุณรุทธิ์ เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากครุบาคนก่อนเท่านั้น ส่วนหมอแค้น (หมอม้า) จะต้องเป็นผู้ที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ เลือกเอามาเป่าเท่านั้น ทั้งนี้การเป่าแค้นในการประกอบพิธีจะต้องใช้เวลานาน จะต้องมีการเป่าอยู่ตลอดเวลาและต้องเป่าให้ถูกจังหวะกับของแม่ด้วย ส่วนผู้ป่วยนั้นจะต้องแต่งกายตามที่ได้กำหนดไว้ คือ ให้ใส่ผ้าชุดสีขาว มีผ้าขาวม้าพาดบ่า มีดอกจำปาขาวแนบที่หู ผู้ป่วยสามารถที่จะพ้อนล่ำกับหมอล่ำได้ และสิ่งสำคัญอีกอย่างคือ ห่อคาย เป็นสิ่งที่อัญเชิญครูอาจารย์ผู้ล่วงลับไปแล้วมาช่วยเหลืรักษาผู้ป่วย ในการล่ำผีฟ้า นั้น แม่สันติ รุณรุทธิ์ บทล่ำที่ได้กล่าวขึ้นมาโดยที่ไม่ได้รำเรียนอะไรเลยเหมือนกับมีครุบาเก่าเข้าสิงร่างหรืออาจเป็นอ้ายพีสีทนเข้าสิงร่างก็ได้ (ภาพที่ 10)

พหุณ ปณ สกิต ชีเว

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 10 แม่สันติ รุณรุทธิ์ ผู้เป็นหัวหน้าคณะ (ครูบา)

2. บริวาร หมายถึง บุคคลที่นับถือผีฟ้า ต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมและจรรยาบรรณของผีฟ้า การเข้าบริวารผีฟ้าขึ้นโดยการสืบทอดทางเครือญาติความศรัทธาเลื่อมใส และผู้ที่ผ่านการรักษาด้วยพิธีกรรมการล่ำผีฟ้า ซึ่งหัวหน้าหมอลำผีฟ้าจะบอกข้อตกลง หรือเงื่อนไขการปฏิบัติในการรักษาครั้งแรก แม้กระทั่งผู้เรียนธรรมหรือมีเครื่องรางของขลังก็ต้องให้เลิกแล้วหันมานับถือผีฟ้า จึงทำการรักษาได้ บริวารผีฟ้าโดยส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นชาวนา และเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ทั้งนี้เพราะการล่ำผีฟ้าเป็นพิธีกรรมที่ใช้ความอ่อนหวานนุ่มนวล มีการร้องลำด้วยเสียงที่ไพเราะ ในการสื่อสารกับผีและพ่อนรำด้วยท่าทางที่สง่างาม สนุกสนาน ซึ่งเหมาะกับสูตรเพศมากกว่าตามปกติธรรมเนียมชาวบ้านปลูกฝังให้ลูกผู้หญิงรักงานบ้านการเรือน และการพ่อนรำตรงข้ามกับหมอธรรมเป็นพิธีกรรมที่ใช้ความรุนแรงในการพูดคุยและขับไล่ผี นอกจากนี้ในพิธีเลี้ยงขวงผีฟ้าบริวารทุกคนได้สนุกสนานแสดงออกอย่างอิสระเป็นการเปิดโอกาสให้เพศหญิงได้แสดงออกเต็มที่ เป็นการผ่อนคลายที่ต้องเคร่งครัด

กับการประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณีตลอดเวลา ส่วนการศึกษาของบวราส่วนใหญ่จะมีอายุไม่จำกัด เพราะการรักษาของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ไม่จำกัดอายุ รักษาได้ทุกคน

อย่างไรก็ตาม บวราผู้ที่เคยผ่านการรักษามาแล้ว ทุกคนถือเป็นบวราของผีทรงและของผีฟ้า เวลาขณะหมอลำทรงลำผีฟ้าไปลำ ณ ที่ใด ถ้าไม่ห่างไกลเกินไปบวราเหล่านี้ก็จะไปร่วมพิธีด้วย นำดอกไม้ เทียนและสิ่งของต่างๆ ไปร่วมบูชาด้วย บางคนอาจมีอาการไม่สบาย ก็จะแต่งกายรักษาไปร่วมด้วย แม่หมอจะบอกหรือพูดกับผีให้มาช่วยรักษา บวราทุกคนต้องปฏิบัติตามธรรมเนียมของผีฟ้าอย่างเคร่งครัด ไม่มีเครื่องของขลังใดๆ ถือติดตัวมา พิธีกรรมนั้นจึงสนุกสนานทั้งพื่อนรำได้อย่างอิสระ ในคณะของแม่สันติ รุณรุทธิ์ มีบวรามากถึง 50 คน เข้าพิธีด้วยผู้ชมก็ได้ชมได้ฟังและสนุกไปด้วย พร้อมกับเห็นอกเห็นใจและเอาใจช่วยคนไข้เป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ป่วย แต่คนที่บวราที่สำคัญของคณะแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่ต้องไปตลอดมี 10 คน ดังนี้

1. แม่เป๊าะ ชาวเหนือ
2. แม่จำปี ดอกไม้
3. แม่ทองพันธ์ แสงศรี
4. แม่โน สิงขรอาจ
5. แม่อำนาจ ทศดร
6. แม่จันทร์ กันหาจัน
7. แม่ละมุล วงชาติ
8. แม่หวิ ศรีภักดี
9. แม่ภาวนา แก้วคำทอง
10. แม่น้อย ทองมา

จะเห็นได้ว่า บวราผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ เป็นเพศหญิงทั้งหมด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าการลำผีฟ้าเป็นพิธีกรรมรักษาคนป่วยด้วยวิธีการนุมนวล มีการขับกล่อมพื่อนรำจึงเหมาะสมกับเพศหญิงมากกว่า กอปรกับสังคมอีสานนั้นต้องการให้เพศหญิงอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน จึงปรากฏในการเลี้ยงขวงผีฟ้า บวราผีฟ้าที่เป็นเพศหญิงสามารถขับร้องพื่อนรำได้อย่างอิสระโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย โดยทุกคนเป็นกำลังใจให้ลุกขึ้นพื่อน เรียกว่า “ท้าวนาง” ที่ลงมาเยี่ยม ถ้าคนใดได้ถูกนางเยี่ยมลงมาแรงๆ ก็จะลุกคนพื่อนก่อน ถ้าเป็นบวราผู้หญิง “ท้าวนางผู้ชายมาเยี่ยม” ถ้าเป็นบวราผู้ชาย “ท้าวนางผู้หญิงมาเยี่ยม” (เยี่ยมคือผีที่มาเข้าบวรา) รำแล้วกล่าวหาครุบาคนนั้นคนนี้เพื่อมาสิงร่างคน จะมาเยี่ยมผู้รักษาจะไม่เยี่ยมผู้ป่วย การรักษาด้วยการรำผีฟ้าจึงเป็นวิธีที่เหมาะสมวิธีหนึ่งเพราะการลำผีฟ้าโดยหลักการเป็นพิธีรักษาด้วยการปลอบประโลม ให้ความอบอุ่นและให้กำลังใจ กลุ่มผู้นับถือผีฟ้าที่เป็นบวราส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการเจ็บป่วยที่ผ่านการรักษาด้วยพิธีกรรมลำผีฟ้าจากแม่สันติ รุณรุทธิ์ ทั้งสิ้น และผู้ป่วยเชื่อว่า การลำผีฟ้าสามารถให้ความคุ้มครอง

ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บได้ และผู้เลื่อมศรัทธาเห็นว่าพิธีกรรมนี้ดีมีประโยชน์สามารถรักษาโรคได้ และนำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ตนเองและครอบครัว จากการสัมภาษณ์บริวารผีฟ้าถึงสาเหตุที่เข้ามานับถือผีฟ้า ปรากฏว่ามีสาเหตุมาจากการเจ็บป่วยมาก่อนแล้วรักษาไม่หาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านซำแฮด และผู้ป่วยที่รักษาหายจึงมีความเชื่อผีฟ้า นับถือผีฟ้า จะทำอะไรจะต้องกล่าวถึงอ้ายผีเสมอ เพื่อให้อ้ายผีคอยปกป้องรักษาตนให้ปลอดภัยเสมอ (ภาพที่ 11)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 11 บริวารที่ได้ร่วมพิธีล่ำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์

อย่างไรก็ดี บริวารผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ซึ่งเป็นเพศหญิงทั้งหมด แน่ใจว่าผู้หญิงเป็นผู้สร้างบทรบตามหน้าที่ของอ้ายผี ซึ่งเป็นผีฟ้าตามที่ตนเองต้องการอย่างแท้จริง เพราะบทรบความเป็นผู้หญิงนี้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์และความคาดหวังให้ผีฟ้าได้ลงมาประทับร่างได้ง่ายกว่าผู้ชาย เมื่อผู้หญิงมีบทรบในการทำพิธีกรรมล่ำผีฟ้า ชี้ให้เห็นว่าความเป็นผู้หญิงในสังคมไทยแบบตายตัว ซึ่งเราจะพบผู้หญิงอยู่ในสถานะที่ต่ำกว่าผู้ชายในบางเรื่อง แต่เพราะสถานะของผู้หญิงจะผันแปรไปตามช่วงวัยและรูปแบบความสัมพันธ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติต้องการมากกว่าผู้ชายก็

เป็นได้ผู้หญิงในชุมชนบ้านชำแฮดจึงมีบทบาทและสถานะด้านฝีฟ่าสูงกว่าผู้ชาย ในฐานะผู้ติดต่อกับธรรมชาติหรือสิ่งเหนือธรรมชาติคือ ผีบรรพบุรุษ ในเรื่องความเชื่อด้านหลายอย่างที่คุณวิจัยได้ศึกษาเอกสารหลายเล่ม ไม่ว่าด้านที่ทำกินเช่นกัน ผู้หญิงจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม เพื่อป้องกันมิให้แม่โพสพตกใจและยังตั้งข้อสังเกตว่า แม้แต่เทพยดาก็ยังเป็นสตรีเพศ เพศหญิงจึงเป็นเพศแห่งความอุดมสมบูรณ์ มีความสำคัญยิ่งต่อระบบการผลิต ในส่วนเรื่องผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่า สถานะของผีในเพศหญิงก็สูงกว่าชาย ดังปรากฏในพิธีกรรมลำฝีฟ่าของชุมชนบ้านชำแฮด ผู้หญิงจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทำหน้าที่รักษา ในขณะที่ผู้ชายจะทำหน้าที่เพียงเป่าแคน เพื่อกำกับจังหวะการพ้อนลำของฝีฟ่า ซึ่งแสดงสถานะแห่งความแตกต่างของชนชั้นในชุมชนที่ผู้หญิงมีสถานะสูงกว่าและได้รับการยอมรับอย่างยิ่งตามความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติ

จะเห็นได้ว่า ตามการวิเคราะห์ของผู้วิจัยการศึกษาฝีฟ่า เพศมีวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพศหญิงในบริบทสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ นั้นมีประโยชน์อย่างยิ่งก็เพื่อกล่อมเกลาจิตใจให้เป็นคนอ่อนโยน ผ่อนปรน รวมถึงตระหนักต่อคุณค่าของผู้หญิงซึ่งเป็นเพศแม่ เป็นการทำความเข้าใจผู้อื่นซึ่งต่างเพศจากตนทั้งยังเป็นสิ่งเตือนใจตน อยู่เสมอว่า ผู้ป่วยได้รับประโยชน์เกี่ยวกับแนวคิดและวิธีการรักษาในรูปแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านผู้หญิงจึงเป็นผู้ที่มีจริยธรรมตระหนักในคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ด้วยกัน ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงอาจสรุปได้ว่า เพศหญิง เพศชาย ก็คือศาสตร์ที่มุ่งเน้นการสร้างเสริมความเข้าใจอันดีของสังคมวัฒนธรรมที่ แตกต่างกัน ความเข้าใจระหว่างกันและกัน มีหน้าที่ช่วยเหลือคนป่วยด้วยกัน จึงนำไปสู่การไม่มีอคติแบ่งแยกเพศให้หมดไปจากมโนสำนึกของคนในชุมชนบ้านชำแฮดได้ในที่สุด

3. ลูกน้อง คล้ายกับบริวารที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้รักษาหายแล้วเช่นกัน แต่ทั้งนี้จะไปหรือไม่ไปร่วมพิธีกรรมการรักษาผู้ป่วยก็ได้

4. คนป่วย ที่มารับการรักษาด้วยการรำฝีฟ่า มีสาเหตุของการเจ็บป่วยมาจากที่มีการรักษาจากโรงพยาบาลที่ไม่สามารถรักษาได้ หรือเกิดจากการกระทำผิดต่อผี ซึ่งคนป่วยเหล่านี้จะต้องได้รับการผูกต้ายฝ้ายจากแม่สันติ รุณรุทธิ์ ก่อนทุกคน จากนั้นแม่ก็จะนัดทำการรักษาต่อไป โดยให้มาวันอังคาร ไม่ตรงกับวันพระ จะมีการรำ 2 ครั้ง ครั้งแรกเพื่อ ล้างตอกไม้ ครั้งที่สองล้างคายเป็นการรำเพื่อรักษาครั้งต่อไปเพื่อให้ปรับขวัญกับครอบครัว (ภาพที่ 12)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 12 ผู้ป่วยที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ ขณะทำการรักษาด้วยผีฟ้า

5. หมอแคน เป็นชาวบ้านที่มีความสามารถในการเป่าแคนให้ทำนองไปตามกลอนลำ ในพิธีกรรมลำผีฟ้าได้เป็นอย่างดี เรียกว่า “หมอม้า” ซึ่งหมอแคนแม่สันติ รุณรุทธิ์ จะเป็นคนเลือกเสมอทั้งนี้เพราะหมอแคนจะต้องมีความเข้าใจและเข้ากับแม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้ โดยส่วนใหญ่แม่ได้เลือก “ตาโอ” ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถเป่าเข้ากับแม่ได้เป็นอย่างดีเป็นการเป่าทำนอง “ลายใหญ่” การเป่าแคนจะเริ่มด้วยเป่าตั้งค้าย เป่าลายเดียว มี 3 ยก ยกหนึ่ง หาซื้อหาป่อง ยกสอง เป่าเก็บดอกไม้ และยกสาม เป่าลงอาบน้ำ แต่ละยกจนกว่าอายุที่จะเข้าสังฆ์น้องทุกคน ถ้าหมอม้าเมื่อยๆ หมอม้าก็อยากหยุดเป่า ผู้ป่วยบางคนหมอแคนก็เป่าไม่ได้ เป็นอะไรไม่รู้คงเกี่ยวข้องกับผู้อยู่บนฟ้า สำหรับค่าครูหมอแคนจะคุยกันก่อนเสมอจะได้ครั้งละ 400-500 บาท แม่หมอบอกว่าค่าเป่าตามที่หมอแคนต้องการว่าเท่าไรก็ได้ (ภาพที่ 13)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 13 หมอแคนที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้ทำการเลือกมาเป่าแคน

6. ญาติพี่น้องของผู้ป่วย คนทั่วไปหรือผู้คนที่ศรัทธา ไม่จำกัดสามารถเข้าร่วมได้ทั้งหมด ที่สำคัญอย่างมากก็เป็นญาติพี่น้องของผู้ป่วย ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ช่วยเหลือและให้กำลังใจผู้ป่วยของตนเองส่วนมากมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมาก เช่น ถ้าผู้ป่วยเป็นแม่ ญาติผู้ป่วยก็มีความสัมพันธ์กันเป็นสามี ลูกหลาน เพื่อนฝูง ลูกศิษย์ เป็นต้น ส่วนคนทั่วไปหรือผู้ที่ศรัทธา ส่วนมากจะเป็นครู อาจารย์ คณาจารย์ รวมทั้งผู้ที่กำลังศึกษาวิจัยกับเรื่องผีฟ้า ระดับปริญญาโท เพื่อนำไปวิเคราะห์ถึงพิธีกรรมการรักษาแบบผีฟ้าให้มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ที่มีทั้งความเป็นเมืองและความทันสมัยในยุคเทคโนโลยีที่เข้ามาทาบทับบนชุมชน แต่การลำผีฟ้าก็ยังคงได้รับการสืบทอดมาให้เห็นจนถึงปัจจุบันนี้ได้ (ภาพที่ 14)

ภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 14 ญาติพี่น้อง คนทั่วไปหรือผู้ศรัทธาเข้าร่วมพิธีลำผีฟ้า

จะเห็นได้ว่า การทำพิธีลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ จะต้องเป็นผู้รักษาผู้ป่วย ด้วยวิธีของผีฟ้า จะให้บริวารที่มาช่วยเป็นกำลังใจให้ผู้ป่วย มีการลุกคนพอนรำตามด้วยเสียงแคนของตาโอสร์สร้างความรื่นเริง ปลอบใจให้คนป่วย เพื่อที่จะทำให้ผู้ป่วยมีแรงมีกำลังให้ลุกขึ้นพอนตามครูบาและบริวาร การรักษาด้วยผีฟ้าด้วยท่ารำที่เนิบๆ ตามแบบของแม่หมอ รวมทั้งการได้มีบริวารที่มาเข้าร่วมพิธีกรรมลำผีฟ้ามากก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้ป่วยมีกำลังใจ มีความศรัทธา มีความเชื่อว่าต้องหายมากขึ้น รวมถึงญาติพี่น้องของผู้ป่วยและคนทั่วไปล้วนแต่เป็นกำลังใจให้ผู้ป่วยได้หายจากโรคที่เป็นได้

7. กลอนลำและทำนอง

ลักษณะของกลอนลำและทำนองลำผีฟ้า นั้นไม่แน่นอน บางครั้งก็ลำเป็นทำนอง บางครั้งก็พูดคล้ายๆ คำผญา ไม่มีกลอนที่ถือว่าไพเราะเหมือนหมอลำหรือลำกลอน ลักษณะฉันทลักษณ์ไม่แน่นอน ผู้ลำหรือผู้แสดงและผู้ฟังไม่ได้ยึดถือเรื่องความไพเราะของกลอน แต่ยึดเนื้อหาของกลอนว่า พูดอย่างไรบางตอนเป็นกลอน บางตอนจะสัมผัสบ้างเช่นเดียวกับลำพื้นลำหมู่ และบางตอนจะมีสัมผัสเหมือนกลอนของหมอลำกลอนทุกกลอนทุกประเภทจึงลำทำนองเดียวกันหมด

อย่างไรก็ตาม กลอนลำเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการลำผีฟ้ายังประโยชน์ทางด้าน เป็นสื่อภาษาติดต่อกันระหว่างมนุษย์กับผีเพื่อสร้างความเข้าใจ เป็นการรักษาต่อผู้ป่วย นอกจากนี้ยัง ทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนานในทำนองกลอนลำทำให้ผู้ป่วยคลายกังวลลึ้มทุกข์โศกที่ตนเองได้รับ

ประเภทของกลอนลำของการลำผีฟ้าที่ใช้รำประกอบพิธีมีหลายประเภท ทั้งนี้เพราะ กระบวนการรักษาผู้ป่วยนั้นมีหลายขั้นตอน ดังนั้น กลอนลำผีฟ้าสามารถจัดแบ่งประเภทได้ดังนี้

1. กลอนลำอัญเชิญผีฟ้า เป็นกลอนลำที่ป่าวร้องอัญเชิญผีฟ้า อ้ายพี่ ครูอาจารย์ ที่ล่วงลับไป ที่เคยประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ในการรักษาคนป่วยให้มาช่วยขจัดปัดเป่าโรคร้ายไข้เจ็บ ซึ่งการประกอบพิธีกรรมจะต้องกล่าวอัญเชิญและทำพิธีครอบครูเสมอ จะทำให้การประกอบพิธีดำเนิน ไปอย่างราบรื่น สำหรับกลอนลำอัญเชิญผีฟ้ามีรายละเอียด ดังนี้ (สันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

สารุถ่อนขอพรอนุญาตครูบาเอย
 น้องซิขอนำถ้าคุณพระธรรมอยู่นำหน้า
 ขอนำครูบาเจ้าจุมคำเอยผู้คุ้มเสี่ยง
 ขอนำอ้ายจอนจันทรครูบาใหญ่
 ขอนำอ้ายจำปาชายผู้เป็นพี่
 ขอนำท้าวสักสินอ้ายชายผู้เป็นพี่
 คั่นมีเวียกน้องจ้งขานมีการน้องจ้งเ็น
 คั่นมีงานน้องจ้งเ็นใส่
 คั่นได้ยินเสียงน้องเ็นจ้อยๆ พระองค์อ้ายให้ด้วนลง ... เออ ...

(กลอนลำของสันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

2. กลอนลำเสียงหรือลำส้อง เป็นกลอนที่หมอลำผีฟ้าใช้ลำเสียงทายสาเหตุของการเจ็บป่วย เรียกว่า ลำหาข้อหาปล้อง โดยมีมุ่งเน้นไปถึงสาเหตุของผู้ป่วยที่กระทำการละเมิดหรือ สร้างความไม่พอใจต่อผี เช่น ละเมิดต่อผีบรรพบุรุษ ผีไร่นา ผีบ้าน ผีเรือน ผีตาแฮก เป็นต้น ดังนี้

แมนบ่อนไต่ละอ้ายจริงจั้งให้อ้ายว่า
 คั่นแมนพ้อข้อปล้องซิหาข้อคือจ้งเห็น
 นาบ่อนไต่ละอ้ายเว้าจะซิหาข้อต่อกัน
 นาเจ้ามันเป็นหนองเป็นห้วยเท็งเป็นปองน้ำไหล
 เป็นคูไซคูปลาเฮ็ดจั้งไต่หนอเจ้า
 คั่นว่ามีโนนนั้นมีผีเฝ้าพากันเนาอยู่
 เฮ็ดอียังละเจ้าให้หาแนวมาถอนออก
 เฮ็ดอียังละเจ้าให้หาแนวมาเว้าสู่เพ็นฟ้ง
 เหม็ดไปหน่อโพยภัยฮ้ายของเสนียดจัญไรพี่เอย

เหม็ดไปหนอโผยภัยสังหากเปียดคิงความไ้

บันซิแจ้งจ้งดาวมันชีขาวจ้งฝ้าย

ชาวงามๆ วังหน้าแวน บ่หนอ

คั่นมันแมนขอใ้บ่อกน่อง พระองค์เฒ่าใ้ช้อยมา ... พี่ชายเอย ...

(กลอนลำของสันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

3. กลอนลำอ่อนวอน กลอนประเภทนี้ใช้ลำในขั้นตอนที่รู้สาเหตุของการเจ็บป่วยแล้ว หมอลำผีฟ้าจะมาลำขอขมาลาโทษต่อผีที่คนป่วยได้ล่วงเกิน เป็นต้นว่า ผีอาจจะแสดงอาการโกรธไม่พอใจออกมาและต้องการเอาชีวิตคนป่วยนี้ แล้วหมอลำผีฟ้าก็จะลำขออ่อนวอนขอชีวิต ดังนี้

โอยหนอ... อ้ายพี่เอย... สั่งมาเว้าจ้อยๆ ปร้อยในหู แนนอ

เฮ็ดจ้งใดหนอชายจิ้งได้จำจ้งชั้น

ขอใ้หันมาเว้านำกันว่าง่ายๆ แนนเปียงหนอ

เฮ็ดจ้งใดจ้งได้เหยียดอ้อยส้อยนางน้อยคุมตาย

คั่นได้ผัดผัดแล้วชีขอทีหยังโทษ

โทษกะได้โทษแล้วอย่าเอาแสใส่หลัง ... หนออ้าย

(กลอนลำของสันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

4. กลอนลำอวยพร เป็นกลอนที่ลำใ้ผู้ป่วยมีกำลังในการต่อสู้กับโรคภัยที่เจ็บป่วยมีความสบายอกสบายใจ ซึ่งหมอลำผีฟ้าลำในเชิงจิตวิทยาอันจะทำให้คนมีความรู้สึกอบอุ่นไม่ได้ถูกทอดทิ้งและมีความหวังในการมีชีวิตอยู่ต่อไป ดังตัวอย่างดังนี้

มาเด้อแก้วทองคำพิ้วหมากหล้า

มาฮอดแล้วบ่อนไ้กะใ้หลัง

บ่อนโพงกะใ้แพบ

กินข้าวกะใ้ตักท้องหนา กินปลากะใ้ตักท้องน้อย

ขอใ้เจ้าแซบซ้อน มือหน้าชิบเอา

วันผลัดอย่าใ้กลายเป็นหมาอย่าใ้ชูต

ผลัดหมายใ้วันลุนฮอดมืออื่น

ตีนมือเข้ามือหน้ากะใ้ชวงซา

หมอหวานใ้หาหวานมาทำ

หมอฮากไม้ความไ้ใ้ชวงหาย ... หนอเออ ...

(กลอนลำของสันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

5. กลอนลำส่งเครื่อง คือการลำเพื่อส่งเครื่องใช้สิ่งของต่างๆ ตามที่ผิต้องการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขอถ่ายถอนชีวิตของคนป่วยหรือสืบชาติา หมอลำผีฟ้าเชื่อว่าการเจ็บป่วยเป็นการกระทำของผีฟ้าที่ลงมาใส่กรรมต่อคนป่วยที่ละเมิดต่อองค์ผีฟ้า จำเป็นต้องขอส่งเครื่อง แลกเปลี่ยนกับชีวิต ดังนี้

โอหนอพี่ น้องกะคอยสร้างกฐินแห้วสิแห่
 วาซิแห่ให้เจ้าตวยอ้ายผู้ยู่สูง
 สร้างแล้วแล้วทั้งผ้าแผ่นแพรเย็น
 แพรหลายแหล่แผ่นแดงผืนสีว
 มีเทิงผ้าโสร่งผืนเคยทรงเอาไปนุ่ง
 พร้อมทั้งก้องแขนห้อยกระจอนยอยห้อยแย้มแยง
 พร้อมแพร่น้องกะส่งให้แล้วพอแล้วคู่สูคน
 บัดนี้ยังหาบกะต้าซิ่นผ้าแพรงามเอี้ยซิ่นหมี่
 ของดีดีน้องฉับต้อนพอแล้วคู่สูคน
 ให้เอาไปฮอดถนออยู่ฟ้าถนอถนอถนอ
 ถนอถนอเข้าถนอเจ้าหล่อคน
 เอาไปฮอดแล้วเจ้าซิบันให้ชายใดน้องบว่า
 เอาแต่เจ้าซิแจกให้ทั้งท้าวคู่สูคน
 น้องชียอยกให้ตวยอ้านป่าวพี่ชาย ... เอ้ย ...

(กลอนลำของสันติ รุณรุทธิ, 2561: สัมภาษณ์)

6. กลอนลำเชิญชวนลงเล่น เป็นกลอนลำชักชวนคนป่วยให้ร่วมฟ้อนรำร่วม สนุกสนานกับกลุ่มหมอลำผีฟ้าที่มารักษา โดยมีจุดมุ่งหมายให้คนป่วยคลายตามกังวล และความสิ้นหวังในชีวิต นอกจากนี้ยังทำให้คนป่วยได้ลุกเดินเป็นการออกกำลังกายจะทำให้ร่างกายอ่อนเปลี้ย สามารถกินข้าวกินปลาอาหารได้มากขึ้นเป็นผลในเชิงจิตวิทยา ดังนี้

ให้เจ้าลงมาเล่นนำกันให้มันม่วน

ให้เจ้าลงมาฟ้อนแซนละครฟ้อนอ่อนอ่อน
 ลงมาฟ้อนด้วยด้วยทวยให้พ่อครู
 องค์ใดมักก้อยากเล่นแนวใดบว่า
 คั้นเจ้าเล่นแล้วกะให้เจ้าซวงหาย
 โปยกัยมีมาต้องกรรมอย่ามีมาจ้องสนองโตลูกอ่อน
 พยาริข่อนในคิงพ่อกะเอือย
 เป็นหวัดไข้ไอกะญื่อกะให้ซวง

ให้เจ้าหยับหยับย้ายปลายตีนให้ฟ้าย่าง

ให้เจ้าหยับย่างย้ายตีนซ้ายให้คอยหนี

เจ็บในกะให้ถอนออกเจ็บนอกกะให้ถอนเสีย... เอ๋ย...

(กลอนลำของสันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

สำหรับกลอนลำลงที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้ใช้ดังนี้

จากนี้สีได้ลงค่วงเล็กป้าง เลิกหมูนาง หมู่ท้าว

เล็กน้ำข้าว อาหาร ของคาย น้องสีได้เมื่อส่งอ้าย

ส่งครูกับฟูน น้องส่งเมื่อส่งอ้ายค่วงรินพอได้ค่วง

ค่วงยาวพอหุ้มฝั่ง มุ่มปากเสื่อ หรือปากข้าง

ขบวนน้องสีค่วงคืน ให้อ้ายพี่กลับไปท้องเมืองแ่จงานของอ้ายพี่

จะเห็นได้ว่า กลอนลำจึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งการลำผีฟ้ายังประโยชน์ทางด้าน เป็นสื่อภาษาในการติดต่อระหว่างหัวหน้าคณะหรือครูบากับผีอ้ายพี่ผู้อยู่ด้านบนฟ้า ให้ลงมาเพื่อสร้างความเข้าใจเป็นการยุติต่อผู้ป่วยอีก นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความไพเราะสนุกสนานในทำนองกลอนลำ ทำให้ผู้ป่วยคลายกังวลลี้มทุกข์โศกที่ตนได้รับจนหายป่วย

ทำนองลำ เป็นทำนองลำพื้นบ้านหรือลำหมู่ ซึ่งลำประกอบกับแคนลายใหญ่แบบโบราณ จังหวะในการลำจะไปตามเนื้อหา ซ้ำบ้าง เร็วบ้าง บางจังหวะก็หยุดเป่า หมอลำพูดเมื่อฟังลำทำนองตั้งหายแล้วเห็นว่าใกล้เคียงกันมาก คือ ลำกลอนสั้นๆ แล้วก็ให้คนเป่าเป่าต่อพร้อมกับพ็อนและพูดทำนองลำแต่ละคณะจะไม่ค่อยแตกต่างกันมากนัก

อย่างไรก็ตาม ทำนองเป็นท่วงจังหวะการลำของหมอลำผีฟ้าเป็นทำนองเอื้อนเสียงยาวซ้าๆ การลำในลักษณะเช่นนี้โดยทั่วไปเรียกว่า ลำทางยาว การลำท่วงทำนองประเภทนี้จะนำไปใช้ในช่องของการลำลา ลำบทเศร้าโศกเสียใจ ผิดหวัง ซึ่งการลำผีฟ้าโดยปกติเป็นการลำที่ต้องขอชีวิต และแสดงออกในลักษณะให้อ้ายพี่เกิดความสงสารเห็นใจ ดังนั้น จึงนำท่วงทำนองการลำทางยาวมาให้จึงเหมาะสมกับภาวะเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วยในการรักษาของแม่หมอในชุมชนบ้านชำแฮด

วิธีการรักษาผู้เจ็บป่วย

การจัดพิธีกรรมลำผีฟ้าเพื่อรักษาคนป่วยขึ้นนั้นจะจัดในกรณีที่มีสมาชิกในครอบครัวคนใดคนหนึ่งเกิดการเจ็บป่วยขึ้นและรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน หรือแผนโบราณ หรือด้วยวิธีการต่างๆ ไม่หาย โดยส่วนใหญ่ที่ผ่านการรักษาจากที่อื่น คนป่วยที่มีอาการเจ็บป่วยได้หลายลักษณะแตกต่างกันไป เช่น มีลูกอยากแล้วเกิดอาการเจ็บป่วยขึ้นมา เกิดเจ็บป่วยขึ้นมาโดยไม่ทราบสาเหตุของโรค ไม่มีแรง ไม่มีกำลัง ทำงานหนักไม่ได้เห็น้อย่างง่าย ปวดตามเนื้อตามตัว ปวดขาปวดตัว ตามองไม่ค่อย

เห็น ไม่สบายเรื้อรัง ถ่าย ท้องร่วงนานหลายเดือน เจ็บท้องไม่หาย โรคเกี่ยวกับสมอง ซึ่งโรคทั้งหมดที่ได้กล่าวมาข้างต้น ได้มาทำการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านด้วยพิธีกรรมลำผีฟ้าเพื่อการรักษาคนป่วยของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ทั้งสิ้น

ในการรักษาผู้ป่วยของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ผู้ป่วยที่เป็นโรคเหล่านี้จะต้องเดินทางมาหาแม่หมอที่บ้านเอง คนป่วยที่มาหาแม่ก็ไม่ว่าจะรักษาหายหรือไม่หาย เอาสติเป็นผีฟ้าแล้วต้องพาทำตามครูบาอาจารย์กล่าวหายหรือไม่หายแม่หมอจะทราบตอนตั้งคาย แม่หมอจะเป็นคนสังเกตคนป่วยเอง โดยบางคนก็ไม่ลืมหุ้ลมตาหลับตาอย่างเดียว มีข้าวปลาอาหารดิขนาดไหนก็ไม่อยากกิน อาการเหล่านี้ คนป่วยก็จะตาย เพราะบริวารก็พลอยกินข้าวไม่ร่อยไปด้วย จะควาหมื่นอย่างรุนแรง คนป่วยคนนั้นตายแน่ ถ้าแม่หมอได้ล่ำแล้วรอบสองไปรักษาใหม่ (รอบแรกตั้งคาย) แม่หมอก็จะไปทักท้วงที่ได้บอกไว้จะต้องแก้ที่แม่หมอทักท้วงไว้ ถ้าผู้ป่วยคนไหนที่จะทำให้การรักษาด้วยพิธีกรรมลำผีฟ้าได้ขึ้นตอนก่อนการรักษาคือแม่หมอจะไปผูกแขนรับมาเป็นผู้ป่วยของแม่หมอ โดยได้นำพิธีกรรมลำผีฟ้าเพื่อการรักษาคนป่วยบ้านชำแฮดที่สำคัญ คือ (สันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

ผู้ไปนิมนต์ต้องเตรียมขันธ 5 หรือบางที่เรียกว่าขันนิมนต์ไปที่บ้านหัวหน้าคณะหมอลำผีฟ้าเมื่อไปถึงหัวหน้าคณะหมอลำผีฟ้าก็จะรับขันนิมนต์และทำพิธีหน้าห้องบูชาผีฟ้าใหญ่ที่บ้าน และส่งดูอาการผู้ป่วยตามคำบอกกล่าวของผู้ที่มานิมนต์พอสังเขปและทำการบอกสาเหตุเกี่ยวกับการเจ็บป่วยซึ่งอาจจะโดนกระทำทางไสยศาสตร์ หรือถูกของ บางรายที่มีวิชาอาคมถูกครูบา อาจารย์เก่ามากระทำหรือทำผิดผีบรรพบุรุษ ผีป่า ผีไร่ ผีนา เจ้าที่เจ้าทาง หรืออำนาจของผีปอบ หัวหน้าหมอลำผีฟ้าก็จะกำหนดวันที่จะจัดพิธีกรรมลำผีฟ้าขึ้นตามแต่ผีฟ้าอายุพี่จะกำหนด เพื่อให้บ้านเจ้าภาพที่จะจัดพิธีกรรมลำผีฟ้าได้จัดเตรียมสถานที่และเครื่องคายที่ใช้ในพิธีกรรมลำผีฟ้าไว้ให้พร้อม

จากนั้น ต้องมีการเตรียมสถานที่ประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้า สำหรับการเตรียมสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้านั้นไม่มีขั้นตอนหรือความพิเศษใดๆ เพียงแต่เจ้าภาพจัดทำความสะอาดบ้าน ปูเสื่อให้เรียบร้อย เก็บข้าวของในบ้านให้มิดชิด เพื่อรอรับผู้ที่จะมาประกอบพิธีและแขกที่เข้ามาร่วมพิธี โดยแยกส่วนที่เป็นเครื่องคายไว้ในที่ที่เหมาะสม อย่าให้คนเดินข้ามไปมาหรือไปทำสิ่งใดในบริเวณนั้น โดยการตั้งเครื่องคายไว้ทางทิศตะวันออกของบ้านเรือนของผู้ป่วยเป็นสำคัญ เพราะถือว่าเป็นทิศที่มีสิริมงคล นอกจากนั้นก็จะจัดเตรียมเครื่องพิธี ขั้นตอนนี้เป็นการจัดเป็นการจัดเตรียมคายหลักซึ่งเป็นคายรักษา โดยเจ้าภาพหรือญาติจะจัดเตรียมวัสดุซึ่งหาได้ในละแวกบ้าน เช่น ใบกล้วย ดอกไม้ ดอกจำปา ผ้าขาว ฯลฯ เมื่อจัดเตรียมคายเรียบร้อยแล้วจะไปตั้ง ณ ที่พิธีด้านตะวันออก คายต้องยกให้สูงกว่าพื้นธรรมดา เช่น วางบนหมอน พูก หรือ เสื่อ ส่วนหัวหน้าหมอลำผีฟ้าต้องแต่งตัว ทาแป้ง ใส่น้ำหอม หวีผมให้เรียบร้อย ก่อนเริ่มประกอบพิธี

ในพิธีกรรมลำผีฟ้าจะต้องมีการพ้อนลำ ที่เป็นพฤติกรรมการแสดงออกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสนุกสนานรื่นเริงในประเพณีหรือการละเล่นในบ้านชำแฮด การพ้อนลำที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ การพ้อนลำประกอบพิธีกรรมเป็นการแสดงออกถึงการเช่นสรวงบวงพื้ เคารพนับถือต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อให้สิ่งเหล่านี้บันดาลให้สังคมเกิดความสงบสุขตามความปรารถนาของตนเอง จะเห็นได้ว่า การพ้อนลำในพิธีกรรมการลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อความศรัทธาต่อผีฟ้าที่ตนเองเคารพนับถือ เพื่อให้เกิดสันติสุขในหมู่ตน สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาเลื่อมใส ประกอบกับความสนุกสนานดังปรากฏในพิธีการรักษาคณป่วย และในวิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮด

อย่างไรก็ดี ลักษณะท่าพ้อนลำในการลำผีฟ้าไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ทั้งนี้เพราะการพ้อนลำเกิดจากการเข้าเทียมของผีฟ้า ดังจะเห็นได้จากก่อนที่หมอลำผีฟ้าจะเข้าพิธีพ้อนลำนั้นมีการสั่นพ้อนไปตามอำนาจของอ้ายพีเท่านั้น นอกจากนี้การพ้อนท่าลำจะเป็นไปอย่างอิสระ ปราศจากกฎเกณฑ์บังคับ โดยการกล่าวถึงครุบาอ้ายพี เมื่อนางเทียมลงกับครุบาและบริวารก็จะเริ่มขยับมือทั้งสองข้างก่อน เริ่มจากการแกว่งมือขวาไปข้างหน้าก่อนและข้างหลังพร้อมกัน จากนั้นขาทั้งสองข้างก็จะทำตามเป็นจังหวะให้เข้ากับมือทั้งสองข้าง หลังจากนั้นการพ้อนลำก็จะเป็นไปตามจังหวะของเสียงแคนตาโหว่ โดยส่วนใหญ่หน้าหนักจะตกอยู่ที่เท้าด้านหน้า สั่นเท้าหลังยกขึ้น ส่วนปลายเท้าแตะที่พื้น เคลื่อนจังหวะอย่างนี้เรื่อยๆ ไป แล้วมือก็พ้อนไปตามจังหวะของเสียงแคน

ขั้นตอนรักษา

ขั้นตอนการรักษา แม่สันติ รุณรุทธิ์ (2561: สัมภาษณ์) ได้เล่าว่า แม่เป็นคนที่ถูกป่วยต้องการให้รักษาให้เข้ามาหา พาคนป่วยมาหาแม่ คนป่วยที่มาหาแม่ก็ไม่รู้ว่าจะรักษาหายหรือไม่หาย เอาสติเป็นผีฟ้าแล้วต้องพาทำตามครุบา อาจารย์กล่าว หายหรือไม่หายแม่จึงรู้ว่าตอนตั้งคาย จากนั้นครุบาจะเข้าสิงคายก่อนว่า จะรักษาได้หรือไม่ หายไม่หาย ท้วงว่า “รู้มาสิ่งเราจะเป็นเกี่ยวนา เฝิ่นจะอ่อนจะยอม ถ้าไม่ได้กะพาจุดใหม่จนพบ จึงค่อยรักษาว่าเกิดจากสิ่งไหน ก็แก้ก็ปลด ในท้วงนี้ ถ้าบางคนลำง่าย ก็หายง่าย ถ้าร้อยากกะหายยาก” แม่สันติ รุณรุทธิ์ ยังเล่าไปอีกว่าในกรณีการลำ

“การลำไม่มีท่าลำ รักษาด้วยคำเว้าคำจาของครุบาของผีฟ้า ว่าล้อลำออยลำป่องหมดแล้วกะแล้วไป ความดีความงามกะล้อเอา ล้อเอาว่าเอาว่าเป็นผีฟ้าแล้ว ผู้ลำง่ายกะง่าย ผู้อยากกะอยาก อยากถึงหมอแคน นำหาซื้อหาหม่องนำว่าผู้เป็นก็อยากนำ จะลำดีทุกคนผู้เป็นตาตายกะบ่ตาย รอดตายอย่างเหลือเชื่อ หลายคนอยู่ที่แม่ได้รักษาไว้”
อย่างไรก็ตาม แม่สันติ รุณรุทธิ์ ยังเล่าถึงคนป่วยที่จะมารักษาอีกว่า

“การรักษาทำตามฮิตคองว่า “บางคนก็ไม่เชื่อ สิ่งที่อยู่รอบข้างของคนป่วยจะพร้อมคนสองคน บางคนกะมาสบ่เชื่อ เฝิ่นท้วงว่ามามักสิเข้ามาใส่มารักษาทำไม บางคนบ่มี

กะบ่อยากเหยียบรอยฝีเท้าเลยก็มี พระเจ้าพระสงฆ์กะบ่อยากที่ว่าแม่เป็นอะไร ก็ยังไปทำบุญตามเคยปกติ แม่ก็อยากให้อ่านชีวิตในการรักษามีหลายๆ คนไปมาผู้ที่เป็นคนป่วยจะดีก็ตรงที่ไปเอาฝ้ายไปผูกว่าจะดีหรือไม่ดี ก็จะมี เช่น ไปลำบ้านหนองเค็ง (คนป่วยชื่อหญิงหนึ่ง) ว่ายากๆ หลาย ถึงใครจะตายจะ รักษายากมากๆ แม่ก็พูดให้กำลังใจแล้วก็มี การเสี่ยงไข่ ถ้าไข่สีแดงต่างเหมือนไข่ไก่จะตาย ถ้าไข่สีเหลืองสีสวยจะไม่ตาย ก็จะบอกไปได้เช่นกัน ถ้าไข่เป็นแบบนี้ก็จะตายเกือบทุกราย ส่วนแม่ใหญ่มีงเป็นตาตายก็ไม่ตาย เพราะแม่ได้รักษาไว้”

แม้อย่างสังเกตคนป่วยบางคนก็ไม่ลืมหุ้ลมิตา ไปกินข้าวดีขนาดไหนก็ไม่อยากกิน คนป่วยก็จะตาย เพราะบริวารกินข้าวไม่อร่อย จะควมหมื่นบ้าง คนป่วยคนนั้นตายแน่ สมมติว่าล้าแล้วรอบสองไปใหม่ (รอบแรกตั้งค้าย) ไปท้วงไว้แก่ที่เราท้วงไว้ว่า

“แต่แล้วหรือบางคนแต่แล้วไม่ถูกก็ต้องทำใหม่ให้ถูก บางคนก็อยากให้มีรอบสองว่าที่ท้วงไว้ทำหรือยัง ยาเม็ดที่หมอให้มาทั้งเม็ดยาถูก เม็ดยาไม่ถูกกับผู้ป่วย เม็ดยาไม่ถูกให้ทิ้งไป หรือบางคนหมอให้ยามากินสามเม็ดก็ถูกทั้งหมด บางคนถูกสองเม็ด บางคนถูกเม็ดเดียว ถ้าทำตามแม่บอกแล้วจะดีขึ้น ทางหมอก็รักษาไป ยาหมอให้มาก็กินได้ตามปกติ แต่ต้องกินตามที่บอกมาให้เอาเม็ดยาออกตามที่ฝีฟ้าได้ท้วงเอาไว้ให้กินยาเท่าที่บอกไว้เท่านั้น”

(สันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้ไปปรึกษาคนป่วยรายหนึ่งได้เล่าให้ฟังถึงคนที่ไม่เชื่อฝีฟ้าว่า

“แม่ได้ไปท้วงแม่หมอ (ซึ่งเป็นแพทย์หญิงในจังหวัดมหาสารคาม) ผู้ที่ไม่สนใจฝีฟ้า จะเอาฝีฟ้ามาทำอะไร ลูกสาวหล้าลูกเขยไม่ยอมอยากให้แม่หายป่วย ผู้ลูกก็คิดว่าแม่ว่ากลัวแม่จะตาย จึงได้พากันเดินทางมาหาแม่อยู่ที่บ้านซำแฮด แม่ก็ได้รับปากว่าจะไปรักษาให้ที่บ้านคนป่วย โดยอาการที่ผู้ป่วยเป็นเกิดเป็นบ้า ไม่กินข้าวกินน้ำ หลงสติ (ฮ้อแตก) พูดไปเรื่อยๆ ไม่มีสาระ ไปดูหมอทรงบอกว่าให้มารักษากับแม่ ให้แม่ออกไปรักษาอยู่ที่บ้านผื่น แม่ก็บอกให้เอาฝ้ายไปผูกเสียก่อนจึงนัดวันที่มารักษา หลังการรักษาที่ดีขึ้นไม่พูดกินข้าวได้ รอบสองมาล้างค้ายให้จนหายลุกขึ้นมาฟ้อนมารำกับครุฑ ลูกที่อยู่ชมแม่ว่าทำอย่างไรถึงทำให้แม่ของเขาหายได้ปกติ บางคนเป็นแม่จะรู้สึกกลัวกับคนป่วยที่รักษาแล้วจะต้องตั้งค้ายขึ้นจะรู้สึกถึงคนนั้น ไม่เคยได้เงินค่ารักษาอะไรเลย จะไม่แตะต้องเงินเพราะไม่เคยคิดจะเอาอะไรเลย ค่าค้ายซึ่งแม่ก็บริจาคให้คนอื่นไป เพื่อเอาบุญไม่ว่าจะเดินทางไกลใกล้ก็ไป มีคนเอาเงินมาให้ก็ไม่เอา และไม่ให้ลูกน้องบริวารเอาด้วยเพราะมีฝีฟ้าค้ำอยู่ แม่ว่าดีที่ได้รักษาคนป่วย บุญมีจริงก็จะต้องมีแน่นอน จะไปขอไม่มีอย่างแน่นอน” (สันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

สำหรับขั้นตอนการรักษาฝีฝีพามาของแม่สันติ รุณรุทธิ์

1. การผูกฝ้ายผู้ป่วย เป็นขั้นตอนที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้รับปากที่จะรักษาผู้ป่วย โดยเป็นการตั้งคายเป็นที่จะรู้ถึงอาการป่วยและการรักษาตามที่แม่แนะนำ การรักษาคนป่วยนั้น หมอลำฝีพามาจะไม่ปฏิเสธว่าคนป่วยจะอยู่ใกล้หรือไกล จึงอาจจะเป็นเพราะหมอลำฝีพามาปฏิบัติ ตามจรรยาบรรณและการปฏิเสธเชื่อว่าจะทำให้ไม่มีอันเป็นไป โดยขึ้นกับ “อ้ายพี (ครูบาสีทน) ได้อบรมสั่งสอนให้ช่วยเหลือน้องนุง (คนป่วย) ทุกคนที่มาขอความช่วยเหลือจะได้บุญกุศลแรง” การรักษาส่วนมากอยู่ที่บ้านแม่สันติ รุณรุทธิ์ หรืออยู่ที่บ้านผู้ป่วยก็ได้

2. การวินิจฉัยเบื้องต้น ก่อนที่จะเริ่มพิธีกรรมหมอลำฝีพามาต้องสอบถามไปถึงความเป็นอยู่ของคนป่วยอาจจะเรียนคาถาอาคมป้องกันผี เช่น ผ้ายันต์ ต้องนำออกไปเพราะคาถา อาคมหรือธรรมเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน เพราะธรรมกับผีเป็นศัตรูกัน ต่างคนต่างไปไม่มีความสัมพันธ์กัน นอกจากนี้ยังถามถึงอาการของคนป่วยเพื่อวินิจฉัยโรคไปด้วย

3. สถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรม เป็นการเตรียมสถานที่ในการรักษาได้ดังนี้

3.1 การทำพิธีที่บ้านของหมอลำฝีพามา จะกระทำต่อเมื่อญาติของผู้ป่วยนำดอกไม้ 1 คู่ เทียน 1 คู่ มาบอกกล่าวกับหมอลำฝีพามา ต้องการให้ทำพิธีกรรมเสี่ยงทายดูถึงสาเหตุของการเจ็บป่วยนั้นว่าเกิดจากการกระทำผิดต่อผีประเภทใด แล้วหมอลำฝีพามาจะบอกกล่าวขอขมาต่อผีให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยนั้นเสีย จากนั้นจะบนบานไว้ว่าหากผู้ป่วยหาย จะทำพิธีเสี่ยงและเช่นสังเวทตามความต้องการของผี การทำพิธีเสี่ยงทายที่บ้านของหมอลำฝีพามาส่วนใหญ่แล้วอาการของผู้ป่วยจะถึงขั้นรุนแรงหรือใกล้ตาย

3.2 การทำพิธีกรรมที่บ้านของผู้ป่วย จะกระทำเมื่อญาติของผู้ป่วยได้ตกลงกันแล้วว่า จะเชิญหมอลำฝีพามาทำพิธีเสี่ยงทายแก้และรักษาฝีพามา เพื่อให้ผู้ป่วยนั้นทุเลาและหายจากโรคภัยไข้เจ็บ ญาติของผู้ป่วยหรือคนในครอบครัวจะนำเทียน 1 คู่ ดอกไม้ 1 คู่ มาบอกบอกกล่าวกับหมอลำฝีพามาให้ไปทำพิธี วันเวลานั้นสามารถกำหนดได้จากบ้านผู้ป่วยก่อน โดยจะต้องกำหนดเอาวันอังคารและไม่ตรงกับวันพระด้วย บางครั้งหมอลำฝีพามาก็จะถามถึงความเป็นอยู่ของผู้ป่วยและญาติก่อนวันทำพิธีการทำพิธีที่บ้านของผู้ป่วยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นคนป่วยที่รักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันกับแพทย์ที่โรงพยาบาล หรือคนป่วยที่รักษาด้วยวิธีอื่นๆ แล้วแต่อาการไม่ดีขึ้น ก็จะมาพาผู้ป่วยมารักษากับหมอลำฝีพามา เพื่อหาสาเหตุของการเจ็บป่วยที่เกิดจากผีพามาแล้วแก้กับผีพามาทำพิธีเช่นไหว้ขอขมา

4. ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม เริ่มพิธีด้วยหัวหน้าหมอลำฝีพามาจุดเทียน ระหว่างนั้นเสียงแคนเริ่มเป่าซำๆ อย่างเอื่อยเย็น หรือบางคณะจะมีบริวาร 2 คน นั่งข้างซ้าย และนั่งข้างขวาเรียกว่า นาคซ้าย นาคขวา หัวหน้าฝีพามาก็จะอัญเชิญฝีพามาเหล่าวิญญาณบูรพาอาจารย์ให้มาช่วยในการรักษาและอัญเชิญผีเข้าเทียม (ทรง) ทำให้หมอลำฝีพามามีอาการสั่นแล้วลุกขึ้นพ้อนลำ

การลำช่วงแรกเป็นการลำตั้งคายเป็นการกราบไหว้ถึงวิญญาณของครูบาอาจารย์ที่เป็นรากเหง้าที่ประสิทธิประสาทความรู้การประกอบพิธีกรรม จนกระทั่งตนเองได้เป็นหัวหน้าตลอดจนลำบอกลักษณะอาการคนป่วย

การลำในช่วงที่สอง เป็นการลำของขั้นตอนของการลำสองเพื่อค้นหาสาเหตุของการเจ็บป่วย และการล่วงละเมิดต่อผีที่คนป่วยได้กระทำ ซึ่งกว่าจะรู้สาเหตุของการผิดผีต้องใช้เวลานานพอสมควร ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับอาการผีที่มากกระทำ เช่น ผีไร่นา ผีบ้านผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา เป็นต้น เมื่อรู้สาเหตุของการละเมิดต่อผีอาทิเช่น การกั้นทางน้ำที่ไร่นาก็ผิดผีนา การตัดป่าละเมาะ ซึ่งเป็นที่อยู่ของผีก็จะผิดผีไร่ผีนา หรือป่า (สัญญา) กับผีปู่ตาโดยไม่ได้ไปแก้บนก็จะทำให้ผีปู่ตาไม่พอใจแล้วจะลงโทษให้เจ็บป่วย เป็นต้น จากนั้นหมอลำที่จะรำขอขมาลาโทษต่อผี ถ้าคนป่วยกระทำผิดอย่างรุนแรงผีจะโกรธมากถึงกับต้องเอาชีวิตคนป่วยไปก็อาจเป็นได้ ขั้นนี้ญาติผู้ป่วยเกิดความกังวลใจเพราะเป็นการต่อรองระหว่งผีกับคน อย่างไรก็ตามหมอลำผีฟ้าสามารถล่าอ่อนวอนต่อผีตนผีเกิดความเต็มใจ สงสารและยินยอมยามที่หมอลำร้องขอในบางครั้งผีอาจจะต้องการสิ่งแลกเปลี่ยนโดยพูดผ่านหมอลำผีฟ้า เช่น ต้องการคู่ครองข้าทาสบริวาร เหล้าไหไก่ตัว แก้วแหวนเงินทอง เป็นต้น โดยผีแต่ละประเภทมีความต้องการแตกต่างกัน เช่น ผีไร่ผีนา ผีตาแฮก ต้องการพวกเหล่าไหไก่ตัว อาหารหวาน คาว ปลุกหอยโฮง ผีบรรพบุรุษจำพวกเครื่องญาติต้องการบังสุกุล ทำบุญอุทิศหา หรือสร้างพระพรตพระแก้วถวายวัด เป็นต้น หมอลำผีฟ้าก็จะแนะนำให้ญาติผู้ป่วยจัดทำในสิ่งที่ผีต้องการ

จะเห็นได้ว่า ในตอนท้ายลำเรียกขวัญผู้ป่วยเชื่อว่าการป่วยน่าจะเป็นเหตุมาจากขวัญได้ออกจากร่างไปเที่ยวตามป่าเขา ทุ่งนา แล้วเรียกให้กลับมาและมีการเสี่ยงทำนายอาการป่วยจากไข่มุกว่า จะหายเร็วหรือช้า แล้วผูกข้อต่อแขนแก่ผู้ป่วยเพื่อความเป็นสิริมงคลและอาการป่วยจะได้หายเร็วไว เป็นเสร็จพิธี

การเลี้ยงช่วง

การเลี้ยงช่วง คือ การมาชุมชนของบริวารผีทรงและผีฟ้าทุกคนมีอุปกรณ์เครื่องบูชาคารยารักษาพร้อมด้วย จากนั้นก็จะช่วยกันจัดทำเครื่องคารยารักษาหัวหน้าจะเชิญผีต่างๆ มาเทียมหรือมาเข้าสิง แล้วทุกคนก็จะได้ร้องรำสนุกสนาน เป็นการปล่อยอารมณ์ได้อย่างอิสระต่างพูดจาทักทายกัน หยอกเย้ากันในระหว่างผีกับผีฟ้าจะเลี้ยงช่วงในช่วงเดือน 5 โดยมีพิธีกรรมตามขั้นตอนดังนี้ (สันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

1. องค์ประกอบพิธีกรรม

1. หิ้งบูชาผีฟ้า หิ้งบูชานี้เป็นสถานที่เคารพสักการะของแม่หม่อมผู้เป็นหัวหน้าหมอลำผีฟ้าและลูกศิษย์ ตลอดจนสมาชิกในครอบครัวของหมอลำผีฟ้าทุกคน หมอลำผีฟ้าเชื่อว่า

หิ้งบูชาเป็นที่สถิตของผีฟ้าและผีน้ำ อาจกล่าวได้ว่า เป็นของรักษาให้กับสมาชิกในครอบครัว เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขอีกทางหนึ่ง ภายในหิ้งบูชาก็จะประกอบไปด้วย

- ชั้นหมากเบ็ง
- ชั้นธ 5 ชั้นธ 8
- ผ้าขาว 1 วา
- เงิน 4 บาท กับ 10 สตางค์
- เทียนขาว 1 คู่

สถานที่ไว้หิ้งบูชาผีฟ้าต้องเป็นห้องเฉพาะตน แยกออกจากหิ้งบูชาพระพุทธรูป และห้องของหอมธรรม ภายในห้องเป็นที่เก็บเครื่องสักการะที่นำมาจากกรลงหมอให้กับคนที่เจ็บป่วย โดยห้ามบุคคลภายนอกเข้าไป หากไม่ได้รับอนุญาต

2. เครื่องคายพิธี เครื่องบวงสรวงที่หมอลำผีฟ้าใช้เป็นเครื่องสักการะต่อผีฟ้าผีน้ำ เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการทำพิธีกรรมลำผีฟ้า ซึ่งจะละเอียดไม่ได้ เนื่องจากพิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมที่ซับซ้อนหลายขั้นตอน นับตั้งแต่การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันของหมอลำผีฟ้า รวมถึงพิธีการลำผีฟ้า กับคนเจ็บและพิธีกรรมในการลงวงหมอลำผีฟ้า ดังนั้น การลำผีฟ้าจึงมีเครื่องคายประกอบพิธีกรรมตามขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

2.1 เครื่องคายการลำผีฟ้ากับคนเจ็บ เป็นเครื่องคายที่หมอลำผีฟ้าใช้ประกอบพิธีอันเชิญผีฟ้าให้ลงมาช่วยปกป้องรักษาผู้ป่วย วัสดุต่างๆ ส่วนมากหาได้ในท้องถิ่น เช่น ใบกล้วย ข้าว ขมิ้น ดอกไม้ หมาก พลุ ยาสูบ ฯลฯ เครื่องคายต้องจัดให้ครบและถูกต้องตามธรรมเนียม หากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะมีผลกระทบต่อการทำพิธี อาทิ การขับลำไม่ราบรื่น ลำสองหาสาเหตุของการเจ็บป่วยไม่พบหรือช่วยเหลือคนป่วยไม่ได้ เป็นต้น เครื่องคายในขั้นตอนนี้ประกอบด้วยอุปกรณ์ ดังนี้

- ชั้นธ 5 (ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่) ชั้นธ 8 (ดอกไม้ 8 คู่ เทียน 8 คู่)
- ผ้ามรด (เป็นผืนผ้าสีเหลี่ยมจัตุรัส ใช้ปูรองพื้นคายพิธี)
- ผ้าแพรขาว 1 ผืน
- เงิน 1 บาท 1 สลึง
- ชั้นหมากเบ็ง ทำจากใบกล้วย มีดอกจำปาเสียบข้างบน 1 ดอก
- ดอกจำปาขาวเป็นพวง พวงละ 8 ดอก วางไว้ข้างซ้ายและข้างขวาข้างละ 2 พวง
- เสื้อผ้าผู้ป่วย
- ไข่ไก่ (ไข่กก)

2.2 เครื่องคายพิธีชันขวัญ เป็นเครื่องคายใช้สำหรับเรียกขวัญผู้ป่วยให้กลับคืนมาซึ่งขวัญตามความเชื่อเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น เป็นสิ่งที่ทำให้ร่างกายมีชีวิตที่สมบูรณ์ สามารถเคลื่อนไหวออกกร่างกายได้ หากขวัญออกไปเที่ยวเล่นหรือขวัญหายจะทำให้ร่างกายไม่ปกติ เช่น เจ็บป่วย

เป็นลมหมดสติ เป็นต้น การล่ำเรียกขวัญนั้นทำเพื่อจะให้ขวัญของผู้ป่วย ซึ่งออกจากร่างกายไปเที่ยวเล่นตามสถานที่ที่ผู้ป่วยเคยไป กลับมาเข้าสู่ร่างกายเพื่อให้เป็นปกติ ปกติชาวบ้านมีพิธีการบายศรีสู่ขวัญอยู่แล้ว เพื่อความเป็นสิริมงคลเมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญๆ ในชีวิต เช่น การบายศรีสู่ขวัญแต่งงาน หรือแม้แต่ได้รับอุบัติเหตุต่างๆ เป็นต้น สำหรับการล่ำเรียกขวัญในพิธีกรรมล่ำผีฟ้า นั้น มีอุปกรณ์ประกอบเครื่องคายพิธีดังนี้

- ชั้นธ 5
- หวี 1 อัน
- กำไลแขน 1 วง
- ตุ่มหู 1 คู่
- กระจกกงา 1 บาน
- ซ้อง (ผมปลอม) 1 ปอย
- ฝ้ายผูกแขน
- ชั้นนิมนต์
- ไช้ไก่ต้ม 1 ฟอง
- คำหมาก 2 คำ
- ยาสูบ 2 กอก
- เสื้อผ้าผู้ป่วย
- เงินขวัญ
- ผ้าเช็ดตัว
- เทียนที่มีความยาวรอบศีรษะของผู้ป่วย 1 เล่ม
- เทียนที่มีความยาวจากสะดือถึงคอผู้ป่วย 1 เล่ม

2.3 เครื่องคายพิธีล่ำตัดเวรตัดกรรม เป็นเครื่องคายที่ใช้ในการล่ำครั้งสุดท้ายของผู้ป่วยที่ล่ำหลายครั้งแล้วไม่หาย เป็นพิธีที่ใช้เฉพาะกับผู้ป่วยที่มีอาการหนัก โดยผ่านขั้นตอนการล่ำส่งมาหลายครั้งแล้วแต่ยังหาสาเหตุของอาการป่วยไม่ได้และรักษาไม่หาย เชื่อว่าการป่วยหนักนั้นเป็นเพราะผู้ป่วยกระทำบาปไว้มาก จำเป็นต้องถ่ายถอนขอชีวิตคนป่วยไว้ด้วยการล่ำส่งเครื่องในบางครั้งจะมีการทำพิธีต่อชีวิตให้กับผู้ป่วยด้วย สำหรับเครื่องคายพิธีล่ำตัดเวรตัดกรรม เรียกว่าการล่ำส่งเครื่องแก้ มีอุปกรณ์ประกอบเครื่องคาย ดังนี้

- กระทง 9 ห้อง
- ช้าง 9 ตัว ม้า 9 ตัว
- หุ่นคน 1 ตัว
- ผ้าชิ้นใหม่ 9 ผืน

- ผ้าโสร่งไหม 9 ผืน
- กำไลมือ 9 อัน
- ต่างหู (กระจอนหู 9 อัน)
- ม้าก้านกล้วย 1 ตัว
- หอยโข่งร้อย 1 พวง
- ใบหญ้าคา 7 ใบ
- ดาบ 1 อัน
- ข้าวดำข้าวแดง
- ฝ้ายมงคล (ด้ายผูกแขน)
- หมากพลู
- บุหรี่

2.4 เครื่องคายลงช่วงหมอลำผีฟ้า เป็นเครื่องคายที่จัดทำขึ้นเมื่อถึงวันทำพิธีลงช่วงเท่านั้น เครื่องคายพิธีการลงช่วงจะรวมทั้งเครื่องเล่นของผีที่ทำพิธีในปีก่อนหน้าไว้ด้วย เมื่อถึงฤดูกาลในการลงช่วงครั้งต่อไป ก็จะมาเอามาทำความสะอาดแล้วนำมาใช้ในพิธีอีก เช่น ดาบ หอก เรือ หุ่นช้าง หุ่นม้า เป็นต้น ส่วนเครื่องคายพิธีที่จะต้องจัดหาและทำใหม่ทุกครั้งมีดังนี้

เครื่องคายพิธี

- ชั้นธ 5 ชั้นธ 8
- ชั้นหมากเบ็ง 2 คู่
- ดอกผึ้ง 2 คู่
- พวงมาลัย 1 คู่
- ดอกจำปา 2 คู่
- ไช้ไก่ 1 ฟอง
- ข้าวสารเหนียว 1 ถ้วย
- เงิน 1 บาท
- แพรวา 1 ผืน
- แพรปะโค 1 ผืน
- เหล้า 1 ขวด
- น้ำหอม 1 ขัน
- ฝ้ายพันหัว 1 คู่
- ฝ้ายคล้องช้าง 1 คู่
- น้ำหยาดฟ้า (น้ำมะพร้าว) 1 ขัน

- กระหยัง ชั้น 5 1 อัน

เครื่องเล่นของผี

- เทียนอาต 1 คู่
- เทียนหงส์ 1 คู่
- ดาบ 1 คู่ หอก 1 คู่
- ไม้คันท้ำ 1 คู่
- เทียนประธาก 1 คู่
- ขนมอบอนลูกข้าง
- เหล้าไหหลักข้าง – หลักม้า
- ดาบ 1 อัน
- เรือและไม้พาย 1 อัน
- ปลาท้าว ปลานาง 1 อัน
- โยแมงมุม 1 คู่
- ดอกบัว 1 คู่
- หุ่นม้า หุ่นข้าง อย่างละ 1 คู่
- หัวบัวหลวง 1 คู่
- หมาก 1 ใบ
- ตะกร้า 1 ใบ
- ม้าก้านกล้วย 1 อัน
- ปืนไม้ 1 อัน
- ธนู 1 อัน

2. ขั้นตอนพิธีกรรมธรรมดา

เมื่อรับประทานอาหารร่วมกันเสร็จแล้ว หมอจะตรวจดูอุปกรณ์ที่ใช้ในการรักษา อุปกรณ์ที่สำคัญก็คือ “คาย” ซึ่งเป็นเครื่องบูชาสำหรับผีฟ้า และเมื่อทำพิธีผีฟ้าจะลงมาอยู่ที่คาย และเมื่อตรวจดูแล้วพบว่าอุปกรณ์ไม่ครบก็จะต้องจัดหาเพิ่ม หลังจากนั้นก็จะเริ่มพิธีกรรมรักษา ซึ่งเป็นพิธีกรรมธรรมดา คือ ตรวจเพื่อวินิจฉัยโรคจากลักษณะของคาย แล้วอ้อนวอนผีฟ้าเพื่อให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วย ซึ่งมีขั้นตอนอยู่ในพิธีกรรม ดังนี้

2.1 ขั้นตอนเตรียมการ

เมื่อเตรียมคายและขวัญพร้อมแล้ว พิธีกรรมจะถูกจัดขึ้นในมุมด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านผู้ป่วย ซึ่งถือว่าเป็นทิศที่ดีในคติของชาวอีสาน จึงมักพบว่าทิศดังกล่าวจะใช้เป็นที่ไว้หิ้งพระหรือสิ่งที่เคารพบูชาอื่นๆ เมื่อเริ่มพิธีกรรมหมอจะหันหน้าไปทางหิ้งพระ แม้ว่าขณะนั้นจะไม่มีหิ้งพระ

อยู่ก็ตามแล้วตั้งอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม โดยวางคายนไว้ด้านหน้า วางชั้นขวัญไว้บนหมอนที่ด้านซ้ายของหมอน บริวารจะนั่งอยู่ด้านหลังของหมอนและคายน หมอแคนจะนั่งอยู่ตรงข้ามและหันหน้าไปทางหมอนและคายน ลูกศิษย์ที่อายุมากจะนั่งอยู่ด้านหลังและใกล้ชิดกับหมอน ส่วนลูกศิษย์ที่อายุไม่มากและเพื่อนบ้านที่มาดูพิธีกรรมจะนั่งห่างออกมา ส่วนผู้ป่วยจะนั่งที่ใดก็ได้ แต่ส่วนใหญ่มักจะนั่งติดกับบริวารและถ้าผู้ป่วยที่มีอาการหนักจนไม่สามารถลุกขึ้นนั่งได้ก็จะนอนอยู่บริเวณใดก็ได้

2.2 ขั้นตอนลำเชิญผีฟ้า

เมื่อจัดมุมที่จะทำพิธีและผู้เข้าร่วมพิธีมานั่งอยู่พร้อมแล้ว หมอจะนั่งอยู่หน้าคายน แล้วจุดไฟเทียนที่อยู่บนคายน แล้วให้หมอแคนเริ่มเป่าแคน เพื่ออัญเชิญผีฟ้าลงมาโดยถือว่าแคนคือม้าที่ผีฟ้าขี่ลงมาจากฟ้า ส่วนหมอก็จะเริ่มลำ กลอนลำที่ใช้ลำในช่วงแรกจะมีเนื้อหาในการอัญเชิญผีฟ้าเรียกท้าวนางของครูบาอาจารย์ลงมาช่วยรักษาผู้ป่วยให้หาย เมื่อลำไปเรื่อยๆ ก็จะเริ่มอาการสั้น

2.3 ขั้นตอนวินิจฉัยโรค

เมื่อลำเชิญผีฟ้าแล้ว และได้รับคำตอบ หมอจะหยุดลำแล้วบอกคำตอบของผีฟ้าให้ผู้ป่วยและญาติทราบ เช่น ผู้ป่วยผิติดผินา ผิเชื้ออยากได้ของหวาน เป็นต้น แล้วถามผู้ป่วยและญาติว่าจะยอมหรือไม่ การยอมรับคำตอบของผีฟ้าก็คือต้องปฏิบัติตามความต้องการที่ผีฟ้าบอกมา

2.4 ขั้นตอนการอ้อนวอน

เมื่อผู้ช่วยและญาติยอมรับที่จะปฏิบัติตามที่ผีฟ้าบอก หมอจะลำต่อไปว่าผู้ป่วยได้ยอมแล้วกรุณาให้ผีที่มีรบกวนออกไปจากกาย จะทำให้ผู้ป่วยปฏิบัติตามความต้องการได้

2.5 ขั้นตอนเสียดังในมือ

เมื่อลำบอกกล่าวกับผีฟ้าว่าผู้ป่วยยอมรับว่าละเมิดต่อผี และยอมที่จะปฏิบัติตามความต้องการของผีแล้ว เสร็จแล้วหมอลำผีฟ้าจะใช้ด้ายผ้าไข่ออกเป็น 2 ส่วน แล้วดูว่าไข่แดงแข็งสวยจะรักษาหาย แต่ถ้าไข่แดงไม่สวยเป็นน้ำจะรักษาไม่หาย

2.6 ขั้นตอนเสียดังข้าวสาร

หลังจากการเสียดังหายจากการดูไข่แล้วจะเสียดังหายจากการดูข้าวสาร คือนำข้าวสารมา 4-5 เม็ดวางบนไข่ไก่ที่อยู่ในถ้วยคายนแล้วดับที่พื้นเพื่อให้ข้าวสารหล่นลงมาจากไข่ ถ้าปรากฏว่าข้าวสารหล่นลงมายากแสดงว่าผู้ป่วยจะหายยากด้วย

2.7 ขั้นตอนเรียกขวัญ

เมื่อผู้ป่วยเจ็บป่วย ถือว่าขวัญของผู้ป่วยได้ออกไปนอกร่างกาย ถ้าขวัญไม่กลับร่างผู้ป่วยก็จะไม่หายเจ็บป่วยด้วย หมอลำผีฟ้าจะลำเรียกขวัญ โดยถือชั้นขวัญที่จุดเทียนแล้วครอบคร้วของผู้ป่วยและบริวารของหมอจะขยับเข้าไปใกล้หมอ และถือผ้าไว้เพื่อรับขวัญ เมื่อขวัญกลับมาอยู่ที่ชั้นขวัญแล้ว ชั้นจะเริ่มสั้น หมอ ก็จะโยนชั้นไปให้ผู้อื่นที่อยู่ใกล้รับเอาไว้ คนที่รับไว้มักจะเป็นคนในครอบครัวผู้ป่วย เช่น สามีหรือภรรยา ลูกสาว แม่ หรือพี่น้องคนใดคนหนึ่ง ในกรณีที่ญาติ

ไม่เคยเห็นการทำพิธีกรรมมาก่อนชั้นขวัญจะถูกรับไว้โดยบริวารของหมอลำผีฟ้าคนหนึ่ง ผู้ที่รับขวัญไว้จะเป็นผู้ที่คอยดูแลผู้ป่วยต่อไปจนกว่าจะหาย

2.8 ขั้นตอนการเสี่ยงไข่ในชั้นขวัญ

หลังจากโยนชั้นขวัญแล้ว หมอจะหยดลำและเอาไข่ไก่ต้มออกมาจากชั้นขวัญแล้ว ตัดแบ่งครึ่งด้วยเส้นไหม เพื่อเสี่ยงทายดูว่าผู้ป่วยจะหายหรือไม่ ถ้ามีจุดสีดำในไข่แดง หมายความว่าผู้ป่วยจะตายแน่นอน แต่ถ้ามีไข่แดงอยู่ตรงกลางและไม่บิดเบี้ยว แสดงว่าผู้ป่วยจะหายดี หลังจากการเสี่ยงไข่แล้ว จะนำไปให้เด็กหรือผู้ป่วยกิน ถือว่าเป็นยาวิเศษจากผีฟ้า และหมอจะผูกแขนให้กับผู้ป่วย

2.9 ขั้นตอนการทำน้ำมนต์

หมอจะนั่งหน้าค้ายอีกครั้งหนึ่ง แล้วลำต่อไปเพื่อขอน้ำมนต์จากผีฟ้า โดยเอาขันมาวางไว้ ในขณะที่ลำก็จะหยดน้ำตาเทียนที่ละลายใส่ลงไปขันน้ำ ในระหว่างขั้นตอนการเสี่ยงไข่ในชั้นขวัญและขั้นตอนการทำน้ำมนต์นี้ ผู้ที่มาร่วมพิธีกรรมสามารถขอให้หมอเสี่ยงดูเรื่องราวอื่นๆ ของตนเองได้โดยให้ดอกไม้กับหมอ 1 คู่

2.10 ขั้นตอนการเสี่ยงน้ำมนต์

เมื่อทำน้ำมนต์เสร็จแล้วหมอจะหยดลำ แล้วเสี่ยงทายดูจากหยดน้ำตาเทียนที่ลอยอยู่ในน้ำว่าโรคของผู้ป่วยจะรักษาให้หายได้หรือไม่ เพราะพยาธิ (โรค) จะถูกทิ้งที่ทะเลหรือแม่น้ำ หลังจากนั้นหมอจะอมน้ำมนต์แล้วพ่นใส่ผู้ป่วย หรือให้ผู้ป่วยกินหรืออาบ ถือว่าเป็นยาวิเศษจากผีฟ้า

2.11 ขั้นตอนชวนลงเล่นช่วง

ขั้นตอนสุดท้าย คือ ขั้นตอนที่ร่วมกันฟ้อนรำ หมอลำผีฟ้าเองจะลุกขึ้นฟ้อน และบริวารจะลุกขึ้นพร้อมตาม บางกรณีผู้ป่วยที่อยู่ในอาการหนักก็อาจลุกขึ้นฟ้อนตามโดยไม่สามารถควบคุมตนเองได้ เมื่อถึงเทศกาลเดือนห้าฟ้าใหม่ประจำปีจะมีหัวหน้าชั้นครูผีฟ้า จัดทำพิธีสังเวท บวงสรวงเป็นประจำ หรืออาจจะเรียกอีกอย่างว่า “การเล่นช่วง” ปลุกปะรำ (ผ้ามเปียง) ปลุกต้นกล้วย ต้นอ้อย ประดับธงทิว ตั้งพานรองชั้นครูไว้กลางปะรำ มีดอกไม้ รูปเทียน ชั้นธัมม์ ชั้นธัมม์แปด มีชั้นหมากแบ่ง 4 ชั้น ใช้ดอกกล้วย (ดอกจำปาขาว) เป็นพวงมาลามาลัยห้อยย้อย หมากพลู บุหรี่ เหล้ายา ปลาปิ้ง มะพร้าวอ่อน เทียนเล่มบาท 9 เล่ม จะทำการยกครู ไหว้ครู ชั้นครูผีฟ้า จะมีลูกน้อง ลูกศิษย์มาร่วมพิธี เป็นร้อย ชั้นครูผีฟ้า เป็นผู้หญิง อายุชั้น 50-60 ล่วงแล้ว มีหมอเป่าเพลงแคนลายเป้ชายหรือลายใหญ่ มาเป่าแคนด้วย แคนนั้นชาวอีสานเรียก แคน 8 แคน 9 เป็นแคนใหญ่ หัวหน้าครูชั้นผู้นำจุดรูปเทียนบูชาประกาศไหว้ครูฟ้าแดน ชายหมอแคนจะเป่าแคน หัวหน้าชั้นครูผู้นำจะรำลำฟ้อนแบบลำยาวลูกศิษย์ทุกคนจะฟ้อนตามครู ลูกศิษย์ผู้ชายจะไม่ค่อยมี จะมีเพียง 2-3 คน โดยมากเป็นผู้หญิงเข้าทรง ฟ้าแดนอีสานเรียกว่า “นางเทียมหรือนางรำส่อง” หรือเข้าเทียม คือฟ้าแดนเข้าเทียมแล้ว หัวหน้าครูฟ้อนรำเหนื่อยแล้วจัดให้ลูกศิษย์ทำการรำลำต่อไป เป็นแต่เพียงนั่งดูเท่านั้น หมอแคนซึ่งขณะหมอลำ

ผีฟ้าถือว่าเป็นม้าหรือเป็นหมอม้า สมมติให้เป็นพาหนะเมื่อฟ้าแถนจะได้ทำการขับขี่เดินทางไปยังเมืองฟ้าและเมืองแถน ถ้าไม่มีม้าหรือหมอม้าแล้วคณะหมอลำผีฟ้าจะรำไปไม่ได้ เพราะขาดพาหนะขับขี่เดินทาง (สันติ รุณรุทธิ์, 2561: สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่า หมอลำผีฟ้าไหว้เจ้าเข้าทรงนี้มีหน้าที่รักษาพยาบาลคนป่วยซึ่งล้มหมอนนอนเสื่อ คนป่วยรักษาที่ใดไม่หายหมดทางที่จะรักษาให้หายได้ แล้วเพียงรอวันรอคืนเท่านั้น ยาขนานใดเขาลือว่าดีซื้อมารับประทานหมด เหลือวิสัยญาติจึงไปเชิญหมอลำผีฟ้าผีแถนมารักษา แต่งขันข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียน ชั้นธูป 5 ชั้นธูป 8 เทียนเล่มบาท มะพร้าวอ่อน ชั้นหมากเบ็ง ซ้าย-ขวา ผ้าขาวแพรขาว เหล้าไห ไช้พอง ถ้าผู้ป่วยเป็นผู้ชายจัดหาเครื่องแต่งตัวผู้ชาย ถ้าผู้ป่วยเป็นผู้หญิงจัดหาเครื่องแต่งตัวผู้หญิง มีกำไร่มือ กิ่งแขน สร้อยคอ ต่างหู เป็นต้น หมอผู้หญิงชั้นครูเข้าเทียมผีฟ้า-ผีแถนรำรำ หมอแคนผู้ชายเป่าแคนเพลงไปซ้ายหรือขวาใหญ่ รำอ่อยๆ เนิบๆ ในเรือนคนป่วยมีผู้คนมามุงดู รำไปมาปะเหมาะเคราะห์ดีคนป่วยล้มกับหมอนนอนกับเสื่อ กินไม่ได้นอนไม่หลับ ลูกขึ้นมาทำท่าพ้อนรำกับครูผีฟ้าผีแถนซึ่งมารักษาพยาบาล ซึ่งหมอลำผีฟ้าผีแถนไม่มียาให้รับทานให้กินดูแล้วชอบกลอาการป่วยหนักทำไม่ลุกขึ้นพ้อนได้ ญาติพี่น้องคอยโล่งใจไปตามๆ กัน อาการป่วยหายวันหายคืนกินได้นอนหลับ บางคนป่วยหนักหมอลำพ้อนรำรักษาอย่างไรอาการป่วยกลับทรุดลงไปทุกวัน เพียงรอวันรอคืนเช่นนี้ หมอลำผีฟ้าผีแถนรักษาไม่ได้ บอกเลยว่าพญากกรรมมาเอาไปแล้วขอจากพญากกรรมอย่างไรไม่ให้เลย ขอ 2-3 วัน ก็แล้วพญากกรรมไม่ยอมให้หมอลำผีฟ้าผีแถนจะเลิกรักษาทันที เพียงปล่อยให้รอวันรอคืน การรำของหมอลำผีฟ้าจัดรำเป็นคณะไม่จำกัดจำนวน อย่างน้อยรำตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ล้วนแต่เป็นหญิงทั้งนั้น คณะหมอลำผีฟ้าผีแถนนี้ แล้วแต่มีความสมัครใจแต่ละบุคคลประสงค์จะลาออกได้ตามความสมัครใจ การรำของหมอลำผีฟ้าผีแถนไม่ได้รำเพื่อบันเทิงใจของผู้ฟัง มุ่งแต่ความบันเทิงของบุคคลผู้ป่วยใช้เท่านั้น การรำนานนั้นไม่มีกลอนเมื่อมีผีฟ้าผีแถนเข้าเทียมแล้วจะไปได้อย่างคล่องแคล่ว คติความเชื่อของชาวอีสานจะมีทุกหมู่บ้าน เชื่อถือจนเป็นประเพณีกันมา ทราบว่ายุคหนึ่งทางการห้ามแสดงอย่างออกหน้าออกตาอันเป็นการไม่สมควร เจ้าหน้าที่จะนำไปปรับไหม แต่ยังมีการทำกันเป็นภายในอยู่ เพราะชาวอีสานเชื่อและนับถือจนเป็นประเพณีมาแล้วทุกหมู่บ้าน หมอลำผีฟ้าผีแถนรักษาคนป่วยทางจิตวิทยา คือ ปลุกเสกคนป่วยให้มีกำลังใจเข้มแข็ง มนินทรีย์กำลังใจเป็นของสำคัญ เรียกว่า มโนพลอยที่ได้เล่าประวัติความเป็นมาของชาวอีสานมีการนับถือประเพณีผีฟ้าผีแถนมาอย่างยืดยาวเหมือนประวัติคนจีนยังกินเจไหว้เจ้าอยู่ ซึ่งเป็นประเพณีเก่าไหว้พระจันทร์ในวันเพ็ญ ประเพณีอั้งฟ้า แถนฟ้าไท น่าจะเป็นประเพณีไทยโบราณซึ่งเผ่าไทน้อย รับเป็นมรดกตกทอดสืบต่อกันมา

ผีฟ้าที่เป็นท้าวนางของตนเองอยากพ้อนโดยใช้ร่างผู้ป่วย บรรยากาศในช่วงนี้ทั้งญาติและผู้ป่วยจะคลายความเป็นห่วงเรื่องอาการเจ็บป่วย เนื่องจากการเสียดายที่ผ่านมามีผู้ป่วยจะหายจึงสบายใจและพ้อนอย่างสนุกสนาน ความอบอุ่นระหว่างผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะเกิดขึ้น

เสร็จพิธีกรรมหมอลำผีฟ้าจะพูดว่า “หยุดเข้า” ทุกคนจะหยุดการพ้อนรำ พิธีกรรมเสร็จสิ้นลง หลังจากนั้นบริวารที่อยากจะให้หมอผูกแขนให้จะเข้ามาขอจากหมอ หมอจะบอกผู้ป่วยและญาติ อยู่ตลอดเวลาว่า “จะหายอยู่” เป็นการพยายามให้กำลังใจผู้ป่วยและญาติ แม้ว่าการเสี่ยงทายที่ผ่านมามีผลออกมาไม่ดีก็ตาม ทั้งหมดของพิธีกรรมที่กล่าวมาใช้เวลาทั้งสิ้นประมาณ 1 ชั่วโมง จึงเสร็จพิธีกรรม

อย่างไรก็ตาม ลำผีฟ้า: วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม มีความเกี่ยวข้องและมีความสำคัญที่จะทำให้พิธีกรรม ลำผีฟ้าในบ้านชำแฮดได้สืบทอดให้คงอยู่กับยุคโลกาภิวัตน์ที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น

บทสรุป

วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม ที่มีแม่สันติ รุณรุธิ์ เป็นแม่หมอที่เกิดจากการสืบทอดของคนในชุมชนที่เป็นแม่หมอมาก่อนคือ แม่ใหญ่แป (ไม่ทราบนามสกุล) คนที่ทำให้เป็นครูบาจนถึงปัจจุบัน สาเหตุที่รับเป็นแม่หมอ ชาวบ้าน ญาติ พี่น้อง และผู้ป่วยอ่อนวอนขอร้องให้เป็น ในช่วงที่เป็นแม่หมอใหม่ๆ ไม่มีความรู้หรือประสบการณ์ในการรักษาผู้ป่วยแต่อย่างใด ค่อยๆ คิดว่าควรจะทำอย่างไรและไม่มีทำรำที่แน่นอนคิดทำรำได้แบบไหนก็ออกมาแบบนั้น แต่ที่สังเกตตัวเองทำรำส่วนมากไม่ได้คิดเอง แต่เหมือนมีคนพาให้ทำแบบนั้น เมื่อชำนาญขึ้นจึงได้รู้ว่าทำรำเกิดจากอ้ายพี่ท่านเป็นผู้ถ่ายทอดให้สืบทอดกันให้

อย่างไรก็ตาม แม่สันติ รุณรุธิ์ เน้นการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นโยชน์ต่อส่วนรวม ส่วนใหญ่สามารถปรับใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดำรงชีวิตประจำวันผ่านกระบวนการคิดให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตจากรุ่นสู่รุ่นในการที่จะให้ชุมชนมีการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการดูแลสุขภาพ จึงเริ่มต้นที่คนในชุมชนบ้านชำแฮดที่ต้องทำให้สิ่งแวดล้อมเอื้อต่อการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพชุมชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะสิ่งแวดล้อมและชุมชนจะต้องมีความสอดคล้องกันด้วย เพราะการดูแลสุขภาพจะทำให้คนสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อการดูแลสุขภาพได้ง่ายยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนระบบบริการสุขภาพ โดยเน้นการสร้าง ความมั่นใจและการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพมากขึ้น ในการดูแลสุขภาพสุขภาพแบบพื้นบ้านมีเอกลักษณ์เฉพาะวัฒนธรรมและมีการเรียนรู้ โดยอาศัยรากฐานประสบการณ์และรากฐานความเชื่อ ศาสนา วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านประกอบด้วย หมอพื้นบ้าน ผู้ป่วย และสังคมวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีปฏิสัมพันธ์ระบบการแพทย์แผนปัจจุบัน และระบบการแพทย์อื่นในสังคมด้วย เหตุนี้จึงทำให้วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านระบบการแพทย์พื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮดไม่หยุดนิ่งและมีการปรับตัวตลอดเวลา สาเหตุที่ทำให้แม่สันติ รุณรุธิ์

ต้องการนำพิธีกรรมลำผีฟ้ามาให้ผู้ป่วยได้มีทางเลือกสุดท้ายและมีความหวังในการรักษาแล้วต้องหายเกิดกำลังกายใจขึ้นมา โดยที่ว่าสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองอยู่สามารถดลบันดาลให้ชีวิตสงบสุขหรืออาจลงโทษให้เกิดความเจ็บป่วยได้ จึงอยากให้ผู้ป่วยอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ ควรหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดโรคด้วยการดำเนินชีวิตที่มีภูมิคุ้มกันสุขภาพหลายประการด้วยกันและต้องเป็นขอห้าม คะลำต่างๆ ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของขั้นตอนหลังการรักษาสุขภาพของผู้ป่วยด้วย นอกจากนี้ผู้ที่ได้รับการรักษาจะต้องมีการถือปฏิบัติระหว่างอยู่ที่บ้านอย่างเคร่งครัด เมื่อทำผิดหรือล่วงเกินอายุฟักให้ตั้งชั้น 5 ชั้น 8 ดอกไม้เพื่อขอขมาก็จะทำให้ไม่เกิดเหตุอันไม่สมควร และจะต้องมีการมาทำพิธีลงช่วงกับแม่สันติ รุณรุทธิ์ ทุกๆ ปี ซึ่งปีนี้ได้จัดพิธีลงช่วงขึ้นในวันอังคารที่ 7 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2562 โดยที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้รับคำจากอายุฟักให้ต้องมาจัดในวันนี้ ในแต่ละปีจะจัดไม่ตรงกันแต่จะอยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกๆ ปีเท่านั้น

จะเห็นได้ว่า วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด โดยมีแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่ได้นำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นศาสตร์ในการรักษาและดูแลสุขภาพของคนในชุมชนที่มีความเชื่อ ความศรัทธาแม่หมอ เป็นการพึ่งพาอาศัยของชาวบ้านที่มีการรักษาทั้งกายและใจควบคู่กันไป แม่หมอจะเอาใจใส่ดูแลคนเจ็บป่วยอย่างต่อเนื่อง เป็นการรักษาเป็นเรื่องของบุญคุณไม่ใช่การเรียกร้อยเงินทองหรือค่าตอบแทนใดๆ เพราะแม่สันติ รุณรุทธิ์ เป็นผู้ทรงคุณธรรมที่ควรเชื่อถือและมีบทบาทในการสร้างขวัญและกำลังใจ รวมทั้งเป็นผู้มีบทบาทในการเป็นผู้เชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทำให้ห้องค์ความรู้วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮดมีการสืบทอดความรู้การรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความจำเป็นในการรักษาผู้ป่วยในพิธีกรรมลำผีฟ้าแบบที่ครูบาแม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้สืบทอดมาเป็นคณะลำผีฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮด มาจนถึงปัจจุบันนี้

บทที่ 4

ปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับวิธีการรักษาสุขภาพพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด

การศึกษาวิจัยเรื่อง ลำผีฟ้า: วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้นำเสนอภูมิปัญญาพื้นบ้านของพิธีกรรมลำผีฟ้า เพื่อรักษาคนป่วยในชุมชนบ้านชำแฮด ดังนี้

ความเป็นสมัยใหม่ของชุมชน

ในชุมชนบ้านชำแฮดที่เดิมเป็นชุมชนที่ห่างไกลมีวิถีชีวิตที่เป็นสังคมชนบทกับการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งพาธรรมชาติ แต่เมื่อความเป็นเมืองกึ่งเมืองเข้ามาถูกนำมาใช้โดยรัฐ ทำให้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมชุมชนบ้านชำแฮด โดยเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

สังคมชนบทบ้านชำแฮด

ชุมชนบ้านชำแฮดในอดีตมีลักษณะอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ภายในครอบครัวประกอบด้วยหัวหน้าครอบครัว ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง น้า อา พ่อ แม่ พี่ น้อง และสมาชิกในครอบครัวตามแต่สถานะของบุคคลนั้นๆ เมื่ออยู่รวมกันหลายครอบครัวจึงกลายเป็นชุมชน อดีตชุมชนบ้านชำแฮดเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนนับตั้งแต่วิถีกิน มีวัฒนธรรมการกินเหมือนคนอีสานในภูมิภาค เช่น กินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ส่วนประกอบทางโภชนาการอย่างอื่นส่วนมากหาได้จากธรรมชาติ เช่น ผักตามริมรั้วหรือในป่า หากบเคียด ปูปลา หาได้จากท้องไร่ท้องนา ลำห้วย เพื่อนำมาประกอบอาหารในรูปแบบประเพณีอีสาน เช่น ปั่นปลา อ่อมกบ อ่อมเคียด แกงเห็ด แกงหน่อไม้ ส้มตำ ชุบมะเขือ และอื่นๆ อีกซึ่งเป็นอาหารที่ทำกันสืบมาจากอดีต ที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น (ประดิษฐ์ คำทอง, 2562: สัมภาษณ์) ในสมัยก่อนเมื่อประมาณ 86 ปีที่ผ่านมาการแต่งกายของผู้คนชุมชนนิยมแต่งกายด้วยผ้าฝ้าย ผ้าไหม ตัดเย็บ เป็นเสื้อหม้อฮ่อม ผ้าขาวม้า และโสร่ง วัสดุที่หาได้จากธรรมชาติ วิธีการทำงาน วิถีอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นครอบครัวใหญ่รวมกัน ปลูกอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม (ปัญญา ลาระคร, 2562: สัมภาษณ์) สำหรับการประกอบอาชีพของชุมชนบ้านชำแฮดมีอาชีพทางการเกษตรเป็นอาชีพหลัก เช่น ทำนา เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผัก เป็นต้น ซึ่งอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติและมีแหล่งเก็บน้ำไว้ใช้ตอนหน้าแล้งที่ชาวบ้านได้ขุดไว้ตามหัวไร่หัวนา สวน ของตนเอง (ประดิษฐ์ คำทอง, 2562: สัมภาษณ์)

การรวมตัวกันเพื่องานสังคมในชุมชนบ้านชำแฮด เป็นสังคมความสัมพันธ์ในครอบครัว เป็นช่วงที่พ่อแม่ปู่ย่าตายายได้นั่งกินอาหารร่วมกันครบทุกคนในครอบครัว นอกจากจะมีการพูดคุย เรื่องทั่วไปแล้ว ยังมีการอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานได้รู้ฮึดคอง วิถีปฏิบัติที่ถูกต้องตามมารยาททางสังคม รวมถึงการอบรมเรื่องคุณธรรมจริยธรรมอีกด้วย ดังนั้น การกินอาหารร่วมกันจึงสะท้อนมิติทางสังคมชาวอีสาน โดยเห็นได้จาก ข้าวเช้า (ข้าววาย) ประมาณตีห้า (ใกล้เช้านก) แม่บ้านจะตื่นแต่เช้านำข้าว ทำอาหารให้ทันพร้อมที่จะใส่บาตรพระ เมื่อใส่บาตรพระเสร็จจึงนำอาหารไปถวายที่วัด (จังหวัด) เสร็จจากทางวัดแล้วจึงเข้าครัวเตรียมอาหารเป็นสองสำหรับส่วนหนึ่งให้ปู่ย่า ตายาย ที่อยู่เฝ้าบ้าน อีกส่วนหนึ่งใส่ตะกร้าเดินทางไปทุ่งนาเพื่อเป็นอาหารเช้า เมื่อไปถึงแม่บ้านเตรียมสำหรับกับข้าวที่กระท่อมนา (เถียงนา) แล้วเรียกทุกคนมาร่วมรับประทานอาหารเช้าโดยพร้อมเพรียงกัน บางครั้งก็แบ่งอาหารไปให้ญาติพี่น้องหรือผู้ที่มีที่นาใกล้ชิดติดกัน หรือไม่ก็เรียกมารับประทานอาหารด้วยกัน ส่วนน้ำดื่มแม่บ้านก็จะนำมาจากบ่อน้ำดิน (น้ำสาบ) หรือตามทุ่งนาทั่วไปที่สามารถดื่มได้ (ปัญญา ลาระคร, 2562: สัมภาษณ์) เมื่อรับประทานอาหารเช้าเรียบร้อยแล้ว หัวหน้าครอบครัวไปทุ่งนาก่อน หลังจากนั้นภรรยาห่อข้าว พาลูกหลานตามไปที่หลัง พอถึงที่นาก็พากันเอาสวิง ข้อง หากุ้ง หอย ปู ปลา ตามห้วยหรือที่มีน้ำขัง ตามไร่ที่มีอยู่ ส่วนสามีขณะไถนาได้กับ เขียด ตามก้อนดินไถ เพื่อเป็นอาหารเวลาเที่ยง หากได้มากก็นำขังไว้ทำเป็นอาหารเย็น ถึงเวลาพอสมควรก็จะหยุดทำงานมาก่อไฟไว้รอทำอาหาร มีผักตามสวนที่ปลูกเอาไว้หรือที่เกิดตามห้วยนา (ทองนาค นาหนองขาม, 2562: สัมภาษณ์) จนถึงช่วงเลาเย็นก็พากันกลับมาบ้านเพื่อเตรียมอาหารเย็น (ข้าวแลง) ช่วงลงนาพากันนำเบ็ดพร้อมเหยื่อใส่เดือยนาปักเอาไว้ตามห้วย ตามคันนา เวลาผ่านไปสองถึงสามชั่วโมงค่อยไปสำรวจดูเบ็ด เพื่อจะได้ปลามาเป็นอาหารตอนเย็น หลังจากรับประทานอาหารเย็นแล้ว พ่อแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ จะพาลูกหลานไหว้พระสวดมนต์เย็น และยังเป็นผู้อบรมคุณธรรม จริยธรรมทุกวันก่อนนอน (ประดิษฐ์ คำทอง, 2562: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ในชุมชน จึงจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยความสัมพันธ์ในรูปแบบเดิมของครอบครัวในชุมชนบ้านชำแฮด เป็นครอบครัวที่กระจายออกเป็นกลุ่มทั่วพื้นที่ในชุมชน เป็นครอบครัวขยายเมื่อสมาชิกในครอบครัวแต่งงานมีสะใภ้ มีเขย ได้มีการแยกครอบครัวออกไปสร้างบ้านเรือนในบริเวณใกล้เคียง หรือที่เห็นว่าเหมาะสม แต่เพื่อให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ผ่านกลไกการผลิตแบบเกษตรกรรมแบบอาศัยพึ่งพาธรรมชาติ จะเห็นได้จากพ่อแม่เป็นแรงงานหลักในครอบครัวในฤดูทำนาคตามคติแบบเดิมพ่อจูงวัวควายไปนาแต่เช้า พอไปถึงทุ่งนาก็เริ่มทำงานตามฤดูกาล ส่วนภรรยาก็เตรียมหุงหาอาหารให้ลูกๆ ได้กินไปโรงเรียน จากนั้นจึงเตรียมอาหารการกินใส่หามุ่งหน้าไปยังท้องนา บางครั้งการหาอาหาร ก็มักหามาจากทุ่งนา ห้วยหนอง มีกุ้ง หอย ปู ปลา มาโดยยึดหลักทางสังคมชนบทด้วยต่างคนต่างหาหารวมกันแล้วจะแบ่งกัน บางคนหว่านแห บางคนกะใส่เบ็ด บางคนก็ใช้สวิงช้อน ได้มากจะแบ่งปันกันกิน

เมื่อเดินทางกลับบ้านผ่านบ้านญาติพี่น้องก็แบ่งกุ้ง หอย ปู ปลา ที่หามาได้ ส่วนที่เหลือจึงนำมาทำอาหารที่บ้าน ส่วนผักนิยมปลูกไว้ตามหัวไร่ปลายนาโดยมีการปลูกเพื่อยังชีพมากกว่าปลูกไว้ค้าขาย

เมื่อเงื่อนไขและปัจจัยทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก โดยเริ่มจากช่วง พ.ศ. 2505 ชุมชนมีถนนคอนกรีตเสริมเหล็กและถนนลาดยางมะตอยเชื่อมเข้าไปสู่ถนนใหญ่ที่ตัดเข้าไปในตัวเมืองอำเภอบรบือ ทำให้การเดินทางออกจากชุมชนสะดวกรวดเร็วมากขึ้น การเดินทางไปอำเภอบรบือจากชุมชนบ้านชำแฮดไปยังตัวอำเภอและโรงพยาบาลได้สะดวกมากขึ้น ทำให้ผู้คนในชุมชนเดินทางไปทำธุระและโรงพยาบาลนอกชุมชนได้มากขึ้น ต่อมา พ.ศ. 2529 การสื่อสารสะดวกมากยิ่งขึ้นชาวบ้านเริ่มรับข่าวสารผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มาพร้อมกับไฟฟ้า เช่น โทรทัศน์ วิทยุ รวมถึงเครื่องใช้ไฟฟ้าอื่นๆ ที่ทำให้เกิดความสะดวกสบายในชีวิตประจำวัน (ทองยูน โภธิผล, 2562: สัมภาษณ์) ต่อมาในปี พ.ศ. 2539 คนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมากกล่าวคือ ความสัมพันธ์ในชุมชนทุกครอบครัวอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับการออกนอกชุมชนของคนในแต่ละครอบครัว ส่งผลให้เมื่อชุมชนมีงานบุญประเพณีหรือกิจกรรมที่เกี่ยวกับชุมชนมักจะได้ความร่วมมือน้อยลง ทำให้ความเชื่อกับพุทธศาสนาในอดีตนั้นชุมชนมีแนวคิดเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาในการตั้งชุมชน กล่าวคือ เดิมชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับผีจึงมีการตั้งศาลที่เรียกว่าศาลปู่ตาขึ้นมาควบคุมการตั้งชุมชน ต่อมาเมื่อศาสนาพราหมณ์ได้เผยแพร่แนวความเชื่อเข้ามาทำให้ชุมชนรับเอาระบบความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาแบบพราหมณ์เข้ามา จึงมีการตั้งหลักบ้านขึ้นในฐานะเป็นศูนย์กลางของจักรวาลตามคติพราหมณ์ที่เชื่อว่าเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาลหลักบ้านที่ถูกสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์แทนเขาพระสุเมรุ เมื่อศาสนาพุทธได้ถูกเผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนอีสาน ชาวอีสานก็ได้รับเอาคติความเชื่อแบบพุทธมาผสมผสานเข้ากับความเชื่อแบบผีและพราหมณ์ ทำให้พุทธศาสนาปรับเปลี่ยนเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (มนตรี ทองกลาง, 2562: สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่า ชุมชนบ้านชำแฮดก็เช่นเดียวกับชุมชนในแถบอีสานทั่วไปที่รับเอาคติความเชื่อแบบผี พราหมณ์ และพุทธ ผสมผสานกลายเป็นความเชื่อแบบชุมชนบ้านชำแฮด กล่าวคือ คนในชุมชนแม้จะเป็นพุทธศาสนิกชนก็ยังคงมีความเชื่อเรื่องของขวัญที่อยู่คู่กับร่างกาย คอยปกป้องรักษาให้อยู่สุขสบายไม่ให้เจ็บไม่ให้ป่วย แต่เมื่อใดก็ตามที่คนในชุมชนบ้านชำแฮดมีเจ็บป่วยหรือประสบเคราะห์กรรมรวมถึงประสบภาวะร้ายหรือดีเกินไปจะทำให้ขวัญหนีดีฝ่อก็จะพึ่งพาสิ่งที่เหนือธรรมชาติเหล่านี้อย่างสนิทใจ

สังคมสมัยใหม่ในชุมชนบ้านชำแฮด

จากการศึกษา พบว่า ชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มาจากเงื่อนไขและปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านชำแฮด 2 ปัจจัย คือ

การเปลี่ยนแปลงสังคมภายในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงภายนอกชุมชน กล่าวคือ (สงัด จันทะพัฑ, 2562: สัมภาษณ์)

1. การเปลี่ยนแปลงสังคมภายในชุมชนบ้านชำแฮด

1.1 ค่านิยมที่เกิดจากการลอกเลียนแบบ ชุมชนเห็นคนที่มีฐานะดี มักให้ความนิยมชมชอบและยกย่องจากสังคม คือ ค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับรายได้ กล่าวคือนิยมความร่ำรวยและมีเกียรติ ซึ่งเป็นค่านิยมสมัยใหม่ของสังคมไทยในปัจจุบันให้ความสำคัญเรื่องความร่ำรวยและเงินทอง เพราะมีความเชื่อที่ว่าเงินทองสามารถบันดาลความสุขตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนบ้านชำแฮดที่รับเอาค่านิยมสมัยใหม่มาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ต้องดิ้นรนทุกวิถีทางเพื่อให้ตนเองมีรายได้ หรือมีฐานะมากขึ้น จึงจำเป็นต้องหารายได้จากอาชีพที่ทำได้

1.2 การติดต่อกับชุมชนภายนอก โดยเฉพาะชุมชนเมืองทำให้รับเอาค่านิยมในชุมชนเมือง ชุมชนบ้านชำแฮดจากการเปลี่ยนผ่านของกาลเวลาเมื่อระบบการคมนาคม การสื่อสาร และการศึกษาเข้ามามีบทบาทในชุมชนมากขึ้นจึงนิยมส่งบุตรหลานเข้าไปศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนในตัวอำเภอบรบือ และอำเภอเมืองมหาสารคาม พยายามหารายได้ส่งเสียบุตรหลานให้ได้เรียนโรงเรียนที่มีชื่อเสียงทำให้บุตรหลานรับเอาค่านิยมของคนในเมืองมาใช้ในชีวิตประจำวันในชุมชน

1.3 ทรัพย์สิน คือ ทรัพย์สินธรรมชาติ ซึ่งในชุมชนบ้านชำแฮดเดิมทำเกษตรกรรมแบบทุนที่มาจากแรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก เพราะอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่และขยายต่างอาศัยพึ่งพาแรงงานที่เป็นญาติ เช่น การลงแขก การขอแรง หรือการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ต่อมาเมื่อมีการลงทุนที่เป็นเงินตรามากขึ้น ส่งผลให้ต้องทำเกษตรกรรมแบบลงทุนเพื่อหวังผลกำไร บางคนที่มีทรัพย์สินทรัพยากรมากก็อาจขายเพื่อนำมาลงทุน แต่บางคนที่ไม่มีทรัพย์สินก็ต้องไปกู้หนี้ยืมสินทั้งจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนหรือแม้แต่ทรัพย์สินนอกระบบ ส่งผลให้ชาวนาแบบเดิมเปลี่ยนแปลงไปเป็นชาวนาผู้ประกอบการและมีภาวะการเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้น ประกอบกับการทำเกษตรแบบมุ่งผลกำไรทางการตลาด ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า ที่ดิน เป็นต้น

1.4 การเมืองท้องถิ่น เป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนทางความสัมพันธ์ มีการแบ่งกลุ่ม แบ่งพรรคพวก เพื่อการแย่งชิงอำนาจกันจึงเกิดการปล่อยข่าวลือเพื่อโจมตีคู่ต่อสู้ในช่วงระหว่างการหาเสียง ได้มาซึ่งคะแนนเสียงให้ตัวเองได้รับความนิยมสูงสุด แต่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง แย่งชิงทรัพยากรในชุมชนให้ยินยอมกับอำนาจนั้น

2. การเปลี่ยนแปลงสังคมภายนอกชุมชนบ้านชำแฮด

จากการศึกษา พบว่า มีเงื่อนไขและปัจจัยที่สำคัญภายนอกชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงในชุมชนบ้านชำแฮด ดังนี้ (สาย เหลลาลิน, 2562: สัมภาษณ์)

2.1 อำนาจรัฐ ประเทศไทยได้เขียนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 11 โดยมีสาระสำคัญที่เน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้แผนการเหล่านี้ถูกกำหนดโดยอำนาจรัฐส่วนกลางเป็นผู้ออกนโยบายต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องเศรษฐกิจที่กำหนดให้ระบบเศรษฐกิจไปเชื่อมโยงกับระบบทุนนิยมสมัยใหม่ แล้วกำหนดออกเป็นกิจกรรมในการส่งเสริมให้ชุมชนนำเอาแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจแบบใหม่เข้ามาใช้แทนระบบเศรษฐกิจชุมชนเดิม กล่าวคือรัฐได้ออกนโยบายส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการจำหน่ายให้ได้เงินตราเป็นผลกำไรตอบแทน ในขณะที่ชาวบ้านหรือชุมชนมีวิธีการผลิตแบบเศรษฐกิจชุมชน คือการผลิตเพื่อยังชีพหรือผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ส่วนที่เหลือคือการแจกจ่ายให้กับเพื่อนบ้านหรือญาติมิตรพี่น้องหรือคนในหมู่บ้านเดียวกัน ชาวบ้านมีวิธีการผลิตแบบเศรษฐกิจชุมชนดังกล่าว เมื่อรับเอาแนวคิดแบบทุนนิยมสมัยใหม่เข้ามาผ่านการส่งเสริมของหน่วยงานของรัฐทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจแทนการทำเกษตรกรรมแบบเดิม มีการลงทุน มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการจ้างแรงงานในภาคเกษตร มีการใช้ สารเคมีทางการเกษตรมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้มีการใช้ทุนเป็นจำนวนมากในการปลูกพืชในระบบเกษตรกรรม เมื่อชาวบ้านปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้นก็ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและที่สำคัญคือเมื่อผลผลิตทางการเกษตรออกมาในลักษณะที่เหมือนกัน และพร้อมกันเป็นจำนวนมากส่งผลให้เกิดผลผลิตที่ล้นตลาดและแน่นอนเมื่อมีผลผลิตเป็นจำนวนมากย่อมส่งผลกระทบต่อราคาที่ลดลง ทำให้ชาวนาในชุมชนบ้านชำแฮดไม่สามารถจะนำเงินจากการขายผลผลิตมาใช้จ่ายให้ค้ำกับทุนที่กู้ยืมมาจากแหล่งต่างๆ ทำให้เกิดภาระหนี้สินเพิ่มพูนมากขึ้น ในขณะที่รัฐบาลก็พยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้าถึงระบบการแพทย์สมัยใหม่มากขึ้น โดยมีค่าใช้จ่าย 30 บาท รักษาทุกโรค ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตและการบริการอย่างก้าวกระโดด จนคนในชุมชนบ้านชำแฮดจะต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ทันที

2.2 ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้เกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพในการเข้าถึงการบริการเพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการทำงาน การกระจายรายได้ โครงสร้างตลาดการค้าและการลงทุน ซึ่งทำให้เศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการหลั่งไหลเข้ามาของเทคโนโลยีสมัยใหม่สู่ชุมชนบ้านชำแฮด เริ่มต้นประมาณ พ.ศ. 2539 จากการเข้ามาของไฟฟ้า ซึ่งก็เข้ามาพร้อมกับเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ เช่น ตู้เย็น โทรทัศน์ พัดลม เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะสื่อที่มากพร้อมกับโทรทัศน์ที่เข้าถึงชาวบ้านได้ทุกระดับชั้น ชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนรับสื่อสมัยใหม่จากโทรทัศน์ การโฆษณาก็เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้กับนวัตกรรมใหม่ๆ ต่อมาจึงมีการโฆษณาสู่เทคโนโลยีทางการรักษาที่ทันสมัย มีโรงพยาบาลเอกชนที่เป็นทางเลือกหนึ่งในการรักษาผู้ป่วยอย่างมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น รวมถึงเครื่องมือการแพทย์อื่นๆ ที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ เชื่อกันว่าจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการรักษามากขึ้น เมื่อชุมชนมีความเชื่อแพทย์สมัยใหม่มากขึ้นด้วย

การรับข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อต่างๆ นอกจากโทรทัศน์แล้ว เช่น การออกนอกชุมชนไปเรียนรู้วัฒนธรรมหรือเทคโนโลยีทางการแพทย์ใหม่ๆ เมื่อมีโรงพยาบาลเกิดขึ้นใกล้ชุมชนจึงทำให้คนเกิดความสนใจและต้องการมากขึ้น และคนก็มีความต้องการการแพทย์ที่มีการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ มากตามไปด้วย เพราะเทคโนโลยีการแพทย์สมัยใหม่ทำให้เกิดความสะดวกสบาย เช่น เครื่องตรวจมะเร็ง เครื่องตรวจภายในของร่างกาย โดยที่ไม่ต้องไปผ่าตัดเหมือนเช่นเคยก็สามารถวินิจฉัยโรคได้อย่างรวดเร็วและไม่มีแผลจากการผ่าตัดนั้นด้วย เป็นต้น

2.3 การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ปัจจัยทางการเมืองเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ เพราะชุมชนรับเอาแนวความคิดมาจากนักการเมือง โดยเฉพาะแนวความคิดพัฒนาท้องถิ่นที่ถูกกำหนดโดยฝ่ายการเมือง เป็นผู้กำหนดนโยบาย เช่น มีการกำหนดนโยบายให้ชาวบ้านเมื่อมีการเจ็บป่วยจะต้องไปรักษากับแพทย์สมัยใหม่เท่านั้น การรักษาด้วยหมอทรงหมอธรรม หมอพื้นบ้าน ส่งผลให้ชาวบ้านที่รับเอาแนวคิดจากการให้ข้อมูลผ่านการส่งเสริมจากภาครัฐโดยตรงมายังหน่วยงานท้องถิ่น มีการประชาสัมพันธ์และโน้มน้าวให้ชาวบ้านต้องปฏิบัติตามที่รัฐส่งเสริม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามนโยบายของรัฐอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2.4 การพัฒนาแบบสมัยใหม่ เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่งผลให้มีการพัฒนาชุมชนบ้านชำแหวดเปลี่ยนแปลงและปรับตัวไปตามแนวคิดความเป็นสมัยใหม่ที่เน้นการพัฒนาถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา รวมถึงเรื่องรายได้ซึ่งถูกนำมาเป็นนโยบายเพื่อขับเคลื่อนให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากที่เคยรักษาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนของตนเอง ปัจจุบันชุมชนต้องอาศัยโรงพยาบาลของรัฐเพิ่มมากขึ้นทุกๆ ปี

2.5 การเปลี่ยนผ่านทางประชากร เศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2482-2488) ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่ “การเปลี่ยนผ่านทางประชากร” โดยเริ่มจากการลดอัตราการตาย อันเป็นผลจากการพัฒนาทางด้านสาธารณสุข บวกกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจสังคม และความร่วมมือกับต่างประเทศในการพัฒนาด้านต่างๆ ทำให้อัตราตายลดลงอย่างรวดเร็ว และอายุคาดเฉลี่ยของคนไทยเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่อัตราเกิดยังคงสูงอยู่ทำให้อัตราเพิ่มประชากรไทยสูงมากและจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกิดแรงกดดันอันนำไปสู่นโยบายการวางแผนขนาดครอบครัวในระดับชาติที่มีประสิทธิภาพจนครอบครัวมีขนาดเล็กลงในเวลาอันสั้น จึงทำให้ภาวะเจริญพันธุ์โดยรวมของคนไทยได้ลดลงมาจนถึงจุดที่ต่ำกว่าระดับทดแทน กระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้โครงสร้างอายุของประชากรเปลี่ยนไปจากที่เคยเป็นประชากรเยาว์วัยเมื่อ 40-50 ปีที่ผ่านมา กลายเป็นประชากรสูงวัยในปัจจุบัน อันเป็นจุดเปลี่ยนทางประชากรครั้งสำคัญ อีกจุดหนึ่งในสังคมไทย คือ การเป็นสังคมผู้สูงอายุ ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นขนานไปกับกระแสการย้ายถิ่นที่เข้มข้นและซับซ้อน

อย่างไรก็ดี สังคมมีเมื่อการเปลี่ยนแปลงทางประชากรแล้วยังมีการเปลี่ยนแปลงของความเป็นกระแสโลกาภิวัตน์ ที่โถมเข้าสู่ประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง ยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่งคือ ค่านิยมเกี่ยวกับครอบครัวมีการใช้เทคโนโลยีเริ่มเปลี่ยนไป สิ่งนี้มีผลกระทบโดยตรงต่อสถาบันครอบครัว ทำให้มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านรูปแบบและเวลาในการดำรงและการสืบรวมถึงการปรับบทบาทและหน้าที่ไปตามปัจจัยและเงื่อนไขให้สอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม เป็นสองมิติที่เกี่ยวข้องและส่งผลกระทบต่อกันและกัน อาจเป็นพฤติกรรมที่ตอบสนองต่อการเพิ่มสูงขึ้นของการเปลี่ยนแปลงทางระบบเศรษฐกิจความเป็นอยู่ของคนในสังคมนี้ แต่ขณะเดียวกันรูปแบบและบทบาท ต้องทำหน้าที่ของความเป็นสังคมที่เปลี่ยนไปเช่นกันมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ด้วยเหตุนี้ต้องศึกษาและทำความเข้าใจปัจจัยและเงื่อนไขไปพร้อมกันด้วย

2.6 ความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วย เกิดขึ้นเนื่องจากการติดต่อกันในการที่แพทย์ให้การตรวจรักษาแก่ผู้ป่วยโดยผ่านกระบวนการสื่อสาร อันก่อให้เกิดการรับรู้ ทัศนคติ และการโต้ตอบของผู้ป่วยต่อการรักษาของแพทย์ ซึ่งสัมพันธ์ภาพ ดังกล่าวประเมินได้จากอัตรา และลักษณะของการสื่อสารระหว่างแพทย์และผู้ป่วย คุณภาพของ ความสัมพันธ์ ความคาดหวังที่ผู้ป่วยมีต่อบริการของแพทย์ การประเมินคุณลักษณะของแพทย์ การ รับรู้ตนเองของผู้ป่วยในการดำเนินความสัมพันธ์กับแพทย์และแนวโน้มในการปฏิบัติของผู้ป่วยต่อการตรวจรักษาของแพทย์ (ศากุน แสงพานิช, 2524: 66)

เป็นไปได้ว่า ปัจจัยและเงื่อนไขของชุมชนบ้านชำแฮดมีความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์และผู้ป่วยเป็นความสัมพันธ์แบบพิเศษที่ไม่ได้มีพื้นฐานมาจากความชอบพอหรือความคุ้นเคยแต่เป็นความสัมพันธ์โดยทั่วไปที่ทั้งสองฝ่ายเข้ามามีความสัมพันธ์ต่อกันด้วยปัจจัยเงื่อนไขทางสังคม โดยผู้ป่วยมีความต้องการหายจากโรค ส่วนแพทย์ต้องการรักษาโรคให้กับผู้ป่วยตามบทบาทและหน้าที่ทางสังคม ซึ่งแพทย์และผู้ป่วยต่างมีเป้าหมายเดียวกันคือ การหายจากโรคของผู้ป่วย ซึ่งการจะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้จะต้องกระทำการผ่านกระบวนการมีสัมพันธ์กันแบบสื่อสารถึงความต้องการที่ตรงกันซึ่งจะก่อให้เกิดการรับรู้และทัศนคติต่อการรักษาถือเป็นรากฐานสำคัญของปัจจัยความสัมพันธ์ เพราะความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยมีบทบาทสำคัญต่อการวินิจฉัยและการตัดสินใจในการรักษาโรคของแพทย์ เนื่องจากประสิทธิภาพของการรักษาต้องมีรากฐานมาจากการหาข้อเท็จจริงในความผิดปกติของผู้ป่วย แต่เมื่อปัจจัยและเงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยเริ่มมีความแตกต่างกันตามปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ การทำความเข้าใจถึงสาเหตุที่นำไปสู่ความแตกต่างกันในรูปแบบความสัมพันธ์ของแพทย์กับผู้ป่วยจึงมีความสำคัญกับกระบวนการรักษาผู้ป่วย และด้วยสถานการณ์ที่การเจ็บป่วยด้วยโรคที่ไม่มีทางรักษาของคนในชุมชนชนมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นคงปฏิเสธไม่ได้ว่าความสำเร็จของการจัดการกับโรคเหล่านี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้ป่วย ทั้งในเรื่องของ

การปรับเปลี่ยนรูปแบบการรักษา ซึ่งความสำเร็จดังกล่าวนี้ย่อมจะต้องมาจากความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ที่ทำการรักษากับตัวผู้ป่วย ซึ่งในประเด็นนี้เป็นปัจจัยและเงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่ทำการรักษากับผู้ป่วย ซึ่งมีผลกระทบต่อผู้ป่วยทั้งในแง่ของผลลัพธ์ของการรักษา การเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำตามอย่างถูกต้องเพราะสุขภาพของผู้ป่วยก็มีผลต่อการรักษาด้วย รวมไปถึงความพึงพอใจของผู้ป่วยด้วย ซึ่งหากความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่มารักษากับผู้ป่วยเกิดการไม่เข้าใจกัน ย่อมส่งผลโดยตรงกับผู้ป่วย ดังนั้น การให้ความสำคัญของปัจจัยและเงื่อนไขความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ที่ทำการรักษากับผู้ป่วยในชุมชนบ้านชำแฮดจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งในกระบวนการรักษา

2.7 การดำรงชีวิตของคนในชุมชน มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายแล้วต้องการปัจจัยที่สำคัญ 4 ประการ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค สิ่งเหล่านี้ล้วนมาจากทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้นมา เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมนั้น เมื่อสังคมเปลี่ยนการเปลี่ยนแปลงของชีวิตก็มีความต้องการหรือลอกเลียนแบบจากชุมชนภายนอกเข้ามาในชุมชนของตนเอง สิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น นำวัฒนธรรมของสังคมเมืองมาใช้ในชุมชนมากขึ้น สิ่งเหล่านี้จึงทำให้สังคมไทยและวิธีการดำรงชีวิตของคนในสังคมตลอดจนการก่อให้เกิดปัญหาแก่คนในสังคมเกิดความยากจน และการกระจายรายได้ในการขยายตัวของเศรษฐกิจทำให้สภาพความยากจนแพร่กระจายทุกภาคของประเทศไทย รายได้จึงมีความแตกต่างกันอย่างมากระหว่างคนในชุมชนกับคนในเมือง ทำการปรับตัวไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ค่าครองชีพสูงขึ้น มีการรับและการเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตกโดยส่งผลกระทบต่อให้เกิดความต้องการของคนในชุมชนให้เท่าเทียมกับสังคมอื่นๆ ตามมา การดำรงชีวิตในด้านสาธารณสุขในวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้แบบแผนการเจ็บป่วยของประชาชนเปลี่ยนไปตามสังคมด้วย อันเป็นโรคที่เกิดจากการเปลี่ยนสภาพแวดล้อมทางสังคมมากขึ้นอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ดี การบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขเป็นแบบลักษณะการตั้งรับทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงบริการได้อย่างเต็มที่ จึงสอดคล้องกับยูว็ณน์ วุฒเมธี และคณะ, (2537: 8) ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในชนบท เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ซึ่งทำให้ชาวชนบทต้องเสียค่าใช้จ่ายมากขึ้นในขณะที่รายได้ไม่เพิ่มเท่าที่ควร ทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นถูกนำไปใช้ไปมาก

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและระหว่างส่วนประกอบของสังคม โดยความสัมพันธ์ระหว่างชนบทกับเมือง เกิดสังคมทางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ทั้งในกลุ่มบุคคลและทางสังคม ที่มีครอบครัวเครือญาติ ทำให้เกิดสังคมที่เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปร่าง ลักษณะของสังคม เกิดเป็นขนาด ความหนาแน่น ระดับการศึกษา สุขภาพอนามัย โดยสังคมมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของความสัมพันธ์ เช่น มีความสัมพันธ์กันในลักษณะเป็นแบบทางการหรือแบบทฤษฎีเพิ่มขึ้น ซึ่งสังคมต้องอาศัยอยู่ร่วมกันกับผู้คนอื่นและ

มีการพบปะสังสรรค์ซึ่งกันและกัน เมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ร่วมกัน ในสังคมจึงมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างในลักษณะต่างๆ ของการดำรงชีวิตซึ่งต้องเกิดขึ้นในสังคมของคนไทยอาจก้าวหน้าหรือถดถอยหรือถาวรหรือชั่วคราวก็ได้ (สุภารัตน์ แห่งจันทา, 2562: สัมภาษณ์)

สังคมเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ ไม่มีสังคมใดที่จะไม่มีการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตของคนอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตเพื่อให้เข้ากับสภาพใหม่ที่เกิดขึ้น นักสังคมวิทยา เฉลียว ฤกษ์วิจิตรพิมล (2550: 238-239) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เกิดจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นปัจจัยที่กำหนดการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เช่น ความแห้งแล้ง การอพยพและการตั้งถิ่นฐานใหม่ ปัจจัยทางประชากร ขนาดประชากร เป็นปัจจัยสำคัญต่อสังคมให้มีการเปลี่ยนแปลง ชนบทที่มีการใช้ชีวิตแบบประเพณีมากกว่าคนเมืองที่อยู่รวมกันหนาแน่น การจัดบริการสาธารณะต่างๆ ทำได้ยากกว่าในเขตชนบท รวมทั้งการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคม ที่ต้องการเรียกร้องความเสมอภาค เพื่อดำเนินการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น การปกครอง กฎหมาย ประเพณีปฏิบัติต่างๆ

จะเห็นได้ว่า สังคมเปลี่ยนไปเพราะความต้องการของคนในชุมชนบ้านชำแฮดเปลี่ยนไป โดยทั่วไปคนในชุมชนมีความต้องการปัจจัยพื้นฐานที่เหมือนกัน คือ ปัจจัย 4 รวมทั้งการเข้าถึงสถานพยาบาลและยารักษาโรค ที่เห็นได้เด่นชัดก็คือในชุมชนบ้านชำแฮดมีการเปิดรับเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้ในชีวิตประจำวันทำให้ วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านชำแฮดมีความต้องการปัจจัยนี้เพิ่มมากขึ้น เช่น การใช้เครื่องมือสื่อสารที่ทันสมัย มือถือ อินเทอร์เน็ต ทำให้การพบปะกันของคนในสังคมเปลี่ยนไป ส่วนปัจจัยที่ทำให้ในชุมชนบ้านชำแฮดมีการเปลี่ยนไปที่ทำให้เกิดความต้องการมากขึ้นตามมา จึงทำให้เกิดการประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาในการดำรงชีวิตเปลี่ยนไปด้วย เช่น เครื่องมือเครื่องจักร ส่วนปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ ด้านความเชื่อทำให้คนยังให้ความสำคัญกับโชคชะตา และการเปลี่ยนแปลงของดวงดาว สำหรับปัจจัยทางด้านประชากร ได้ส่งผลต่อสังคมในการเปลี่ยนแปลงไปด้วย คนในชุมชนบ้านชำแฮดมีประชากรเพิ่มขึ้นอาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ เช่น การว่างงาน การขาดแคลนที่อยู่อาศัย การแย่งกันทำมาหากิน การเข้าถึงสถานพยาบาลของรัฐและปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม อันเกิดจากการขยายตัวของวัฒนธรรมการเลียนแบบวัฒนธรรมที่เป็นผลให้โครงสร้างของคนในชุมชนบ้านชำแฮดเปลี่ยนไปด้วย อย่างไรก็ตามเมื่อคนในชุมชนบ้านชำแฮดมีการเปลี่ยนไปและการเปลี่ยนแปลงสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปอย่างรวดเร็วเมื่อคนในชุมชนบ้านชำแฮดได้ติดต่อกับสังคมภายนอกส่งผลให้สังคมมีการเปลี่ยนไปมีทั้งด้านบวกและด้านลบคือ ด้านบวก คนในชุมชนบ้านชำแฮดได้รับประโยชน์จากการติดต่อกับสังคมภายนอกทำให้มีรายได้มากขึ้นส่งผลให้คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ส่วนทางลบ การติดต่อกับสังคมภายนอกอาจมีการรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามาในชุมชนบ้านชำแฮดทำให้วัฒนธรรมเดิมสูญไปบางอย่างได้เช่นกัน

การแพทย์สมัยใหม่

การแพทย์สมัยใหม่เน้นการแยกส่วนรักษาเฉพาะโรค ที่เน้นความรู้ในเรื่องกายวิภาค ผสมผสานเข้ากับระบบการทำงานของร่างกายมนุษย์ บนฐานความรู้แบบประจักษ์นิยมเหตุผลนิยม ที่พัฒนาก้าวหน้าขึ้นมากช่วงคริสต์วรรษที่ 19 และเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยผ่านหมอมิชชันนารี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับการยอมรับจากชนชั้นนำ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และการแพทย์แบบใหม่นี้ได้รับการตอบรับค่อนข้างดี ในราว พ.ศ. 2387 (ค.ศ. 1841) ความรู้แบบใหม่นี้ได้รับการยอมรับเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงแผนธรรมเนียมเกี่ยวกับการดูแลรักษาโรคและสุขภาพหลายๆ เรื่อง ทั้งในราชสำนักและที่ออกมาเป็นกฎหมายและเริ่มขยายออกสู่สามัญชนทั่วไป ผ่านระบบการศึกษา เมื่อรัฐเข้ามาจัดการศึกษาของราษฎรอย่างเป็นทางการ พระราชบัญญัติการแพทย์ พ.ศ. 2466 ได้กำหนดให้มีสภาการแพทย์เป็นหน่วยงาน ทำหน้าที่ตรวจสอบควบคุมมาตรฐาน การประกอบวิชาชีพแพทย์ทั้งแผนโบราณและแผนปัจจุบัน ซึ่งในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หน่วยงานนี้ได้ทำหน้าที่กำหนดพื้นที่ระหว่างการแพทย์แผนปัจจุบันและแผนโบราณ อย่างเคร่งครัด ดังมีการร้องเรียนว่าแพทย์แผนโบราณใช้อุปกรณ์การแพทย์สมัยใหม่ เช่น หูฟัง และ เข็มฉีดยาในการรักษา สภาการแพทย์ก็มีคำสั่งห้ามใช้โดยให้เหตุผลว่าหมอเหล่านั้นไม่ได้เรียนมา และ ความรู้ทางการแพทย์แผนโบราณก็ไม่ได้สอนให้ใช้ สะท้อนให้เห็นว่าแม้แต่ข้าวของเครื่องมือของ การแพทย์ตะวันตกสมัยใหม่ก็ได้รับการคุ้มครอง โดยรัฐให้ความบริสุทธิ์ ไม่ยอมให้ถูกนำไปทำให้เสีย ความเชื่อถือจากมือของคนที่เชื่อในโลกทัศน์ทางการแพทย์แบบอื่นๆ

ความสำเร็จของการแพทย์สมัยใหม่ เช่น การค้นพบสาเหตุของโรคและวิธีการรักษา ความรู้เรื่องกายวิภาคและระบบการทำงานของร่างกาย ไปจนถึงเทคนิควิทยาในการรักษาแบบต่างๆ อย่างการผ่าตัด รวมทั้งเรื่องราวของการเอาชนะความไม่รู้ของการแพทย์แบบในภูมิปัญญาดั้งเดิม ล้วนแต่ตอกย้ำว่าการแพทย์สมัยใหม่มีความเหนือกว่าการแพทย์แบบอื่นๆ ที่มีในสังคม ทำให้บุคลากร ในวงวิชาชีพหรือคนทั่วไปที่ได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ ยากที่จะที่จะมองเห็นว่าโลกทัศน์สุขภาพ แบบอื่นๆ เป็นความจริงเท่ากับความรูแบบการแพทย์สมัยใหม่และจนอาจยอมรับคำอธิบาย เรื่องสุขภาพ จากแพทย์สมัยใหม่อย่างไม่มีคำถาม จากนั้น พ.ศ. 2478 แนวโน้มของการสาธารณสุขดูเหมือนว่าจะ เป็นไปในทิศทางของการพยายามจะกระจายอำนาจการจัดการให้ลงไปสู่ในระดับท้องถิ่นมากขึ้น มีการออกพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476 ที่มีจุดมุ่งหมายหลัก 2 ประการ คือ ทำหน้าที่เกี่ยวกับการสาธารณสุขและความปลอดภัยของประชาชนและให้เทศบาลเป็นองค์กรช่วย ในการสร้างความรู้ความเข้าใจรูปแบบการปกครองทางการเมืองที่ใช้รัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น ในปี พ.ศ. 2477 มีการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับคนในเรื่องการสาธารณสุขและสาธารณสุขการ แพทย์และการสาธารณสุข ในปี พ.ศ. 2485 รัฐบาลได้สถาปนากระทรวงการสาธารณสุข โดยรวม กิจการสาธารณสุขและ การแพทย์ในหน่วยราชการต่างๆ ขึ้นเป็นหน่วยเดียวกัน

ระบบสุขภาพสมัยใหม่เป็นความเปลี่ยนแปลงปัจจัยและเงื่อนไขของสังคมไทยเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2500 นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ สังคม วัฒนธรรมและการเมืองการปกครองอีกครั้งหนึ่ง การพัฒนาพร้อมกับการสนับสนุนจากต่างประเทศโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ได้ทำให้เศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วคนในชนบทเริ่มหันมาอยู่ในภาคการผลิตแบบการค้าและอุตสาหกรรมมากขึ้น ทรัพยากรในชนบทถูกดูดซับเข้ามาสร้างความเติบโตให้เมืองในด้านสาธารณสุขปัญหาจำนวนผู้รับบริการที่มากเกินไปของโรงพยาบาลจังหวัด ทำให้ต้องมียุทธศาสตร์เพื่อสกัดกั้นปัญหาสาธารณสุขในชนบทไม่ให้อาณาประชาราษฎร์หลั่งไหลเข้าสู่โรงพยาบาลจังหวัดและโรงพยาบาลในส่วนกลางโดยตรง โดยเน้นให้โรงพยาบาลอำเภอมีบทบาทสำคัญในการดูแลรักษาผู้ป่วยของประชาชน ทั้งนี้ ปัญหาการขาดแคลนแพทย์ยังคงเป็นปัญหาที่สำคัญอยู่ แม้จำนวนโรงพยาบาลจังหวัดจะเพิ่มขึ้นเป็น 84 แห่ง ทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2521 แต่อัตราการกระจายตัวของแพทย์ต่อผู้ป่วยในชนบทยังต่ำมากมาก คือ แพทย์ 1 คนต่อผู้ป่วย 50,000 คน แต่ถือเป็นนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง เพราะจากจำนวนอำเภอทั่วประเทศ คือ 536 แห่ง มีโรงพยาบาลอำเภอเพียงครึ่งเดียวของจำนวนทั้งหมด 270 แห่งเท่านั้น ซึ่งไม่เพียงพอต่อการรับมือกับปัญหาสาธารณสุขในระดับพื้นฐาน อีกทั้งยังขาดแคลนบุคลากรและงบประมาณในการดำเนินงานให้บรรลุผลตามนโยบาย (สันติสุข โสภณสิริกุล, 2552: 80)

การแพทย์สมัยในยุคโลกาภิวัตน์ ในช่วงทศวรรษ 2530 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจไทยเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ สังคม ในช่วงนี้ส่งผลต่อปัจจัยและเงื่อนไขทางด้านสุขภาพและการสาธารณสุขที่สำคัญ 2 ประการ คือ แพทย์พากันหลั่งไหลออกไปทำงานในโรงพยาบาลเอกชนซึ่งเกิดขึ้นใหม่เป็นจำนวนมาก ระหว่างปี พ.ศ. 2531-2540 โรงพยาบาลเอกชนขยายตัวอย่างมาก โดยเฉพาะในเขตเมืองและปริมณฑล จำนวน 203 แห่ง และในปี พ.ศ. 2541 จำนวน 473 แห่งทั่วประเทศ การขยายตัวของเมืองและกระบวนการอพยพโยกย้ายเข้ามาทำงานในเมืองมีเพียงปัจจัยและเงื่อนไขการปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตที่ส่งผลต่อพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน อันนำไปสู่ปัญหาสุขภาพรูปแบบใหม่ๆ ตามมา และในช่วง พ.ศ. 2537-2540 งานบริการในโรงพยาบาลและเทคโนโลยีทางการแพทย์เพื่อการรักษาโรคมะเร็งแนวโน้มที่จะมุ่งไปเป็นองค์กรธุรกิจด้านสุขภาพหรือองค์กรอุตสาหกรรมสุขภาพมากขึ้น ปัญหาสุขภาพได้เปลี่ยนไประบบการบริการที่ขาดความคล่องตัว จากปัจจัยและเงื่อนไขเชิงโครงสร้างเป็นความเปลี่ยนแปลงจากตอนเริ่มตั้งกรมสาธารณสุขเมื่อ 100 ปีที่แล้ว

จะเห็นได้ว่า ระบบการแพทย์สมัยใหม่เน้นการรักษาเฉพาะโรคของผู้ป่วยที่ต้องการกระบวนการรักษาที่เฉพาะเจาะจงเป็นรายบุคคล เพราะมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความซับซ้อนและแตกต่างกัน ดังนั้น ปัจจัยการเกิดโรคของแต่ละคนก็ยิ่งเฉพาะเจาะจงมากขึ้นไปอีก ซึ่งมันอาจแตกต่างถึงระดับพันธุกรรม สภาพแวดล้อมและรูปแบบการใช้ชีวิตของแต่ละคน ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ต้องใช้การรักษาที่แม่นยำเจาะจงตรงเป้าหมาย เพื่อให้การรักษามีประสิทธิภาพมากที่สุด เพราะแพทย์และผู้ป่วยต้อง

ได้มีเวลาอยู่ด้วยกันเพื่อรักษาโรคที่เกิดขึ้นหายจากโรคนั้น ที่การรักษาทางยา การผ่าตัด รังสีรักษา ยา เคมีบำบัด ที่เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สามารถพิสูจน์ ตรวจสอบได้ สามารถผ่าตัดได้ ใช้ยาเคมี ทุกชนิด สามารถเลือกยาชนิดต่างๆ มาใช้ได้อย่างไม่มีข้อจำกัด ไม่ว่าจะเพื่อการรักษาหรือทดลอง แต่ไม่สามารถผลิตหรือปรุงยาเองได้ มีแนวทางการรักษาที่จะใช้ยาเคมีเพื่อการบำบัดรักษาเป็นหลัก ซึ่งยาเคมีมีผลต่อเนื้อเยื่อหรืออวัยวะ โดยเปลี่ยนแปลงกลไกชีวเคมีระดับเซลล์ และระดับโมเลกุล โดยไม่ปรับปรุงสมดุลทางกายภาพที่แพทย์สามารถกระทำได้ที่ทันที่ทันใด รวมทั้งเป็นแหล่ง ที่มาจากการศึกษาถูกต้องตามหลักวิชาและหลักสถิติ มีการศึกษาวิจัย มีการเผยแพร่องค์ความรู้ และมีการรับรองจากองค์กร/สถาบันต่างๆ ทั่วโลกว่า ให้ประโยชน์ต่อผู้ป่วยได้จริงเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางตลอดจนเป็นทางเลือกทางแรกของการรักษาโรคในสังคมปัจจุบัน โดยมีความสอดคล้องกับวิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนบ้านชำแฮด ดังนี้

วิถีสุขภาพแบบการแพทย์สมัยใหม่

ความก้าวหน้าของวงการแพทย์สมัยใหม่ ได้ตอบสนองค่านิยมการแพทย์สมัยใหม่ที่ใช้ เกิดความต้องการของมนุษย์ในหลายรูปแบบ และที่สำคัญได้ช่วยให้ผู้ทุกข์ยากในหลากหลายพื้นที่บนโลกใบนี้ เพราะได้บรรเทาความเจ็บปวดที่แสนทรมาน แต่กระนั้นกระแสของการท้าทายทฤษฎีการแพทย์สมัยใหม่ ก็มีอยู่ให้เราได้พบเห็นอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการหันกลับมาให้ความสนใจในภูมิปัญญาดั้งเดิม การใช้สมุนไพร การทำโยคะ การฝังเข็ม หรือแม้กระทั่งการใช้สมาธิบำบัด ทั้งนี้ แม้จะไม่ได้เป็นการปฏิเสธแนวทางแพทย์สมัยใหม่โดยสิ้นเชิง แต่ก็เพียงพอที่จะทำให้วงการแพทย์สมัยใหม่ต้องหันกลับมาทบทวนบทบาทหน้าที่ ตลอดจนองค์ความรู้ที่ได้ก่อตัวและพัฒนาเรื่อยมาว่า แท้จริงแล้ว ได้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์และพัฒนาถูกต้อง ถูกทิศทางเพียงไร หรือแม้กระทั่งมีแนวคิดของทฤษฎีใหม่ทางการแพทย์เกิดขึ้นมาที่สอดคล้องกับการรักษาผู้ป่วยอย่างแท้จริง (สร้อย ทองสิทธิ์, 2562: สัมภาษณ์) ด้วยเหตุนี้ ระบบการแพทย์สมัยใหม่จึงเป็นความต้องการความเข้าใจความหมายว่า เวลาคนในชุมชนจะพิจารณาทำความเข้าใจสิ่งใดๆ นั้น จะต้องใช้ความคิดที่เป็นปัจเจกหรือความคิดส่วนตัวมีอยู่แล้ว การพิจารณาทำความเข้าใจในระบบการแพทย์สมัยใหม่ จึงเป็นการรักษาแบบกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้ทำความเข้าใจในแบบที่สามารถเห็นได้ โดยไม่ต้องใช้ความรู้สึกรับรู้พิจารณาว่าวิทยาศาสตร์ให้ความเป็นจริงหรือข้อเท็จจริงที่เป็นเพียงกรอบความคิดเดียวที่ไม่สามารถสรุปผลแห่งการเกิดของโรคได้ (สมบุญ ฝุยบัวค้อ, 2562: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าแม้ระบบการแพทย์สมัยใหม่ ไม่มีข้อเท็จจริงที่แยกออกจากความคิดหรือทฤษฎี ที่เรียกว่าข้อเท็จจริงที่จะต้องรับรู้โดยผ่านกระบวนการหรือวิธีการรักษาในกรอบความคิดที่มีอยู่ก่อนแล้ว โดยความเป็นจริงที่ปรากฏขึ้นอย่างหลากหลายผ่านวิธีการรักษาที่แตกต่างจากโรคกันไป ดังนั้น ระบบการแพทย์สมัยใหม่จึงได้นำความรู้ในแบบวิทยาศาสตร์ที่เป็นความรู้แบบ

หนึ่งเท่านั้น ที่ระบบการแพทย์สมัยใหม่ที่วางอยู่บนฐานความคิดทางด้านวิทยาศาสตร์ที่นำเอาเรื่องของอำนาจมาใช้กับการแพทย์สมัยใหม่ ทำให้แพทย์ผู้รักษาคนป่วยมีอิทธิพลครอบงำผู้ป่วย ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยเป็นไปในรูปแบบการบัญชาการหรือการใช้อำนาจ ผู้ป่วยต้องยอมรับอำนาจนั้นและปฏิบัติตามคำสั่งของแพทย์คนนั้นอย่างไม่เต็มใจแต่ก็ต้องยอมทำตาม (ตายมามากแล้วผู้ยอมทนรักษากับแพทย์สมัยใหม่)

ความสัมพันธ์ในลักษณะเช่นนี้เปรียบเหมือนความสัมพันธ์แบบพ่อปกครองลูก คือ การที่แพทย์มีสิทธิ์ผูกขาดการตัดสินใจจากผู้ป่วย ผู้ป่วยมีหน้าที่เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำของแพทย์ การรักษาที่ดีจึงขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่ติระหว่างแพทย์และผู้ป่วยซึ่งรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวเกิดจากความไม่สมมาตรด้านข้อมูลระหว่างแพทย์และผู้ป่วย การเข้าถึงข้อมูลอย่างยากลำบากของผู้ป่วย ความซับซ้อนของความรู้ด้านการแพทย์ ความสัมพันธ์ของผู้ป่วยและแพทย์แบบเก่าจึงวางอยู่บนความไม่เสมอภาค โดยที่ผู้ป่วยได้สูญเสียอธิปไตย อิสระส่วนตัวในการตัดสินใจไปให้กับแพทย์ และอยู่ในรูปแบบของการมอบอำนาจให้แพทย์ตัดสินใจเพียงผู้เดียว (สมลักษณ์ หนองเส, 2562: สัมภาษณ์) เมื่อมีการเกิดขึ้นของวิชาชีพแพทย์และอำนาจของแพทย์ในระบบบริการสุขภาพมีที่มาจากการที่ประชาชนมีความศรัทธาต่อความรู้ของแพทย์และประสิทธิภาพในการรักษาประกอบกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีส่วนขับเคลื่อนให้เกิดอำนาจของวิชาชีพแพทย์ขึ้น แพทย์มีอำนาจในการควบคุมการบริการสุขภาพในหลายๆ ด้าน ทั้งนี้ แพทย์มีสิทธิในการตรวจและวินิจฉัยโรค การรับรองการเกิด การตาย ตลอดจนรับรองให้ประชาชนมีสิทธิในการได้รับบริการ หรือสวัสดิการต่างๆ ได้ นอกจากนั้นแพทย์ยังมีสิทธิและอำนาจในการควบคุมปัจจัยและเงื่อนไขวิธีการรักษา และการวินิจฉัยโรคของผู้ป่วยได้อย่างเต็มที่ (สมควร ตะโคตร, 2562: สัมภาษณ์)

ดังนั้น การแพทย์สมัยใหม่ที่วางอยู่บนฐานความคิดทางด้านวิทยาศาสตร์ที่เรื่องอำนาจทางให้แพทย์มีอิทธิพลครอบงำผู้ป่วย เพราะความเจ็บป่วยคือสิ่งที่ทำให้สังคมเกิดการเบี่ยงเบน ผู้ป่วยจะถูกกำหนดบทบาทที่ขึ้นจากสังคมว่าจะต้องแสวงหาผู้มีความรู้ ความสามารถ ที่จะทำให้อาการเจ็บป่วยหายเป็นปกติและมีหน้าที่เชื่อในการรักษาและยอมรับในความสามารถของแพทย์ ในขณะที่บทบาทของแพทย์คือผู้ที่กระทำการรักษาตามความรู้ความสามารถที่ตนมี อาจกล่าวได้ว่า แพทย์คือผู้ที่กุมอำนาจในการกระทำการต่อผู้ป่วย เพื่อให้ผู้ป่วยหายจากการเจ็บป่วย ความไม่เสมอภาคกันนี้เป็นสิ่งที่จำเป็นในกระบวนการรักษา เนื่องจากแพทย์ต้องรับผิดชอบต่อการทำให้ผู้ป่วยกลับสู่สภาวะปกติโดยเร็ว แพทย์จึงต้องมีปัจจัยและเงื่อนไขของอำนาจควบคุมผู้ป่วย เพื่อให้แน่ใจว่า ผู้ป่วยจะทำตามคำแนะนำและวิธีการรักษาตามที่แพทย์สั่ง ทั้งนี้การที่แพทย์มีอำนาจที่มากกว่าผู้ป่วย มีรากฐานมาจากปัจจัยและเงื่อนไขที่ผู้ป่วยมีค่านิยมการแพทย์สมัยใหม่ คือ ความมีเกียรติทางวิชาชีพของแพทย์ เป็นการยอมรับจากสังคมว่าแพทย์คือ บุคคลที่มีเกียรติ โดยเกิดจากทักษะ ความรู้เฉพาะ ที่ได้รับการศึกษา การฝึกอบรม ดังนั้น แพทย์จึงเป็นผู้ที่มีความรอบรู้และมีอำนาจสูงสุดในเรื่องสุขภาพ

และการบังคับสั่งการผู้ป่วย รวมถึงสถานการณ์ที่เอื้อต่อการมีอำนาจทางด้านสุขภาพของแพทย์ เนื่องจากในภาวะจำเป็นทางด้านสุขภาพแพทย์ย่อมมีอำนาจเหนือกว่าผู้ป่วย ซึ่งเป็นผู้ที่อ่อนแอกว่า และสถานการณ์การพึ่งพิงการรักษา เนื่องด้วยผู้ป่วยมีความจำเป็นต้องพึ่งพาแพทย์ในสถานการณ์ที่ความเจ็บป่วยบีบบังคับ ตลอดจนบุคลิกลักษณะวิธีการสื่อสารกับผู้ป่วย การใช้ศัพท์ทางการแพทย์ ความรู้ด้านสุขภาพ เป็นสิ่งที่กำหนดค่านิยมการแพทย์สมัยใหม่ได้เช่นกัน

ถึงแม้ว่าแพทย์จะเป็นวิชาชีพที่มีอำนาจในควบคุมกระบวนการรักษาและเป็นอาชีพที่คนในสังคมให้การยกย่องนับถือ แต่เมื่อโครงสร้างทางสังคมเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสังคมนวัตกรรม ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป คนในชุมชนเริ่มเจ็บป่วยด้วยโรคที่เกิดจากความเสื่อมของอวัยวะและโรคเรื้อรังที่เกิดจากการใช้ชีวิตที่แบบคนเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะโรคมะเร็ง โรคหัวใจ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน เป็นต้น และยังมีการเกิดการอุบัติของโรคใหม่ๆ ขึ้นมา จึงให้ระบบการแพทย์ต้องมีการพัฒนาทั้งการรักษาโรค เครื่องมือ รวมไปถึงอุปกรณ์ทางการแพทย์ที่ทันสมัยมากขึ้น จากสถานการณ์ดังกล่าวจึงทำให้ระบบการแพทย์ถูกแปรเปลี่ยนเป็นธุรกิจ ภาพลักษณ์ของแพทย์ที่ใครหลายๆ คนมองเป็นพ่อพระผู้เสียสละเริ่มแปรเปลี่ยนเป็นผู้ให้บริการแพทย์ (สมควร ตระโคตร, 2562: สัมภาษณ์) ยังมีแพทย์บางคนขาดศีลธรรม จริยธรรม เปิดโอกาสหากำไรมากขึ้น จากการรักษาและด้วยผลดีของเทคโนโลยี ปัจจุบันส่งผลให้ผู้ป่วยสามารถเข้าถึงข้อมูลมากขึ้นผู้ป่วยสามารถหาข้อมูลที่มีความสลับซับซ้อนได้มากขึ้น ทำให้ผู้ป่วยมีทางเลือกในการรักษาที่หลากหลายมากขึ้น และสิทธิการรักษาพยาบาลที่เข้าถึงคนในชุมชนทุกคน จึงทำให้ความสัมพันธ์อันดีระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยเริ่มเปลี่ยนไป ทั้งนี้เพราะชุมชนที่เคยมาพบแพทย์ด้วยความรู้สึกที่นับถือไว้วางใจได้กลับกลายเป็นความรู้สึกที่ว่ามาโรงพยาบาลเพื่อมาใช้บริการ ความสัมพันธ์จึงเป็นไปในเชิงสัญญา มิใช่ความนับถือส่วนบุคคล เมื่อผู้ป่วยไม่ได้รับบริการตามที่คาดหวังหรือตามที่โรงพยาบาลโฆษณาไว้ การฟ้องร้องจึงเกิดขึ้นทำให้เห็นข่าวเป็นประจำ (สมลักษณ์ หนองเส, 2562: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยวิเคราะห์ที่ได้ว่า เมื่อแพทย์ทำการรักษาไม่หายขึ้นบ่อยครั้งย่อมส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างแพทย์กับผู้ป่วย โดยผู้ป่วยเริ่มหมดศรัทธา ความไว้วางใจ ความเชื่อมั่นเริ่มเสื่อมถอยลง ในขณะที่แพทย์เองต้องทำการรักษาผู้ป่วยด้วยความระมัดระวัง สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้เกิดช่องว่างระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยมากขึ้น การที่ผู้ป่วยมีทางเลือกในการรักษาจากที่อื่นทางข้อมูลมากขึ้น ทำให้ผู้ป่วยสามารถมีอำนาจต่อรองกับแพทย์และดึงอำนาจตัดสินใจจากแพทย์มาสู่ตนเอง ผู้ป่วยจากเดิมที่มีแต่เชื่อฟังเฉพาะแพทย์เท่านั้น กลายมาเป็นผู้ป่วยที่มีการตัดสินใจอย่างอิสระ ไม่ต้องเชื่อฟังคำสั่งทุกอย่างจากแพทย์ โดยไม่รู้ว่าแพทย์จะทำการที่ดีหรือแย่กับตน แต่ผู้ป่วยเป็นผู้ป่วยที่รับรู้ เรียนรู้ได้ว่าการรักษาใดที่ดีที่สุดสำหรับตน ตัดสินใจได้ด้วยตัวเองและสามารถทำกิจกรรมต่างๆ ได้ถึงแม้ตนเองจะป่วยอยู่ก็ตาม เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยเริ่มมีความแตกต่างกันตามปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ แล้ว การทำความเข้าใจถึงสาเหตุที่นำไปสู่ความแตกต่าง

กันในรูปแบบความสัมพันธ์ของแพทย์กับผู้ป่วยจึงมีความสำคัญกับกระบวนการรักษาผู้ป่วย และด้วยสถานการณ์ที่การเจ็บป่วยด้วยโรคที่ไม่สามารถรักษาให้หายได้นอกจากรอวันตายมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น คงปฏิเสธไม่ได้ว่าความสำเร็จของการจัดการกับโรคดังกล่าวได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้ป่วยทั้งในเรื่องของการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ชีวิต การควบคุมตัวเอง ความสม่ำเสมอในการทานยา งดยาบางเม็ด ซึ่งความสำเร็จดังกล่าวนี้ย่อมจะต้องมาจากความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยด้วย จากความสำคัญดังกล่าวค่านิยมการแพทย์สมัยใหม่ที่ใช้ความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยในชุมชนบ้านชำแสด มีความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับแตกต่างกันออกไป เนื่องจากในปัจจุบันปัญหาเรื่องโรคที่ทำให้ผู้ป่วยไม่มีทางเลือกได้มีเพิ่มมากขึ้น การรักษาต้องทำโดยผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยทั้งสองฝ่ายหาแนวทางการรักษาโรคเหล่านี้ก่อนที่จะตายโดยไม่ได้ทำอะไร อันเกิดขึ้นเนื่องจากการแพทย์มีการตรวจรักษาแก่ผู้ป่วยแล้วไม่สำเร็จนั่นเอง ดังนี้

1. การแพทย์สมัยใหม่กับกระแสการใช้ยาปฏิชีวนะในการรักษาเป็นหลัก

การใช้ยาปฏิชีวนะที่ละเลยมิติทางจิตใจของผู้ป่วยที่จ่ายอมใช้ยาที่แพทย์ให้รับประทานโดยไม่คำนึงถึงด้านราคาและคุณภาพของยาที่ผู้ป่วยได้รับ แม้ผู้ป่วยรู้ว่ายาเหล่านี้ไม่ให้โรคที่เป็นอยู่หายได้ ผู้ป่วยก็จ่ายอมที่จะรับประทานยาเหล่านี้ด้วยความจำใจ ดังเช่น โรเตอร์ และฮอลล์ (Roter, D. L. and Hall, 2006: 23-38) ได้นำมาขยายต่อในประเด็นที่ว่า แพทย์กับผู้ป่วยในครั้งนั้นๆ ใครเป็นผู้ที่มีอำนาจในการรักษา โดยอธิบายได้ว่าหากแพทย์มีอำนาจเหนือกว่าผู้ป่วยนี้เรียกว่า Paternalism เป็นรูปแบบที่แพทย์มีอำนาจเหนือกว่าผู้ป่วย โดยแพทย์เป็นผู้กำหนดประเด็นและเป้าหมายเพื่อในการรักษาและมีหน้าที่ตัดสินใจเกี่ยวกับกระบวนการรักษา โดยใช้วิชาความรู้ทางการแพทย์ ผู้ป่วยมีหน้าที่เพียงให้ความร่วมมือและทำตามคำแนะนำของแพทย์เท่านั้น

การรักษาของแพทย์มีการกำหนดเป้าหมายและประเด็นในการรักษารวมไปถึงการตัดสินใจเลือกวิธีการรักษาร่วมกัน ซึ่งผู้ป่วยคิดว่าแนวทางการรักษาที่แพทย์แนะนำมีความเสี่ยงผู้ป่วยสามารถทำการปรึกษาแพทย์ เพื่อหาวิธีการรักษาอื่นๆ ที่เป็นความต้องการของญาติและผู้ป่วย ซึ่งการเจรจาดังกล่าวเป็นลักษณะของความต้องการอย่างแท้จริง ไม่ควรละเลยมิติทางจิตใจและหากไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าแพทย์หรือผู้ป่วยที่มีหน้าที่ในกระบวนการรักษามากกว่ากัน เป็นรูปแบบที่ไม่ลงรอยกัน ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยคือ แพทย์และผู้ป่วยต่างมีความคาดหวังที่ไม่ตรงกันและไม่สามารถทำการเจรจาต่อรองกันได้ ทำให้ทั้งแพทย์และผู้ป่วยต่างฝ่ายต่างไม่สามารถควบคุมกันและกันได้ ที่สุดแล้วอาจจบลงที่ผู้ป่วยล้มเลิกการรักษาหรือแพทย์ปฏิเสธที่จะรักษาผู้ป่วย (จัญญา พรอินทร์, 2562: สัมภาษณ์) หากมีการใช้ยาปฏิชีวนะรักษาผู้ป่วยที่ได้รับการวินิจฉัยแล้วจะต้องใช้จำเพาะกับโรค หากมีการใช้ยาปฏิชีวนะไม่เหมาะสมจะก่อให้เกิดปัญหาเชื้อดื้อยาตามมาได้ การดื้อยาปฏิชีวนะเป็นปัจจัยและเงื่อนไขของผู้ป่วยที่จะต้องได้รับอย่างนี้ การบริโภคนยาปฏิชีวนะ

ของผู้ป่วยมีการใช้อย่างไม่สมเหตุผลและมูลค่าการใช้ยาปฏิชีวนะนั้นบางตัวมีราคาแพง และที่สำคัญ เชื้อดื้อยาบางชนิดไม่ตอบสนองต่อยาตัวใหม่ทำให้ใช้เวลารักษานานขึ้นและโอกาสเสียชีวิตสูง ผลกระทบให้เกิดปัจจัยและเงื่อนไขกระจายสู่ผู้ป่วยรายอื่นหรือเกิดการระบาดไปทั่วชุมชนได้ (ชาตรีพล สีนา, 2562: สัมภาษณ์)

แม้ในปัจจุบันผู้ป่วยในชุมชนจำนวนมากมีการใช้ยาปฏิชีวนะไม่ถูกต้อง มีการซื้อยามารับประทานเอง อาจมาจากคำบอกเล่าของคนอื่นที่รับประทานแล้วหาย การซื้อยาจากร้านขายยาที่ไม่มีเภสัชกรเป็นผู้จ่ายยาให้ รวมไปถึงการนำยาของผู้อื่นซึ่งมีอาการคล้ายคลึงกันมารับประทาน จึงทำให้เกิดผลข้างเคียงมากกว่าการรักษา การรับยาปฏิชีวนะที่ไม่ตรงตามโรคที่เป็นไม่ครอบคลุมเชื้อโรคที่เป็นสาเหตุ ได้รับยาไม่ครบตามจำนวนวันที่ควรได้รับ รวมไปถึงการรับประทานยาไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เป็นการใช้ยาไม่ถูกขนาดในการรักษา ดังนั้นผลที่ตามมาคือไม่สามารถรักษาโรคให้หายขาด อันเกิดการดื้อยาของเชื้อโรค ซึ่งอาจนำไปสู่การพัฒนาเชื้อโรคสายพันธุ์ดื้อต่อยา ติดเชื้อซ้ำซ้อน เกิดผลข้างเคียงไม่พึงประสงค์จากการใช้ยา รวมไปถึงอาจเกิดปัญหาการแพ้ยาทำให้ผู้ป่วยต้องมีการปรับเปลี่ยนประเภทของยาปฏิชีวนะตัวใหม่ ปัจจุบันยาเหล่านี้เป็นเพียงทำให้อาการของผู้ป่วยทุเลาลงแต่มีโทษที่ทำการรักษาให้หายจากโรคที่เป็นได้ (ชัยรัตน์ พรอินทร์, 2562: สัมภาษณ์) ปัจจัยและเงื่อนไขสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การใช้ยาปฏิชีวนะอย่างไม่สมเหตุผลทำให้ผู้ป่วยหลายรายเริ่มใช้ยาหรือหาซื้อยาปฏิชีวนะมารับประทานทันทีที่มีอาการของโรคที่คล้ายคลึงกับโรคที่เป็น ส่วนใหญ่เป็นการใช้ยาปฏิชีวนะโดยไม่จำเป็นหรือเป็นการใช้ยาปฏิชีวนะโดยไม่มีข้อบ่งชี้ที่รักษาโรคนั้น เพราะการใช้ยาปฏิชีวนะของชุมชนใช้อย่างไม่ถูกต้องเหมาะสม เนื่องจากส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ในการใช้ยาปฏิชีวนะ ส่งผลทำให้เกิดการสะสมยดื้อยาของเชื้อโรคที่เกิดขึ้นจากการใช้ยาปฏิชีวนะอย่างไม่สมเหตุผล เป็นผลที่เกิดขึ้นทั้งทางบวกและทางลบของผู้ป่วย (ดำ แก่นวงษ์, 2562: สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่า ความสำคัญของการใช้ยาตามแพทย์สั่งใหม่สั่ง ก็มีได้ทำให้ผู้ป่วยสุขสมบูรณ์เต็มเปี่ยมไปด้วยการใช้ยาในชุมชนเลย ปัจจัยและเงื่อนไขเหล่านี้ล้วนทำให้จิตใจของผู้ป่วยเกิดความทุกข์ทางใจมากกว่าความทุกข์ทางกาย ความทุกข์ใจเหล่านี้แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมในรูปแบบต่างๆ กัน เป็นปัจจัยและเงื่อนไขความสัมพันธ์กับภาวะผิดปกติทางจิตใจอยู่ไม่น้อยเช่นกัน

2. การติดต่อ การสื่อสาร และการคมนาคม

เมื่อการติดต่อ การสื่อสาร และการคมนาคม มีความสะดวกรวดเร็วขึ้น การใช้ชีวิตในชุมชนบ้านเช่าแออัด จำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนไปตามปัจจัยและเงื่อนไขของสังคมที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตามที่เบญจวรรณ แจ่มจรรย์ (2557: 15) ชี้ให้เห็นว่า ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็ว สังคมมีความซับซ้อนมากขึ้นมนุษย์มีการใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบ นับว่าเป็นยุคที่ข้อมูลข่าวสารมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง สามารถเข้าถึง รับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว ส่งผล

ที่จะต้องอยู่รอดภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ เช่นเดียวกับการใช้รถยนต์ส่วนบุคคลในการเดินทางไปทำงาน ไปตลาด ไปสถานที่ราชการ รวมทั้งการไปโรงพยาบาลให้ทันเวลา และรวดเร็ว ดังนี้

3. การติดต่อภายนอก

การติดต่อในยุคปัจจุบันที่ไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วส่งผลต่อคนในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการติดต่อ ซึ่งในอดีตการติดต่อ ส่งข้อมูลข่าวสาร จะต้องเดินทางด้วยเท้า ด้วยรถจักรยาน และรถจักรยานยนต์ เท่านั้น เพื่อไปเยี่ยมเยียน ส่งข่าวสารให้กันทราบ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมานานแล้ว (ชัยรัตน์ พรอินทร์, 2562: สัมภาษณ์) ความรู้เรื่องเทคโนโลยีชุมชนที่มีอายุมากกว่าห้าสิบปีไม่ค่อยรู้จัก ส่วนมากมีแต่ลูกหลานรุ่นใหม่ ๆ รู้จักและใช้กันทุกคน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นส่งผลให้คนต้องมีการปรับตัวและติดตามให้ทันต่อสิ่งต่างๆ ที่เปลี่ยนไป การติดต่อกับคนภายนอกเป็นปัจจัยและเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยให้คนในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนไปด้วย เช่น การสื่อสารไม่ว่าจะเป็นการติดต่อสื่อสารในรูปแบบวิธีการหรือพฤติกรรมสื่อสารใดๆ ล้วนส่งผลต่อการรับรู้ เรียนรู้ การปรับตัวและก้าวตามความเปลี่ยนแปลงนั้นๆ การติดต่อสื่อสารจึงเป็นหนึ่งช่องทางที่ช่วยให้คนในชุมชนสามารถติดต่อกันได้อย่างรวดเร็ว รับทราบข่าวสารสาระดีสุขของญาติพี่น้องได้อย่างดี (บังอร พิเศษ, 2562: สัมภาษณ์) ในชุมชนมีการติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ หลายวิธีการ ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อสื่อสารด้วยโทรศัพท์มือถือที่มีหลายขนาดหลายรูปแบบแล้วแต่ผู้คนชอบขึ้นมาเพื่อการนี้โดยเฉพาะ การติดต่อสื่อสารมีการพูดคุยอย่างเป็นอิสระเป็นส่วนตัวทำให้ผู้อื่นได้รับข้อมูลโดยตรงจากผู้พูดจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง เพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างกันทั้งสองฝ่าย (ชัยรัตน์ พรอินทร์, 2562: สัมภาษณ์) การติดต่อสื่อสารในชุมชนบ้านชำแฮด ยังเป็นการติดต่อสื่อสารหลายรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของแต่ละคน การได้รับข่าวสารจากทางด้านทีวีซึ่งเป็นสารที่มีความหลากหลายช่องที่น่าเสนอในแต่ละวัน ล้วนก่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างกัน เป็นการสร้างความร่วมมือและประสานสัมพันธ์กันในทุกระดับ ช่วยสร้างความเข้าใจให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน ยังเป็นปัจจัยและเงื่อนไขที่ช่วยการสะท้อนความคิด ความรู้สึก ความต้องการระหว่างกัน หากการติดต่อ สื่อสารเป็นไปด้วยดีมีประสิทธิภาพจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่างๆ มากมาย ทั้งยังส่งผลให้ชุมชนเกิดความสะอาดสงบสุขและบรรลุเป้าหมายและผลสำเร็จร่วมกัน (ประดิษฐ์ คำทอง, 2562: สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตาม การส่งเสริมศักยภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในด้านเทคโนโลยีการสื่อสาร นับว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนบ้านชำแฮดได้ ในรูปแบบของการติดต่อสื่อสาร สะดวกรวดเร็ว มีการใช้โทรศัพท์มือถือที่เป็นปัจจัยที่สำคัญไปอีกอย่างแล้ว มีคอมพิวเตอร์และการใช้งานอินเทอร์เน็ตนั้นมีส่วนช่วยให้คนในชุมชนบ้านชำแฮดมีความเป็นอยู่ที่ดีมีความรู้สึกที่ดีด้านการติดต่อสื่อสารระหว่างกับบุคคลอื่นๆ ในการใช้งาน การใช้และการเทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารมากขึ้น

ทำให้เกิดการใช้ในการค้นหาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับโรคและอาการเจ็บป่วยได้อีกด้วย การนำเทคโนโลยีมาใช้ของคนในชุมชน เพื่อการใช้งานและอำนวยความสะดวกเป็นส่วนมากที่เกี่ยวข้องกับการนำข้อมูลข่าวสารมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เป็นสื่อในการจัดส่งข้อมูลเผยแพร่ และเสียงออกไปทั่วถึงไปตามหมู่บ้านเพื่อเป็นการสื่อสารถึงกัน ตลอดจนถึงเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในการจัดเก็บ คั่นคืน และเผยแพร่ข้อสนเทศระบบสารสนเทศ สารสนเทศ และงานบริการด้านอื่นๆ ให้กับคนในชุมชน

จะเห็นได้ว่า ชุมชนบ้านชำแฮดมีการปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงทางด้านการติดต่อภายนอก เพื่อให้ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นความต้องการของแต่ละบุคคล ปัจจัยและเงื่อนไขเหล่านี้ชุมชนไม่ได้กำหนดขึ้นมา แต่ชุมชนมีการรับเข้ามาเพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับความเป็นเมืองและความเป็นสมัยใหม่ที่ลูกหลานรับเข้ามาตามสถานการณ์ในสังคมประเทศไทยและสังคมโลกที่ก้าวไปอย่างรวดเร็ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปรับตัวของการติดต่อสื่อสารกับโครงสร้างของชุมชน

4. การเดินทาง

การเดินทางหรือการคมนาคมเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ไม่อาจปฏิเสธว่ามีความจำเป็นและเป็นปัจจัยเงื่อนไขสำคัญในชุมชนบ้านชำแฮด เพื่อเป็นการเดินทางติดต่อสื่อสารทางด้านเศรษฐกิจ การทำงาน การค้าขาย การไปสถานที่ต่างๆ ในประเทศ ซึ่งเป็นผลต่อความต้องการของคนในชุมชน ปัจจุบันการเดินทางด้วยทางมีบทบาทในทุกๆ ด้านในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะเรื่องของการเดินทางที่ช่วยให้เข้าถึงแหล่งสถานพยาบาล โรงพยาบาล สถานีอนามัย ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลด้านเส้นทางการเดินทาง ระยะทางและเวลาที่ใช้เดินทางรวมไปถึงสถานที่สำคัญต่างๆ ที่จะเดินทางไป ซึ่งรวมทั้งชุมชนบ้านชำแฮดก็มีความต้องการในปัจจัยที่แตกต่างกันไป รวมถึงการเดินทางที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเข้าไปยังตัวอำเภอบรบือ หรือในลักษณะเดินทางไปในชุมชนใกล้เคียง หรือการเดินทางเพื่อจับจ่ายซื้อข้าวของซื้ออาหารในตลาดสด ห้างสรรพสินค้า หรือเดินทางภายในชุมชน บ้านเรือนที่พักอาศัย หรือเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางที่มีระยะทางไกลบ้านเป็นสำคัญ กรณีเดินทางไปทำงานตามสถานศึกษา ไปโรงพยาบาลของรัฐ หรือของเอกชนได้อย่างสะดวกรวดเร็ว (ปัญญา ลาระคร, 2562: สัมภาษณ์) การเดินทางของคนในชุมชนบ้านชำแฮดก็มีความสะดวก เพราะหลายบ้านหรือเกือบทุกบ้านมีรถยนต์ รถจักรยานยนต์ในการเดินทางไปไหนมาไหนได้อย่างรวดเร็วและไปได้กันหลายๆ คน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้การเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ตามที่ต้องการ

สำหรับการเดินทางไปโรงพยาบาลโรงพยาบาลชุมชนบรบือ ตำบลหนองสิม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ญาติผู้ป่วยและผู้ป่วยที่เกิดอุบัติเหตุขั้นร้ายแรง ที่ทำให้ผู้ที่ได้รับบาดเจ็บได้รับการช่วยเหลือได้อย่างทันท่วงทีหรือเข้ารับการรักษาช่วยเหลือ ดังนี้ (ทองนาค นาหนองขาม, 2562: สัมภาษณ์)

1. รถพยาบาลฉุกเฉิน (EMS/CPU) ซึ่งเป็นรถพยาบาลสำหรับบริการให้กับผู้ที่เจ็บป่วยมาก หรือผู้เจ็บป่วยที่เกิดอุบัติเหตุอย่างร้ายแรงจำเป็นที่จะต้องได้รับการช่วยเหลือทันทีและเร่งด่วน ในโรงพยาบาลและในองค์การบริหารส่วนตำบลมีรถบริการนี้ไว้คอยช่วยเหลือโดยที่ไม่มีค่าใช้จ่ายกับญาติผู้ป่วยหรือผู้ป่วยแต่อย่างใด

2. สถานีอนามัย เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะในชุมชนจะมีสถานีอนามัยประจำตำบลอยู่ คนป่วยและญาติผู้ป่วยสามารถมารับการรักษาได้ทุกคน แต่ที่สำคัญผู้ป่วยจะต้องเป็นการเจ็บป่วยที่ไม่ทำให้อาการเพิ่มมากขึ้น เจ้าหน้าที่อนามัยจะตรวจเพียงเพื่อให้ยาตามอาการที่ผู้ป่วยเป็นแล้วให้กับบ้าน หรือหากกรณีเป็นมากกว่าความสามารถของเจ้าหน้าที่อนามัยก็จะทำหนังสือส่งต่อไปยังโรงพยาบาลเพื่อให้ทำการรักษาต่อไป

3. แพทย์อาสา ที่ปฏิบัติงานโดยอาสาสมัคร มีทั้งแพทย์ ทันตแพทย์ เภสัชกรพยาบาล เจ้าหน้าที่ สาธารณสุข และอาสาสมัครสายสนับสนุนออกไปให้การรักษาพยาบาลให้กับชุมชนซึ่งเจ็บป่วยมีความยากจนต้องเดินทางไปรักษาตัวเป็นประจำ แต่ไม่สามารถทำงานเลี้ยงชีพได้ กรณีนี้ทางอำเภอได้จัดเจ้าหน้าที่เพื่อเข้าไปดูแลเบื้องต้น เพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจแก่พื้นที่ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้และได้รับความลำบากในชุมชน

4. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นอาสาสมัครที่ได้รับการฝึกอบรมจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพื่อให้สามารถทำการรักษาพยาบาลได้อย่างง่ายๆ ให้กับผู้มีปัญหาด้านสุขภาพ เพื่อเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการดูแลสุขภาพของตนเอง ครอบครัว เบื้องต้นได้อย่างถูกต้อง

อย่างไรก็ดี ในชุมชนบ้านชำแสดในปัจจุบันมีการเดินทางที่สะดวกและปลอดภัย มีสาธารณูปโภคครบครัน ทั้งเครื่องมือการสื่อสาร ยานพาหนะ ยารักษาโรค แพทย์ อาสาสมัคร แพทย์อาสา และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปลายสาเหตุของการเจ็บป่วย เราจะต้องมาดูที่ต้นเหตุของการเกิดโรคต่างๆ เกิดจากปัจจัยและเงื่อนไขอะไรที่เป็นต้นเหตุนี้ การเจ็บป่วยเกิดขึ้นหลายปัจจัย เช่น การกิน การดูแลสุขภาพ การพักผ่อน การทำงานมากเกินไป ล้วนแต่เป็นเหตุให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บขึ้นมา หลายคนเห็นว่าไปพบแพทย์แล้วหาย หรือไปรับประทานยาจากหมอพื้นบ้านแล้วหายนั้น เป็นความคิดที่ไม่ถูกต้องเลย แต่คนในชุมชนจะต้องตระหนักถึงโรคที่เกิดขึ้นว่ามาจากตัวเราเองหรือมาจากการติดเชื้อมาจากคนอื่น ปัจจัยเงื่อนไขนี้จะต้องมีความรู้ที่จะป้องกันไม่ให้เกิดกับตัวของเราหรือคนในครอบครัว หากเกิดขึ้นแล้วเราจะต้องปฏิบัติตนอย่างไรไม่ให้เกิดภาวะแทรกซ้อนของโรคเข้าไปอีก จำเป็นจะต้องได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ผู้ชำนาญเกี่ยวกับโรคที่เราเป็น หรือได้รับการดูแลจากหมอพื้นบ้านไปด้วย

ระบบสวัสดิการของรัฐ

ชุมชนบ้านชำแฮด ปัจจุบันสามารถเข้าถึงบริการสวัสดิการตามนโยบายของรัฐบาลที่กำหนดให้ประชาชนเข้าถึงการรักษาพยาบาลในสถานพยาบาลของรัฐ โรงพยาบาลสภาตำบลที่เป็นการแพทย์สมัยใหม่ ได้เข้ามามีบทบาทในการรักษาที่นำความคิดแบบวิทยาศาสตร์ ได้รับการยอมรับมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง การใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยของการแพทย์สมัยใหม่ได้รับการยอมรับในระดับสากลโลกก็ตาม แต่ก็ได้รับการวิพากษ์ว่า การสร้างสุขภาพตามความทันสมัยตามแบบต่างประเทศที่พัฒนาแล้ว ต้องอาศัยงบประมาณในการนำเอาเทคโนโลยีความรู้เรื่องยาและเวชภัณฑ์รวมทั้งมาตรฐานสากลทำให้ระบบสุขภาพของประเทศไม่สามารถพึ่งตนเองได้ และการแพทย์สมัยใหม่แม้จะมีประโยชน์แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาความเจ็บป่วยได้อย่างครอบคลุมทุกพื้นที่ได้ เมื่อภาครัฐมีนโยบายนำการแพทย์แผนไทยให้เป็นการแพทย์ทางหลักของชาติ และการพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพของชุมชน ได้เปิดพื้นที่ให้การแพทย์สมัยใหม่ได้รับการยอมรับ มีกฎหมายที่รัฐตราขึ้นมาเพื่อให้มีอำนาจเหนือการพื้นบ้านทุกประการ ด้วยระบบสาธารณสุขในหมู่บ้าน เป็นการให้การรักษาโดยอาศัยความรู้ความสามารถที่ได้เล่าเรียนมา ชาวบ้านชำแฮดที่เกิดมาพร้อมกับระบบสุขภาพแบบใหม่ ทำให้เข้าถึงระบบสาธารณสุขได้ง่ายกว่าการรักษาแบบภูมิปัญญาเดิม ทำให้รักษาสุขภาพแบบใหม่เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งชาวบ้านชำแฮดมีการรักษาและเข้าถึงระบบสุขภาพแบบใหม่ได้ง่ายมากขึ้น (ทองจันทร์ คนคง, 2562: สัมภาษณ์) ในส่วนของทฤษฎีใหม่การแพทย์ ปัจจุบันวงการแพทย์ได้ก้าวหน้าไปมากสามารถทำในสิ่งที่ไม่เคยทำได้มาก่อน จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุคของการปฏิวัติวงการแพทย์ แต่ทั้งนี้ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ พื้นที่ทางสุขภาพของแพทย์แผนปัจจุบันตั้งอยู่บนปริมาณของสุขภาพเพียงส่วนเล็กๆ ส่วนเดียว คือ โรคที่แพทย์สามารถนิยามได้ชัดเจน ในขณะที่พื้นที่ที่เหลืออีกส่วนมากเป็นพื้นที่ของความเจ็บป่วยที่นิยามไม่ได้ชัดเจนหรือโรคที่ไม่รู้สาเหตุตลอดจนพื้นที่ของการมีสุขภาพดีรวมอยู่ด้วย (ปัญญา ลาระคร, 2562: สัมภาษณ์)

ระบบสุขภาพแบบสมัยใหม่เป็นนิมิตหมายให้เห็นถึงศักยภาพและความเป็นไปได้ของการพัฒนาระบบสุขภาพของชุมชนให้เกิดความพอเพียงด้านสุขภาพ แต่ในขณะเดียวกันระบบสุขภาพกำลังเผชิญกับปัจจัยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองใหม่ที่ต้องพิจารณาให้ถี่ถ้วนในการกำหนดยุทธศาสตร์และทิศทางการพัฒนาระบบสุขภาพให้พอเพียงตามการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ได้สร้างเงื่อนไขใหม่ของการพัฒนาสุขภาพที่ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาให้สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคมในการดำเนินชีวิตประจำวันของชุมชนบ้านชำแฮด ที่จะได้เข้ารับการรักษาด้วยระบบสุขภาพแบบสมัยใหม่ตามสถานพยาบาลของรัฐ ที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากในการรับบริการรักษาผู้เจ็บป่วยในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามทั้งหมด โดยมีดังนี้ (ชูวิทย์ แก้วมนตรี, 2562: สัมภาษณ์)

1. โรงพยาบาลมหาสารคาม ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เริ่มก่อตั้งและสร้างในปี พ.ศ. 2490 บนเนื้อที่ 12 ไร่เศษ เป็นโรงพยาบาลที่ได้รับการรับรองคุณภาพการรักษามาตรฐาน ISO 9000 และ ISO 14000 ในวันที่ 10 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2548 จากสถาบันพัฒนาและรับรองคุณภาพโรงพยาบาล ที่ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีความสามารถในการดูแลภาวะสุขภาพ และ สร้างภาพลักษณ์ขององค์กรให้เป็นที่ยอมรับและศรัทธาของประชาชนด้วยวัฒนธรรมรักองค์กร ดูแลผู้ป่วยด้วยจิตเมตตาที่สอดคล้องวัฒนธรรมท้องถิ่น มีการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการบริการระดับ ปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ร่วมกับภาคีเครือข่ายแบบครบวงจรด้วยความเอื้ออาทร ตอบสนองนโยบายส่วนกลางและคำนึงถึงความเหมาะสม กับปัญหาพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ และพัฒนาระบบบริการระดับตติยภูมิให้ได้คุณภาพ มาตรฐาน เน้นกลุ่มโรคเป้าหมาย และความเชี่ยวชาญระดับสูงเฉพาะด้านด้วย เทคโนโลยีที่ทันสมัยอย่างคุ้มค่า โดยโรงพยาบาลมีความสามารถรักษาซึ่งมีจำนวนผู้ป่วยนอกที่มารักษา (ครั้ง/วัน) 1,939 คน จำนวนผู้ป่วยในทั้งหมด (ทั้งปี) 45,413 คน และจำนวนผู้ป่วยใน (ราย/วัน) 579 คน (โรงพยาบาลมหาสารคาม, 2562: 3-17)

2. โรงพยาบาลชุมชนบรบือ ตำบลหนองสิม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เริ่มก่อตั้ง และสร้างในปี พ.ศ. 2494 มีเนื้อที่ 24 ไร่ เป็นโรงพยาบาลที่ได้รับการรับรองคุณภาพระดับการรักษามาตรฐาน ISO 9000 และ ISO 14000 เช่นกัน จำนวนผู้ป่วยนอกใหม่ (ต่อปี) มีจำนวนผู้ป่วย 47,666 ราย จำนวนผู้รับบริการอื่นๆ (ต่อปี) จำนวน 32,311 ครั้ง และจำนวนผู้ป่วยใน (ต่อปี) 9,840 ราย (ศูนย์ข้อมูลการให้บริการโรงพยาบาลบรบือ, 2562: 2-4)

โดยเฉพาะคนในชุมชนบ้านชำแฮดต้องอาศัยการแพทย์สมัยมากขึ้น โดยเฉพาะโรงพยาบาลจังหวัดมหาสารคาม ที่มีผู้ป่วยเข้ารับการรักษาตามโรคต่างๆ เพิ่มมากขึ้นทุกปี ส่วนโรงพยาบาลชุมชนบรบือ ตำบลหนองสิม อำเภอบรบือ ก็เช่นเดียวกัน เพราะการแพทย์ระบบ CPU ของระบบสุขภาพสมัยใหม่คือ บริการปฐมภูมิ เป็นการบริการสุขภาพขั้นตอนแรกของระบบบริการสาธารณสุข ซึ่งมีบทบาทดูแลสุขภาพของประชาชนในชุมชนในกรณีเกิดการเจ็บป่วยจะได้รับการดูแลในเบื้องต้นและส่งผู้ป่วยต่อสถานโรงพยาบาลที่มีเครื่องมือทันสมัยในการรักษาที่ซับซ้อน รวมถึงบริการฟื้นฟูเรียกว่าหน่วยบริการคู่สัญญาเพื่อบริการปฐมภูมิ (Contracting for Primacy care Unit: CPU) ซึ่งมีหน่วยบริการที่อยู่ในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขและเอกชน (ทองนาค นาหนองขาม, 2562: สัมภาษณ์) โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพชุมชน (รพ.สต.) ในตำบลบรบือจะมีโรงพยาบาลแม่ข่าย (รพช.) ที่บริการปฐมภูมิจึงเป็นรากฐานในการดูแลสุขภาพชุมชนในระบบสาธารณสุข การบริการที่มีคุณภาพก็ส่งผลดีแก่คนในชุมชน การให้บริการจึงเป็นหัวใจสำคัญของการดูแลสุขภาพจากฐานสู่ยอด จึงเกิดงานควบคุมคุณภาพบริการปฐมภูมิในหลายๆ ส่วนเพื่อคนในชุมชนอย่างแท้จริง (ทองนาค, 2560: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า การเข้ามาของโรงพยาบาลมหาสารคาม และโรงพยาบาลชุมชนบรบือ มีความสำคัญต่อการส่งเสริมให้ผู้ป่วยเข้ามาได้รับการรักษาพยาบาลเป็นจำนวนมากในแต่ละปี รวมถึงคนป่วยในชุมชนบ้านชำแฮดที่ส่วนใหญ่มีการเดินทางที่สะดวกสบายมากขึ้น มีถนนหนทางดี ในการสัญจรไปมาโรงพยาบาลมหาสารคามและโรงพยาบาลชุมชนบรบือ ได้อย่างรวดเร็วด้วยพาหนะของตนเองหรือของญาติพี่น้องที่เข้ามาช่วยเหลือ หรือถ้าเกิดเหตุฉุกเฉินทางโรงพยาบาลก็มีรถรับส่งผู้ป่วยเหล่านี้ไว้บริการเรียกว่า รถพยาบาล (Ambulance) เป็นยานพาหนะสำหรับเคลื่อนย้ายผู้ป่วยหรือผู้บาดเจ็บไปส่งโรงพยาบาลและยังการปฐมพยาบาลเบื้องต้น ในขณะที่นำส่งผู้ป่วยไปด้วย นอกจากนี้ยังมีรถพยาบาลแบบอื่นที่ต้องมีไว้บริการสำหรับผู้ป่วยที่ต้องการย้ายโรงพยาบาล เรียกว่า รถพยาบาลเคลื่อนย้าย (Ambulette) ซึ่งมีอุปกรณ์ช่วยชีวิตและมีเจ้าหน้าที่ที่มีคุณสมบัติน้อยกว่าเจ้าหน้าที่ในรถพยาบาลปกติ เนื่องจากใช้เพื่อขนส่งผู้ป่วยไปมาหรือระหว่างสถานที่รักษาเท่านั้น รถเคลื่อนย้ายจะไม่มีไฟฉุกเฉินหรือไซเรน ในกรณีผู้ป่วยที่จำเป็นต้องย้ายไปโรงพยาบาลอื่นจะต้องใช้รถพยาบาลสำหรับผู้ป่วยควบคู่ไปกับรถของหน่วยเคลื่อนที่เร็วด้วย จะเห็นได้ว่า โรงพยาบาลในระบบการแพทย์สมัยใหม่มีการบริการรถยนต์สำหรับผู้ป่วยในการไปส่งไปรับให้ทันต่อเหตุการณ์ที่คาดไม่ถึงได้ จึงทำให้ชุมชนบ้านชำแฮดมีหลักประกันสุขภาพที่สามารถเข้ารับการรักษาได้อย่างทัน่วงที่ตามกฎหมาย โดยไม่ต้องกังวลว่าจะถูกปฏิเสธการรักษา เพราะระบบโครงสร้างพื้นฐานของระบบบริการสุขภาพที่พัฒนามาอย่างต่อเนื่องเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การดำเนินนโยบายการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้านี้เป็นไปได้ ที่สำคัญระบบสุขภาพแบบสมัยใหม่ที่เข้าถึงระบบสาธารณสุขในชุมชนตามจำนวนประชากรที่มีอยู่ จึงทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชุมชนที่ให้บริการในชุมชนอีกด้วย

การเปลี่ยนแปลงวิธีการรักษาสุขภาพชุมชน

การรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านตามวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านชำแฮด ไม่ตอบโจทย์ของผู้ที่ต้องการรักษาโรคได้ลดน้อยถอยลง โดยเฉพาะในกลุ่มของคนรุ่นใหม่ซึ่งไม่สนใจสนใจสืบทอด จึงทำให้การรักษาผู้ป่วยแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านไม่เป็นที่ต้องการหรือตอบโจทย์ได้ คนส่วนใหญ่ไม่สนใจและไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ไม่สามารถดำรงรงเอกลักษณ์มีผลให้ขาดความภูมิใจในรากเหง้าของตนเองและขาดโอกาสจะได้รับผลประโยชน์ในการสร้างความสำคัญให้เป็นที่เข้าใจของคนในสังคมในสถานการณ์ปัจจุบัน เพราะการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้มีการพึ่งพาภูมิปัญญาของหมอลำผีฟ้าลดลง โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ซึ่งห่างเหินและละทิ้งภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งความรู้ที่อยู่ในพื้นที่ การศึกษาองค์ความรู้ที่หมอลำผีฟ้าไม่ได้มีการจัดเก็บอย่างสมบูรณ์ ไม่สอดคล้องกับสภาพการทำงานของหมอลำผีฟ้า รูปแบบการดูแลสุขภาพที่เหมาะสมกับปัจจัยตามเงื่อนไขของพื้นที่จึงยังไม่เป็นรูปธรรมและขาดความชัดเจน ยิ่งไปกว่านั้นการมีพื้นที่ของการแพทย์สมัยใหม่

ย่อมก่อให้เกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างการรักษาแบบพื้นบ้านกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่ ส่งผลต่อความยากลำบากในการรักษาผู้ป่วย หมอลำผีฟ้าที่หลงเหลืออยู่ก็มีได้แสดงตน องค์ความรู้หมอลำผีฟ้าจึงขาดการอนุรักษ์สืบทอดจนความรู้สูญหายไปที่สุดในยุครุ่นใหม่ซึ่งห่างเหินและละทิ้งภูมิปัญญานี้ ความรู้ที่อยู่ในพื้นที่การศึกษาองค์ความรู้ที่หมอลำผีฟ้า โดยยังมีบุคคลบางกลุ่มที่ยังได้นำเอาภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในการรักษาผู้ป่วยให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บที่แพทย์สมัยใหม่ไม่สามารถรักษาได้ โดยนำแนวทางการรู้ภูมิปัญญาและวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่ผสมผสานเทคโนโลยีใหม่บางอย่างที่เห็นว่าดีและเหมาะสมบนพื้นฐานของวิถีชีวิตแบบเดิม ซึ่งใช้สติปัญญากับสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนภายใต้การใช้สิ่งที่เรียนรู้จากครูบาอาจารย์ที่ถ่ายทอดมาให้จนถึงปัจจุบัน โดยการนำวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านของแม่สันติ รุณรุทธิ์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการรักษาให้กับผู้ป่วย เรียกว่า “ลำผีฟ้า”

การสืบทอดพิธีกรรมลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ และบรรดาหมอพื้นบ้านหรือหมอประเภทต่างๆ ที่อยู่ในชุมชนบ้านชำแฮด มีชีวิตที่ไม่ได้แตกต่างไปจากคนอื่นในชุมชนเดียวกัน พวกเขาทำมาหาเลี้ยงชีพเฉกเช่นเดียวกับญาติมิตร ความรู้ทางภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีแม่จะเป็นสมบัติส่วนบุคคล แต่โดยธรรมเนียม ประเพณีในหลายวัฒนธรรมสุขภาพที่มีในชุมชน ความรู้เหล่านี้เป็นการประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ มาจาก “ครู” ซึ่งนับตั้งแต่ครูที่เป็นผู้ประสาทวิชาที่มีชีวิตอยู่หรือตายไปแล้ว จนถึงครูปัจจุบันที่เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงต้องมีการระลึกถึงพระคุณของครูอยู่เสมอ ผ่านพิธีกรรม การไหว้ครู หลายกรณีบรรดาคนไข้ที่มาหาก็นับว่าเป็น “ศิษย์” ของครูด้วย ไม่ได้เป็นแค่คนไข้ จึงต้องมาไหว้ครูกับแม่หมอด้วยเช่นเดียวกัน รวมทั้งบรรดาผู้ที่หายป่วยจากการลำผีฟ้าหรือลูกไข้ (คนไข้) ซึ่งอำนาจแห่งการรักษา จึงไม่ได้เป็นอำนาจภายในตัวแต่อย่างใดหากเป็นอำนาจที่มาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอกตัวของแม่หมอด้วย (สงัด จันทะพัต, 2562: สัมภาษณ์)

จะเห็นได้จาก จำปี ดอกไม้ (2561: สัมภาษณ์) เล่าให้ฟังว่า ในชุมชนบ้านชำแฮด ครั้งหนึ่งเคยถูกจัดการด้วยระบบความเชื่อเดิม ถูกสงวนรักษาด้วยอำนาจผี ชาวบ้านเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของผีฟ้าอย่างระมัดระวังด้วยฮีดคอง แต่เมื่อระบบสุขภาพแบบใหม่เข้ามาเอาพื้นที่และเบียดขับความเชื่อเดิมออกไป มีส่วนให้ผีฟ้าไร้อำนาจในการจัดการรักษาได้ ระบบสุขภาพแบบใหม่สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้อย่างมีกรยอมรับในระบบสังคม รัฐได้เข้าตัดอำนาจผีไม่เพียงแต่ต่อตรง หรือถูกปรับปรนให้ยึดหยุ่นในการดำเนินชีวิตกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงเท่านั้น ยังถูกสั่งคลอนลงด้วยวิถีเศรษฐกิจและทุนนิยม การทำพิธีทางผีหลายคนมองปรากฏการณ์นี้ว่าเป็นการเสื่อมถอยของผีและฮีดคอง อำนาจและการครอบงำที่หลากหลายซับซ้อนได้เข้ามากระทำในพื้นที่ผีฟ้าลดอำนาจและการครอบงำภายใต้อำนาจของรัฐที่มองผลประโยชน์มากกว่าการรักษา

อย่างไรก็ดี การนำวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านของแม่สันติ รุณรุทธิ์ จะเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีคนบางส่วนที่ยอมรับในการรักษาที่เป็นที่พึงสุทธ้าย แต่สังคมส่วนใหญ่ยังไม่มีกรยอมรับในการรักษาด้วยวิธีนี้ เพราะการรักษาแบบนี้เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาให้กับผู้ป่วยและญาติ

ของผู้ป่วยที่เกิดจากสติปัญญาของครูบาผู้ที่อยู่เหนือธรรมชาติ ผู้วิจัยเชื่อว่า “โรงพยาบาลของรัฐ” เป็นปัจจัยและเงื่อนไขสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง ย่อมส่งผลกระทบต่อการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทั้งนี้เกิดจากเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงไป เกิดความเชื่อมั่นต่อการแพทย์สมัยใหม่ รวมถึงความไม่แน่ใจต่อประสิทธิภาพการรักษาของ “หมอลำผีฟ้า” ล้วนส่งผลกระทบต่อบทบาทของหมอลำผีฟ้าให้ลดฐานะลงเป็นเพียงผู้รองรับผู้ป่วยที่ไม่สามารถรักษาได้จากแพทย์ในโรงพยาบาล ในโรคที่ไม่สามารถวินิจฉัยได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แม้ว่าปัจจุบันจะมีกระแสความตื่นตัวของบุคลากรทางการแพทย์สมัยใหม่ต่อภูมิปัญญาพื้นบ้านของหมอลำผีฟ้ามากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็มีการสร้างมาตรการทางกฎหมาย เพื่อใช้ควบคุมและกำหนดขอบเขตการรักษาโรคของหมอลำผีฟ้า ซึ่งสร้างความหนักใจให้แก่หมอลำผีฟ้าในการรักษาผู้ป่วยที่ไม่มีทางรักษาจากการแพทย์สมัยใหม่แล้ว จึงได้มีการรวมกลุ่มและกำหนดวิธีการรักษาทำให้สถานภาพและปัจจัยและเงื่อนไขของหมอลำผีฟ้าให้เป็นที่ยอมรับจากภาครัฐและประชาชนทั่วไปมากขึ้น

“หมอลำผีฟ้า” จึงมีเพียงแม่สันติ รุณรุทธิ ผู้เป็นแม่หมอลำผีฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮด โดยมีทิว สีภักดี บอกกล่าวให้ผู้วิจัยฟังว่า เมื่อก่อนมีแต่หมอลำผีฟ้าที่ทำการรักษาให้กับผู้ป่วย ถ้าบ้านไหนป่วยก็จะนำผู้ป่วยมาหาแม่หมอให้ทำการรักษา ผู้ป่วยที่มาให้แม่หมอรักษาหายเกือบทุกรายและยังทำให้การใช้ชีวิตหลังการรักษายู่ได้กันอีกหลายปี บางรายอยู่จนถึงอายุ 90 ปีก็มี บางรายน่าจะตายก็ไม่ตาย ทั้งนี้แม่หมอเป็นผู้ส่องเห็นว่า คนไหนจะหายหรือไม่หาย คนไหนจะตายหรือไม่ตาย สามารถรู้ได้ทุกราย ไม่ใช่แม่หมอเก่งแต่เป็นเพราะอำนาจความเชื่อถือผีบนฟ้า (ทิว สีภักดี, 2562: สัมภาษณ์) เป็นไปได้ว่าการที่ในชุมชนบ้านชำแฮดจะต้องธำรงการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้บางแขนงนั้น แต่ก็ไม่สามารถที่จะไปต่อรองกับระบบการแพทย์สมัยใหม่ได้ ทั้งนี้ เพราะสังคมในปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าไปอย่างมาก การที่จะกลับวักคืนมารักษาด้วยวิธีของผีฟ้าจึงเป็นเพียงความต้องการสุดท้ายของผู้ป่วย ผู้วิจัยได้มองเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอว่า การเวลาผ่านไป ความต้องการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่เป็นภูมิปัญญาของคนในชุมชนบ้านชำแฮดก็เป็นเพียงส่วนประกอบที่สามารถจะเป็นทางเลือกหนึ่งให้คนในชุมชนได้มองเห็นความสำคัญของการรักษาแบบผีฟ้าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติได้อย่างเป็นรูปธรรม ที่สามารถพิสูจน์ได้ว่า ผีฟ้าหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นกระบวนการรักษาแบบวิทยาศาสตร์ที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้เช่นกัน (สงัด จันทะพัต, 2562: สัมภาษณ์)

จะเห็นได้ว่า การรักษาความเจ็บป่วยแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีประสิทธิภาพและปลอดภัย เมื่อนำเข้ามาสู่นโยบายและโครงการปฏิบัติควรพิจารณาอย่างรอบคอบและอาศัยมุมมองแบบหลายสาขา ความสำเร็จของวิธีการปฏิบัติของการเจ็บป่วยแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านมีมิติทางสังคม ด้านปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ด้านจิตใจ ความเป็นอยู่ เป็นมิติสำคัญ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ถ้าหากเราพิจารณาเพียงด้านประสิทธิภาพทางกายอาจไม่เพียงพอ จะต้องมีการประเมินคุณค่าวิธีการปฏิบัติของการรักษาความเจ็บป่วยแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างรอบด้านจึงเป็นเรื่องสำคัญ นอกจากนี้การที่

จะเข้าถึงหมอภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ควรคำนึงถึงการเพิ่มศักยภาพด้านวิชาการ ที่เกี่ยวกับการแพทย์ดั้งเดิม และมีการทำความเข้าใจถึงความต้องการที่แท้จริงของหมอภูมิปัญญาพื้นบ้านในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชนในลักษณะ ปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมเฉพาะบ้านชำแฮต มิฉะนั้นการใช้ประโยชน์จากหมอภูมิปัญญาพื้นบ้านอาจเป็นแผนงาน และโครงการที่มีลักษณะฉาบฉวยและมีได้เกิดประโยชน์ที่แท้จริงกับชุมชนก็เป็นได้

ถึงแม้ว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านจะมีลักษณะเด่นที่มองความเจ็บป่วยแบบองค์รวมไม่ได้แยก กายและจิตใจแยกจากกัน ไม่แยกปัจเจกบุคคลออกจากสังคมก็ตามแต่เมื่อพิจารณาในประเด็น ของความน่าเชื่อถือแล้ว พบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านก็มีข้อด้อยบางประการที่เป็นเหตุปัจจัยหลักที่ทำให้ คนทั่วไปเกิดความกลัวหรือเกิดความไม่มั่นใจในการรักษา รวมทั้งมีการอธิบายไม่ได้ถึงที่มาที่ไปของวิธี การรักษาได้ ทั้งนี้เพราะการรักษาหรือวิธีการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านนี้ไม่มีการบันทึก ขาดข้อมูล ทางสถิติ ขาดข้อมูลที่ระบุถึงความสำเร็จหรือความล้มเหลว ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมาก รวมทั้งประสิทธิภาพ การรักษาโดยพิจารณาจากความพึงพอใจและความคาดหวัง เห็นได้เฉพาะผู้ที่เคยรับการรักษาแต่เพียง ฝ่ายเดียวคงไม่ได้ เพราะความรู้สึกลึกลับน่าเป็นห่วงที่วัดได้ยาก ดังนั้น การวัดประสิทธิภาพของวิธี การรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน นอกจากจะพิจารณาจากปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์แล้ว จะต้อง พิจารณามิติทางสังคมและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ด้วย จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ทางการแพทย์ มาพิสูจน์ความเชื่อถือนั้นด้วยจึงจะเพียงพอให้คนในชุมชนตระหนักและมีความตื่นตัวมากกว่าที่เป็นอยู่ (สาคร เฉยไธสง, 2562: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังได้พบปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขที่สัมพันธ์ที่ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านสามารถ ดำรงอยู่ได้อย่างเหนียวแน่นในชุมชนบ้านชำแฮตดังกล่าวได้นั้น ต้องยอมรับว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเพียง การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเท่านั้น จึงทำให้ข้อมูลไม่สามารถที่จะทำให้การรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ได้รับการตอบสนองที่ดีได้ โดยได้พบปัจจัยที่สำคัญว่า ความเป็นอยู่และวิถีชีวิตในชุมชนบ้านชำแฮต มีรูปแบบและวิธีการรักษาของหมอพื้นบ้านแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตสถานะ ทางเศรษฐกิจ มีการรักษาที่ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อน และที่สำคัญคือ ไม่แบ่งแยกผู้ป่วยออกจากครอบครัว ญาติ พี่น้อง ของแม่หมอผู้เป็นผู้รักษา โดยรักษาความเจ็บป่วยและประสิทธิภาพในการรักษาของผู้ป่วยดุจ ดังครอบครัวของแม่หมอ เมื่อมีความเจ็บป่วยบางประเภทที่ชาวบ้านเชื่อว่าต้องรักษากับแม่หมอเท่านั้น จึงจะหาย และในชุมชนบ้านชำแฮตยังมีวิธีการรักษาจากวิถีมอพื้นบ้านหลายคนที่มีความชำนาญ ถนัด แตกต่างกันไป เช่น ไข้หามกใหม่ (ไข้รากสาด) และโรคกำเร็ด งูสวัด รวมทั้งโรคที่ไม่มีทางรักษา ให้หายได้ ทั้งนี้การรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านก็มีประสิทธิภาพในการรักษาโรคดังกล่าวได้ค่อนข้างดี สิ่งที่ชุมชนมีก็คือความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุของการเกิดโรคที่สอดคล้องกันระหว่างแม่หมอกับผู้ป่วย ที่เชื่อ ว่าความเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากอำนาจเหนือธรรมชาติและสาเหตุจากผีไปจนถึงลักษณะในชุมชน ที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เป็นสังคมแบบเครือญาติและยอมรับอาวุโสอย่าง

เหนียวแน่น เนื่องจากความเจ็บป่วยไม่ใช่เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลแต่เป็นเรื่องของครอบครัวและชุมชน ดังนั้น ความเป็นเครือญาติและความเคารพผู้อาวุโส จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการชี้แนะภูมิปัญญาพื้นบ้านมารักษามันมีผลอย่างยิ่งต่อการรักษาแบบลำผีฟ้า

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์อื่นที่ผู้วิจัยได้มีรับฟังจากคนในชุมชนบ้านชำแฮดเล่าถึงการเข้าถึงระบบการแพทย์สมัยใหม่ว่า เกิดจากระยะทางระหว่างหมู่บ้านและสถานโรงพยาบาลของรัฐเดินทางไม่สะดวก ค่าการรักษาแพงในบางโรค ตลอดจนการได้ยามารักษา ก็ไม่มีอะไรมีแต่ยาลดไข้ ยาแก้แพ้ ยาที่ไม่ได้รักษาแต่เป็นยาทำให้อาการโรคทุเลาลงเท่านั้น ส่วนการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านกับแม่หมอ มีค่ารักษาพยาบาลที่ถูกกว่าและเป็นค่าใช้จ่ายที่ชาวบ้านทราบล่วงหน้า นอกจากนี้ผู้ป่วยและญาติสามารถกำหนดค่ารักษาได้ตามฐานะทางเศรษฐกิจของตนได้อีกอย่างมีความพึงพอใจ ไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากซับซ้อน ไม่ต้องรอนาน เพราะแพทย์มีจำนวนคนไข้ที่นัดหมายวันเวลาชัดเจน ญาติและผู้ป่วยสามารถเลือกรูปแบบการรักษาที่คนต้องการหรือพอใจ และญาติได้มีส่วนร่วมในการรักษาผู้ป่วยไปด้วย รวมทั้งหมอพื้นบ้านแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีการสืบทอดมาจากการยอมรับของคนในชุมชน โดยมีประสบการณ์การรักษามีคุณธรรม และจริยธรรม เหล่านี้ล้วนสร้างความศรัทธาและความน่าเชื่อถือแก่คนในชุมชนบ้านชำแฮดเป็นอย่างมาก ซึ่งความสัมพันธ์ของการดำรงอยู่ของวิถีการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านมิได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งหรือเงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่งเท่านั้น แต่ทุกปัจจัยและเงื่อนไขมีความเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน เป็นไปได้ว่า การรักษาแบบลำผีฟ้าเป็นการให้การรักษาโดยอาศัยความรู้ความสามารถที่ได้เล่าเรียนมา ชาวบ้านชำแฮดที่เกิดมาพร้อมกับระบบสุขภาพแบบใหม่ ทำให้เข้าถึงระบบสาธารณสุข ได้ง่ายกว่าการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านเดิม ทำให้การรักษาแบบสุขภาพแบบใหม่เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งชาวบ้านชำแฮดมีการรักษาและเข้าถึงระบบสุขภาพแบบใหม่ได้ง่ายมากขึ้น ปัจจุบันบางครั้งชาวบ้านยังรักษาทั้งสองวิธีควบคู่กันไป คนหนุ่มสาวอาจหันมาใช้การรักษาระบบสุขภาพแบบใหม่ ส่วนพ่อแม่บางครอบครัวยังเชื่อการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านเดิมอยู่ก็มี ทั้งนี้เพราะว่ารู้สึกมันดีขึ้นกว่ารักษาในโรงพยาบาล หรือครอบครัวหนึ่งพวกเขาไปหาหมอลำผีฟ้าทำพิธีทางผีผูกแขนลำรักษากันแบบนั้นจริงๆ

จากการศึกษาของผู้วิจัย “หมอลำผีฟ้า” มีเพียงแม่สันติ รัตนฤทธิ์ ผู้ที่เป็นหมอลำผีฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮดเท่านั้น เมื่อสมัยก่อนมีเฉพาะหมอลำผีฟ้าที่เป็นผู้ทำการรักษาให้กับผู้ป่วย ถ้าบ้านไหนมีผู้ป่วยก็จะนำมาหาแม่หมอที่บ้านให้ทำการรักษาโรคที่เป็น ผู้ป่วยที่มาให้แม่หมอรักษาแล้วหายเกือบทุกรายและยังทำให้การใช้ชีวิตหลังการรักษาอยู่กันอีกหลายปี บางรายอยู่จนถึงอายุ 90 ปีก็มี บางรายน่าจะตายก็ไม่ตาย ทั้งนี้แม่หมอเป็นผู้ส่องเห็นว่าคนไหนจะหายหรือไม่หาย คนไหนจะตายหรือไม่ตายสามารถรู้ได้ทุกสาย ไม่ใช่แม่หมอ เก่งแต่เป็นเพราะอำนาจความเชื่อถือผีผู้มีอำนาจบนฟ้า การได้มา

เป็นการสืบทอดพิธีลำผีฟ้าที่นั่นไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว นอกจากใช้วิธีการจดจำเป็นของตนเอง โดยส่วนใหญ่เป็นหมอลำผีฟ้าผู้หญิงและแต่งงานแล้วดังเช่นแม่สันติ รุณรุทธิ์

แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้รับสืบทอดพิธีกรรมลำผีฟ้าจากเครือญาติของแม่หม่อเอง เป็นการสืบทอดความรู้ด้านพิธีกรรมและการปฏิบัติตนในการทำหน้าที่หมอลำผีฟ้าไม่ได้เป็นไปอย่างมีระบบ ผู้ติดตามหรือลูกศิษย์ต้องเรียนรู้อย่างเดียว โดยการสังเกตพฤติกรรมของครูบาอาจารย์ หมอลำผีฟ้าเกิดจากวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่กำหนดบทบาทให้ทำหน้าที่ดูแลรักษาผู้ป่วยและการลำหรือฟ้อนลำ ก็เป็นส่วนหนึ่งของการสืบทอดกันมา ผู้ที่อยู่ร่วมพิธีส่วนใหญ่มักมีโอกาที่จะได้พบเห็นเคยได้ยิน ได้ฟังมาจนเกิดความเคยชิน ชำนาญ ส่วนวิธีการเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ ในพิธีกรรมหรือแม้กระทั่งลักษณะของตัวพิธีกรรมเองก็ใกล้เคียงกับพิธีกรรมอื่นๆ ที่ปฏิบัติกันอยู่ในชุมชน ดังนั้น การถ่ายทอดการเรียนรู้พิธีกรรมเหล่านี้จึงไม่ต้องอาศัยตำราแต่อย่างใด เพียงอาศัยการสังเกตจดจำ แล้วนำมาปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแม่หม่อเองก็จดจำมาแบบนี้เช่นกัน (สมควร ตะโคตร, 2562: สัมภาษณ์)

ผู้วิจัยเห็นว่า ชุมชนบ้านชำแฮดได้มีพิธีกรรมลำฟ้าอยู่มาได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะคุณค่าอันเป็นพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิต สามารถรักษาสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อมในสังคมเดียวกันและกับสังคมอื่นๆ ความสมดุลดังกล่าวยังคงอยู่และถ่ายทอดสืบสานกันมา บางส่วนนั้นอาจหายไปอย่างแน่นอน แต่ก็ยังมีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นแทน การถ่ายทอดสืบสานมีลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นเป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดพิธีกรรมลำฟ้านี้ ผู้รู้อาจเป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติหรืออาจอยู่นอกชุมชนก็ได้ ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่ได้รับการถ่ายทอดได้จากการมอบหมายให้ได้รับหน้าที่หมอลำฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮดโดยที่ไม่เต็มใจจะรับจนถึงปัจจุบัน

การใช้ประโยชน์ของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมลำฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ เป็นการนำวิธีการรักษาแบบภูมิปัญญาของตนเองที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากครูบาอาจารย์ของตนเอง ทั้งที่ไม่ได้ตั้งใจจะรับมาด้วย แต่คงเป็นเพราะได้ถูกเลือกจากครูบาอาจารย์แล้ว จากการศึกษาของผู้วิจัย การรักษาโรคของผู้ป่วยในชุมชนบ้านชำแฮด ในปัจจุบันการรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยมีการพึ่งหมอลำผีฟ้าของคณะแม่สันติ รุณรุทธิ์ เป็นการรักษาคนที่ผู้ป่วยต้องการให้รักษาโดยการเดินทางเข้ามาหาพาคนป่วยมาพบแม่หม่อ โดยที่แม่ไม่รู้ว่าผู้ป่วยจะรักษาหายหรือไม่หาย แม่หม่อใช้ภูมิปัญญาและนำอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นผีฟ้าที่ได้ทำตามครูบาอาจารย์ การรักษาจะหายหรือไม่หายนั้นแม่หม่อจะรู้ก็ตอนที่ได้ตั้งคายให้กับครูบาอาจารย์ จากนั้นครูบาอาจารย์จะเข้าสังคายก่อนว่าจะรักษาให้หายได้หรือไม่ อาการเจ็บป่วยหายหรือไม่หายครูบาอาจารย์ทักทวงให้รู้ว่าได้มีครูบาอาจารย์มาเข้าสังคายของแม่หม่อ มีการจุดเทียนอ่อนวอนครูบาอาจารย์จนกว่าจะอ่อนจะยอม ถ้าไม่อ่อนไม่ยอมก็ได้พากันจุดเทียนใหม่จนพบ แล้วจึงค่อยรักษาว่าเกิดจากสิ่งไหนสิ่งใด ครูบาอาจารย์ก็แก้ก็ปลดในการเข้าสิ่งนี้ ถ้าบางกรณีผู้ป่วยเป็นคนร้ายก็หายจากโรคที่เป็นได้ง่าย

ถ้าผู้ป่วยเกิดลำอาก็หายจากโรคที่เป็นได้ยาก ในกรณีการลำไม่มีท่าลำแต่เป็นรักษาด้วยคำพูด คำจาบอกกล่าวครูบาอาจารย์ของผีฟ้า เป็นท่วงท่าลำลือ ลำอ่อนวอน ลำปองทั้งหมดแล้ว ลำความดี ความงามก็อ่อนวอน เอาเล่นเอาพูดเอาว่า เป็นผีฟ้าแล้วผู้ที่ลำง่ายก็รักษาให้หายง่าย ผู้ลำอาก็จะหายอยาก อยากถึงหมอแคนหมอม้า จะไปหาซื้อหาที่ว่าผู้เป็นโรคอะไรก็อยากที่จะหาโรคที่เป็นได้ ถ้าคนลำดีคนที่ป่วยเป็นโรคที่ตายก็ไม่ตาย รอดตายอย่างเหลือเชื่อ หลายคนอยู่ที่แม่หมอได้รักษาไว้หายจากโรคที่เป็นรอดตายทุกคนทุกราย

จะเห็นได้ว่า การใช้ประโยชน์ของภูมิปัญญาพื้นบ้าน พิธีกรรมลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ เป็นการอยู่ร่วมกันในชุมชนบ้านชำแฮดส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องไม่กี่ตระกูล ซึ่งได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาอยู่หรือสืบทอดบรรพบุรุษจนนับญาติกันได้ทั้งชุมชน มีคนเฒ่าคนแก่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือเป็นผู้นำ เป็นผู้ให้คำแนะนำปรึกษามีความแม่นยำในกฎระเบียบประเพณีการดำเนินชีวิตรวมทั้งช่วยกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้น ปัญหาในชุมชนก็มีไม่น้อย ปัญหาส่วนใหญ่จะเป็นการผิดผี ผิดอำนาจเหนือเหนือธรรมชาติ ชาวบ้านอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกันยามเจ็บไข้ได้ป่วย ยามเกิดอุบัติเหตุเภทภัย จึงเกี่ยวข้องกับวิถีของชุมชน

ผู้วิจัยยังได้ศึกษาข้อค้นพบว่า ในชุมชนบ้านชำแฮดยังมีผู้มีความรู้ความสามารถหลากหลาย บางคนเก่งทางรักษาโรคแบบการใช้พืชสมุนไพร บางคนเก่งทางด้านการเพาะพืช บางคนเก่งทางการเลี้ยงสัตว์ บางคนเก่งทางด้านดนตรีการละเล่น บางคนเก่งทางด้านพิธีกรรมสู่ขวัญคนสู่ขวัญสัตว์ คนเหล่านี้ต่างก็ใช้ความสามารถ ความรู้ เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน โดยไม่ถือเป็นอาชีพที่มีค่าตอบแทน อย่างมากก็มีค่าครูเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เพราะแท้ที่จริงแล้ววิชาที่ครูบาอาจารย์ที่ถ่ายทอดมาให้แม่หมอนั้นจะต้องนำไปใช้เพื่อประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวของแม่หมอ การตอบแทนจึงไม่ใช่เงินหรือสิ่งของเสมอไป แต่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยวิธีการของแม่หมอเองคือ การแบ่งปันให้พี่น้องเพื่อนบ้าน เพราะเมื่อเขาได้รับการรักษาแล้วหายจากแม่หมอแล้ว ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยก็จะมีใจเคารพนับถือแม่หมออย่างสนิทใจเช่นกัน ซึ่งชีวิตทางสังคมในชุมชนบ้านชำแฮด ซึ่งแม่หมอยังคงนับถือพระพุทธศาสนา เข้าวัดทำบุญ ทำทาน แลกเช่นคนทั่วไป เงินที่ได้ ของที่ได้ แม่หมอถวายมอวัดเป็นส่วนใหญ่

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาพิธีกรรมลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ผู้วิจัยได้เข้าใจว่า เป็นการรักษาทำตามฮีดคองที่บางคนก็ไม่เชื่อ เนื่องจากคนรอบข้างหรือพี่น้อง ญาติผู้ป่วยบางคนไม่เชื่อว่าการรักษาด้วยพิธีกรรมลำผีฟ้าจะทำให้หายจากโรคที่เป็นได้ เพราะผู้ป่วยได้ไปปรึกษากับการแพทย์สมัยใหม่กับแพทย์กับหมอหลายโรงพยาบาลแล้วก็ยังไม่หาย จนแพทย์สั่งกับผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยให้กลับไปรักษาที่บ้านรอวันตายเท่านั้น เมื่อแม่หมอเห็นก็ได้ทักทวงญาติผู้ป่วย บางคนที่ไม่เชื่อว่าจะมาให้แม่หมอรักษาทำไม ญาติผู้ป่วยบางคนที่ไม่เชื่อไม่ชอบมักจะมียอกเหยียบรอยผีฟ้าเลยก็มี ซึ่งหมายถึงจะเดินไม่เหยียบรอยเท้าของแม่หมอเลย บางคนยังได้ถามแม่หมอว่า แม่หมอเป็นคนหรือเป็นผี

ถึงจะมีคนถามแบบนี้แม่หมอก็ก็นิ่งไปทำบุญตามเคยปกติเช่นคนอื่นทั่วไป แม่หมอก็ก็นึกให้ผ่านชีวิตในการรักษาผู้ป่วยด้วยผีฟ้า มีหลายๆ คนไปมาหาแม่หมอกคนที่เป็นคนป่วยจะดีได้ก็ตรงที่แม่หมอนำเอาฝ้ายสายสิญจน์ไปผูกแขนคนที่ป่วยว่าจะดีหรือไม่ดีแม่หมอกก็รู้ทันทีว่ารักษาให้หายยากหรือรักษาให้หายได้ ถึงผู้ป่วยคนไหนจะตายจะรักษายากมากๆ หมอแม่ก็พูดให้กำลังใจแต่ก็ยังไม่ถึงกับสิ้นหวัง แม่หมอยังมีการเสี่ยงไขไก่ ถ้าไขไก่สีแดงต่างจากไขไก่ ผู้ป่วยจะไม่มีทางรักษาจะตายอย่างเดียว ถ้าไขไก่สีเหลืองสีสวยจะไม่ตาย แม่หมอกก็จะบอกไปเช่นนี้ ถ้าไขไก่สีแดงเป็นแบบนี้ก็จะตายเกือบทุกราย ส่วนใหญ่ผู้ป่วยน่าจะตายก็ไม่ตายเพราะแม่หมอได้รักษาไว้ทั้งนั้น

การรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่ได้นำเอาพิธีกรรมลำผีฟ้ามาใช้รักษาผู้ที่เจ็บป่วยให้หายจากโรคที่ไม่มีทางรักษาแล้ว ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงความรู้ของแม่หมอกจากที่กล่าวมาว่า ยังได้มาจากประสบการณ์ที่เคารพต่อครูบาอาจารย์ รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จนมาถึงแม่สันติ รุณรุทธิ์ ในช่วงที่มีการสืบทอดและพิธีกรรมลำผีฟ้าอาจมีการปรับประยุกต์และเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันตามสภาพการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม แม่หมอกเป็นบุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่นำเอาพิธีกรรมลำผีฟ้ามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จ เป็นที่ยอมรับของผู้คนในชุมชนบ้านชำแฮด และสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของพิธีกรรมลำผีฟ้าจากอดีตมาสู่ปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม กลมกลืนกับสังคมโดยรอบชุมชนบ้านชำแฮดได้อย่างสมดุลกัน

ลักษณะพื้นที่ของชุมชนบ้านชำแฮดซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ในอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ที่มีโรงพยาบาลระดับอำเภออยู่ติดกับบ้านชำแฮด จึงอาจทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านพิธีกรรมหมอลำผีฟ้าอาจเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชนบ้านชำแฮด ในยามเกิดการเจ็บป่วยถึงจะมีการดูแลรักษาสุขภาพแบบผสมผสานทั้งระบบสุขภาพแบบใหม่ในปัจจุบันและการรักษาแบบหมอลำผีฟ้า ตามความเชื่อที่ชุมชนบ้านชำแฮดได้มีพิธีกรรมลำฟ้าอยู่มาได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะคุณค่าอันเป็นพื้นฐานแห่งการดำเนินชีวิต สามารถรักษาสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อมในสังคมเดียวกัน และกับสังคมอื่นๆ ความสมดุลดังกล่าวยังคงอยู่และถ่ายทอดสืบสานกันมาบางส่วนนั้นอาจหายไปแต่มีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นแทน การถ่ายทอดสืบสานมีลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านนั้นเป็นการถ่ายทอดที่เป็นญาติหรือไม่ใช่ญาติหรืออาจอยู่นอกชุมชนก็ได้ ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่การถ่ายทอดได้จากการมอบหมายให้ได้รับหน้าที่หมอลำฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮดในปัจจุบัน (สมลักษณ์ หนองเส, 2562: สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่า การถ่ายทอดพิธีกรรมลำฟ้ายังไม่สิ้นสุด จำเป็นที่จะต้องมีส่วนต่อยอดในรุ่นต่อไป โดยที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้บอกกล่าวกับผู้วิจัยว่า

“ปัจจุบันแม่ มีอายุ 85 ย่าง 86 ปีแล้ว การที่จะมอบหมายให้ใครมารับการสืบทอดหมอลำผีฟ้าต่อจากแม่ไปนั้นยังไม่มี แม่ไม่รู้ว่าคนที่จะมาเป็นนั้นคือใครในชุมชน

แต่แม้มก็คิดว่าคนที่จะเป็นต่อไปนั้นไม่ใช่แม่เป็นคนเลือก จะเป็นผู้ที่มีอำนาจ
เหนือธรรมชาติที่คอยบอกกล่าวแม่เสมอ เปรียบเสมือนหนึ่งของชีวิตของแม่”

การกล่าวของแม่ย่อมแสดงให้เห็นว่า การถ่ายทอดหมอลำผีฟ้าตามที่แม่กล่าวมานั้น เป็นสาเหตุที่จะนำไปอ้างอิงได้ว่า อำนาจเหนือธรรมชาติยังมีบทบาทและอำนาจ และยังเป็น ความต้องการของผู้คนที่เจ็บป่วยอยู่ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจต่อการตัดสินใจของคนในชุมชน เป็นความ จริ่งที่คนจำนวนมากยังมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ และเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานแล้ว อันมี ความนัยว่าหากไม่ตีก็คงอยู่ไม่ได้มานานขนาดนี้ แต่ประเด็นก็คือ สิ่งใดที่อยู่ยั่งยืนยงมานานเป็นพันๆ ปี ก็เพื่อทำให้จิตเข้มแข็งขึ้นหรือเพื่อความเป็นมงคลไม่มีผลลบมีทางอื่นอีกหรือไม่ที่เราสามารถหา ความมั่นคงทางจิตใจนอกเหนือจากความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นไปได้หรือไม่ว่าความเชื่อใน อำนาจเหนือธรรมชาติอาจมีสิ่งทดแทนได้ หรือการมีสติปัญญา การรู้จริง ที่สามารถใช้แทนความเชื่อได้ ด้วยในชุมชนบ้านชำแฮดมีความเชื่อผสมผสานกับปัญญา ต้องให้ปัญญานำทางแยกแยะให้ออกว่า อะไรเป็นเปลือกอะไรเป็นแก่นและที่สุกก็คือความเชื่อมั่นก่อนว่าการรักษา “หมอลำผีฟ้า” เป็นสิ่งที่ทำ ให้อภัยจากโรคที่เป็นให้ได้เสียก่อน

จะเห็นได้ว่า การรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่ได้นำพิธีกรรมลำผีฟ้า มารักษาผู้ป่วยในชุมชนบ้านชำแฮด ผู้วิจัยกล่าวได้ว่า สังคมในชุมชนบ้านชำแฮดมีมิติทางสัมพันธภาพ ที่ดีต่อกันกับบุคคลรอบข้างกับชุมชน ครอบครัวมีความอบอุ่น มีความเสมอภาคและภารดรภาพ ทางกายทางจิตใจมีมิติ คือ ความสุข ความอิสระ การหลุดพ้น จากสิ่งที่เป็นจากโรคร้ายไข้เจ็บที่เป็น ทั้งรอความตาย ชีวิตต้องปลอดภัย ทรัพย์สินและมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม มีทัศนคติต่อโลกที่ถูกต้อง มีทักษะชีวิตที่ดีนำไปสู่ความสุขที่เกิดขึ้นเมื่อทำความดี จิตได้สัมผัสรับรู้กับสิ่งที่มีคุณค่าสูงส่ง หรือ สิ่งสูงสุด เกิดการเสียสละ การมีเมตตากรุณา เป็นความสุขที่ไม่ระคนอยู่กับความเห็นแก่ตัว แต่เป็น ความสุขที่เกิดขึ้นเมื่อหลุดพ้นจากโรคที่เจ็บป่วย มีความผ่อนคลายอย่างยิ่ง เบาสบาย มีความปิติ แฝงกันไป มีความสุขอันประณีต และล้ำลึก หรือมีความสุขอันสบายอย่างยิ่ง สุขภาพดีอย่างยิ่ง ซึ่งมีผลดีต่อสุขภาพทางกาย ทางจิต และทางสังคม ที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ มอบให้ รักษาให้อภัยจากโรค ที่ไม่มีทางรักษานี้ได้

บทสรุป

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าของชุมชนบ้านชำแฮด จึงถือกำเนิดและถูกใช้ ในอดีตอย่างกว้างขวาง แต่ถูกมองข้ามไปในยุคของการพัฒนาตามโลกาภิวัตน์ ด้วยเหตุผลของการก้าว สู่ความทันสมัย หากแต่เมื่ออยู่ในภาวะวิกฤต ภูมิปัญญาพื้นบ้านกลับถูกนำมาใช้อย่างเป็นผล ดังนั้น การเข้าใจรากเหง้าของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทั้งความเป็นมา ความหมาย ความสำคัญ ประเภท ความแตกต่าง ระหว่างภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการแพทย์ปัจจุบัน กระบวนการอนุรักษ์และบทบาทของภูมิปัญญา

พื้นบ้านต่อการพัฒนา ซึ่งไม่เพียงสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องในการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์ หากแต่ยังสร้างความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาซึ่งเป็นมรดกของชุมชนบ้านชำแฮดอีกด้วย ภูมิปัญญาพื้นบ้านถือเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของชุมชน แม้จะถูกมองข้ามมาเป็นเวลานาน ในยุคของการก้าวสู่ความทันสมัย หากแต่เมื่อสังคมประสบปัญหาที่ต้องหวนกลับมาทบทวนภูมิปัญญาพื้นบ้านอีกครั้ง เพราะพิธีกรรมลำผีฟ้าเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนนี้ จึงเหมาะที่จะนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาอาการเจ็บป่วยที่แพทย์สมัยใหม่ไม่มีทางรักษาได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นการเชื่อมโยงไปถึงประสบการณ์ความรู้ทางตรงของคนในชุมชนที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์ จากการเรียนรู้จากธรรมชาติแวดล้อมต่างๆ ในชุมชน และถ้าจะพิจารณาถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านยังพบว่าสามารถทำสิ่งต่างๆ ได้อย่างไร โดยมีลักษณะความรู้ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และความจำเป็นในชุมชนในอันที่จะเป็นทางเลือกในการดำรงชีวิตของตนในชุมชนนั้นๆ ซึ่งในแต่ละชุมชนมีภูมิปัญญาอยู่มากมาย ซึ่งภูมิปัญญาแต่ละอย่างกำเนิดมาเพื่อประโยชน์ที่แตกต่างกัน หากแต่ภูมิปัญญาหลายอย่างเลื่อนหายไปตามกาลเวลา ในขณะที่หลายอย่างถูกลดคุณค่าลง อาจเนื่องมาจากความรู้ วิธีการนำไปใช้ โดยเฉพาะการนำไปใช้เพื่อการรักษาผู้ที่เจ็บป่วยในชุมชนได้

อย่างไรก็ตาม การยกระดับภูมิปัญญาไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างสร้างสรรค์ ซึ่งฐานสำคัญในการยกระดับภูมิปัญญาดังกล่าวคือ ความเข้าใจในเศรษฐกิจในชุมชนบ้านชำแฮด ซึ่งเป็นตัวกำหนดทิศทางการรักษาของผู้ที่เจ็บป่วยว่าจะนำไปสู่การรักษาแบบใด การยกระดับภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องรู้จักกระบวนการจัดการที่มีลักษณะเชิงซ้อน อันเป็นการปฏิเสธความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพียงเท่านั้น แม้ว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์จะมีความสำคัญในปัจจุบันก็ตาม ในขณะเดียวกันโลกปัจจุบันก็มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีวัฒนธรรม ซึ่งล้วนแต่ได้สร้างภูมิปัญญาของตนเองขึ้นมาในชุมชน ทำให้สังคมแต่ละชุมชนสามารถเดินไปข้างหน้าได้อย่างตามที่ต้องการของตนเองได้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน พิธีกรรมลำผีฟ้าของคุณแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่เข้าใจภูมิปัญญาพื้นบ้าน “พิธีกรรมลำผีฟ้า” ที่สามารถช่วยให้ผู้เจ็บป่วยได้มีทางเลือกในการรักษาบนพื้นฐานของสิทธิของผู้ป่วยเองได้ดีกว่าไม่ทำอะไรเลย

จะเห็นได้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องกำหนดแนวทางในการพัฒนา กฎหมายที่มีความเหมาะสม มีกรอบการกำกับดูแลและการควบคุมการประกอบวิชาชีพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ออกจากอำนาจของแพทย์สมัยใหม่ เพื่อส่งเสริมการประกอบวิชาชีพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน รวมทั้งควบคุมมิให้มีการแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบอีกด้วย

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ลำผีฟ้า: วิธีการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้นำเสนอ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ จากการศึกษาทั้งเอกสารและภาคสนามนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ โดยได้แบ่งการสังเคราะห์ผลการศึกษา ออกเป็นสองส่วนที่สำคัญคือ ส่วนที่หนึ่งเป็นการสังเคราะห์วิธีการรักษาของแม่สันติ รุณรุทธิ์ พิธีกรรม ลำผีฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮด ส่วนที่สองเป็นการสังเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขสัมพันธ์ที่สัมพันธ์กับการแพทย์สมัยใหม่ และพิธีกรรมลำผีฟ้าที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สรุปผล

วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านของนางสันติ รุณรุทธิ์ : นางเทียมผีฟ้า

ชาวบ้านชำแฮดเชื่อว่าผีฟ้าหรือผีแถนเป็นเจ้าของผี เป็นผู้สร้างและสรรพสิ่งต่างๆ ที่สามารถรักษาอาการเจ็บป่วยและปิดเป่าเคราะห์ร้ายหรือสิ่งอัปมงคลให้ออกไปได้ รวมทั้งเชื่อว่า หมอลำผีฟ้าสามารถกลายเป็นปอบได้หากทำผิดครู เมื่อถึงเทศกาลเดือนห้าฟ้าใหม่ประจำปีจะมี หัวหน้าชั้นครูผีฟ้า จัดทำพิธีสังเวยบวงสรวงเป็นประจำหรืออาจจะเรียกอีกอย่างว่า “การเล่นช่วง” ปลุกปะรำ (ผามเพียง) ปลุกต้นกล้วย ต้นอ้อย ประดับธงทิว ตั้งพานรองชั้นครูไว้กลางปะรำ มีดอกไม้ ธูปเทียน ชั้นห้า ชั้นแปด มีชั้นหมากเบ็ง 4 ชั้น ใช้ดอกกลิ่นทม (ดอกจำปาขาว) เป็นพวงมาลามาลัย ห้อยย้อย หมากพลู บุหรี่ เหล้ายา ปลาปิ้ง มะพร้าวอ่อน เทียนเล่มบาท 9 เล่ม จะทำการยกครูไหว้ครู ชั้นครูผีฟ้า จะมีลูกน้อง ลูกศิษย์ร่วมเป็นร้อย ชั้นครูผีฟ้าเป็นผู้หญิงอายุชั้น 50-60 ล่วงแล้ว มีหมอป่า เพลงแคนลายโป้ซ่ายหรือลายใหญ่ แคนนั้นชาวอีสานเรียกแคน 8 แคน 9 เป็นแคนใหญ่ หัวหน้าครูชั้น ผู้นำจุดธูปเทียนบูชาประกาศไหว้ครูฟ้าแถน ชายหมอป่าแคนจะเป่าแคน หัวหน้าชั้นครูผู้นำจะรำรำ ฟ้อนแบบรำยาวลูกศิษย์ทุกคนจะฟ้อนตามครู ลูกศิษย์ผู้ชายจะไม่ค่อยมีจะมีเพียง 2-3 คน โดยมาก เป็นผู้หญิงเข้าทรง ฟ้าแถนอีสานเรียกว่า “นางเทียมหรือนางรำส่อง” หรือเข้าเทียมคือฟ้าแถน เข้าเทียมแล้ว หัวหน้าครูฟ้อนลำเหนือแล้วจัดให้ลูกศิษย์ทำการรำลำต่อไป เป็นแต่เพียงนั่งดูเท่านั้น หมอป่าซึ่งคณะหมอลำผีฟ้าถือว่าเป็นม้าหรือเป็นหมอม้า สมมติให้เป็นพาหนะ เมื่อฟ้าแถนจะได้ทำการขับขี่เดินทางไปยังเมืองฟ้าและเมืองแถน ถ้าไม่มีม้าหรือหมอม้าแล้วคณะหมอลำผีฟ้าจะรำไปไม่ได้ เพราะขาดพาหนะขับขี่เดินทาง

พิธีกรรมลำผีฟ้า มีหน้าที่รักษาคนป่วยซึ่งล้มหมอนนอนเสื่อคนป่วยรักษาที่ใดไม่หายหมดทางที่จะรักษาให้หายได้แล้วเพียงรอวันรอคืนเท่านั้น เหลือวิสัยญาติจึงไปเชิญหมอผีฟ้าผีแถนมารักษา ถ้าผู้ป่วยเป็นผู้ชายจัดหาเครื่องแต่งตัวผู้ชาย ถ้าผู้ป่วยเป็นผู้หญิงจัดหาเครื่องแต่งตัวผู้หญิง มีกำไรมือ ก่องแขน สร้อยคอ ต่างหู หมอผู้หญิงชั้นครูเข้าเทียมผีฟ้าผีแถนร้ายลำฟ่งท่า หมอแคนผู้ชายเป่าแคน ลำอ่อยๆ ในเรือนคนป่วยมีผู้คนมามุงดูลำไปมาประหม่อมเคราะห์ดีคนป่วยล้มหมอนนอนกับเสื่อ กินไม่ได้นอนไม่หลับ ลูกขึ้นมาทำท่าฟ้อนลำกับครูผีฟ้าผีแถนซึ่งมาลำรักษา ซึ่งหมอผีฟ้าผีแถนไม่มียาให้รับทานดูแล้วชอบกลอาการป่วยหนักทำไมลุกขึ้นฟ้อนได้ ญาติพี่น้องคอยโล่งใจไปตามๆ กัน อาการป่วยหายวันหายคืนกินได้นอนหลับ บางคนป่วยหนักหมอผีฟ้อนลำรักษาอย่างไรอาการป่วยกลับทรุดลงไปทุกวัน เพียงรอวันรอคืนเช่นนี้หมอผีฟ้าผีแถนรักษาไม่ได้ บอกเลยว่าพญากกรรมมาเอาไปแล้วขอจากพญากกรรมอย่างไรก็ไม่ให้เลย ขอ 2-3 วัน ก็แล้วพญากกรรมไม่ยอมให้หมอผีฟ้าผีแถนจะเลิกรักษาทันที เพียงปล่อยให้รอวันรอคืน การลำของหมอลำผีฟ้าจัดรำเป็นคณะไม่จำกัดจำนวนอย่างน้อยรำตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ล้วนแต่เป็นหญิงทั้งนั้น คณะหมอลำผีฟ้าผีแถนนี้แล้วแต่มีความสมัครใจแต่ละบุคคลประสงค์จะลาออกได้ตามความสมัครใจ การรำของหมอลำผีฟ้าผีแถนไม่ได้ลำเพื่อบันเทิงใจของผู้ฟังมุ่งแต่ความบันเทิงของบุคคลผู้ป่วยใช้เท่านั้น การลำยวานั้นไม่มีกลอนเมื่อมีผีฟ้าผีแถนเข้าเทียมแล้วจะไปได้อย่างคล่องแคล่ว คิดความเชื่อของชาวอีสานจะมีทุกหมู่บ้าน เชื่อถือจนเป็นประเพณีกันมา เพราะชาวอีสานเชื่อและนับถือจนเป็นประเพณีมาแล้วทุกหมู่บ้าน หมอผีฟ้าผีแถนรักษาคนป่วยทางจิตวิทยา คือ ปลุกเสกคนป่วยให้มีกำลังใจเข้มแข็ง มนินทรีย์กำลังใจเป็นของสำคัญ เรียกว่า “มโนพลัง”

พิธีกรรมลำผีฟ้าจึงมีความสอดคล้องกับชุมชนบ้านชำแฮด หมู่ที่ 2 มีการสืบทอดการเป็นหมอลำผีฟ้าสามารถสืบทอดการเป็นหมอลำผีฟ้าให้กับผู้อื่นได้ไม่จำกัด โดยทั่วไปต้องมีผู้มารับการสืบทอดประมาณ 2-3 คน โดยวิธีเลือกลูกศิษย์ผู้ที่มีความใกล้ชิดตนเอง หรือเลือกจากการส่งดูหมายถึง ผู้ที่ผีฟ้ามีความต้องการจะให้ผู้นั้นเป็นหมอลำผีฟ้า หลังจากนั้นก็จัดทำพิธียกฮ่าน (หิ้ง) ให้ โดยครูบาอาจารย์และหมอที่ได้รับฮ่าน (หิ้ง) จะมาช่วยกันทำพิธียกฮ่าน (หิ้ง) ให้กับหมอลำ ผีฟ้าคนใหม่ โดยครูบาอาจารย์จะอันเชิญ “พ่อแม่” หมายถึง ผีฟ้ามาอยู่ฮ่าน (หิ้ง) ใหม่ ฮ่านจึงถือว่าเป็นตัวแทนของผีฟ้าหรือเป็นที่สถิต วิธีการรักษาด้วยการร้องรำและการฟ้อน การเรียนรู้วิชาของหมอลำผีฟ้าไม่มีตำราที่เรียนเป็นตัวหนังสือจากอาจารย์ กระบวนการเรียนเป็นเพียงการสังเกตของผู้ที่เป็นลูกศิษย์จากพฤติกรรมของผู้เป็นอาจารย์และนำมาปฏิบัติตาม ผู้ที่เป็นแม่หมอต่างกับศิษย์อยู่ที่สามารถเข้าทรงหรือหยุดเข้าทรงได้ตามความต้องการ ส่วนลูกศิษย์จะเข้าทรงได้ก็ต่อเมื่อมีแม่หมอเป็นผู้ทำพิธีกรรม ถ้าไม่มีแม่หมอไม่สามารถเข้าทรงได้และการฟ้อนของลูกศิษย์ก็ไม่สามารถควบคุมตนเองได้ต้องมีคำสั่งของแม่หมอ “หยุดเข้า” จึงจะหยุดฟ้อนได้ การควบคุมการเข้าทรงได้ของหมอจึงเป็นปัจจัย

และเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างจากผู้อื่นและความสามารถที่ต่างก็บอกว่าจะเกิดขึ้นเอง เมื่อผู้เป็นแม่หมอได้รับฮ่าน (หิ้ง) แล้วเท่านั้น จึงเป็นที่มาของวิธีการรักษาพิธีกรรมลำผีฟ้า

จะเห็นได้ว่า ลำผีฟ้าเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งของชุมชนบ้านชำแฮด เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนาน ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้อนุรักษ์กันมาของคนกลุ่มหนึ่งก็ยังคงมีความเชื่อและต้องการให้ธำรงอยู่

การรักษาของแม่สันติ รุณรุทธิ์ โดยการให้ผู้ป่วยเข้ามาหา โดยเอาสติเป็นผีฟ้าทำตามครูบาอาจารย์ หายหรือไม่หายรู้ตอนตั้งคาย จากนั้นอ้ายพี่จะเข้าสังคยาว่าจะรักษาได้หรือไม่ หายไม่หายจึงรักษาคนร่างกายก็หายง่ายคนร่างกายก็หายยาก การร่ายยังยากถึงหมอแคน คนที่นำตายก็ไม่ตาย รอดตายอย่างเหลือเชื่อจากการรักษาลำผีฟ้า คนป่วยที่มารักษาต้องเอาฝ้ายไปผูกกว่าจะดีหรือไม่ดีก็ จะรู้ ก็พูดให้กำลังใจแล้วก็มีอาการดีขึ้น ถ้าไข้สีแดงต่างเหมือนไข้ไก่จะตาย ถ้าไข้สีเหลืองสีสวยจะไม่ตาย ก็จะบอกได้เช่นกัน ถ้าไข้เป็นแบบนี้ก็จะตายเกือบทุกราย ยังมีการสังเกตคนป่วยบางคนก็ไม่กินข้าว คนป่วยก็จะตาย เพราะบริวารกินข้าวไม่ร่อยจะควมหมื่นบ้าง คนป่วยคนนั้นตายแน่ หรือว่าล่ำรอบสอง (รอบแรกตั้งคาย) บางคนแต่งแล้วไม่ถูกก็ต้องทำใหม่ให้ถูก บางคนก็อยากให้มีรอบสองว่า ยาเม็ดที่แพทย์ให้มา กินแล้วเม็ดตายูก เม็ดยาไม่ถูกกับผู้ป่วย เม็ดยาไม่ถูกให้ทิ้งไป แพทย์ให้ยามากินสามเม็ด อาจกินถูกทั้งสามเม็ด บางคนถูกสองเม็ด บางคนถูกเม็ดเดียวแล้วจะดีขึ้น โดยให้กินยาตามแพทย์สั่งตามปกติ แต่ต้องกินตามที่แนะนำให้อาเม็ดยาออกตามที่ผีฟ้าบอกเท่านั้น โดยมีองค์ประกอบดังนี้

องค์ประกอบพิธีกรรม

หิ้งบูชาผีฟ้า เป็นสถานที่เคารพสักการะของแม่หมอผู้เป็นหัวหน้าหมอลำผีฟ้า และลูกศิษย์ตลอดจนสมาชิกในครอบครัวของหมอลำผีฟ้าทุกคน หมอลำผีฟ้าเชื่อว่าหิ้งบูชาเป็นที่สิงสถิตของผีฟ้า หิ้งบูชาผีฟ้าประกอบไปด้วย ชั้นหมากเบ็ง, ชั้นธูป 5 ชั้นธูป 8, ผ้าขาว 1 วา, เงิน 4 บาท กับ 10 สตางค์ และเทียนขาว 1 คู่ หิ้งบูชาผีฟ้าต้องเป็นห้องเฉพาะตนแยกออกจากหิ้งบูชาพระพุทธรูป โดยห้ามบุคคลภายนอกเข้าไปหากไม่ได้รับอนุญาต

เครื่องคายพิธี เป็นเครื่องสักการะต่อผีฟ้ามีองค์ประกอบที่ซับซ้อนหลายขั้นตอน ได้แก่ เครื่องคายการลำผีฟ้ากับคนเจ็บเป็นการอันเชิญผีฟ้าให้ลงมาช่วยปกป้องรักษาผู้ป่วย ประกอบด้วย ใบกล้วย, ข้าว, ขมิ้น, ดอกไม้, หมากพลู, ยาสูบ ฯลฯ ต้องจัดให้ครบและถูกต้องหากขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะมีผลกระทบต่อการทำพิธี อาทิ การขบลำไม่ราบรื่น ลำสองหาสาเหตุของการเจ็บป่วยไม่พบ หรือช่วยเหลือคนป่วยไม่ได้ เพราะเครื่องคายพิธีเป็นการเรียกขวัญผู้ป่วยให้กลับคืนมา ซึ่งออกจากร่างกายไปเที่ยวเล่นตามสถานที่ที่ผู้ป่วยเคยไป เครื่องคายพิธีเป็นการลำตัดเวรตัดกรรมครั้งสุดท้ายของผู้ป่วยที่ลำหลายครั้งไม่หาย ผู้ป่วยที่มีอาการหนักเชื่อว่าการป่วยหนักนั้นเป็นเพราะผู้ป่วยกระทำบาปไว้มาก จำเป็นต้องถ่ายถอนขอชีวิตคนป่วยไว้ด้วยการลำส่งเครื่องแก้ เครื่องคายลงช่วงหมอลำผีฟ้าจัดทำขึ้น

เมื่อถึงวันทำพิธีลงช่วงเท่านั้น เครื่องคายพิธีการลงช่วงจะมีตาบ, หอก, เรือ, หุ่นช้าง, หุ่นม้า, โดยมีขั้นตอนพิธีกรรมธรรมดา เป็นการตรวจเพื่อวินิจฉัยโรคจากลักษณะของคายแล้วอ่อนวอนผีฟ้า เพื่อให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วย ขั้นตอนเตรียมการ พิธีกรรมถูกจัดขึ้นในมุมด้านทิศตะวันออกของบ้านผู้ป่วย ซึ่งถือว่าเป็นทิศที่ดีในคติของชาวอีสานเป็นที่ไว้หิ้งพระหรือสิ่งทีเคารพบูชาอื่นๆ เมื่อเริ่มพิธีกรรมหมอจะหันหน้าไปทางหิ้งพระ ตั้งอุปรณโดยวางคายไว้ด้านหน้า ชั้นขวัญไว้ด้านซ้ายบนหมอนบริวารจะนั่งอยู่ด้านหลังของแม่หมอและคาย หมอแคนจะนั่งอยู่ตรงข้ามและหันหน้าไปทางแม่หมอและคาย ลูกศิษย์ที่อายุมากจะนั่งอยู่ด้านหลังและใกล้ชิดกับแม่หมอ ส่วนลูกศิษย์ที่อายุไม่มากและเพื่อนบ้านที่มาดูพิธีกรรมจะนั่งห่างออกไป ส่วนผู้ป่วยจะนั่งที่ใดก็ได้แต่ส่วนใหญ่มักจะนั่งติดกับบริวาร และถ้าผู้ป่วยที่มีอาการหนักจนไม่สามารถลุกขึ้นนั่งได้ก็จะนอนอยู่บริเวณใดก็ได้ จากนั้นเป็นขั้นตอนของการรักษา

วิธีการรักษาของแม่สันติ รุณรุทธิ์

1. ขั้นตอนการรักษา โดยการผูกฝ้ายผู้ป่วยเป็นขั้นตอนที่ได้รับปากที่จะรักษาผู้ป่วย โดยเป็นการตั้งคายเพื่อจะได้รู้ถึงอาการป่วยและการรักษา หมอรำผีฟ้าจะไม่ปฏิเสธว่าคนป่วยจะอยู่ใกล้หรือไกลจะทำให้มีอันเป็นไปโดยขึ้นกับ อ้ายพี (ครูบาสีทน)

2. การวินิจฉัยเบื้องต้น เป็นการสอบถามความเป็นอยู่ของคนป่วย อาจจะเรียนคาถาอาคมป้องกันผีมาต้องนำออกไปเพราะคาถาอาคมหรือหมอธรรมเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน

3. สถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรม ทำพิธีที่บ้านของหมอลำผีฟ้าและการทำพิธีกรรมที่บ้านของผู้ป่วย

4. ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม คณะจะมีบริวาร 2 คน นั่งข้างซ้าย และนั่งข้างขวาเรียกว่า นาคซ้ายนาคขวา หัวหน้าผีฟ้าก็จะอัญเชิญผีฟ้าเหล่าวิญญาณบูรพาอาจารย์ให้มาช่วยในการรักษา และอัญเชิญผีฟ้าเข้าเทียน (ทรง) การลำช่วงแรกเป็นการรำตั้งคาย การลำในช่วงที่สองเป็นการรำส่องในตอนท้ายเป็นการรำเรียกขวัญผู้ป่วย ผูกข้อต่อแขนให้กับผู้ป่วยเพื่อความเป็นสิริมงคล และอาการป่วยจะได้หายเร็วไว โดยพิธีกรรมเริ่มจากขั้นตอนดังนี้

4.1 ขั้นตอนลำเชิญผีฟ้า แม่หมอลำจุดไฟเทียนที่อยู่ในคาย หมอแคนเริ่มเป่าแคนเพื่ออัญเชิญผีฟ้าลงมาโดยถือว่าแคนคือ ม้าที่ผีฟ้าขี่ลงมาจากฟ้า ส่วนหมอก็จะเริ่มรำ กลอนลำที่ใช้รำในช่วงแรกจะมีเนื้อหาในการอัญเชิญผีฟ้าเรียกท้าวนางของครูบาอาจารย์ลงมาช่วยรักษาผู้ป่วยให้หายเมื่อลำไปเรื่อยๆ ก็จะเริ่มอาการสั้น

4.2 ขั้นตอนวินิจฉัยโรค เมื่อรำเชิญผีฟ้าแล้วแม่หมอจะหยุดรำแล้วบอกคำตอบของผีฟ้าให้ผู้ป่วยและญาติทราบ แล้วถามผู้ป่วยและญาติว่าจะยอมหรือไม่ การยอมรับคำตอบของผีฟ้าก็คือต้องปฏิบัติตามความต้องการที่ผีฟ้าบอกมา

4.3 ขั้นตอนการอ่อนวอน ผู้ป่วยและญาติยอมรับที่จะปฏิบัติตามที่ผีฟ้าบอก แม่หมอจะรำต่อไปว่าผู้ป่วยได้ยอมแล้ว กรุณาให้ผีที่มีรบกวนออกไปจากกายจะทำให้ผู้ป่วยปฏิบัติตามความต้องการ

4.4 ขั้นตอนเสี่ยงไข่มือ แม่หมอลำผีฟ้าจะใช้ด้ายผ้าไข่ออกเป็น 2 ส่วน แล้วดูว่าไข่แดงแข็งสวยรักษาหาย ถ้าไข่แดงไม่สวยเป็นน้ำจะรักษาไม่หาย

4.5 ขั้นตอนเสี่ยงข้าวสาร เป็นการเสี่ยงทายข้าวสารมา 4-5 เม็ด วางบนไข่ไก่ที่อยู่ในถ้วยคายนแล้วตบที่พื้นเพื่อให้ข้าวสารหล่นลงมาจากไข่ ถ้าข้าวสารหล่นลงมายาก แสดงว่าผู้ป่วยจะหายยากด้วย

4.6 ขั้นตอนเรียกขวัญ หมอรำผีฟ้าจะลำเรียกขวัญ โดยถือขันขวัญที่จุดเทียน ผู้ป่วยและบริวารของหมอจะขยับเข้ามาใกล้หมอ และจับผ้าไว้เพื่อรับขวัญ เมื่อขวัญกลับมาอยู่ที่ขันขวัญแล้ว ขันจะเริ่มสั่นแม่หมอกก็จะโยนขันไปให้ผู้อื่นที่อยู่ใกล้รับเอาไว้ คนที่รับไว้มักจะเป็นคนในครอบครัวผู้ป่วยหรือพี่น้องคนใดคนหนึ่ง ในกรณีที่ญาติไม่เคยเห็นการทำพิธีกรรมมาก่อน ขันขวัญจะถูกรับไว้โดยบริวารของหมอลำผีฟ้าคนหนึ่ง ผู้ที่รับขวัญไว้จะเป็นผู้ที่คอยดูแลผู้ป่วยต่อไปจนกว่าจะหาย

4.7 ขั้นตอนการเสี่ยงไข่มือในขันขวัญ หมอจะหยดรำเอาไข่ไก่ต้มออกมาจากขันขวัญ จากนั้นตัดแบ่งครึ่งด้วยเส้นไหม เพื่อเสี่ยงทายว่าผู้ป่วยจะหายหรือไม่ ถ้ามีจุดสีดำในไข่แดง ซึ่งผู้ป่วยจะตายแน่นอน แต่ถ้ามีไข่แดงอยู่ตรงกลางและไม่บิดเบี้ยว แสดงว่าผู้ป่วยจะหายดี หลังจากการเสี่ยงไข่มือแล้วจะนำไข่ไปให้เด็กหรือผู้ป่วยกิน ถือว่าเป็นยาวิเศษจากผีฟ้าแล้วหมอจะผูกแขนให้กับผู้ป่วย

4.8 ขั้นตอนการทำน้มนต์ แม่หมอจะนั่งหน้าคายนแล้วรำต่อไปเพื่อขอน้มนต์จากผีฟ้า ขณะที่รำก็จะหยดน้ำตาเทียนที่ละลายใส่ลงไปในขันน้ำ ในระหว่างขั้นตอนการทำน้มนต์ผู้ที่มาร่วมพิธีกรรมสามารถขอให้หมอเสี่ยงดูเรื่องราวอื่นๆ ของตนเองได้โดยให้ดอกไม้กับหมอ 1 คู่

4.9 ขั้นตอนการเสี่ยงน้มนต์ การเสี่ยงทายดูจากหยดน้ำตาเทียนที่ลอยอยู่ในน้ำโรคของผู้ป่วยจะรักษาให้หายได้หรือไม่ จากนั้นหมอจะอมน้มนต์แล้วพ่นใส่ผู้ป่วย ให้ผู้ป่วยกินหรืออาบ

4.10 ขั้นตอนชวนลงเล่น ขั้นตอนที่ร่วมกันพ้อนรำ หมอลำผีฟ้าเองจะลุกขึ้นพ้อนและบริวารจะลุกขึ้นพ้อนตาม บางกรณีผู้ป่วยที่อยู่ในอาการหนักก็อาจลุกขึ้นพ้อนตามโดยไม่สามารถควบคุมตนเองได้

4.11 ขั้นตอนตัดเวรตัดกรรม แม่หมอจะเอาเส้นฝ้ายวางรอบๆ กระตงก์้า ดึงเอาฝ้ายมาวางบนเขียงพร้อมกับไข่ไก่ต้มและปั้นข้าวเหนียวห่อด้วยใบตอง หลังจากนั้นจะถ้อมีตดาบพร้อมกับพ้อนลำไปด้วยสักครู่หนึ่ง จึงนำมีตดาบมาตัดเส้นฝ้ายและห่อไข่กับปั้นข้าวเหนียว เสริ่งแล้วนำไปให้เด็กหรือผู้ป่วยกิน แล้วมัดเส้นฝ้ายกับข้าวเหนียวที่เหลือทิ้งลงในกระตงก์ จากนั้นเอาเทียนจุดไฟมาเผา

ตัดเส้นด้ายที่อยู่รอบๆ กระทั่ง จึงให้คนเอากระทั่งไปทิ้งนอกหมู่บ้านคนที่จะเอาไปทิ้งนั้นจะเป็นญาติที่ใกล้ชิดของผู้ป่วย เมื่อทิ้งกระทั่งไปแล้วให้หันหลังเดินกลับและห้ามหันกลับไปมองที่กระทั่งอีก เพราะจะเป็นการหวังหาสิ่งของที่ทิ้งไป ซึ่งมีพยาธิรวมอยู่ด้วย พิธีกรรมในขั้นตอนนี้ที่เกิดจากกรรมก็คือโรคภัยไข้เจ็บหรือศัพท์ ชุมชนบ้านซำแฮดเรียกว่าพยาธิหรือความบาปที่อยู่ในกระทั่ง เมื่อตัดแล้วก็จะนำไปทิ้งให้ไกลจากบ้าน แล้วผู้ป่วยจะหายไม่กลับมาอีก

4.12 ขั้นตอนหลังเสร็จพิธีกรรม เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมส่งเครื่องแก้แล้ว แม่หมอจะเก็บอุปกรณ์ที่อยู่ในคาย คือ ผ้าขาว, ผ้าซิน, ดอกไม้, ฐูปเทียน, ยาสูบ, หมากพลู, และเงินค่าคาย แล้วนำกลับไปที่บ้านตนเองเพื่อนำไปขึ้นฮ่านผีฟ้า ไม่ได้เก็บคายไว้ที่บ้านของผู้ป่วย ถือว่าผีฟ้ารักษาผู้ป่วยให้หายแล้ว ต่อไปนี้ผู้ป่วยเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า อย่างไรก็ตามเมื่อผ่านพิธีกรรมรักษาของแม่หมอลำผีฟ้าแล้วปรากฏว่าผู้ป่วยยังไม่หายจากอาการเจ็บป่วย แม่หมอก็จะทำพิธีกรรมรอบที่สองให้ผู้ป่วยอีกครั้งจนกว่าจะหายต่อไปได้

4.13 ขั้นตอนชวนลงเล่น ขั้นตอนที่ร่วมกันพ้อนรำ หมอลำผีฟ้าเองจะลุกขึ้นพ้อนและบริวารจะลุกขึ้นพร้อมตาม บางกรณีผู้ป่วยที่อยู่ในอาการหนักก็อาจลุกขึ้นพ้อนตามโดยไม่สามารถควบคุมตนเองได้

4.14 ขั้นตอนพิธีการลงช่วง ขั้นตอนที่ทำให้แม่หมอและบริวารได้มาพบกันโดยที่ได้กำหนดวันที่สำคัญของเดือนเมษายนของทุกๆ ปี เป็นพิธีการลงช่วง โดยพิธีนี้จะเริ่มขึ้นตั้งแต่ตี 5 เตรียมข้าวต้มและข้าวปาดที่ทำไว้เมื่อวันก่อนจะถูกนำมาใส่ถ้วยวางไว้ที่พาข้าว โดยคลุกน้ำตาลและมะพร้าวเข้าไปอีกเรียกว่า “พาหวาน” พาหวานนี้จะมีถ้วยที่ใส่ขนมดังกล่าวทั้งหมด 2 ชุดๆ ละ 8 ถ้วย ชุดแรกนำไปวางไว้บนฮ่าน (หิ้ง) ส่วนอีกชุดถูกนำไปวางไว้ที่ใต้ฮ่าน (หิ้ง) ในแต่ละถ้วยจะปักด้วยเทียนที่จุดไฟไว้ 1 คู่ และที่ใต้ฮ่าน (หิ้ง) จะวางขันน้ำไว้อีกใบหนึ่งพร้อมกับกล่องข้าว เมื่อนำพาหวานไปเลี้ยงผีจนเสร็จกลับมาแล้วก็จะมาบอกแม่หมอที่อยู่หน้าฮ่าน (หิ้ง) แม่หมอก็จะนำพาหวานเหล่านั้นมาแจกลูกศิษย์กินหรือจะนำกลับไปบ้านให้ลูกหลานกินด้วยก็ได้ ขนมที่เสร็จจากการถวายเหล่านี้ถือว่าเป็นยาตียาวิเศษที่กินเข้าไปแล้วจะอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีโรคภัย

จะเห็นได้ว่า พิธีการลงช่วงนี้ตามพิธีของแม่หมอลำผีฟ้า ซึ่งเป็นโอกาสที่ลูกศิษย์จะได้ไปพบกับท้าวนางของตนเอง สาวนพาหวานเป็นสิ่งทีผีฟ้าชอบเป็นพิเศษและผีฟ้าจะไม่กินเหล้าและในเวลาก่อนผีฟ้าจะลงมาก็ดึงมีการทำความสะอาดและดูแลฮ่าน (หิ้ง) อันเป็นที่อยู่ของผีฟ้าให้เรียบร้อยก่อน ในการจัดพิธีดังกล่าวครอบครัวของผู้เป็นหมอลำผีฟ้าจะหยุดทำภารกิจอื่นๆ ส่วนตัว ส่วนบริวารมี 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรกเป็นลูกศิษย์ที่อยากมาร่วมงานเพราะการมาร่วมพิธีลงช่วงเป็นกฎเกณฑ์ที่บริวาร ผีฟ้าต้องปฏิบัติตามนอกจากนั้นยังมีความสนุกสนานด้วย บริวารส่วนใหญ่ที่มาเป็นผู้หญิงสามารถพ้อนได้ตามชอบใจ เมื่อแม่หมอได้หยุดพิธีแล้วยังมีบริวารอยากพ้อนลำต่ออีก แม่หมอจึงต้องรอให้บริวารหรือท้าวนางที่เขาร่างพ้อนจนพอใจ บริวารกลุ่มนี้จึงมีความประทับใจ

และอยากมาช่วยงานทุกปี ส่วนบริวารอีกกลุ่มที่เป็นญาติผู้ป่วย หรือบุคคลภายนอกที่สนใจ หรือเพียงแต่มาถวายของให้กับแม่หมอ จึงเป็นเพียงกลุ่มที่ไม่ได้ร่วมพิธีอย่างแท้จริง เนื่องจากแม่หมอลำผีฟ้ารับเงินที่เป็นค่ารักษาไม่ได้ และถือว่าเป็นของคะลำ แต่ผู้ป่วยและบริวารเมื่อตนหายจากอาการเจ็บป่วยก็อยากให้เงินหรือสิ่งของต่างๆ เป็นค่าตอบแทน จึงรับได้ในช่วงพิธีลงช่วงเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยจึงต้องการไปร่วมพิธีลงช่วง เพื่อนำเงินไปให้และเป็นการตอบแทนที่หมอรักษาให้หายได้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวถือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างแม่หมอกับผู้ป่วยในกรณีของหมอลำผีฟ้า แม่หมอกับผู้ป่วยมีความสัมพันธ์กันอย่างถาวร นอกจากนั้นบริวารที่ได้มีโอกาสพบปะในพิธีนี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกันได้ ซึ่งส่วนหนึ่งทำให้ผู้ป่วยหรือบริวารมีความมั่นใจมากขึ้นในการนับถือผีฟ้า พฤติกรรมดังกล่าวเป็นเหตุผลหนึ่งในการแสวงหาทางเลือกในการรักษาเป็นหนทางสุดท้ายที่ผู้ป่วยและญาติผู้ป่วยต้องนำภูมิปัญญาพื้นบ้านวิธีการรักษาแบบผีฟ้ามารักษาตัวของผู้ป่วย

ความเป็นมายใหม่ของชุมชน

ความเป็นมายใหม่ของชุมชนที่เกิดขึ้นมาน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์ ดังต่อไปนี้

สังคมชนบทในชุมชนบ้านชำแฮด

ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน จึงจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยความสัมพันธ์ในรูปแบบเดิมของครอบครัวในชุมชนบ้านชำแฮดเป็นครอบครัวที่กระจายออกเป็นกลุ่มทั่วพื้นที่ในชุมชน เป็นครอบครัวขยายเมื่อสมาชิกในครอบครัวแต่งงานมีสะใภ้ มีเขย ได้มีการแยกครอบครัวออกไปสร้างบ้านเรือนในบริเวณใกล้เคียง หรือที่เห็นว่าเหมาะสม แต่เพื่อให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์ผ่านกลไกการผลิตแบบเกษตรกรรมแบบอาศัยพึ่งพาธรรมชาติ จะเห็นได้จากพ่อแม่เป็นแรงงานหลักในครอบครัวในฤดูทำนาตามคติแบบเดิมพ่อจูงวัวควายไปนาแต่เช้า พอไปถึงทุ่งนาก็เริ่มทำงานตามฤดูกาล ส่วนภรรยาเตรียมหุงหาอาหารให้ลูกๆ ได้กินไปโรงเรียน จากนั้นจึงเตรียมอาหารการกินใส่หามุ่งหน้าไปยังท้องนา บางครั้งการหาอาหาร ก็มักหามาจากทุ่งนา ห้วยหนอง มีกุ้ง หอย ปู ปลา มาโดยยึดหลักทางสังคมชนบทด้วยต่างคนต่างหาหารวมกันแล้วจะแบ่งกัน บางคนหว่านแห บางคนกะใส่เบ็ด บางคนก็ใช้สวิงช้อน ได้มาจะแบ่งปันกันกิน เมื่อเดินทางกลับบ้านผ่านบ้านญาติพี่น้องก็แบ่งกุ้ง หอย ปู ปลา ที่หามาได้ ส่วนที่เหลือจึงนำมาทำอาหารที่บ้าน ส่วนผักนิยมปลูกไว้ตามหัวไร่ปลายนาโดยมีการปลูกเพื่อยังชีพมากกว่าปลูกไว้ค้าขาย

สังคมสมัยใหม่ในชุมชนบ้านแฮด

จากการศึกษา พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มาจากปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขส่งผลกระทบอย่างชัดเจนต่อชุมชนบ้านชำแฮด 2 ปัจจัย ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงสังคมภายในชุมชนบ้านชำแฮด

1.1 ค่านิยมที่เกิดจากการลอกเลียนแบบ คนในชุมชนรับเอาค่านิยมสมัยใหม่มาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้จำเป็นต้องหารายได้จากอาชีพที่ทำได้มากขึ้น

1.2 การติดต่อกับชุมชนภายนอก เมื่อระบบการคมนาคม การสื่อสาร และการศึกษาเข้ามามีบทบาทในชุมชนมากขึ้นจึงนิยมส่งบุตรหลานเข้า去学习เล่าเรียนในโรงเรียนในตัวอำเภอบุรีรัมย์ และอำเภอเมืองมหาสารคาม ทำให้บุตรหลานรับเอาค่านิยมของคนในเมืองมาใช้ในชีวิตประจำวันในชุมชน

1.3 ทรัพย์สิน คือ ทรัพย์สินธรรมชาติ เดิมทำเกษตรกรรมแบบทุนที่มาจากแรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก เช่น การลงแขก การขอแรง หรือการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน ต่อมาเมื่อมีการลงทุนที่เป็นเงินตรามากขึ้น ส่งผลให้ต้องทำเกษตรกรรมแบบลงทุนเพื่อหวังผลกำไร ต้องไปกู้หนี้ยืมสินทั้งจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนหรือแม้แต่ทรัพย์สินนอกระบบ ส่งผลให้ชาวนาแบบเดิมเปลี่ยนแปลงไปเป็นชาวนาผู้ประกอบการและมีภาวการณ์เป็นหนี้สินเพิ่มขึ้น ประกอบกับการทำเกษตรแบบมุ่งผลกำไรทางการตลาด ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า ที่ดิน เป็นต้น

1.4 การเมืองท้องถิ่น มีการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนทางความสัมพันธ์ มีการแบ่งกลุ่ม แบ่งพรรคพวก เพื่อการแย่งชิงอำนาจ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในชุมชน

2. การเปลี่ยนแปลงสังคมภายนอกชุมชนบ้านชำแฮด

2.1 อำนาจรัฐ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 11 โดยมีสาระสำคัญที่เน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้แผนการเหล่านี้ถูกกำหนดโดยอำนาจรัฐ ระบบเศรษฐกิจไปเชื่อมโยงกับระบบทุนนิยมสมัยใหม่ แล้วกำหนดให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการจำหน่ายให้ได้เงินตราเป็นผลกำไรตอบแทน ในขณะที่ชาวบ้านหรือชุมชนมีวิถีการผลิตแบบเศรษฐกิจชุมชนคือการผลิตเพื่อยังชีพหรือผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ชาวบ้านเมื่อรับเอาแนวคิดแบบทุนนิยมสมัยใหม่เข้ามาผ่านการส่งเสริมของหน่วยงานของรัฐทำให้ชาวบ้านหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจแทนการทำเกษตรกรรมแบบเดิม มีการลงทุน มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการจ้างแรงงานในภาคเกษตร มีการใช้สารเคมีทางการเกษตรมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้มีการใช้ทุนเป็นจำนวนมากในการปลูกพืชในระบบเกษตรกรรมส่งผลกระทบต่อราคาในตลาด ทำให้ชาวนาในชุมชนบ้านชำแฮดไม่สามารถจะนำเงินจากการขายผลผลิตมาใช้จ่ายให้ค้ำกับทุนที่กู้ยืมมาจากแหล่งต่างๆ ทำให้เกิดภาวะหนี้สินเพิ่มพูนมากขึ้น ในขณะที่รัฐบาลก็พยายามส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้าถึงระบบ

การแพทย์สมัยใหม่มากขึ้น โดยมีค่าใช้จ่าย 30 บาท รักษาทุกโรคทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง ในระบบการผลิตและการบริการอย่างก้าวกระโดด จนคนในชุมชนบ้านชำแสดจะต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ทันที

2.2 ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี เริ่มมาประมาณ พ.ศ. 2539 จากการเข้ามาของไฟฟ้า ซึ่งก็เข้ามาพร้อมกับเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ เช่น ตู้เย็น โทรทัศน์ พัดลม เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ โทรทัศน์ก็เข้าถึงชาวบ้านได้ทุกระดับชั้นที่สำคัญที่ส่งผลให้ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้กับนวัตกรรมใหม่ๆ ต่อมาจึงมีการโฆษณาถึงเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่ทันสมัย มีโรงพยาบาลเอกชนที่เป็นทางเลือกหนึ่งในการรักษาผู้ป่วยอย่างมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น รวมถึงเครื่องมือการแพทย์อื่นๆ ที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ เชื่อกันว่าจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการรักษามากขึ้น เมื่อชุมชนมีความเชื่อแพทย์สมัยใหม่มากขึ้นด้วย

2.3 การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ชุมชนรับเอาแนวความคิดมาจากนักการเมืองในการพัฒนาท้องถิ่น เช่น มีการกำหนดนโยบายเมื่อเจ็บป่วยต้องไปรักษากับแพทย์สมัยใหม่เท่านั้น มีการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านต้องปฏิบัติตามที่รัฐส่งเสริม

2.4 การพัฒนาแบบสมัยใหม่ เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่งผลให้มีการพัฒนาตามแนวคิดความเป็นสมัยใหม่ที่เน้นการพัฒนาถนน หนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา รวมถึงเรื่องรายได้ซึ่งถูกนำมาเป็นนโยบายเพื่อขับเคลื่อนให้ชุมชน

2.5 การเปลี่ยนผ่านทางประชากร อัตราการตายลดลง ทำให้โครงสร้างอายุของประชากรเปลี่ยนไปจากที่เคยเป็นประชากรเยาว์วัยเมื่อ 40-50 ปีที่ผ่านมา กลายเป็นประชากรสูงวัยในปัจจุบันคือ การเป็นสังคมผู้สูงอายุ

2.6 ความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วย เกิดขึ้นเนื่องจากแพทย์รักษาแก่ผู้ป่วยโดยผ่านกระบวนการสื่อสาร อันก่อให้เกิดการรับรู้ ความสัมพันธ์ ความคาดหวังที่ผู้ป่วย มีต่อบริการของแพทย์ โดยมีปัจจัยและเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อความเจ็บป่วยของผู้ป่วย โดยมี 2 ปัจจัยและเงื่อนไขคือ 1) การเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจของประเทศ ด้านอุตสาหกรรม ด้านสุขภาพ ได้แก่ อุตสาหกรรมยา เคมีภัณฑ์ เครื่องสำอาง อาหาร และการบริการสาธารณสุข การบริการสุขภาพมีราคาแพงมากขึ้น มีความรู้ความเข้าใจในการดูแลสุขภาพของตนเองมากขึ้น รวมทั้งสามารถป้องกันอันตราย มากขึ้น 2) การเมืองการปกครอง สามารถควบคุมจำนวนและการขยายตัวของผลิตภัณฑ์สุขภาพที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนลงได้ โดยผ่านองค์กรคุ้มครองผู้บริโภค สื่อมวลชน และอื่นๆ

การแพทย์สมัยใหม่

การแพทย์สมัยใหม่ในปัจจุบันในชุมชนบ้านชำแสดเกิดกระแสดการตื่นตัวและมีความนิยมเป็นอย่างมาก เมื่อคนในชุมชนเกิดการเจ็บป่วยตั้งแต่ปวดศีรษะจนไปถึงโรคที่เป็นแล้วรักษาไม่หาย ผู้ป่วยเหล่านี้จะคิดถึงโรงพยาบาลเป็นหลัก ฟังพาแพทย์ ยาของโรงพยาบาลเท่านั้น จากปัจจัยและเงื่อนไขของการแพทย์สมัยใหม่ก็เพื่อรักษาสุขภาพผู้ป่วย เป็นพฤติกรรมสุขภาพอย่างหนึ่งของผู้ป่วย ในการปฏิบัติตัวเพื่อป้องกันโรคและการดำรงภาวะสุขภาพที่เกี่ยวข้องของบุคคลในครอบครัวหรือผู้คนในชุมชน ไม่ว่าจะในลักษณะที่ทำให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพ ทำให้ผู้ป่วยบุคคลอื่นๆ ในครอบครัว หรือบุคคลอื่นในชุมชนมีเกิดการเจ็บป่วยหรือเสียชีวิตด้วยโรคต่างๆ ปัจจัยและเงื่อนไขของระบบการแพทย์สมัยใหม่ตามแนวคิดของ Klienman (1980) อธิบายว่า เปรียบเสมือนปัจจัยและเงื่อนไขวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งประกอบด้วยส่วนต่างๆ 3 ส่วน คือ ปัจจัยและเงื่อนไขการดูแลสุขภาพในส่วนสามัญชน (Popular Sector of Health Care) ปัจจัยและเงื่อนไขการดูแลสุขภาพในส่วนของวิชาชีพ (Professional Sector of Health Care) ปัจจัยและเงื่อนไขการดูแลสุขภาพในส่วนของแพทย์พื้นบ้าน (Folk Sector of Health Care) แต่ละส่วนจะมีการตัดสินใจและมีการรักษาตั้งแต่การให้ความหมายความเจ็บป่วย แบบแผน ความเชื่อ การตัดสินใจวิธีการรักษาแบบแผนการรักษาเยียวยา แบบแผนความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างผู้ป่วยและผู้รักษา ซึ่งแต่ละส่วนมีความต่างกันในเชิงแนวคิด ปัจจัยและเงื่อนไขของความเจ็บป่วยและกระบวนการเยียวยารักษาแต่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกัน โดยมีปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์ในรูปแบบของการดูแลสุขภาพของสามัญชน (Popular Sector of Health Care) ซึ่งเป็นปัจจัยและเงื่อนไขของการดูแลสุขภาพที่ใหญ่ที่สุดของระบบการดูแลสุขภาพทั้งหมด จะมีการหาสาเหตุและวินิจฉัยของการเกิดโรคไปตามลักษณะพื้นฐานในแต่ละสังคม ทั้งนี้วิถีคิดและวิธีการแบบชาวบ้านธรรมดา มิใช่แบบวิชาชีพหรือผู้ชำนาญการ 4 ระดับ คือ ผู้ป่วย ครอบครัว เครือข่ายทางสังคมผู้ป่วย (Social Network) ญาติ เพื่อนบ้าน เพื่อนฝูง ชุมชน และผู้นำชุมชน

อย่างไรก็ดี การแพทย์สมัยใหม่ มีการดูแลสุขภาพของวิชาชีพ (Professional Sector of Health Care) เป็นการปฏิบัติทางการแพทย์ที่มีความสัมพันธ์กับองค์กรที่เป็นทางการ บุคคลที่ทำการรักษาไม่เพียงแต่แพทย์ทั่วไปและแพทย์เฉพาะทางเท่านั้น แต่ยังรวมถึงบุคคลอื่นด้วย มีพยาบาลผดุงครรภ์ นักกายภาพบำบัด และบุคลากรที่ประกอบวิชาชีพ และได้รับการรับรองโดยกฎหมาย ในชุมชนบ้านชำแสดก็มีการดูแลสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งเป็นหมอพื้นบ้านในชุมชนเอง เพื่อสื่อความหมายถึงปัจจัยและเงื่อนไขการแพทย์ที่มิใช่การแพทย์แบบวิทยาศาสตร์ แต่เป็นการแพทย์ที่มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นหมอพื้นบ้าน หมอยากลางบ้าน หมอธรรม หมอผี สำหรับความสัมพันธ์เหล่านี้มีการใช้ทั้งที่เป็นความหมายรวมและความหมายเฉพาะเจาะจง ซึ่งหมอพื้นบ้านจะให้บริการรักษาที่บ้านหรือบ้านของผู้ป่วย บางปัจจัยและเงื่อนไขยังให้บริการแบบนอกเวลา ภูมิปัญญาพื้นบ้านควรได้รับการยอมรับเป็นวิชาชีพ โดยที่การแพทย์สมัยใหม่มีส่วน

ในการดูแลสุขภาพอนามัยควรทำไปพร้อมๆ กัน ตามความต้องการของผู้ป่วยและญาติของผู้ป่วยด้วย ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์กับแพทย์สมัยใหม่ยังขาดความเห็นที่แตกต่างกันอยู่อย่างสิ้นเชิง ดังนั้น การดูแลสุขภาพการแพทย์สมัยใหม่ยังคงอยู่ในส่วนของประชาชนเป็นหลัก แต่ส่วนของการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านยังต้องอาศัยปัจจัยและเงื่อนไขความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเช่นเดิม

การติดต่อ การสื่อสาร และการคมนาคมสะดวก ปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์เกี่ยวกับยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) เป็นยุคแห่งความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการติดต่อสื่อสารกันได้ทุกมุมโลก การพัฒนาประเทศไทยจึงเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมโลก ผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยคนในชุมชนบ้านชำแฮดมีทั้งในทางบวกและทางลบ การติดต่อสื่อสารในชุมชนบ้านชำแฮดยังเป็นกระบวนการถ่ายทอดข่าวสาร ข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ ความรู้สึก ความคิดเห็น และความต้องการ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกันก็เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จของชุมชน ซึ่งในการติดต่อสื่อสารอาจจะใช้กระบวนการการติดต่อ สื่อสารหลายรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของแต่ละคน การติดต่อสื่อสารที่ดีจะช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจระหว่างกัน การติดต่อสื่อสารเป็นสิ่งที่ช่วยส่งสารไปยังทุกคนในชุมชนได้ให้มีความเข้าใจอันเดียวกันร่วมกัน เป็นการสร้างความร่วมมือและประสานสัมพันธ์กันในทุกระดับ ช่วยสร้างความเข้าใจให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน การติดต่อสื่อสารภายในชุมชนยังเป็นปัจจัยและเงื่อนไขที่ช่วยการสะท้อนความคิด ความรู้สึก ความต้องการระหว่างกัน หากการติดต่อสื่อสารเป็นไปด้วยดีมีประสิทธิภาพ จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่างๆ มากมาย ทั้งยังส่งผลให้ชุมชนเกิดความสะดวก สบายและบรรลุเป้าหมาย และผลสำเร็จ ส่วนทางด้านคมนาคมเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ไม่อาจปฏิเสธว่ามีความจำเป็นและเป็นเงื่อนไขสำคัญในชุมชนบ้านชำแฮด ในด้านเศรษฐกิจที่ดี การขนส่ง ถนน การติดต่อสื่อสาร ไฟฟ้า น้ำประปา จะเป็นผลต่อความต้องการของชุมชน ปัจจุบันเทคโนโลยีทางด้านสารสนเทศได้เข้ามา มีบทบาทในทุกๆ ด้านในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยเฉพาะเรื่องของการเดินทางที่ช่วยให้เข้าถึงแหล่งสถานพยาบาล โรงพยาบาลต่างๆ ไม่ว่าจะป็นข้อมูลด้านเส้นทางการเดินทาง ระยะทางและเวลาที่ใช้เดินทาง รวมไปถึงสถานที่สำคัญต่างๆ ที่จะเดินทางไป ซึ่งในชุมชนบ้านชำแฮดมีความต้องการที่แตกต่างกันของการเดินทางที่เกิดขึ้นภายในชุมชนและตัวอำเภอบรบือ ในลักษณะชุมชนย่อยเป็นการเดินทางเพื่อจับจ่ายซื้อของซื้ออาหารในตลาดสด ห้างสรรพสินค้า และโดยมีการเดินทางภายในชุมชนและบ้านเรือนที่พักอาศัย หรือเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทางที่มีระยะทางไกลบ้านเป็นสำคัญกรณีการเดินทางไปทำงานและสถานศึกษาและไปโรงพยาบาลของรัฐและเอกชนตามที่ต้องการได้

ระบบรัฐสวัสดิการของรัฐ

ชุมชนบ้านชำแฮด ปัจจุบันสามารถเข้าถึงบริการสวัสดิการตามนโยบายของรัฐบาลที่กำหนดให้ประชาชนเข้าถึงการรักษาพยาบาลในสถานพยาบาลของรัฐ โรงพยาบาลสภาตำบล

ที่เป็นการแพทย์สมัยใหม่ ได้เข้ามามีบทบาทในการรักษาที่นำความคิดแบบวิทยาศาสตร์ ได้รับความยอมรับมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ชาวบ้านชำแสดที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับระบบสุขภาพแบบใหม่ ทำให้เข้าถึงระบบสาธารณสุขได้ง่ายกว่าการรักษาแบบภูมิปัญญาเดิม สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคมในการดำเนินชีวิตประจำวันของชุมชนบ้านชำแสด ที่จะได้เข้ารับการรักษา ด้วยระบบสุขภาพแบบสมัยใหม่ตามสถานพยาบาลของรัฐ ที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากในการรับบริการรักษา ผู้เจ็บป่วยในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามได้เข้าถึงระบบสวัสดิการของรัฐ คือ โรงพยาบาลมหาสารคาม ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และโรงพยาบาลชุมชนบรบือ ตำบลหนองสิม อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งทั้งสองโรงพยาบาลชุมชนบ้านชำแสดเข้ารับบริการในการรักษาโรคที่เป็นในระบบสวัสดิการของรัฐเป็นประจำ

จะเห็นได้ว่า ปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับวิธีการรักษาของผู้ป่วยเป็นการดูแลตนเอง เป็นการปฏิบัติกิจกรรมที่บุคคลริเริ่มและกระทำเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองในการดำรงไว้ซึ่งชีวิต สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี การรักษาผู้ป่วยเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ผู้ป่วยเป็นผู้ที่มีความเต็มใจที่จะให้ทำการรักษาบนพื้นฐานของปัจจัยและเงื่อนไขของวิธีการรักษาเป็นสิ่งสำคัญและเป็นความจำเป็นในชีวิตของผู้ป่วย เพื่อดำรงและรักษาชีวิตของตนเอง และความเป็นปกติสุขของชีวิต การดูแลตนเองเป็นปัจจัยและเงื่อนไขที่เรียนรู้และจดจำไว้ได้จากสังคม สิ่งแวดล้อม และการติดต่อสื่อสารที่ซ้ำกันและกัน การศึกษาวัฒนธรรมมีอิทธิพลต่อปัจจัยและเงื่อนไขของการดูแลตนเองหรือการดูแลผู้อยู่ในความปกครองหรือผู้อื่นเป็นสิ่งที่มีความควรแก่การยกย่องส่งเสริม ผู้ป่วยต้องได้รับการช่วยเหลือดูแลจากบุคคลอื่น เพื่อสามารถที่จะกลับมารับผิดชอบต่อตนเองได้ตามความสามารถที่มีอยู่ ขณะนั้น “ลำผีฟ้า” เป็นการรักษาเพื่อนมนุษย์ซึ่งกระทำโดยมีเจตนาที่จะช่วยเหลือสนับสนุนให้ผู้ป่วยที่มีความต้องการที่ดำรงชีวิตไว้ และความมีความสุขกับครอบครัวอีกครั้ง เหมือนตายแล้วเกิดใหม่เป็นอย่างนั้นจริงๆ

การเปลี่ยนแปลงวิธีการรักษาสุขภาพชุมชน

การรักษาความเจ็บป่วยแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีประสิทธิภาพและปลอดภัย เมื่อนำเข้ามาสู่นโยบายและโครงการปฏิบัติควรพิจารณาอย่างรอบคอบและอาศัยมุมมองแบบหลายสาขาความสำเร็จของวิธีการปฏิบัติของการเจ็บป่วยแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านมีมิติทางสังคม ด้านปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ด้านจิตใจ ความเป็นอยู่ เป็นมิติสำคัญถ้าหากเราพิจารณาเพียงด้านประสิทธิภาพทางกายอาจไม่เพียงพอ จะต้องมีการประเมินคุณค่าวิธีการปฏิบัติของการรักษาความเจ็บป่วยแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างรอบด้านจึงเป็นเรื่องสำคัญ นอกจากนี้การที่จะเข้าถึงหมอภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ควรคำนึงถึงการเพิ่มศักยภาพด้านวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์ดั้งเดิม และมีการทำความเข้าใจถึงความต้องการที่แท้จริงของหมอภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชนในลักษณะปัจเจกและเงื่อนไขที่สัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมเฉพาะบ้านชำแฮด มิฉะนั้นการใช้ประโยชน์จากหมอมิปัญญาพื้นบ้านอาจเป็นแผนงานและโครงการที่มีลักษณะฉาบฉวยและมีได้เกิดประโยชน์ที่แท้จริงกับชุมชนก็เป็นได้

การนำวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านของแม่สันติ รุณรุทธิ์ จะเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีคนบางส่วนที่ยอมรับในการรักษาที่เป็นที่พึ่งสุดท้าย แต่สังคมส่วนใหญ่ยังไม่มีการยอมรับในการรักษาด้วยวิธีนี้ เพราะการรักษาแบบนี้เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหให้กับผู้ป่วยและญาติของผู้ป่วยที่เกิดจากสติปัญญาของครูบาผู้ที่อยู่เหนือธรรมชาติ ผู้วิจัยเชื่อว่า “โรงพยาบาลของรัฐ” เป็นปัจจัยและเงื่อนไขสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง ย่อมส่งผลกระทบต่อการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทั้งนี้เกิดจากเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลงไป เกิดความเชื่อมั่นต่อการแพทย์สมัยใหม่ รวมถึงความไม่แน่ใจต่อประสิทธิภาพการรักษาของ “หมอลำผีฟ้า” ล้วนส่งผลกระทบต่อบทบาทของหมอลำผีฟ้าให้ลดฐานะลงเป็นเพียงผู้รองรับผู้ป่วยที่ไม่สามารถรักษาได้จากแพทย์ในโรงพยาบาล ในโรคที่ไม่สามารถวินิจฉัยได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แม้ว่าปัจจุบันจะมีกระแสความตื่นตัวของบุคลากรทางการแพทย์สมัยใหม่ต่อภูมิปัญญาพื้นบ้านของหมอลำผีฟ้ามากขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็มีการสร้างมาตรการทางกฎหมาย เพื่อใช้ควบคุมและกำหนดขอบเขตการรักษาโรคของหมอลำผีฟ้า ซึ่งสร้างความหนักใจให้แก่หมอลำผีฟ้าในการรักษาผู้ป่วยที่ไม่มีทางรักษาจากการแพทย์สมัยใหม่แล้ว จึงได้มีการรวมกลุ่มและกำหนดวิธีการรักษาทำให้สถานภาพและปัจจัยและเงื่อนไขของหมอลำผีฟ้าให้เป็นที่ยอมรับจากภาครัฐและประชาชนทั่วไปมากขึ้น

อภิปรายผล

การศึกษาระบบสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านลำผีฟ้าของชุมชนบ้านชำแฮด ตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. ศึกษาวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม
2. ศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ จังหวัดมหาสารคาม

พิธีกรรมลำผีฟ้า เป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นจากเหตุการณ์ที่มีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยแล้วรักษาไม่หาย ชุมชนบ้านชำแฮดมีความเชื่อว่า อาการเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นไม่ได้เกิดจากเชื้อโรค แต่เกิดจากความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่เหมาะสม ไปลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การลำผีฟ้าในบ้านชำแฮดถือว่าเป็นพิธีกรรมที่มีบทบาทอย่างมาก โดยเฉพาะด้านสุขภาพ ด้านจิตใจ และด้านสังคม การที่คนในชุมชนบ้านชำแฮดเข้ามาร่วมทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน อาการเจ็บป่วยที่เกิดจากความเชื่อที่ว่าผีกระช้านั้น กระบวนการรักษาด้วยระบบพิธีกรรมตามความเชื่อถือว่าเป็นกระบวนการที่ไม่ควรละเลย

เพราะปัจจัยการเกิดโรคของแต่ละสังคมนั้นย่อมมีเหตุและผลต่างกัน พิธีกรรมลำผีฟ้าก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะนำพาผู้ป่วยให้หลุดพ้นจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ได้ ผู้วิจัยขอเสนอการอภิปรายผลได้ดังนี้

วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด

ชุมชนบ้านชำแฮดเชื่อว่าผีฟ้าสามารถบันดาลการเกิดการตายตลอดจนเป็นผู้กำหนดโชคชะตา และเชื่อว่าผีบรรพชนกับผีฟ้ามีความสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องที่ไม่สามารถแก้ไขหรือพิสูจน์ทางด้านวิทยาศาสตร์ได้ ชุมชนบ้านชำแฮดมีความเชื่อในเรื่องผีฟ้าที่จะช่วยรักษาคนป่วยที่ไม่สามารถรักษาได้โดยทางการแพทย์สมัยใหม่ ในการลำเชิญผีฟ้าเมื่อจัดสถานที่หรือเตรียมของทำพิธีเสร็จผู้ที่จะเข้าร่วมพิธีก็นั่งอยู่พร้อมกัน จากนั้นหมอมผีฟ้าจะนั่งอยู่หน้าพิธีแล้วจุดเทียนที่อยู่ในฮ่านแล้วให้หมอแคนเริ่มเป่าแคน เพื่ออัญเชิญผีฟ้าลงมาโดยถือว่าแคนคือม้าที่ผีฟ้าขี่ลงมาจากฟ้า ส่วนของหมอมผีฟ้าก็จะเริ่มลำ กลอนลำที่ใช้รำในตอนแรกจะมีเนื้อหาในการเชิญผีฟ้าเรียกท้าวนางของครุบา อาจารย์ลงมาช่วยรักษาผู้ป่วยให้หาย ผู้ที่เคยผ่านการรักษามาแล้วทุกคนถือเป็นบริวารของผีฟ้า เวลาที่มีการทำพิธีกรรมลำผีฟ้าถ้าไม่ห่างไกลเกินไปก็จะไปร่วมพิธีด้วย นำดอกไม้ เทียน และสิ่งของต่างๆ ไปร่วมบูชาด้วย พิธีกรรมนั้นจึงสนุกสนานทั้งฟ้อนรำได้อย่างอิสระ เข้าพิธีด้วยผู้คนที่ได้ชมได้ฟังและสนุกไปด้วย พร้อมกับเห็นอกเห็นใจและเอาใจช่วยคนไข้ เป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ป่วยในการรักษาด้วยการลำผีฟ้า การแต่งตัวในการรำลำผีฟ้ามีผ้าสไบพาดบ่าหรือผ้าขาวม้าพาดบ่านุ่งขึ้นใหม่มัดหมี่ จะมีดอกไม้ติดที่หู แต่บางคนก็ใส่เสื้อผ้าธรรมดา จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Klienman A (1980: 42-46) ได้กล่าวว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะความเป็นจริงแล้วไม่มีการแพทย์ระบบใดระบบเดียวที่จะมีความสมบูรณ์แบบในตัวของมันเองในการที่จะตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดจากความเจ็บป่วยได้อย่างบริบูรณ์ในทุกมิติอย่างเหมาะสม กับความแตกต่างหลากหลายของผู้คนที่มีในสังคมได้ พหุลักษณะทางการแพทย์จึงเป็นปรากฏการณ์ธรรมดาที่เกิดขึ้นในทุกสังคมทั่วโลก เช่นเดียวกันกับแนวคิดของ ธัญนิดา เจริญจันทร์ (2557: 69-84) ได้อธิบายไว้ว่า ชาวอีสานมีความเชื่อว่าเป็นเทวดามากกว่าเป็นผีผีฟ้าจึงเป็นผีที่อยู่ระดับสูงกว่าผีชนิดอื่นๆ ส่วนแกนนั้นมีความเชื่อว่าเป็นคำเรียกรวมถึงเทวดาและแกนที่ใหญ่ที่สุดคือ “แกนหลวง” ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระอินทร์ ผีฟ้าหรือผีแกนนั้นแต่ละพื้นที่มีการเรียกที่แตกต่างกันไป ผีฟ้าสามารถช่วยเหลือมนุษย์ที่เดือดร้อนเกิดการเจ็บป่วยได้ การรักษามีการเชิญผีฟ้ามาสิงสถิตในร่างของคนทรง เรียกว่า “ผีฟ้านางเทียน” การลำผีฟ้ามีองค์ประกอบ 4 ส่วนคือ หมอลำผีฟ้า หมอแคน ผู้ป่วย และเครื่องคาย การลำผีฟ้ามีความแตกต่างกันแต่ละท้องถิ่น ผู้ทำพิธีจะต้องสวมผ้าขึ้นทับผ้าที่สวมอยู่ (กรณีผู้ป่วยเป็นชาย) ถ้าผู้ป่วยเป็นหญิง ครุบาจะสวมผ้าแพรหรือผ้าฝ้ายโดยสวมทับผ้านุ่งเดิม การรักษาต้องฟ้อนรำทุกคนและอยู่กับผู้ป่วย ถ้าผู้ป่วยต้องการดูการฟ้อนลำก็จะทำหน้าที่ต่อไป แต่ถ้าไม่ต้องการครุบายก็จะนำเครื่องคายขึ้นไปเก็บบนหิ้ง จากนั้นทุกคนมารับประทานอาหารร่วมกัน

ลำผีฟ้า เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งของชุมชนบ้านชำแฮด เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนาน เพื่อใช้ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้นเป็นความเชื่อในชุมชนบ้านชำแฮดที่เชื่อว่าจะสามารถช่วยให้หายได้ ชาวบ้านในชุมชนครั้งอดีตที่ยังไม่มีการแพทย์ทันสมัยแบบยุคปัจจุบัน เวลาเกิดความเจ็บป่วยขึ้นมากก็จะไปหาหมอในชุมชนให้ช่วยดูแลรักษาให้พร้อมๆ กัน อาจจะหาทางออกด้วยวิธีการต่างๆ มาเสริมขึ้นเป็นการช่วยให้พอทุเลาเพื่อให้มีกำลังใจและสบายใจขึ้น ลำผีฟ้าจึงเป็นวิธีการรักษาอย่างหนึ่งในการรักษาผู้ป่วยที่เป็นพิธีกรรม “ลำผีฟ้า” ของแม่สันติ รุณรุทธิ์ เป็นพิธีกรรมที่อัญเชิญ “อ้ายพี” “ผีบรรพบุรุษครูบาอาจารย์” ที่ล่วงลับไปอยู่บนสวรรค์ให้ลงมาช่วยขจัดปัดเป่าโรคภัยไข้เจ็บอันเนื่องมาจากการกระทำของผีฟ้า เรียกว่า “ผีดผี” เพราะเชื่อว่าสมัยยังมีชีวิตในโลกมนุษย์เป็นผู้สร้างคุณงามความดีและมีคุณธรรมคอยช่วยเหลือมนุษย์ เมื่อตายไปจึงได้ขึ้นสู่สวรรค์และยังดูแลมนุษย์โลกเช่นเดิม เหตุนี้เมื่อแม่สันติ รุณรุทธิ์ มีการประกอบพิธีกรรมจึงอัญเชิญ “อ้ายพี” ให้ลงมาช่วยเหลือในการรักษาผู้ป่วยให้มีความปลอดภัยหายจากอาการเจ็บป่วยได้ จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดการแพทย์พื้นบ้านของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2537: 16) ได้ชี้ให้เห็นว่าการแพทย์พื้นบ้านเป็นการแพทย์แบบอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นแบบแผนความเชื่อของความเจ็บป่วยมีรากฐานมาจากความขัดแย้งทางสังคม ปรัชญาการรักษาโรค จึงเป็นการใช้ปรากฏการณ์ของความเจ็บป่วยเป็นมาตรการควบคุมสังคม เช่น การเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นจากการไปรบกวณผีหรือลอบหลูผีในการรักษาจะทำโดยวิธีเช่นไหว้บูชาผี เอาใจผี อ้อนวอนผี และยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒินันท์ พระภูจันง (2534: 34) ได้ศึกษาว่า ชาวชนบทยังคงรักษากับหมอลำผีฟ้า หรือหมอพระในหมู่บ้านตนเองหรือหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นที่พึ่งสุดท้ายอีกครั้ง

อย่างไรก็ตาม แนวคิดการแพทย์พื้นบ้านของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ว่า ชุมชนบ้านชำแฮดมีความเชื่อในเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อนี้เป็นสิ่งที่คนในชุมชนไม่กล้าลบลู่ มีการวิงวอน อ้อนวอน ขอให้ลดบันดาลให้มีสุขภาพแข็งแรงไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ เมื่อเดินผ่านสิ่งที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน ซึ่งความเจ็บป่วยในชุมชนมองว่าเกิดขึ้นจากการที่คนไปรบกวณผีหรือลอบหลูผี หรือเกิดจากความไม่เชื่อในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นว่างมง่าย เห็นด้วยกับแนวคิดของโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ในส่วนงานวิจัยของวุฒินันท์ พระภูจันง ผู้วิจัยสังเคราะห์ได้ว่า ชุมชนบ้านชำแฮดยังคงรักษาด้วยความเคารพและศรัทธาของแม่สันติ รุณรุทธิ์ กับพิธีกรรมหมอลำผีฟ้าที่เป็นที่พึ่งสุดท้ายอีกครั้ง ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นศาสตร์ในการรักษาและดูแลสุขภาพของคนในชุมชนบ้านชำแฮดที่มีความเชื่อ ความศรัทธา และทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก เป็นการพึ่งพาอาศัยกันของชาวบ้านมีการรักษาทั้งกายและใจควบคู่กันไป พิธีกรรมลำผีฟ้าเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านมีความเอาใจใส่ดูแลผู้เจ็บป่วยอย่างใกล้ชิด ส่วนการรักษาเป็นเรื่องของบุญคุณไม่ใช้การเรียกหรือค่าตอบแทน เห็นด้วยกับงานวิจัยของวุฒินันท์ พระภูจันง

ลักษณะของกลอนลำทรงและกลอนลำผีฟ้าบางครั้งก็ลำเป็นทำนอง บางครั้งก็พูดคล้ายๆ คำพญา ลักษณะฉันทลักษณ์ไม่แน่นอน ถือว่าไพเราะเหมือนหมอลำหรือลำกลอน ผู้ลำหรือผู้แสดงและผู้ฟังไม่ได้ยึดถือเรื่องความไพเราะของกลอน ยึดเนื้อหาว่าพูดอย่างไร ส่วนแคนเป็นอุปกรณ์ที่ขาดไม่ได้ จะเรียกแคนว่า “ม้า” เรียกคนเป่าแคนว่า “หมอม้า” ต้องมีดนตรีที่ใช้ประกอบการพ้อนรำในพิธีกรรมลำผีฟ้า เป็นการแสดงออกถึงความเชื่อศรัทธาต่อผีฟ้าที่ตนเองเคารพนับถือ เพื่อให้เกิดสันติสุขในหมู่บ้าน สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาเลื่อมใสประกอบกับความสนุกสนานดังปรากฏในพิธีการรักษาคนป่วยและวิธีเลี้ยงช่วงผีฟ้า ลักษณะท่าพ้อนรำในการลำผีฟ้าไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ทั้งที่การพ้อนรำเกิดจากการเข้าของผีฟ้า จะเห็นได้จากก่อนที่หมอม้าฟ้าจะเข้าพิธีพ้อนรำนั้นมีอาการสั่นพ้อนไปตามอำนาจของผีเท่านั้นนอกจากนี้การพ้อนจะเป็นไปอย่างอิสระปราศจากกฎเกณฑ์บังคับ เมื่อเริ่มแรกที่ผีเข้าประทับทรง มือจะแกว่งไปข้างหน้าและข้างหลังพร้อมกันทั้งสองข้าง แล้วขาทั้งสองจะทำเป็นจังหวะ หลังจากนั้นการพ้อนก็เป็นไปตามจังหวะโดยส่วนใหญ่น้ำหนักตัวอยู่เท้าหน้า สั่นเท้าหลังยกขึ้น ส่วนปลายท่างแตะที่พื้นเคลื่อนจังหวะอย่างนี้เรื่อยไปแล้วก็พ้อนไปตามจังหวะอย่างไรก็ตามการพ้อนรำมีทั้งถ่วงท่าที่อ่อนช้อยและจังหวะรวดเร็ว เร้าใจ ดังนั้นการพ้อนรำในการลำผีฟ้าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมลำผีฟ้ามีความสนุกสนานและมีความขลังในตนเอง ยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของมัลลิกา จันทรา (2548: 12) ได้ศึกษาพบว่า พิธีกรรมลำผีฟ้าได้มีมานานแล้วที่บ้านสว่างดอนดู่ ในการประกอบพิธีกรรมมีองค์ประกอบคือ เครื่องคายรักษา บุคลากร การแต่งกาย เครื่องดนตรี กลอนลำและการพ้อนรำ สำหรับการรักษามี 3 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนเตรียม ได้แก่ การจัดเตรียมสถานที่ เครื่องคายผู้เข้ารับการรักษา ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมเป็นขั้นของการรักษา ได้แก่ การลำอัญเชิญผีฟ้า การส่องหาสาเหตุ และการลำเรียกขวัญ และขั้นหลังพิธีกรรมจะเป็นการอบรมสั่งสอนผู้ป่วยให้ปฏิบัติตามธรรมเนียมของผีฟ้าหรือให้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี พิธีกรรมการลำผีฟ้ามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยตรงคือ ทางด้านสังคม ซึ่งเป็นการรักษาความเจ็บป่วยด้วยโรคที่เกิดจากการกระทำของผีหรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ และบทบาทด้านวัฒนธรรมคือการช่วยเป็นตัวควบคุมสังคมให้ดี

อย่างไรก็ตาม แนวคิดของธัญนิดา เจริญจันทร์ ผู้วิจัยสังเคราะห์ว่า ชุมชนบ้านชำแฮดก็มีความเชื่อว่าผู้ที่มารักษาคนป่วยเป็นผีมากกว่าเป็นเทวดา เพราะผีฟ้าเป็นผีที่อยู่ระดับสูงกว่าผีชนิดอื่นๆ ในชุมชน ที่มีการเรียกชื่อว่า “ผีฟ้า” เป็นความเชื่อที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือว่าเป็นผีฟ้าที่สามารถช่วยเหลือผู้ป่วยที่เกิดจากการเจ็บป่วยในชุมชนได้ การรักษามีการเชิญผีฟ้ามาสิงสถิตในร่างทรงเรียกว่า “ผีฟ้านางเทียม” หรือ “ครูบา” การลำผีฟ้ามีองค์ประกอบ 4 ส่วนคือ แม่หมอม หมอแคน ผู้ป่วยและเครื่องคาย เช่นเดียวกับธัญนิดา เจริญจันทร์ ในส่วนงานวิจัยของมัลลิกา จันทรา ผู้วิจัยสังเคราะห์ว่า พิธีกรรมลำผีฟ้าได้มีมานานแล้วที่บ้านชำแฮดเช่นกัน ในการประกอบพิธีกรรมมีองค์ประกอบคือ เครื่องคายรักษา การแต่งกาย แม่หมอม บริวาร เครื่องดนตรีเป็นแคน กลอนลำ และ

การฟ่อนรำ มีวิธีการรักษา 3 ขั้นตอนคือ ขั้นตอนเตรียม ได้แก่ การจัดเตรียมสถานที่ เครื่องคายผู้เข้ารับการรักษา ขั้นการประกอบพิธีกรรมเป็นขั้นของการรักษา ได้แก่ การล่ำอัญเชิญผีฟ้า การส่องหาสาเหตุ และการล่ำเรียกขวัญ และขั้นหลังพิธีกรรมจะเป็นการอบรมสั่งสอนผู้ป่วยให้ปฏิบัติตามธรรมเนียมของผีฟ้าหรือให้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี ซึ่งในชุมชนบ้านชำแฮดอาจมีพิธีกรรมล่ำผีฟ้าที่มีความแตกต่างกันออกไปในเรื่องของกายแต่งกายที่ต้องให้แม่หมอ บริวาร และคนป่วย ใส่ชุดที่เหมือนกันโดยการใช้ผ้าสีขาวเป็นหลักและใส่ผ้าถุง ส่วนกลอนล่ำเป็นการใช้ท่วงท่าการรำอย่างเนิบๆ ช้า และมีเร็วบ้าง บางจังหวะ มีการใช้เสียงแคนเป็นองค์ประกอบหลักอย่างเดียวไม่มีอย่างอื่นในการประกอบพิธี สำหรับเครื่องคายแม่หมอ และบริวารจะไม่มีใครรับจากผู้ป่วยที่มารักษา เนื่องจากเป็นระเบียบปฏิบัติกันมาแบบนี้ นอกนั้นก็ยังมีขั้นตอนเช่นเดียวกับงานวิจัยของมัลลิกา จันทรา

จะเห็นได้ว่า มีเพียงแม่สันติ รุณรุทธิ์ ผู้เป็นแม่หมอล่ำผีฟ้าในบ้านชำแฮด ที่สะท้อนว่าเมื่อก่อนมีแต่หมอล่ำผีฟ้าที่ทำการรักษาให้กับผู้ป่วย ถ้าบ้านไหนป่วยก็จะนำมาหาแม่หมอให้ทำการรักษา ผู้ป่วยที่มาให้แม่หมอรักษาแล้วหายเกือบทุกราย และยังทำให้การใช้ชีวิตหลังการรักษายู่กันอีกหลายปี บางรายอยู่จนถึงอายุ 90 ปีก็มี บางรายน่าจะตายก็ไม่ตาย ทั้งนี้แม่หมอเป็นผู้สังเกตเห็นว่าคนไหนจะหายหรือไม่หาย คนไหนจะตายหรือไม่ตายสามารถรู้ได้ทุกราย ไม่ใช่แม่หมอเก่งแต่เป็นเพราะอำนาจความเชื่อถือผีบนฟ้า มีการทำพิธีลงช่วงเป็นประจำทุกปี ซึ่งปีนี้ พ.ศ. 2562 ซึ่งได้จัดพิธีขึ้นตรงกับวันอังคารที่ 7 เดือนพฤษภาคม จึงมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของจินดา แกนสมบัติ (2552: ฉ-ช) ได้กล่าวว่า การประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอล่ำผีฟ้า “นายบุญหนา เทพท่า” บ้านโนนทอง ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ที่เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมผีบรรพบุรุษของหมอล่ำผีฟ้า ซึ่งตรงกับวันอาทิตย์แรมข้างขึ้น เดือน 6 ของทุกปี มีการทำพิธีกรรมปละ 1 ครั้ง ครั้งละ 3 วัน ซึ่งวันแรกคือ วันพงพาคายใหญ่ลงจากหิ้งบูชาผีบรรพบุรุษ วันที่สองคือ ตรงกับวันจันทร์ ข้างขึ้น เดือน 6 เป็นวันประกอบพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอล่ำผีฟ้า วันที่สามคือ วันพงพาวาน ตรงกับวันอังคาร ข้างขึ้น เดือน 6 เป็นพิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ชาวบ้านโนนทองยังคงรักษาวัฒนธรรมของพิธีกรรมความเชื่อในเรื่องผีแถนและปฏิบัติตามขั้นตอนของพิธีกรรมไว้อย่างชัดเจนและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยของจินดา แกนสมบัติ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า ชุมชนบ้านชำแฮด ซึ่งมีแม่สันติ รุณรุทธิ์ ผู้เป็นแม่หมอล่ำผีฟ้าที่ยังได้มีการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่มีการยอมรับจากผู้ที่เคยผู้แล้วรักษาหาย คนที่รักษาหายก็ได้มาเป็นบริวารของแม่หมอ ซึ่งระเบียบปฏิบัติถ้ามีผู้ป่วยมารับการรักษาจากแม่หมอบริวารจะต้องมาร่วมพิธีกรรมนี้จนถึงสิ้นสุดของการรักษา ทุกปีแม่หมอ จะกำหนดวันที่จะมาเลี้ยงช่วง ซึ่งพิธีเลี้ยงช่วงเป็นพิธีกรรมตอบแทน “อ้ายพี่” ผู้ที่อยู่บนฟ้ามารับเอาเครื่องบวงสรวงในพิธีกรรม ซึ่งแม่หมอจะมีการบอกกล่าวให้บริวารมาบวงสรวงผีฟ้า บริวารทุกคนต้องมีอุปกรณ์เครื่องบูชาคายรักษามาร่วมด้วย จากนั้นก็จะช่วยกันจัดทำเครื่องคายรักษา แม่หมอ

จะเชิญผีต่างๆ มาเทียบหรือมาเข้าสิง แล้วแม่หมอและบริวารทุกคนก็จะได้ร้องรำสนุกสนาน เป็นการปล่อยอารมณ์ได้อย่างอิสระต่างพูดจาหักทักทายกันหยอกเย้ากันในระหว่างผีฟ้ากับแม่หมอและบริวาร เห็นด้วยกับงานวิจัยของจินดา แกนสมบัติ

ปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับวิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในชุมชนบ้านชำแฮด

ที่ผ่านมาในชุมชนบ้านชำแฮดมีความเป็นอยู่และสังคมเปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันมีผู้ให้ความสนใจต่อพิธีกรรมลำผีฟ้าน้อยลงและการสืบทอดก็จะขาดช่วงไป ถึงแม้ว่าสังคมในปัจจุบันยังคงมีอาชีพทำนา ทำไร่ อยู่ก็ตาม แต่ความจำเป็นทางเศรษฐกิจทำให้ต้องออกไปทำงานต่างถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะวัยหนุ่มสาวทำให้ขาดโอกาสที่จะเรียนรู้วัฒนธรรมบางอย่างในชุมชน การเปลี่ยนแปลงค่านิยมและความเป็นอยู่ก็มีการปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับปัจจุบัน เมื่อแม่หมอผู้รับเอาพิธีกรรมลำผีฟ้าคนเก่าเสียชีวิตกันไปแล้ว จึงมีแม่สันติ รุณรุทธิ์ ผู้ได้ทำพิธีกรรมลำผีฟ้าในชุมชนบ้านชำแฮด มีความเชื่อควรที่จะสืบทอดหรือเรียนรู้ในเรื่องของพิธีกรรมลำผีฟ้า เพราะแม่หมอเชื่อว่าในอีกหลายปีข้างหน้ามันอาจจะไม่มีพิธีกรรมลำผีฟ้า ที่นับถือและมีความเชื่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษในเรื่องนี้อีกก็เป็นได้ จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Lupton Deborah (1994) กล่าวได้ว่าสังคมวิทยา-มานุษยวิทยาการแพทย์ไทยในช่วงปลายทศวรรษที่ 2520 และต้นทศวรรษที่ 2530 เป็นช่วงของการเปลี่ยนผ่านระบบสุขภาพที่มีนัยโดยตรงเชิงนโยบาย มีผลกระทบของการพัฒนาต่อสถานะสุขภาพในสังคมไทยคือ การรักษาพยาบาลพื้นบ้านที่ถูกลดบทบาทลงจากการแพทย์สมัยใหม่ ให้ความสนใจต่อความเชื่อในคาถาอาคม อำนาจเหนือธรรมชาติ เขาตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับจำนวนของคนทรงที่มีมากมายยังให้ความสำคัญต่อพิธีทรงเจ้า คนทรง ตลอดจนความเชื่อเรื่องผีกระและวิธีการกีดกันคนด้วยการกล่าวหาว่าเป็นผีกระ จนถึงทศวรรษที่ 2530 ความสนใจในวัฒนธรรม/พฤติกรรมสุขภาพได้พัฒนาไปอีกระดับหนึ่ง การดำรงอยู่ของการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน การทรงเจ้าเข้าผีและลัทธิบูชาเจ้าพ่อ เจ้าแม่กวนอิม ที่ผุดขึ้นอย่างมากมายท่ามกลางเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมทันสมัย ยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของยิ่งยง เทาประเสริฐ และ กัญยานุช เทาประเสริฐ (2547: ก) ได้อธิบายว่า การดูแลสุขภาพควรทำอย่างเป็นองค์รวม โดยคำนึงถึงปัจจัยด้านความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของบุคคลในแต่ละท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพหรือการแพทย์ทางเลือกจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาปรับประยุกต์และผสมผสานในการดูแลสุขภาพ เนื่องจากภูมิปัญญาพื้นบ้านมีวิธีการดูแลสุขภาพอย่างเป็นองค์รวม เพื่อให้สอดคล้องกับบุคคลอาศัยและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่ดั้งเดิมและเกิดการผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมใหม่หล่อหลอมจนกลายเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ตามแนวคิดของ Lupton ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า ชุมชนบ้านชำแฮด เป็นสังคมที่เป็นช่วงของการเปลี่ยนผ่านการรักษาสุขภาพตามนโยบายของรัฐบาล ทำให้เกิดมีผลกระทบต่อสุขภาพในชุมชน เพราะการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านถูกลดความน่าเชื่อถือและลดบทบาทลง ในความต้องการจากการแพทย์สมัยใหม่ ไม่ให้ความสนใจต่อความเชื่อของคนในชุมชน โดยที่คนในชุมชนยังมีความต้องการผู้ที่มาทำพิธีกรรมนี้ ยังให้ความสำคัญต่อพิธีกรรมล่าผีฟ้า ตลอดจนความเชื่อเรื่องผี ผู้ที่ลงมาเข้าร่างแม่หมอและบริวาร เพื่อทำการรักษาผู้ป่วยตามขั้นตอนของผีฟ้ากำหนด การที่สังคมเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วอาจทำให้คนในชุมชนบ้านชำแฮดปรับตัวอย่างรวดเร็ว จนลืมสิ่งที่เคยได้รับ การยอมรับในการรักษาผู้ป่วยในชุมชนของตนเอง นอกนั้นเห็นด้วยกับแนวคิดของ Lupton

ในส่วนของงานวิจัยของยิ่งยง เทาประเสริฐ และกันยานุช เทาประเสริฐ ผู้วิจัยเห็นว่า ในชุมชนบ้านชำแฮดมีการรักษาผู้ป่วยโดยคำนึงถึงปัจจัยของความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมในชุมชนเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านตามที่แม่สันติ รุณรุทธิ์ ได้เลือกเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาปรับประยุกต์และผสมผสานในการดูแลสุขภาพ เนื่องจากภูมิปัญญาพื้นบ้านมีวิธีการรักษาผู้ป่วยอย่างเป็นองค์รวมตามพิธีกรรมที่ได้สืบทอดกันมา เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กับผู้ป่วย ที่อยู่อาศัย และการใช้ชีวิตประจำวัน ให้มีปัจจัยและเงื่อนไขความสอดคล้องกับสังคมที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่ดั้งเดิม และอาจจะมีการผสมผสานเข้ากับแพทย์สมัยใหม่โดยที่ไม่ไปขัดแย้งกับวิธีการรักษาของแพทย์สมัยใหม่ โดยให้มีการรักษาควบคู่กันไป แต่ต้องทำตามคำตักเตือนของแม่หมอด้วย จึงจะเกิดผลแห่งการรักษานั้น เห็นด้วยกับงานวิจัยของยิ่งยง เทาประเสริฐ และ กันยานุช เทาประเสริฐ

นอกจากนั้น ความไม่เข้าใจต่อการรักษาของหมอล่าผีฟ้า ได้ถูกนำไปขยายสู่สังคมด้วยข้อความที่สร้างความไม่น่าเชื่อถือ ที่เป็นการรักษาจากภูตผีปีศาจทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านถูกลดทอนความสำคัญกลายเป็นการแพทย์นอกระบบ แม้การใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยของการแพทย์สมัยใหม่จะได้รับการยอมรับในระดับสากลโลกก็ตาม แต่ก็ได้รับการวิพากษ์ว่า การรักษาโรคตามความทันสมัยแบบประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยต้องอาศัยงบประมาณในการนำเข้าเทคโนโลยีความรู้เรื่องยาและเวชภัณฑ์ รวมทั้งมาตรฐานสากลทำให้การรักษาโรคของประเทศไม่สามารถพึ่งตนเองได้ และการแพทย์สมัยใหม่แม้จะมีประโยชน์แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาค่าความเจ็บป่วยได้อย่างครอบคลุมทุกพื้นที่ได้ เมื่อภาครัฐมีนโยบายนำการแพทย์สมัยใหม่ให้เป็นการแพทย์ทางหลักของชาติ และเปิดพื้นที่ให้การแพทย์สมัยใหม่ได้รับการยอมรับ มีกฎหมายที่รัฐตราขึ้นมาเพื่อให้มีอำนาจเหนือภูมิปัญญาพื้นบ้านทุกประการ จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดขององรี เลอแฟร์ Henri Lefebvre (1974) อธิบายว่า การมองพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดเพียงแค่องค์ประกอบทางกายภาพ โดยไม่ได้มองลึกลงไปถึงกิจกรรมหรือการสื่อสารที่เกิดขึ้นภายใต้พื้นที่นั้นๆ แต่เมื่อมุมมองในการศึกษาด้านพื้นที่และเวลาขยายออกไปในแนวคิดต่างๆ พื้นที่และเวลาได้รับการอธิบายและให้ความหมายใหม่ในมุมมองที่มี

ความเปลี่ยนแปลง สิ้นไหล ไม่หยุดนิ่ง เป็นการมองพื้นที่ เวลา และอัตลักษณ์ในมุมมองที่ท้าทาย แนวความคิดเดิม การมองในมุมมองนี้เป็นการมองว่าพื้นที่ที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นสิ่งตายตัว พื้นที่แต่ละแห่งมีกิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นแตกต่างกัน กิจกรรมที่เกิดขึ้นส่งผลต่อการนิยามความหมายของพื้นที่และส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของคนที่ใช้พื้นที่รวมทั้งไปถึงภายใต้พื้นที่แต่ละแห่งภาพแห่งอุดมคติที่เราไม่สามารถอธิบายรายละเอียดได้เท่ากับกิจกรรมที่เกิดขึ้น แต่ขณะเดียวกันสำหรับบางคนบางบ้านอาจจะ เป็นพื้นที่ที่อันตรายไม่ปลอดภัย จากความสนใจเรื่องพื้นที่ เวลาและอัตลักษณ์ที่กล่าวไปเพื่อให้เห็นภาพที่มาที่ไปเกี่ยวกับเรื่อง “พื้นที่ในชุมชน” ส่วนระบบแนวคิดของ Klienman (1980: 17-18) ได้เสนอว่า ระบบการแพทย์เป็นระบบวัฒนธรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีสัญลักษณ์ ความหมายและตรรกะ ในตัวเอง โดยมีแบบจำลองการอธิบาย (Explanatory Model) ซึ่งเป็นแนวทางการค้นหาเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บของคน โดยเสนอว่า วัฒนธรรมทางสุขภาพไม่ใช่รูปแบบการแสดงออกของความเจ็บป่วยและการรักษาเท่านั้น แต่เป็นรากฐานของการสร้าง “ความเป็นจริง” (Medical Reality) ที่ทำให้โลกสุขภาพของแต่ละวัฒนธรรมสุขภาพแตกต่างกัน โลกแห่งความเป็นจริงจึงเป็นโลกคนละแบบกัน ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ การดูแลสุขภาพภาคประชาชน (Popular sector), การแพทย์พื้นบ้าน (Folk sector) และวิชาชีพแพทย์ (Professional sector) แนวคิดของไคน์แมน สามารถนำมาเป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์การลำผีฟ้าเพื่อรักษาของคนที่ใช้การแพทย์แผนไทย โดยมองสุขภาพว่ามีความสัมพันธ์ทั้งทางกาย จิต สังคม และสิ่งแวดล้อมในลักษณะสุขภาพแบบบูรณาการ

จะเห็นได้ว่า แนวคิดขององรี เลอแฟร์ (Henri Lefebvre) และแนวคิดของ Klienman ผู้วิจัยเห็นว่า พื้นที่ในชุมชนบ้านชำแฮด มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก มีการสร้างบ้านเรือนมากขึ้น คนในชุมชนมีกิจกรรมและสังคมกับบุคคลภายนอกมากขึ้น พื้นที่ซึ่งแต่ก่อนยังอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นก้อน ในปัจจุบันมีการแยกย้ายที่อยู่อาศัยตามพื้นที่ของตนเองมีความเป็นเมืองมากขึ้น ความเป็นอยู่พึ่งพาสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย ซึ่งส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์ของคนที่ใช้พื้นที่ รวมไปถึงภายใต้พื้นที่แต่ละแห่งมีความสอดคล้องแตกต่างกัน เกิดปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์ในพื้นที่ของตนเอง เพื่อให้ได้รับความสะดวกสบายและเข้าถึงการรักษาพยาบาลแบบแพทย์สมัยใหม่ ในชุมชนบ้านชำแฮดจึงเป็นพื้นที่ที่ไม่มีความสัมพันธ์ในองค์ประกอบของสังคมใหญ่ ภายใต้ความเป็นอัตลักษณ์ดั้งเดิมกับอัตลักษณ์สมัยใหม่ และในความเป็นจริงในความเป็นอยู่คนในชุมชนต้องมีวัฒนธรรมทางสุขภาพ รูปแบบของการรักษาผู้เจ็บป่วยตามความเป็นจริงที่ทำให้ผู้ป่วยดีต่อสุขภาพของแต่ละวัฒนธรรมนั้น ในความเป็นจริงผู้คนในชุมชนต้องมีวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายในการรักษาความเจ็บป่วยของตนเอง ในชุมชนจึงมีการดูแลสุขภาพของประชาชน ระบบการแพทย์พื้นบ้าน และวิชาชีพแพทย์สมัยใหม่ไปพร้อมกันด้วย เห็นด้วยกับแนวคิดขององรี เลอแฟร์ (Henri Lefebvre) และแนวคิดของ Klienman

อย่างไรก็ตาม เมื่อการเข้ามาของแพทย์สมัยใหม่ ชุมชนสามารถเข้าถึงการบริการจากโรงพยาบาลของรัฐ ตลอดจนโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลมากขึ้น ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ที่มีส่วนแบ่งในการรักษาผู้ป่วย โดยเฉพาะหมอลำผีฟ้าไม่มีบทบาทโดดเด่นที่สัมพันธ์อะไรในชุมชนเลย เพราะคนรุ่นใหม่มีความห่างเหินและละทิ้งภูมิปัญญาพื้นบ้านความรู้ที่อยู่ในพื้นที่ การศึกษาองค์ความรู้ที่หมอลำผีฟ้าไม่ได้มีการจัดเก็บเป็นเอกสารอย่างสมบูรณ์ รูปแบบการรักษาผู้ป่วยที่เหมาะสมจึงทำให้ไม่สอดคล้องกับสภาพการทำงานของหมอลำผีฟ้าที่ยังไม่เป็นรูปธรรมและขาดความชัดเจน ยิ่งไปกว่านั้น การแพทย์สมัยใหม่ ก่อให้เกิดความไม่เข้าใจกันระหว่างการรักษาแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านกับแพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่ส่งผลต่อความยากลำบากในการรักษาผู้ป่วย หมอลำผีฟ้าที่หลงเหลืออยู่ก็มิได้แสดงตนออกมา องค์ความรู้ลำผีฟ้าจึงขาดการอนุรักษ์สืบทอดจนความรู้อาจสูญหายไปในที่สุด เกิดกระแสความนิยมต่อการแพทย์สมัยใหม่ เพราะรัฐบาลต้องการให้คนในชุมชนได้เข้าถึงให้มากขึ้น จนทำให้คนที่เจ็บป่วยเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลของรัฐในปัจจุบันมาก เพราะบ้านชำแฮดอยู่ใกล้กับโรงพยาบาลอำเภอบรบือมาก มีเพียงถนนเป็นตัวแบ่งพื้นที่เท่านั้น トラบไตที่สังคมเปลี่ยนไป ความต้องการของคนในชุมชนก็มีการเปลี่ยนไปตามปัจจัยและเงื่อนไขความต้องการของคนในชุมชน จึงเกิดเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับงานวิจัยของวรรณชนก จันทร์ชม และคณะ (2545: 44) อธิบายว่าการสาธารณสุขมีความรู้เกี่ยวกับการแนะนำให้ชาวบ้านมาดูแลสุขภาพกับแพทย์สมัยใหม่ โดยนิยมใช้ยาแผนปัจจุบันให้มากขึ้นและการดำเนินงานเกี่ยวกับชุมชนของสาธารณสุขที่ผ่านมามีความต่อเนื่องและประสบความสำเร็จในการให้ชาวบ้านเข้ามาใช้ระบบ การสาธารณสุขแบบสมัยใหม่ เพื่อการดูแลสุขภาพให้มากขึ้นด้วย ยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแนวคิดของชนิตา มัททวงกูร และคณะ (2557) ชี้ให้เห็นว่า ระบบสุขภาพในสังคมควรประกอบด้วยแพทย์มากกว่า 1 ระบบ เนื่องจากไม่มีระบบใดที่มีความสมบูรณ์แบบในตัวเองตอบสนองของผู้ป่วยและผู้เกี่ยวข้องในทุกมิติ จะต้องมีการแพทย์ภาคประชาชน (Popular sector) ระบบการแพทย์พื้นบ้าน (Folk or Indigenous sector) และระบบการแพทย์เชิงวิชาชีพ (Professional sector) คนเจ็บป่วยไม่ได้พึ่งพาระบบใดระบบหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่ผู้ป่วย ครอบครัว และชุมชน จะดูแลกันด้วยวิธีการที่หลากหลายตามประสบการณ์ที่ไหลเวียนอยู่ภายในชุมชนและเลือกใช้เมื่อมีความเจ็บป่วยเกิดขึ้น โดยระบบการแพทย์ภาคประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของการดูแลสุขภาพตนเอง (Self-care) และขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อของบุคคลหรือชุมชนนั้นๆ

อย่างไรก็ดี งานวิจัยของวรรณชนก จันทร์ชม และคณะ ผู้วิจัยสังเคราะห์ได้ว่า ในชุมชนบ้านชำแฮด ยังต้องอาศัยโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลและโรงพยาบาลในอำเภอบรบือ เป็นที่ไปรักษาความเจ็บป่วยของตนเอง เพราะการสาธารณสุขมีการแนะนำให้ชาวบ้านเข้ามาดูแลสุขภาพกับแพทย์สมัยใหม่ ที่แพทย์สามารถรักษาถูกต้องตามกฎหมายที่ได้ร่ำเรียนมา ทำให้เกิดความนิยมเพราะได้ยาจากแพทย์โดยตรง ตามคำวินิจฉัยของแพทย์ที่ตรวจอย่างความเต็มใจของผู้ที่ไปรักษา ในชุมชนจึงให้การยอมรับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลและโรงพยาบาลอำเภอบรบืออย่างสนิทใจและเพิ่มมากขึ้นทุกวัน เห็นด้วยกับงานวิจัยของวรรณชนก จันทร์ชม และคณะ ในส่วนของ

แนวคิดของชนิตา มัททวางกูร และคณะ ผู้วิจัยเห็นว่า ในชุมชนบ้านชำแฮตจะต้องมีระบบการรักษาผู้ป่วย รักษาสุขภาพผู้ป่วยด้วยวิธีการรักษามากกว่า 1 วิธีการรักษา เนื่องจากไม่มีวิธีการรักษาใดที่มีผลการรักษาที่ความสมบูรณ์ในตัวเอง วิธีการรักษานี้อาจตอบสนองผู้ป่วยคนนี้ แต่อาจไม่ตอบสนองกับผู้ป่วยรายอื่น จึงเห็นด้วยกับแนวคิดของชนิตา มัททวางกูร และคณะ ที่ต้องมีวิธีการรักษาผู้ป่วยจากภาคประชาชน จากภูมิปัญญาพื้นบ้าน และจากวิชาชีพ เพื่อให้คนเจ็บป่วยได้เลือกวิธีการรักษาอาการของโรคให้เข้ากับวิธีการรักษาที่เหมาะสมกับตนเอง ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ป่วย ครอบครัว ญาติผู้ป่วย และพี่น้องในชุมชน จะได้ดูแลกันด้วยวิธีการที่หลากหลายตามความเหมาะสมกับวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อของคนในชุมชนบ้านชำแฮต

บ้านชำแฮตครั้งหนึ่งเคยถูกจัดการด้วยระบบความเชื่อเดิม ถูกสงวนรักษาด้วยอำนาจผีชาวบ้านเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของผีฟ้าอย่างระมัดระวังด้วยฮีดคอง การทำพิธีกรรมทางผีหลายคนมองปรากฏการณ์นี้ว่าเป็นมิติทางสังคม สังคมเกิดการยอมรับในอำนาจของผีฟ้าตามฮีดคอง ผู้ป่วย ญาติพี่น้องและคนในชุมชนมีจิตใจศรัทธา เกิดความอบอุ่นของผู้ป่วย ญาติผู้ป่วย กับคณะหมอลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์ ที่เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งที่ทำให้วิธีการรักษาลำผีฟ้ามีความต้องการของคนในชุมชนบ้านชำแฮต จึงมีความสอดคล้องกับแนวคิดของ Castells Manuel (1996: 411) ซึ่งให้เห็นว่า พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับผลผลิตทางวัตถุอื่นๆ รวมทั้งผู้คนผู้ซึ่งเกี่ยวข้องอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกกำหนดไว้ในเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งได้นำรูปร่าง หน้าที่ และความหมายทางสังคมมาสู่ตัวพื้นที่ โดยผ่านการกระทำหรือปฏิบัติการทางสังคมแบบต่างๆ ของผู้คน กล่าวคือ พื้นที่คือเวทีหรืออาณาบริเวณแห่งหนึ่งที่มีปฏิบัติการทางสังคมต่างๆ เกิดขึ้นมาได้อย่างพร้อมๆ กัน เพื่อเป็นการรวมหรือแลกเปลี่ยนกันในสังคม ทำให้เกิดเป็นระบบความสัมพันธ์ในลักษณะสังคมขึ้นมาบนพื้นที่แห่งนั้น

จะเห็นได้ว่า แนวคิดของ Castells Manuel ผู้วิจัยเห็นว่า พื้นที่ในชุมชนบ้านชำแฮตมีปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับผู้คนในชุมชน ยังมีวัดซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวซึ่งผู้คนที่มีความเกี่ยวข้องทางพุทธศาสนาที่กำหนดเป็นความสัมพันธ์และความต้องการของคนในชุมชนของพื้นที่ที่เป็นเจ้าของร่วมกัน โดยผ่านพิธีกรรม ประเพณี ตามฮีดคอง หรือปฏิบัติให้เกิดเป็นสังคมและวัฒนธรรมเดียวกัน เป็นการรวมหรือแลกเปลี่ยนกันในการพบปะกัน ทำให้เกิดเป็นสังคม ความสัมพันธ์ ความมีจิตใจดี เกิดความอบอุ่นเกิดขึ้นในชุมชนบ้านชำแฮต ถึงแม้จะไม่สอดคล้องกับแนวคิดของ Castells Manuel ทั้งหมดก็ตาม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาปรับใช้ในรูปแบบการเรียน การสอน ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ นักศึกษาตระหนักถึงความสำคัญตามความเชื่อ

และวัฒนธรรมรวมถึงบริบททางสังคมของผู้รับบริการ และเพื่อให้นักศึกษามีความเข้าใจในการรักษาที่ไม่สามารถอธิบายได้นอกจากได้มีการดู เรียนรู้ และปฏิบัติที่สอดคล้องกับท้องถิ่น

2. ประเพณีการล่าผีฟ้าที่บ้านแฮดไม่ใช่สิ่งมงายไร้สาระสิ้นเชิง เพราะผู้ป่วยที่มาทำการรักษาทุกคนหายจากการเจ็บป่วยที่ไม่มีทางรักษาแล้วจริงๆ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติที่ทำให้เกิดกำลังใจในการต่อสู้กับโรคร้าย รัฐจึงควรที่จะต้องมีการส่งเสริมและอนุรักษ์ให้คงอยู่เป็นบทเรียนที่สามารถเข้าถึงได้อย่างเปิดเผยต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

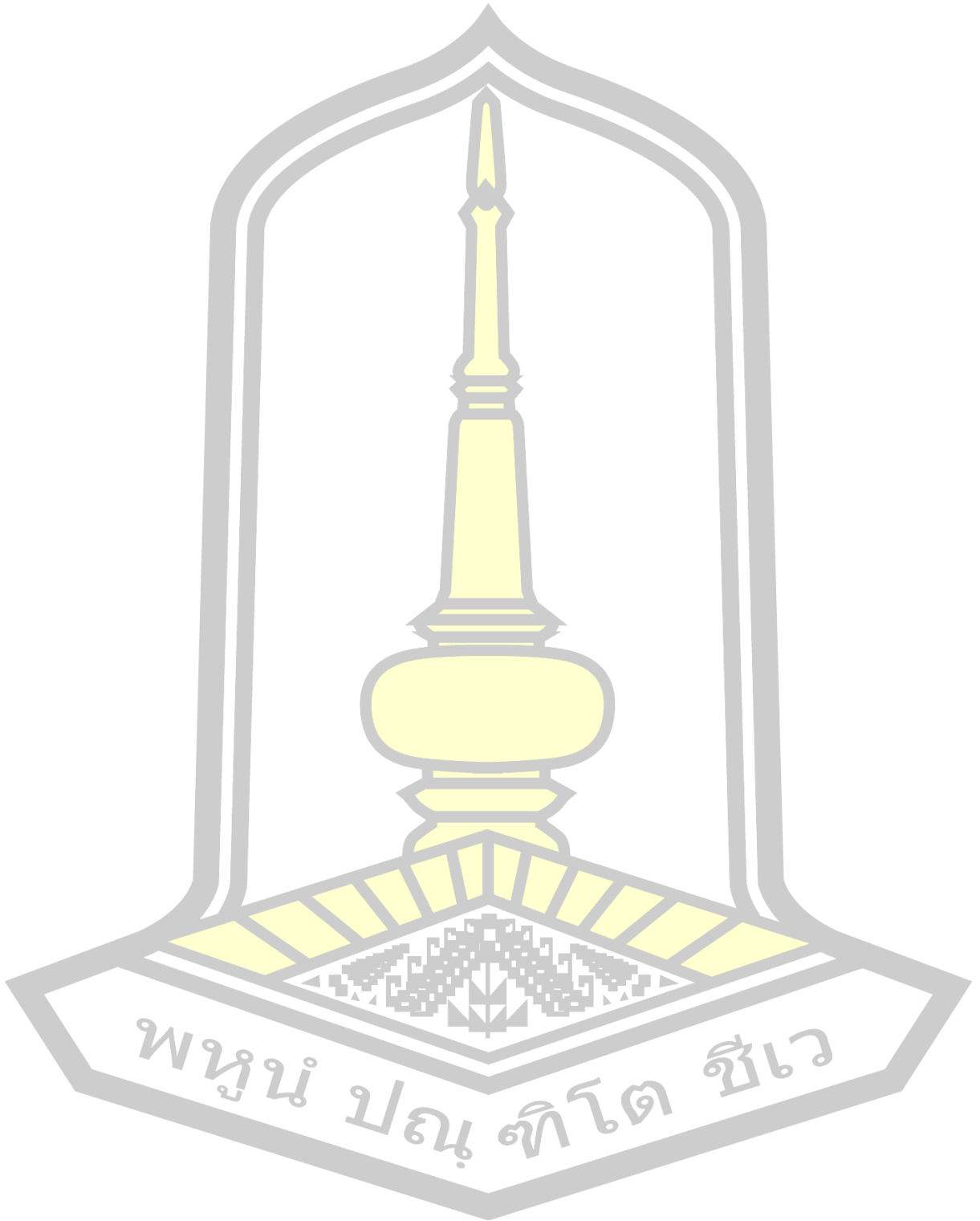
ปัจจุบันกระแสวัฒนธรรมของสังคมเมือง กระแสโลกาภิวัตน์ ได้เขาไปมีอิทธิพลเป็นอย่างมาก ระบบการแพทย์สมัยใหม่ ความทันสมัย การคมนาคม การสื่อสารต่างๆ จึงทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนจากวิถีชีวิตดั้งเดิม ในอนาคตอาจทำให้การรักษาผู้ป่วยด้วยการล่าผีฟ้าต้องมีการเปลี่ยนไปจากเดิมมาก ถ้าไม่มีการสืบทอดวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า เห็นสมควรเป็นอย่างยิ่งที่หน่วยงานของรัฐและเอกชน ตลอดจนองค์กรต่างๆ จะต้องเขามามีบทบาทปลุกจิตสำนึกแก่ชาวบ้าน เพื่อให้คุณค่าวัฒนธรรมของตนเองและช่วยกันส่งเสริมดำรงรักษาไว้ นอกจากนี้ต้องให้การสนับสนุนโครงการงานวิจัยทางด้านดนตรีและวัฒนธรรม การประกอบพิธีกรรมหมอล่าผีฟ้าของชาวอีสานอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ระหว่างทีมสหสาขาวิชาชีพ แพทย์แผนไทยในโรงพยาบาลและเครือข่ายหมอพื้นบ้านในชุมชน เพื่อสร้างรูปแบบการดูแลสุขภาพแบบบูรณาการที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน รวมถึงการศึกษาวิจัยเชิงประเมินเพื่อศึกษาผลการรักษาแบบบูรณาการในกลุ่มโรคที่ไม่สามารถรักษาหายได้ (เรื้อรังตาย) เพื่อนำมาปรับรักษาแบบทางเลือกโดยให้มีแขนงของภูมิปัญญาพื้นบ้าน กำหนดขึ้นตามกฎหมายเพื่อให้เกิดรักษาเป็นไปตามระบบสุขภาพแบบภูมิปัญญาบ้านพื้นให้สอดคล้องกันกับระบบสุขภาพแบบแพทย์สมัยใหม่

พหุ ม ปณ สก โด ชี เว

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กลุ่มงานภูมิปัญญาท้องถิ่น. (2554). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สำนักพัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2532). *การแพทย์สมัยใหม่กับโรคสุขภาพของชาวบ้าน ในวิกฤติหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: บรรณานิการหมู่บ้าน.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2537). *การแพทย์สมัยใหม่กับโรคสุขภาพของชาวบ้านในวิกฤติหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บรรณานิการหมู่บ้าน.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2549). *ธรรมชาติ ศาสนา กับสาเหตุแห่งความทุกข์และโศกนาฏกรรม อันดามัน : ความทุกข์ ความหมายกับการเยียวยาในจักรวาลลัดใบ : การเกิดใหม่ของจิตสำนึก*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2551). *การวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538). *ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตและวิถีคิดต่อวิถีการผลิตแบบพอเพียงของคนอีสาน : กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำชี*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2540). *คติชาวบ้านอีสาน*. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2524). *โครงการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำเจ้าพระยา*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทยา.
- จินดา แกนสมบัติ. (2552). *การศึกษาพิธีกรรมบวงสรวงผีบรรพบุรุษของหมอลำผีฟ้า บ้านโนนทอง ตำบลหนองจิก อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เจริญชัย ชนไพโรจน์. (2529). *ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านอีสาน*. *วารสารความหลากหลายทางวัฒนธรรม*, 10(21), 1-12.
- เฉลียว ฤกษ์ภูมิพล. (2550). *การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในมนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชนิดา มัททวงกูร และคณะ. (2557). *การสังเคราะห์และการปรับตัวและจุดยืนของภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในระบบสุขภาพชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี*. *วารสารเกษตรศาสตร์ (สังคม)*, 35(2), 206-222.
- ชวน เพชรแก้ว. (2547). *ภูมิปัญญาพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: สายธาร.

- ชัยยนต์ เพาพาน. (2533). *การลำผีฟ้าในเขตอำเภอปรือ จังหวัดมหาสารคาม*. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม.
- ฐิติมา อังกรวัชรพันธ์. (2559). *มรดกทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี.
- ณรงค์ สมิทธิธรรม. (2545). *ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องผี*. กรุงเทพฯ: อักษรสยามการพิมพ์.
- ดวงฤทัย อรรถแสง. (2552). *การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรมการศาสนา.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (2527). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณการพิมพ์.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2554). *ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์*. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ.พี.กราฟฟิคดีไซน์และการพิมพ์จำกัด.
- ธัญนิดา เจริญจันทร์. (2557). ความเชื่อด้านสุขภาพ การรับรู้ความสามารถของตนเองรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพตนเองของนักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสตรีรัตนบุรี จังหวัดนนทบุรี. *วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 40(1), 69–84.
- นราสิทธิ์ บุญล้อม. (2543). *วัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา.
- นรินทร์ สังข์รักษา. (2548). การศึกษาศักยภาพในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านหัวเขาจีน จังหวัดราชบุรี. *วารสารวิทยบริการ*, 24(3), 143–156.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2555). ความอยู่ดีมีสุข. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 29(2), 23–50.
- บุญเพ็ง เรืองศรีจันทร์. (2539). พิธีกรรมบำบัดโรคร้ายไข้เจ็บและเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร. *วารสารสารสนเทศ*, 12(1), 49–55.
- บุญยงค์ เกิดเทศ. (2537). สถาบันป่าดอนปู่ตาและบทบาทพฤติกรรมของเฒ่าจ้ำในชุมชนอีสาน. *งานวิจัยฉบับสมบูรณ์*. สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (สกว.).
- เบญจจรูชต์ เมืองไทย. (2543). *การพัฒนาและความเปลี่ยนแปลงพิธีกรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กรมการศาสนา.
- เบญจวรรณ แจ่มจำรัส. (2557). ปัจจัยบรรยากาศในการสื่อสารภายในองค์กร กระบวนการในการสื่อสารและสื่อสังคมออนไลน์ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการสื่อสารภายในองค์กรของบริษัทเอกชนในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษิตตามหลักสูตร มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- ปริญญญา บุญมาเลิศ. (2557). *คำเรียกผีและความเชื่อเรื่องผีในภาษาไทยถิ่นเหนือ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ประภากร แก้ววรรณ. (2551). *การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- ประเวศ วะสี. (2534). *การสร้างสรรคภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- ประเวศ วะสี. (2537). *การพัฒนาการศึกษาในอนาคตในแนวทางการพัฒนาการศึกษาในอนาคต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- พระอริยานุวัตร เขมจารี. (2534). *ประเพณีและวรรณคดีเก่าของอีสาน*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภามติชน.
- พัฒนา กิติอาษา. (2549). “ทรงเจ้าเข้าผีในวัฒนธรรมสุขภาพไทย” *พหุลักษณะทางการแพทย์กับสุขภาพในมิติสังคมวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- พิมพ์ชนก วรรณแจ่ม และคณะ. (2560). รูปแบบการดูแลรักษาสุขภาพโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการแพทย์พื้นบ้าน ในอำเภอท่าตะเียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา. *วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์*, 12(3), 20–37.
- เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ. (2539). *ความหลากหลายทางชีวภาพกับการแพทย์แผนไทย*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ภาคภูมิ แสงกนกกุล. (2555). การรักษาเป็นสินค้าและความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วย ในฐานะผู้บริโภค. *วารสารธรรมศาสตร์*, 37(1), 78–95.
- มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. (2561). บทบาทหน้าที่ของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ในการสร้างอัตลักษณ์ชุมชน ตำบลหนองกะท้าว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์และศิลปะ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม*, 11(3), 74–91.
- มัลลิกา จันทรา. (2548). *ความเชื่อและพิธีกรรมผีฟ้าของบ้านสว่างดอนตู ตำบลบ้านเม็ง อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- มาลินี กลางประพันธ์. (2550). *เครือข่ายทางสังคม "ข้าโอกาสพระธาตุพนมในชุมชนสองฝั่งโขง, 2555 ย้อนตำนานศาลศักดิ์สิทธิ์"*. กรุงเทพฯ: ไพลิน.
- ยงศักดิ์ ต้นติปิฎก. (2547). *เครือข่ายหมอพื้นบ้านกับการเปิดพื้นที่ทางสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ. (2546). *วิธีการดูแลรักษาสุขภาพ ในระบบการแพทย์พื้นบ้านล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: วนิตาเพลส.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ และ กัญยานุช เทาประเสริฐ. (2547). *ตำราการแพทย์พื้นบ้านล้านนา สาขามอกายบำบัด*. เชียงราย: สำนักพิมพ์วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

ยุทธภักดิ์ เตชะแก้ว. (2542). พิธีกรรมและระบบความเชื่อการลำผีฟ้าในภาคอีสาน.

วารสารการประชุมทางวิชาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 3(37), 16–17.

ยุวัฒน์ วุฒเมธี และคณะ. (2537). การพัฒนาชนบท. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี:

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

รังสรรค์ จันต๊ะ. (2547). ภูมิปัญญาพื้นบ้าน: มิติทางวัฒนธรรมในการดูแลรักษาผู้ติดเชื้อ และผู้ป่วย
เอดส์ในภาคเหนือของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รุจิณาถ อรรถสิทธิ์. (2535). สถานการณ์การจัดการความรู้อาหารและวิถีภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ.
กรุงเทพฯ: มนัสพลม.

โรงพยาบาลมหาสารคาม. (2562). กลุ่มโรคเป้าหมายและความเชี่ยวชาญระดับสูงเฉพาะด้าน
ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย. ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร โรงพยาบาลมหาสารคาม, 62(89), 3–17.

วรรณชนก จันทร์ชม และคณะ. (2545). การปฏิบัติงานของบุคลากรประจำสถานีอนามัย
ในเขตจังหวัดขอนแก่น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กองอนามัยครอบครัว กรมอนามัย.

วุฒินันท์ พระภูจันง. (2534). การรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรของชาวชนบท อำเภอสตึก
จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2538). แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศากุน แสงพานิช. (2524). สัมพันธภาพระหว่างแพทย์และผู้ป่วยในทัศนะของผู้ป่วย ศึกษาเฉพาะ
กรณีโรงพยาบาลศิริราช. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศูนย์ข้อมูลการให้บริการโรงพยาบาลบรบือ. (2562). จำนวนผู้ป่วยที่เข้ามารักษา ปี 2562. ศูนย์ข้อมูล
การให้บริการ โรงพยาบาลบรบือ, 62(24), 2–4.

สันติสุข โสภณสิริกุล. (2552). การแพทย์สมัยใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โรงพยาบาลสมิติเวช.

สันติ ไพรีธ. (2550). การพัฒนาผลิตภัณฑ์และช่องทางการจัดจำหน่าย ผู้ประกอบธุรกิจศาลพระภูมิ
เจ้าที่ในตำบลลาดจินดา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจ
มหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2547). ประเภทของภูมิปัญญาพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์จดหมายเหตุแห่งชาติ.

สิริมาส เสงร์คมี. (2547). ทุนสังคมและทุนวัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจและการจัดการยุคใหม่.
กรุงเทพฯ: พี.เอ.อีฟวิ้ง จำกัด.

สุนทร วรหาร. (2559). คำมาลา : เอกลักษณ์ของภาษาถิ่นอุบลราชธานี. อุบลราชธานี:
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

- สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์ และคณะ. (2556). พืชสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญาการประยุกต์ใช้สำหรับการแพทย์พื้นบ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชชนรินทร์*, 5(4), 14–27.
- สุรัตน์ วรจรัสรัตน์. (2543). *การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน*. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์ศูนย์สารนิเทศอีสานสิรินธร มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เสรี พงศ์พิศ. (2537). *การประกอบพิธีกรรม*. กรุงเทพฯ: สกฤตไทย.
- เสาวนีย์ กุลสมบูรณ์. (2555). *การส่งเสริมการใช้และพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพตามธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2552*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข.
- หนังสือพิมพ์บ้านเมือง. (2560). *ข่าวหนังสือพิมพ์บ้านเมือง ปีที่ 43 ฉบับที่ 25*. กรุงเทพฯ: บ้านเมือง.
- อนุลักษณ์ อาสาสู. (2553). *ดนตรีในพิธีกรรมรำผีฟ้า : กรณีศึกษาคณะหมอลำผีฟ้าบ้านหนองคอนไทย ตำบลกุดตุ้ม อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร.
- อรุณรัตน์ จันทะลือ. (2549). *การสืบทอดความเชื่อเรื่องผีปอบของเยาวชนชาติพันธุ์ไส้บ้านกอกอ ตำบลมาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *คำชี้แจงในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภูมิปัญญาอีสาน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- Brun, Viggo and Schumacher. (1987). *Trond, Traditional Herbal Medicine in Northern Thailand*. Bangkok: White Lotus.
- Castells, Manuel. (1996). *The Rise of the Network Society: The Information Age. Economy, Society and Culture Vol. 1*. Cambridge MA: Blackwell.
- Foucault Michel. (1981). *The order of discourse*. In Robert Young (Ed.), *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*. Boston: Routledge and Kegan Paul Press.
- Henri Lefebvre. (1974). *The Production of Space*. Malden: Blackwell Press.
- Klienman, A. (1980). *Patients and Healer in the Context of Culture : An Exploration of The Borderland between Anthropology, Medicine and Psychiatry*. Berkeley: University of California Press.

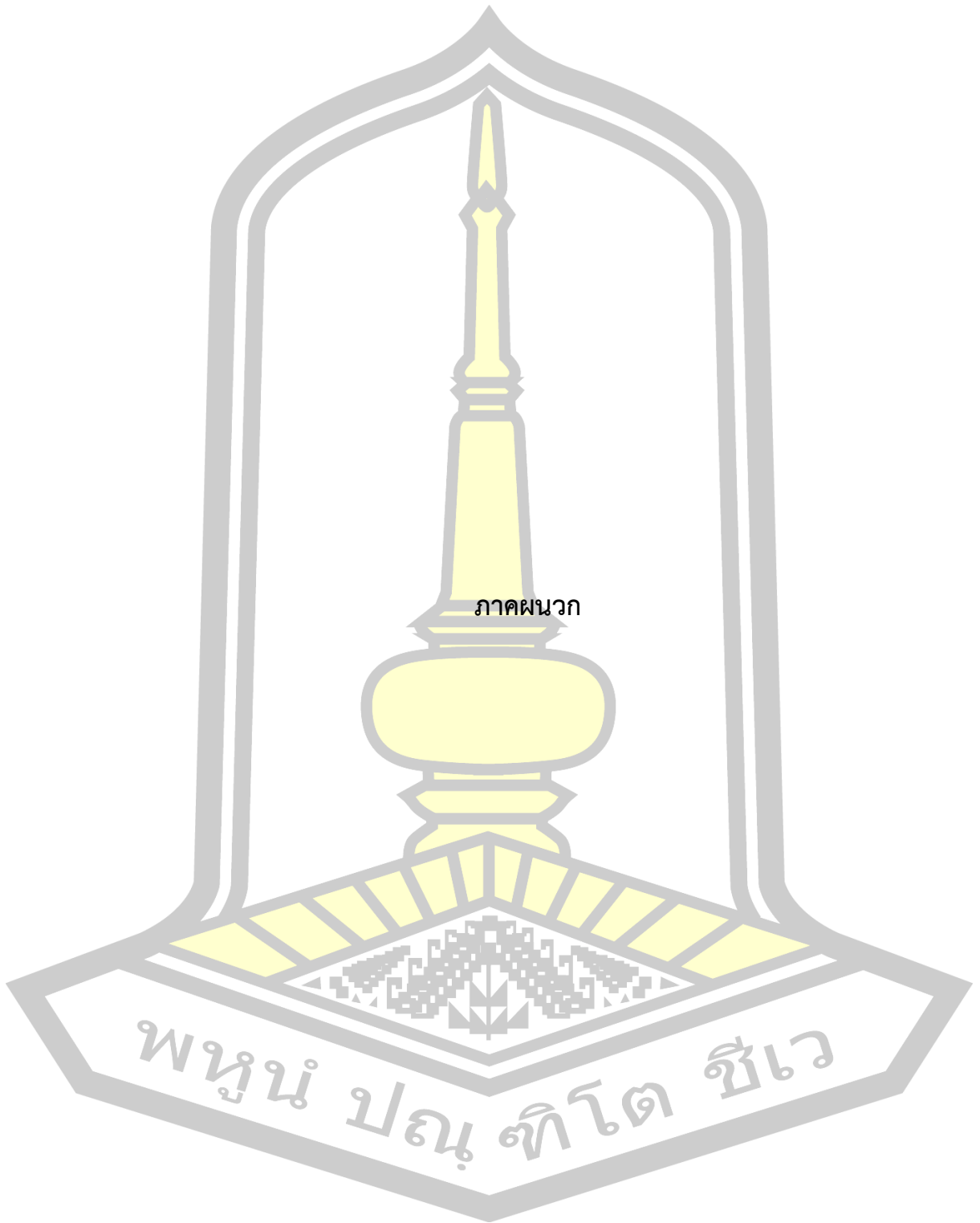
Klienman, A. (1980). *Patients and Healer in the Context of Culture : An Exploration of The Borderland between Anthropology, Medicine and Psychiatry*. Berkeley: University of California Press.

Lupton Deborah. (1994). *Medicine as culture: illness, disease and the body in Western societies*. London: Sage Publication.

Phillips. (1990). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335–346.

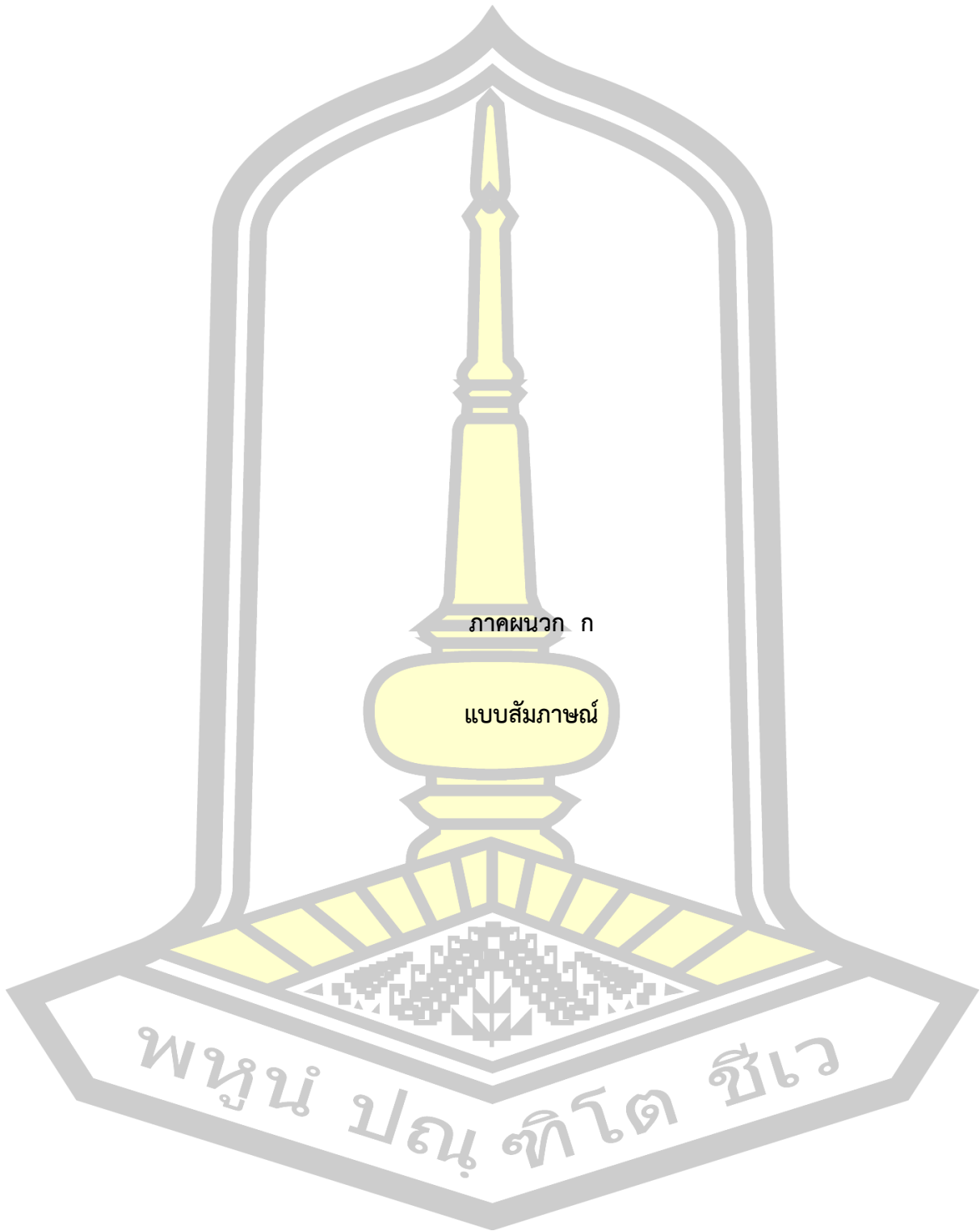
Roter, D. L. and Hall, J. (2006). Doctors Talking with Patients/ Patients Talking with Doctors: Improving Communication in Medical Visits. *Westport, CT: Auburn House*, 44(4), 23–38.

ภาคผนวก

พหุมนุ ปณุ ทิโต ชีเว

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ
จังหวัดมหาสารคาม

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ใช้สำหรับสัมภาษณ์ในชุมชนบ้านชำแฮด ตำบลบรือ อำเภอบรือ
จังหวัดมหาสารคาม

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1.1 ชื่อ.....สกุล.....อายุ.....ปี
- 1.2 อยู่บ้านเลขที่.....บ้าน.....ตำบล.....
- 1.3 อาชีพ.....
- 1.4 สัมภาษณ์วันที่.....เดือน.....พ.ศ.

ตอนที่ 2 วิธีการรักษาสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน บ้านชำแฮด : กรณีแม่สันติ รุณรุทธิ์

2.1 ระบบสุขภาพแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านบ้านชำแฮด

1) ป่วยด้วยผี

2) การรักษาด้วยผี.....

3) ป่วยด้วยธาตุไม่สมดุล.....

พญ. มณู สิโรต ชิว

4) การรักษาธาตุไม่สมดุล.....

5) ป่วยด้วยคุณไสย/ไสยศาสตร์.....

6) การรักษาคุณไสย/ไสยศาสตร์.....

2.2 ประวัตินางสนธิ รุณรุทธี

2.3 การรับผีฟ้า (การสืบทอด)

2.4 องค์ประกอบพิธีกรรมลำผีฟ้า

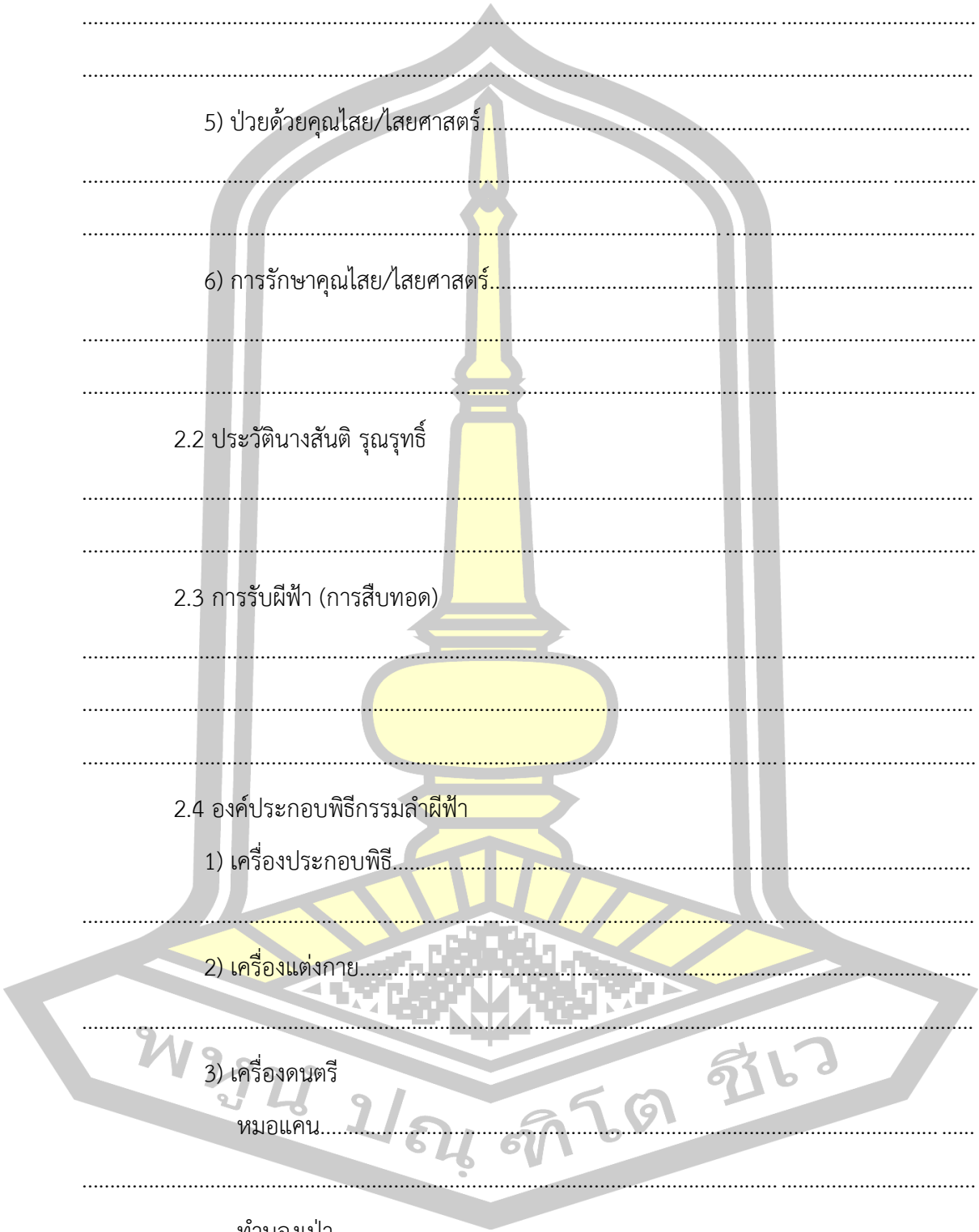
1) เครื่องประกอบพิธี.....

2) เครื่องแต่งกาย.....

3) เครื่องดนตรี.....

หมอลำ.....

ทำนองเป่า.....

กลอง.....

จิ้งหะดีกลอง.....

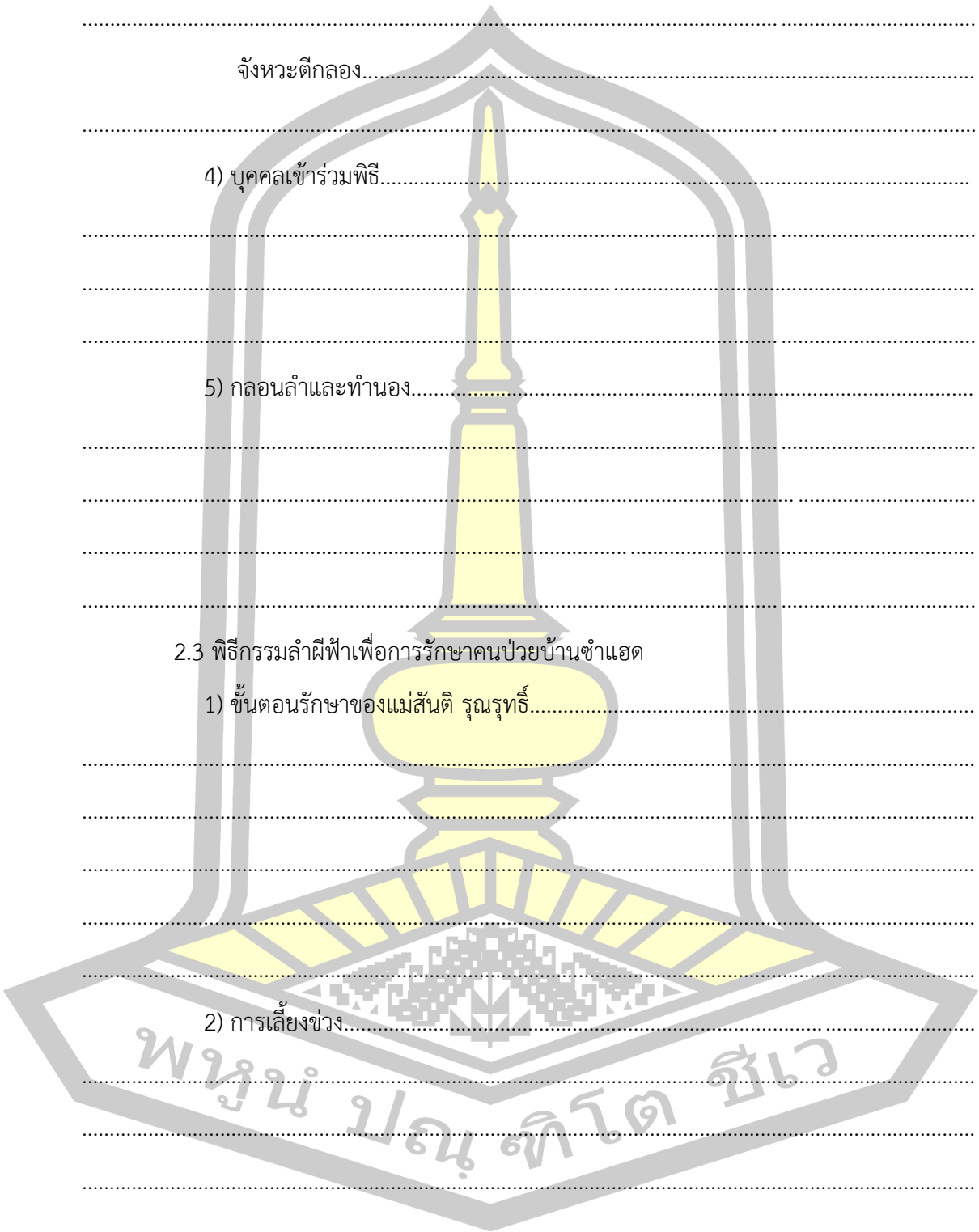
4) บุคคลเข้าร่วมพิธี.....

5) กลอนลำและทำนอง.....

2.3 พิธีกรรมลำผีฟ้าเพื่อการรักษาคนป่วยบ้านชำแฮด

1) ขั้นตอนรักษาของแม่สันติ รุณรุทธิ์.....

2) การเลี้ยงขวง.....

ตอนที่ 3 ปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์เกี่ยวกับพิธีกรรมลำผีฟ้าบ้านชำแฮด

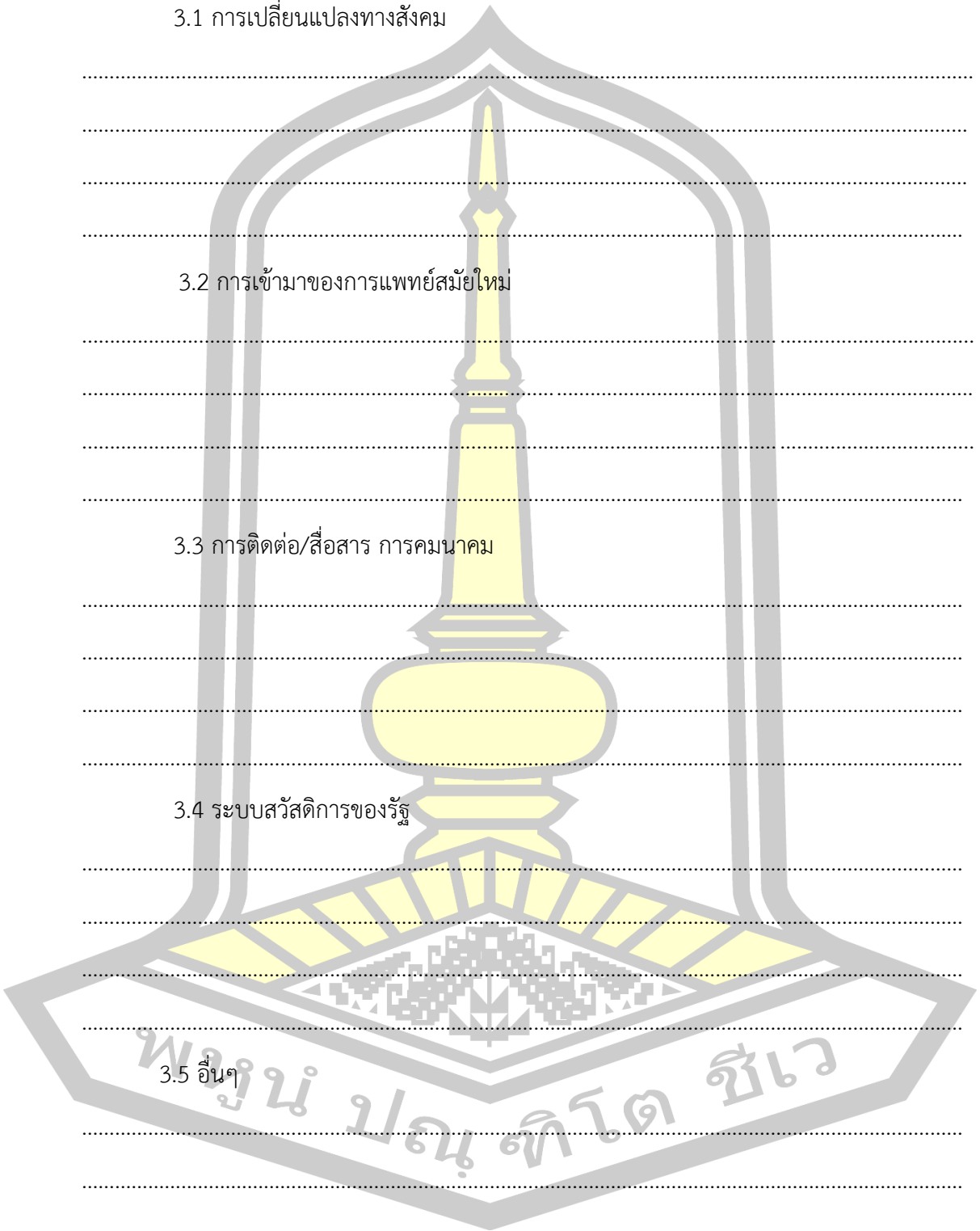
3.1 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

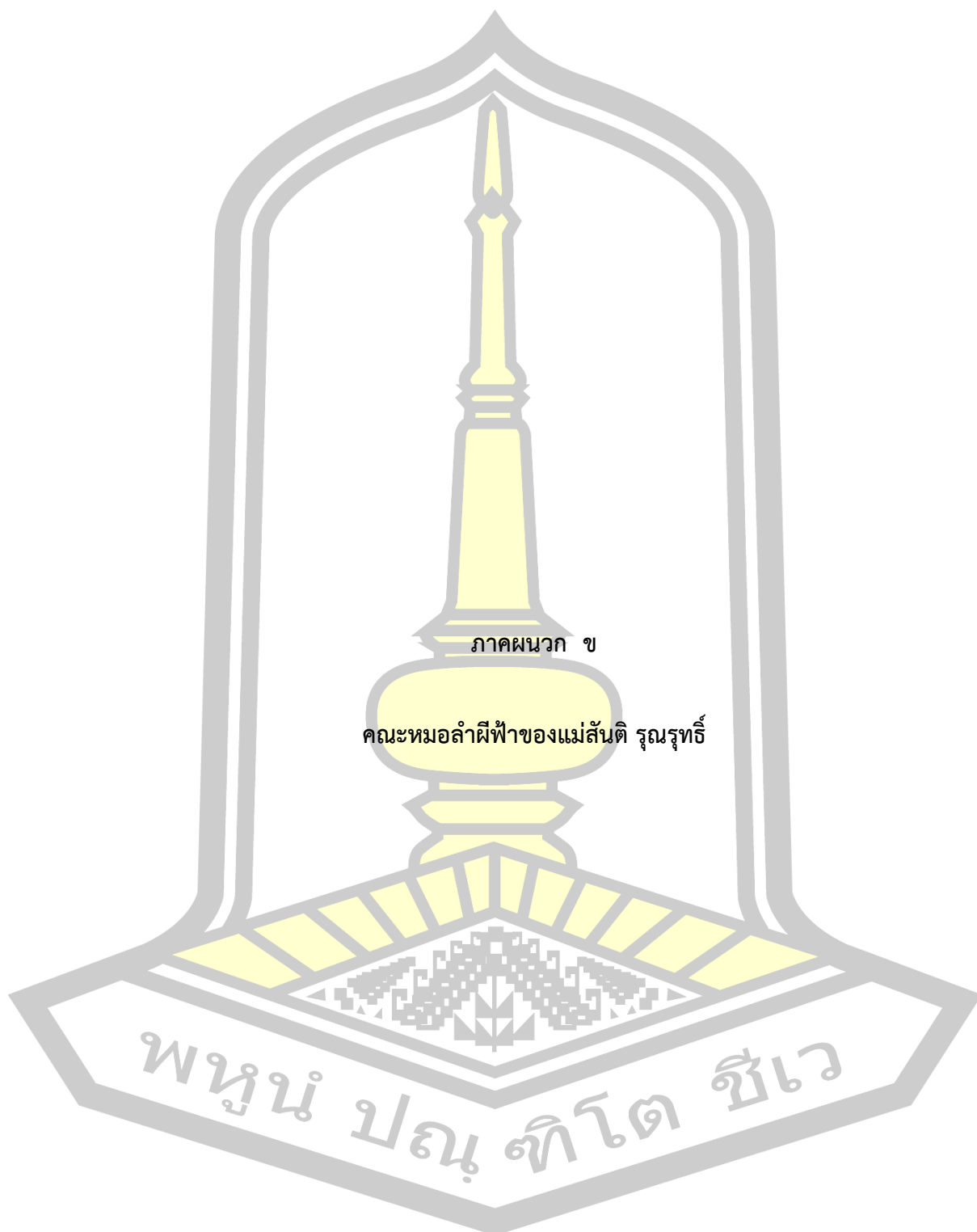
3.2 การเข้ามาของการแพทย์สมัยใหม่

3.3 การติดต่อ/สื่อสาร การคมนาคม

3.4 ระบบสวัสดิการของรัฐ

3.5 อื่นๆ

คณะหมอลำผีฟ้าของแม่สันติ รุณรุทธิ์

หัวหน้าคณะ

แม่สันติ รุณรุทธิ์ (ครูบา) อายุ 85 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 48/1 หมู่ที่ 6 บ้านชำแฮด

บริวาร

แม่เปี๊ยะ ชาวเหนือ (ฉายาท้าวคำปลิว) อายุ 89 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 87 หมู่ที่ 9 บ้านชำแฮด
โรคที่มารักษากับผีฟ้า มีลูกยากแล้วป่วย

บริวาร

นางอำนวย ทศตร (ฉายาท้าวบัวทอง) อายุ 58 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 27 หมู่ที่ 9 บ้านชำแฮด
โรคที่มารักษากับผีฟ้า เจ็บป่วยไม่ทราบสาเหตุของโรค

บริวาร

นางบัวผัน กัณหาจันทร์ (ฉายาท้าวขุนเทียน) อายุ 63 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 207 หมู่ที่ 9 บ้านชำแฮด
โรคที่มารักษากับผีฟ้า เจ็บป่วยไม่ทราบสาเหตุของโรค

บริวาร

นางหวี สีสักดี (ฉายาทำวขุนทิง) อายุ 65 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 18 บ้านดงเค็ง
โรคที่มารักษากับบีฟ้า ไม่มีแรงไม่มีกำลัง ทำงานเหนื่อยไว

บริวาร

นางภาวนา แก้วคำกอง (ฉายาทำวกาลเกศ) อายุ 49 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 209 หมู่ที่ 18 บ้านดงเค็ง
โรคที่มารักษากับบีฟ้า ปวดตามเนื้อตามตัว

บริวาร

แม่สมจิตร จันทะขันตี อายุ 71 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 111 หมู่ที่ 18 บ้านดงเค็ง
โรคที่มารักษา กับผีฟ้า ปวดขา ปวดตัว ตามองไม่ค่อยเห็น

บริวาร

นางลำปาง พุทธามาตย์ อายุ 58 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 17 บ้านดงเค็ง
โรคที่มารักษา กับผีฟ้า ไม่มีแรงทั้งเนื้อทั้งตัว

บริวาร

นางละมุล วงศ์ชาติ (ท้าวพันธนาม) อายุ 50 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 82 หมู่ที่ 6 บ้านดงเค็ง
โรคที่มารักษาที่บึงไฟป่า ปวดขา ไม่สบายเรื้อรัง

บริวาร

ยายน้อย ทองมา (ฉายาท้าวนำพล) อายุ 87 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 13 หมู่ที่ 17 บ้านดงเค็ง
โรคที่มารักษาที่บึงไฟป่า ถ้าย ท้องร่วงนานหลายเดือน

บริวาร

นางสำเภา ศรีเวียงยา อายุ 60 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 125 หมู่ที่ 8 บ้านคุยเชือก ตำบลเขวาใหญ่
อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
โรคที่มารักษาที่บึงไฟา เจ็บท้องไม่หาย

บริวาร

แม่วงศ์ ภูผาผิว อายุ 79 ปี
อยู่บ้านเลขที่ 240 หมู่ที่ 1 บ้านบรปือ
โรคที่มารักษาที่บึงไฟา โรคเกี่ยวกับสมอง

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	พระทองคำ แก้วเมือง (จนทสุทฺโธ)
วันเกิด	วันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2509
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ 182 หมู่ที่ 17 ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44130
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ 182 วัดดงเค็ง บ้านดงเค็ง ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44130
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	เจ้าอาวาสวัดดงเค็ง และเจ้าคณะตำบลบ่อใหญ่
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	เลขที่ 182 วัดดงเค็ง บ้านดงเค็ง ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม รหัสไปรษณีย์ 44130
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2523 การศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนชุมชนบ้านดงเค็ง ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2540 การศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน อำเภอบรบือ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2544 การศึกษานักธรรมชั้นเอก จากสำนักศาสนศึกษา วัดชำแสด บ้านชำแสด คณะจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2552 การศึกษาภาคทฤษฎี หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น วัดอภิสีธิ์ ตำบลตลาด อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2558 การศึกษาบาลีประโยค 1-2 จากสำนักศาสนศึกษา วัดบรบือสราราม คณะจังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2559 การศึกษาระดับปริญญาตรีพุทธศาสนบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น วัดอภิสีธิ์ ตำบลตลาด อำเภอเมืองมหาสารคาม

จังหวัดมหาสารคาม

พ.ศ. 2563

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.)

สาขาวิชาศาสนาและภูมิปัญญา

เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

